Çılgın Olmayan Türk

Mustafa Kemal ATATÜRK

MAKEDONYA'DAN... ANKARA'YA...

M. Yüksel Özbek

yakamoz
ARAŞTIRMA

ARAŞTIRMA-İNCELEME 14
ISBN 978-605-384-215-6 **SERTİFİKA NO** 16238
1. BASKI HAZİRAN 2010

Çılgın Olmayan Türk

Mustafa Kemal ATATÜRK

MAKEDONYA'DAN... ANKARA'YA...

YAZAR YÜKSEL ÖZBEK
YAYIN YÖNETMENİ ENDER HALUK DERİNCE
GÖRSEL YÖNETMEN FARUK DERİNCE
YAYIN KOORDİNATÖRÜ ALEV AKSAKAL
BASIN ve HALKLA İLİŞKİLER AKİF BAYRAK
MÜŞTERİ TEMSİLCİSİ RAMAZAN YORULMAZ
BASKI MELİSA MATBAACILIK
Çifte Havuzlar Yolu
Acar Sitesi No: 4
Davutpaşa/İSTANBUL

yakamoz yayınları

Gürsel Mah. Alaybey Sk. No: 7/1 Kağıthane/İSTANBUL
Tel: 0212 222 72 25 Faks: 0212 222 72 35
E-posta: info@yakamoz.com.tr

Çılgın Olmayan Türk

Mustafa Kemal ATATÜRK

MAKEDONYA'DAN... ANKARA'YA...

"Çılgın Olmayan Türk: Atatürk-Makedonya'dan Ankara'ya" kitabını aslında çok satan bir gazete için hazırlamıştım.

Ne yazık ki kitap tam bittiğinde, gazetenin başına olmayacak şeyler geldi ve kitap da ortada kaldı.

Yıllar sonra Yakamoz Yayınları kitaba talip oldu; tekrar oturdum ve yeni eklemeler yaptım.

Ben bir tarihçi değilim; mesleğim gazetecilik; o nedenle bu kitap bir tarihçinin iddialarını ve yöntemini taşımıyor.

Aslında bir derleme olan çalışma, Atatürk hakkında bilinmeyenleri değil, bilinenleri içeriyor. Fakat, bir farkla...

Yazarken bilinenleri, neden ve sonuçlarıyla birlikte, birbirlerinden kopuk değil, birbirleriyle ilişkili hale getirmeye çalıştım. Yaşananların sonuçlarının ne anlama geldiğine dikkat çekmeye gayret ettim. Bir asker, bir siyasetçi, bir devlet adamı olan Atatürk'ün, bir insan olduğunu da unutmadan onun aşklarını, hüzünlerini, korkularını, tedirginliklerini olabildiğince okurla paylaşmak istedim.

O kadar çok "yarı tanrı - yarı insan Atatürk" yazıldı ve çizildi ki, ayakları yere basan "insan Atatürk"e çok ihtiyaç olduğuna inanıyorum.

Kolay okunan ve sürükleyici olmasına dikkat ettiğim

bu kitap, Atatürk'e vücut veren toplumsal ve tarihi iklimle birlikte, onun tüm yaşamını içeriyor.

Bu kitabın ortaya çıkmasında bana verdiği destek ve teşvik için, gazeteci dostum Doğrul Özkoray'a teşekkür etmeden geçemeyeceğim.

Umarım kitabı okurken zevk alırsınız...

İyi okumalar ve sağlıklı tartışmalar...

M.YÜKSEL ÖZBEK

İÇİNDEKİLER

Çılgın olmayan Türk:

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

Bir sabah... Saat 07.00... Bandırma gemisi, limanı olmayan Samsun önünde demir attı. Kalpaklı, avcı kıyafetli bir grup karacı subay ve erat, deniz tutmasından içleri dışlarına çıkmış, yorgun ve halsiz bir şekilde sandalla kıyıdaki ahşap iskeleye çıktı. Bunlardan birisi de Mustafa Kemal'di. 16 Mayıs 1919 tarihinde İstanbul'dan başlayan yolculuktan üç gün sonra Mustafa Kemal, tayin edildiği askeri müfettişlik görevi için karargâhıyla birlikte karadaydı.

Beş milyon kilometrekarelik imparatorluk toprağı kaybedilmiş, 30 milyon nüfus 10 milyona düşmüş, sığınılabilecek tek toprak parçası olan Anadolu ve 600 yıllık imparatorluk başşehri İngiliz, Fransız ve İtalyanlar tarafın-

dan işgal edilmişti. Bu cehennem sürecini yaşayan genç kuşak subayların komuta ettikleri ordular terhis edilmişti. Elde az sayıda asker ve silah kalmıştı.

Bunun yanında ordu halk nezdinde değerini yitirmiş, tüm başa gelen belaların sebebi olarak görülüyor; cephelerde kanın, ateşin içinden çıkmış subaylara suçlu gözüyle bakılıyordu.

Kaybetmedikleri şeref ve cesaretleriyle genç subay kuşağı, emperyalist dayatmaya karşı, kendi direniş çözümleriyle ortaya çıkmıştı. Tarih 19 Mayıs 1919'du. Kan, ölüm ve ateş çemberinden geçen genç kuşak subaylarından Mustafa Kemal'in büyük Anadolu macerası başlıyordu.

MUSTAFA KEMAL SAMSUN'A NEDEN GÖNDERİLDİ!

Mustafa Kemal'in Samsun'a gönderilme nedenlerini bir istihbaratçıdan, daha doğrusu, 1908 Hürriyet Devrimi olarak anılan İkinci Meşrutiyeti ilan ettiren; Enver Paşa'nın liderliğindeki İttihat ve Terakki'nin kurduğu ve şimdilerde çok moda olan deyimle, o dönemin "derin devlet"ini oluşturan Teşkilatı Mahsusa'nın (Özel Teşkilat) son başkanı Hüsamettin (Ertürk) Bey'in anı kitabı olan "2 Devrin Perde Arkası"ndan öğrenelim:

"Osmanlı İmparatorluğu ve onun mukadderatına (kaderine) 10 sene hükmetmiş bulunan İttihat ve Terakki Fır-

kası, Cihan Harbi'ni kaybedince kendi kendisini tasfiye etmeye mecbur kalmış, teşkilat gerek merkezde, gerek bütün şubelerinde ilga edilmişti (dağıtılmıştı). İttihat ve Terakki Fırkası'nın son sadrazamı Talat Paşa'nın bulduğu son çare, Karakol adı altında bu partinin devamını temin etmek fikri ise, Kara Kemal'in ve Kara Vasıf'ın bütün gayretlerine rağmen uygulanamamış, Mithat Şükrü Bey merhumun 'Teceddüd' namı altında teşkilatlandırdığı yeni İttihat ve Terakki Fırkası da, mütarekenin (Mondros silah bırakışması) ilk yılında başarılı olamamıştı. Fakat şark (doğu) vilayetlerimiz böyle değildi. Orada İttihat ve Terakki'ye mensup zabitan (subaylar), sivil memurlar bütün kuvvetleriyle faaliyete geçmişler, hatta merkezi Kafkasya'da olmakla beraber, şark vilayetlerimize tedahül etmiş (girmiş) ve şubeleri kurulmuş Türk Şuralar Cumhuriyeti namı altındaki hükümetiyle de temasa geçmişlerdi. Enver Paşa'nın Rusya yoluyla Kafkasya'ya vasıl olduğu ve orada gerek Osmanlı İmparatorluğu devrinden kalma askeri birlikler, gerek mahalli milislerden mürekkep (meydana gelmiş) bir ordu kurmakta bulunduğu ve bu ordunun akşama sabaha Anadolu'ya gireceği haberleri, son Padişah Sultan Vahdettin'i ve onun arkasından İngilizleri fena halde düşündürmüştü. Diğer taraftan Karadeniz havalisinde Pontus devletini kurmak isteyen Rum çeteleriyle, bu havalinin milli kahramanı addedilen Giresunlu

Topal Osman'ın adamları da devamlı bir mücadele halinde idiler. İtilaf devletlerinin Doğu Anadolu'da kurmak istedikleri Ermeni ve Kürt devletlerinin tesisine mani olan İttihatçıların bu devamlı hareketini bertaraf etmek için, cesur, irade sahibi, azimkar ve iş beceren bir askere, dirayetli bir kumandana ihtiyaç aşikardı. Sultan Vahdettin bu askeri, beraberinde, alarak Almanya'ya seyahat etmiş ve Batı Cephesinde tetkikler yapmış, Enver Paşa ile de arası daima açık bulunmuş olan Mustafa Kemal Paşa'nın şahsında buluyordu. Ona verdiği isim şu idi:

Namağlup Kumandanım!.."

MUSTAFA KEMAL NEDEN HARB BAKANI OLAMADI?

Mustafa Kemal'in, İttihatçılardan sonra işbaşına gelen ve Mondros Mütarekesi'ni imzalayan Müşir (Mareşal) İzzet Paşa'nın riyasetindeki kabinesinde (başkanlığındaki hükümette) Harbiye Nazırlığı'na (Savaş Bakanlığı'na) getirilmesini çok istemiş olan padişah, İzzet Paşa'nın şiddetli muhalefeti karşısında bir türlü maksadına nail olamamıştı. Diğer taraftan mütareke imzalanınca Mustafa Kemal Paşa da, Perapalas Oteli'nin salonlarında sık sık görülüyor, çok samimi arkadaşı lakabıyla yad edilen meşhur sevkiyatçı Rıza'dan, İttihatçıların hali hazırdaki teşkilatı hakkında ve giriştikleri faaliyetin ana hatlarına ait malumat (bilgi) alıyordu. Bu bilgilerini takviye eden ve uzun yıllar İttihatçılara

hizmet etmiş olmakla beraber, Mustafa Kemal Paşa'yı daha ziyade seven İskeçeli Arif Bey de bulunuyordu. Her ikisi hemen daima paşanın yanındaydılar. Hatta bir gün Perapalas'a beni çağırmışlardı. Mustafa Kemal Paşa bana:

- Hüsamettin Bey, dedi, seninle Umumi Harp senelerinde birkaç defa görüştüğümüzü, hatta harbin sonuna doğru birkaç gece Beşiktaş'ta Akaratler'de annemin evinde baş başa verip konuştuklarımızı çok iyi hatırlıyorum. O zaman benim taşkın fikirlerimi dinlemiş, fakat arzularımı senin en büyük dostun Enver Paşa'ya söylememiştin. Zira söyleseydin, ondan bana herhalde zarar gelebilirdi. Bu hizmetine teşekkür ederim. Yalnız öğrenmek istediğim şudur; Teşkilatı Mahsusa elemanlarımızdan, memleketin kurtarılması ve düşmanların topraklarımızdan çıkarılması hususunda ciddi bir hizmet beklenebilir mi?..

Paşa'nın suali çok müşkül (zor) cevaplandırılabilirdi. Teşkilatı Mahsusa'ya seçilmiş kimseler, memleketin güzide (seçkin) elemanları idi. Fakat mütarekenin bu karışık günlerinde hepsi hakkında Paşa hazretlerini tatmin edici bir cevap vermek zordu. Kendisine:

- Kısmen Paşam, dedim. Onlar her şeyden evvel vatanperverdirler. İcap ederse bu memleket uğruna hayatlarını da feda ederler."

Mustafa Kemal Paşa, sevkiyatçı Rıza ve İskeçeli Arif Beylerin huzurunda bana, Enver'in neler yapmak fikrinde olduğunu sormuş, kuvvetinin ne olduğunu ve neye dayandığını öğrenmek istemişti. Mustafa Kemal Paşa'nın bu görüşmeleri, onun daha o zaman esaslı bir hareket hazırladığına delalet ediyordu. Nitekim pek az sonra, son Padişah Sultan Vahdettin'in devamlı tazyiki (zorlaması) karşısında Harbiye Nazırı bulunan Müşir Şakir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'yı çağırarak kendisine şark vilayetlerindeki kargaşalığı bertaraf etmesi ve bilhassa o havalide faaliyette bulunan İttihat ve Terakkicilerin hakkından gelebilmesi için vazife ve memuriyet verileceğini, onun Üçüncü Ordu Müfettişi sıfatıyla o tarafa tayini takarrür ettiğini (karar verildiğini) ve bu işi arzu edip etmediğini öğrenmek maksadıyla kendilerini Harbiye Nezareti'ne davet ettiğini bildirmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın birçok ve geniş emelleri vardı. Muhakkak ki Paşa, memleketin işgal edilmesinden, mütarekenin çok kötü tatbik olunmasından, baştaki hükümetin aczinden büyük bir üzüntü duyuyordu. Maksatlarını serbestçe tahakkuk ettireceği (gerçekleştireceği) yer, herhalde işgal altında bulunan bir bölge olamazdı. Fakat, lalettayin (sıradan) bir ordu müfettişi olarak giderse de, başarılı olamayacağını çok iyi anlamış bulunuyordu. Müşir Şakir Paşa'dan geniş bir salahiyet (yetki) talebinde bulunmuştu. Paşa'nın hayreti karşısında, Mustafa Kemal Paşa fikirlerini şöyle izah etmişti:

-Yalnız emrim altındaki kolordulara değil, icap ederse Anadolu'nun diğer kolordularına da hükmedebilecek bir salahiyet!.. Bununla beraber yanlış anlamayınız, maksadım bir gösteriş değil, memlekete faydalı olmaktır. Kafkasya'dan, Enver Paşa'nın emrindeki kuvvetlerden bir taarruza maruz kalırsak (saldırıya uğrarsak), mahdut (sınırlı) bir iki kolorduyla bu tecavüzü önlemeye imkan bulamam. Bu da Zat-ı Şahane'nin benden beklediği bütün ümitleri suya düşürür, demişti.

Müşir Şakir Paşa, meseleyi sabık ve lahik (önceki ve sonraki) Erkanı Harbiyei Umumiye reisleriyle (Genel Kurmay başkanlarıyla) görüşeceğini söylemiş, birkaç gün intizar buyurmasını (beklemesini) Mustafa Kemal Paşa'dan rica etmişti. Filhakika (gerçekten), Harbiye Nazırı Müşir Şakir Paşa, sabık Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi ve lahik Erkanı Harbiyei Umumiye Reisi Arabkirli Cevad Paşalarla baş başa vererek bu hususta uzun boylu görüşmüş, nihayet Mustafa Kemal Paşa'ya hak veren bu zevat (şahıslar) ile mutabık kalarak, arzu ettiği salahiyetnameyi (yetki belgesini) hazırlamıştı. Harbiye Nazırı Müşir Şakir Paşa ile Ferik (Korgeneral) Mustafa Kemal Paşa'nın ikinci mülakatı (görüşmesi) gene Harbiye Nezareti'nde, makam odasında vaki olmuştu (gerçekleşmişti). Orada, Üçüncü Ordu Müfettişi'ne verilen geniş salahiyet üzerinde durulmuş ve iradei seniyenin (padişah emri) bilhassa İttihat ve Terakkicilerin imhası (ortadan kaldırılması), Pontusçuların tedibi (ceza-

landırılması) ve bütün bu havalinin (bölgenin) muhtemel olan asayişinin (güvenliğinin) iadesinden ibaret olduğu kendisine bildirilmişti. Fakat Mustafa Kemal Paşa bir müddet daha vakit kaybetmiş, karargahına alacağı zabitanın isimleri üzerinde titiz hassasiyet göstermişti.

Müşir Şakir Paşa ile Mustafa Kemal Paşa'nın üçüncü görüşmesi, İzmir'in işgaline takaddüm eden (İzmir'in işgalinden hemen önceki) günlerde olmuştu. Harbiye Nazırı bu görüşme esnasında Mustafa Kemal Paşa'nın önünde ağlamış ve İngilizlerden acı acı şikayet ederek:

- Maalesef, demişti, belki İzmir ve havalisi de yakında işgal olunacaktır, bilmem bu gidişle halimiz ne olacak!..

Nihayet Mustafa Kemal Paşa hem harekete hazırlanmaya, hem de saraya, Padişah'a veda etmeye karar vermiş ve bu ziyaretini o sırada Nişantaşı köşesinde rast geldiği Erkanı Harbiyei Umumiye Reisi Arabkirli Cevad Paşa'ya da söylemişti. Cevad Paşa, Zat-ı Şahane'yi (Padişahı) görmesini bilhassa Mustafa Kemal Paşa'ya tavsiye eylemişti.

Saraya azimet eden (giden) Üçüncü Ordu Müfettişi Ferik Mustafa Kemal Paşa'yı, Padişah derhal huzuruna kabul etmiş ve Paşa'nın ısrarına rağmen onu ayakta durdurmayıp, yanındaki koltuğa oturtmuştu. Son Osmanlı hükümdarı Vahdettin, Mustafa Kemal Paşa'ya:

- Her şeyden evvel en büyük emelim, İttihat ve Terakki mensuplarıyla, Teşkilatı Mahsusacıların şahsıma karşı kalplerinde taşımış oldukları husumetten (düşmanlık-

tan) sizin haberdar olmanız ve ona göre hareket eylemenizdir. Vilayeti Şarkiye'nin (Doğu Vilayeti'nin) temiz ve Saltanatı Seniyyemize sadık, saf halkını aleyhimize tahrik eden bu komitecilerin en seri bir şekilde ve çok kısa bir zamanda ortadan kaldırılmaları esbabına tevessül etmenizi (nedenlerine başvurmanızı) sizden istemekteyiz. Hafazanallah (Allah korusun), bu tahrikat (kışkırtma) ve bu teşevvüş (karışıklık) fazla devam ederse, düveli İtilafiye'nin (İtilaf devletlerinin) bundan bilistifade (yararlanarak) henüz işgal görmemiş bu mıntıkaya da asker sevk etmeleri vaki olabilir. O zaman memaliki mahrusamızın (gözetilmesi gereken memleketimizin) en kudretli bir mıntıkası da elimizden çıkmış olur. Büyük devletlerin bu sahada tesis etmek istedikleri Ermeni ve Kürt devletlerinin kurulmasına yol açılmış olur. Buna meydan vermemenizi sizden bekliyorum.

Mustafa Kemal Paşa, Padişah'ın bu arzusuna azami bir gayretle mesai sarf edeceğini vaat etmiş ve bilhassa son hükümdara emniyet verebilmek için:

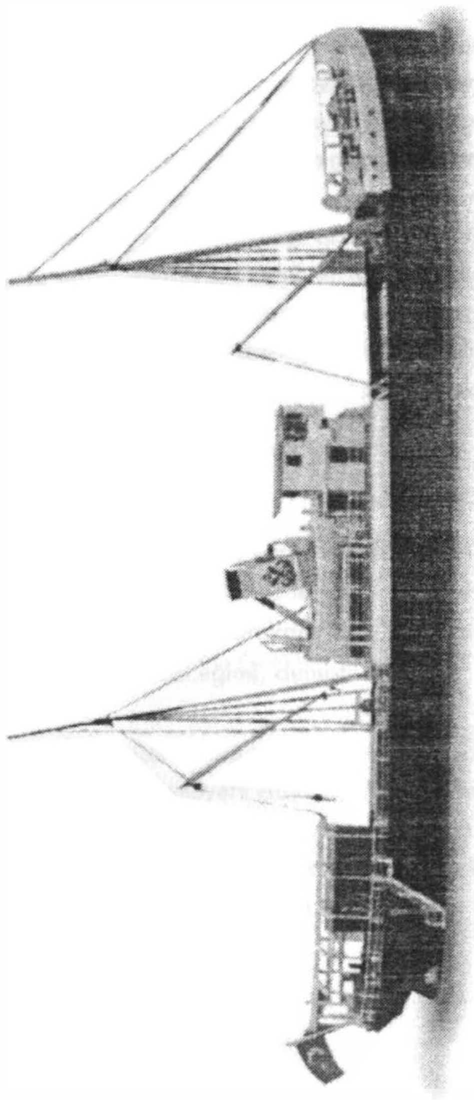
Zat-ı Şahane'leri müsterih ve mutmain (rahat ve emin) bulunsunlar ki, bu havalide kurulması muhtemel bir Ermenistan ve Kürdistan'ın teşekkülüne sebep ve bahane addedilecek bir hususa meydan vermeyeceğim. Bunu size arzı bir vazife bilirim.

Mustafa Kemal Paşa bu suretle son Osmanlı Padişahı'nın en korktuğu meseleyi bertaraf etmeye gayret eylemiş ve onun endişelerine mahal olmadığına dair teminat verdikten sonra, bütün arzuların tahakkuku için geniş bir teşkilat kurmaya lüzum bulunduğuna ve Enver Paşa'nın Kafkasya'da hazırladığı orduya ve hinihacette (ihtiyaca göre) memleket dahiline sevk edeceği çetecilere karşı, mukabil bir takım hazırlıklarda bulunmaya mecbur olduğuna dair izahat vermiş ve bütün bunlar için bir masrafın düşünülüp düşünülmediğini Sultan Vahdettin'den sormuştu.

Padişah:

- Muktazi (gerekli) her türlü masrafın iş'arınız (yazılı olarak bildirmeniz) ve tensibinizle (onayınızla) verilmesi hususunda Sadrazam Paşa'ya derhal irade edeceğim (emredeceğim), demişti.

Padişah'ı askerce selamlayan Mustafa Kemal Paşa, kendisine açılan bu yepyeni istikbale tam bir ferahlık, sevinç ve azimle bakarak saraydan çıkıyordu. Şarktan işe başlamak ve garba doğru yürümek, memleketin kurtarılmasını bu istikamette sevk etmek onun yegane hedefi idi."

BANDIRMA VAPURUNUN YOLCULARI

Yine biraz geri dönerek, Mustafa Kemal'in seçiminde titizlendiği, komutanları için ölümü göze alan Bandırma vapurunun yolcularına daha ayrıntılı bir şekilde bakalım:

"Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Anadolu'ya hareketi 16 Mayıs 1919 Çarşamba günü vaki olmuştu. Bugünün ikindi vaktinde, Galata rıhtımındaki Seyrüsefain İdaresi'ne bağlı Bandırma vapurunun yolcuları son işlerini görüyorlardı.

Galata rıhtımındaki kafile, bir karargahın şahsiyetlerinden mürekkepti. Hepsi kalpak ve avcı biçimli elbiseleri, golf pantolon ve yünlü çoraplarıyla, bir yolculuğun mümessilleri idiler. Hepsini teşyie (uğurlamaya) gelmiş kimseler vardı. Kafilede şu zevat fark ediliyordu:

Erkanıharp (Genelkurmay) Miralayı (Albayı) Kazım (Dirik), tayin edildiği Sivas'taki kolordu kumandanlığına giden Erkanıharp Miralayı Refet (Bele), Doktor Miralay İbrahim Tali, Erkanıharp Binbaşısı Hüsrev (Gerede), Doktor Binbaşısı Refik (Saydam), Mitralyöz Mülazımı (Üsteğmeni) Arif Beyler, Piyade Mülazımıevveli (Teğmeni) Ali Efendi, İstihbarat Müdürü Süreyya Bey, Mustafa Kemal'in iki yaveri Yüzbaşı Cevad Abbas, Salih (Bozok), Süvari Mülazımıevveli Muzaffer Kılıç. Bunlardan başka Erkanıharp Kaymakamı Arif Beyler orada idiler. Henüz vapur kalkmadan iki kişi acele acele buraya gelmişlerdi. Bunlardan biri o tarihte Arnavudköy Komiseri Nevzat (Tandoğan), Mustafa Kemal'in unuttuğu kıymetli bir paketi Şişli'deki evinden alıp gelmişti. Diğeri eski ve sevgili bir arkadaşı Hamidiye Kahramanı Rauf (Orbay) Bey idi. Rauf Bey, Mustafa Kemal'e çıkacağı yolculuğun tehlikelerinden bahsederek; bindiği geminin, herkesin bildiği bir rota üzerinde hareket etmemesini tavsiye ediyordu..."

HAVZA'DAKİ ÇOK ÖNEMLİ GÖRÜŞME

Bu maceranın başlangıcında Mustafa Kemal, Samsun'a bağlı ve kaplıcalarıyla ünlü Havza'da çok önemli bir kişiyle, çok önemli bir görüşme yaptı. Bu görüşme başta Padişah Vahdettin olmak üzere İngiliz, Fransız, İtalyan ve Amerikalıları hop oturtup, hop kaldıracak nitelikteydi. Görüşmeci taraflardan birisi Mustafa Kemal, öbürü de Rusya'nın yeni rejiminin çok önemli Bolşevik komutanı

Budiyeni idi. Birisi Çarlık hanedanını yıkmış Rus komünizminin babası Lenin'in komutanı; birisi de, kağıt üstünde hâlâ Osmanlı hanedanının sultanı olmasına karşın, reel dünyada gücü bitmiş Vahdettin'in "Benim namağlup komutanım" diye tanımladığı Mustafa Kemal Paşa'dır.

"ORDULARI MUSTAFA KEMAL PAŞA'YA BIRAKIN"

Osmanlı Devleti'ni Dünya Savaşı'nda yenileceklerin safında savaşa sokup, o savaştan mağlup çıkıp Mondros'taki silah bırakışmasından sonra ülkesini terk ederken, tüm kibri, tüm görmezden gelmesine, tüm itişip kakışmasına karşın, Enver Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa için söyledikleri çok ilginçtir... Gazeteci Hüseyin Cahit "Tanıdıklarım" adlı hatıratında şunları yazar, Enver Paşa'nın Mustafa Kemal hakkında söyledikleri için:

"Harp kaybedilmiş, İttihat ve Terakki hükümeti yıkılıyordu. Talat Paşa için artık kabinenin istifasını Vahdettin'e takdim etmekten başka yapılacak bir iş kalmamıştı. Talat Paşa'nın Padişah'a söyleyeceği sözler, yapacağı tavsiyeler konuşuluyordu. Enver Paşa büyük bir katiyetle ısrar ediyordu:

Harbiye Nezareti için Mustafa Kemal'i tavsiye et, diyordu. Ondan başka orduyu toplayacak ve kurtaracak kimse yoktur.

Bunlar Enver'in ağzından işittiğim son sözlerdi."

Anadolu'da yeni bir dünya kurmak için yola çıkmış olan Türk heyetiyle; yeni dünyaya işçi sınıfı ideolojisiyle düzen vermek isteyen, Batı'nın yalnızlığa itmek istediği, Sovyet Rusya arasındaki ilişkiler, kapitalist-emperyalist kampın yalnız merakı değildi; aynı zamanda Batı'nın bölgedeki askeri, siyasi ve ekonomik stratejisini tümden etkileyecek türdendi.

Bu görüşmeler, yeni Türkiye'yi yaratacak kadroların, bölgelerinde ve dünyada izleyecekleri yolun da işaretiydi.

Sovyetler için önemli olan, Batı'nın, özellikle de İngiltere'nin tehdidine karşı Kafkas sınırlarını güvence altına almak, Akdeniz'le irtibatını sağlayacak imkanları oluşturmak; yeni bir devlet kurmak amacıyla yola çıkan Türk heyeti için de önemli olan, doğu sınırlarını güvence altına almak, bölgedeki ordusunu diri tutmak, bölgesinde ve dünyada izleyeceği siyasette alternatif güçlerle işbirliği yapmak, hareket edebileceği alanı oluşturmaktı. Mustafa Kemal'in yola çıkmadan önce İstanbul'daki huzursuzluğu ve sonrasında gelişecek olaylar, belki de bu görüşmenin içeriğiyle ilgiliydi.

Bu görüşmeyle ilgili en somut kanıt tabii ki devletin arşivlerinde olmasına karşın, bu arşivlere en yakın belge ise, Samih Nafiz Tansu'nun kaleminden bir hatırat kitabında yayınlandı.

HAVZA'DA SOVYET HEYETİ İLE MUSTAFA KEMAL ARASINDAKİ KONUŞMALAR

İstiklal Savaşı sırasında İstanbul'daki yer altı teşkilatlarını Ankara'ya yardım için örgütleyen ve bugünkü MİT'in öncüllerinden olan M.M. Grubu Başkanı Albay Hüsamettin Ertürk'ün anılarında şunlar yazılıdır:

"19 Mayıs 1919 Cumartesi sabahı karargahıyla beraber Bandırma vapuruyla salimen Samsun'a kavuşan Mustafa Kemal, burada ancak birkaç gün kalabilmiş, bir otomobil ve birkaç yaylıyla yollarına devam eden kafile Havza'ya varmışlardı. Havza, dik bayırları, kerpiç ve ağaç evleriyle sevimli bir belde idi. Bu kasabanın en hâ-

kim yerinde, altında çelikli suların kaynadığı ılıcaları koynuna almış, oteller vardı. Nispeten bunların en iyisi olan Ali Baba'nın otelinde kalan Mustafa Kemal, yâverleri Mahmud, Cevad Abbas, Muzaffer Kılıç, arkadaşları, Hüsrev Gerede, Salih Bozok ile beraberdirler.

(...) Mustafa Kemal ve arkadaşları 22 gün kaldıkları Havza'da, buraya kadar gelmiş olan bir Sovyet heyetiyle görüşmüşlerdi. Heyetin başında Sovyet Miralayı (Albayı) Budiyeni bulunuyordu. Bu palabıyıklı, babayani askerle Mustafa Kemal'in ahbaplığı süratle ilerlemiş ve kısa zamanda dost olmuşlardı.

Miralay, Mustafa Kemal'e, Bolşevik Rusya'nın silah ve cephane ile para yardımını vaat ediyor, buna mukabil müşterek düşmanları olan İtilaf devletlerine karşı, Türkleri mücadeleye davet ediyordu. Budiyeni'nin istekleri yalnız bu kadarla kalsa idi, Mustafa Kemal Paşa çoktan razı olacak, müzakerelerin de uzun sürüp gitmesine mahal kalmayacaktı. Fakat Rus miralayının dilinin altında bir şey vardı. Nitekim pek az sonra o da baklayı ağzından çıkarmış oluyordu. Miralay Budiyeni, Mustafa Kemal'e şöyle sormuştu:

- Acaba General Hazretleri, Anadolu'da kurulacak hükümet için nasıl bir rejim düşünüyorlar?

Mustafa Kemal muhatabının maksadını pek güzel anlamış ve hemen şaşırmadan cevabını vermişti:

Tabii Sovyetlerin, Şuralar Cumhuriyeti'ne benzer bir hükümet tarzı!..

Yani Bolşevikliğin prensipleri üzerine kurulmuş bir cumhuriyet, değil mi generalim!..

Öyle olacak, devlet sosyalizmi dersek, daha doğru söylemiş oluruz.

Yalnız, sosyalizm, içtimai (toplumsal) sahada hüküm süren bir tarzdır, bu sizin komünizmi de gözden geçirmenizi istiyoruz. Ancak büyük komşunuz Rusya, o zaman size elinden gelen yardımı yapacaktır.

Mustafa Kemal Paşa, Miralay Budiyeni'nin peşinen söz almaya çalıştığını görüyor, kendisi için tutulacak yolda bu müzaharete (yardıma, desteğe) muhtaç olduğunu da unutmuyordu. Sovyet heyeti Havza'dan büyük bir ümitle ayrılmıştı. Fakat Mustafa Kemal Paşa bunları mükemmelen atlatmıştı. Hatta tehlike şayet büyürse, bir Rus kolordusundan da faydalanılacaktı. Havza görüşmeleri, Mustafa Kemal'in düşmanlarına, onun komünistliği kabul ettiği şekilde işae edilmiş (duyurulmuş) ve dar görüşlüler, onun bu kadar basit bir pazarlıkla, bütün gayelerinden vazgeçeceğini zannetmişlerdi. Bilahare kendisiyle görüştüğüm Fevzi Çakmak, bu hadise hakkında Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine:

'O zaman bir sırat köprüsünden geçmek zorunda idik, meşhur sözdür, köprüyü geçene kadar... dayı dedik vesselam!..' dediğini anlatmıştı.

Miralay Budiyeni görüşmelerinde Mustafa Kemal Paşa'ya, Şark'ta kurulacak Ermeni ve Kürt devletlerinin, Batum dahil olmak üzere Karadeniz kıyılarında ihdas olunacak (kurulacak) Pontus hükümetinin, İtilaf devletlerince mültezim olduğunu (korunacağını) söylemiş, bütün bunlarla Sovyetlerin yeni Türkiye yanında mücadeleye hazır bulunduğunu da ilave etmişti. Miralay Budiyeni:

> Biz, demişti, Çarlık Rusyası'nın pişdarları (öncüleri) ve Kafkasya'nın kundakçıları (kışkırtıcıları) olan Ermenilere asla yüz vermek niyetinde değiliz. Hele Ermeni Taşnak ve Hınçak komitelerinin harp sonrası faaliyetlerinden biz de hiç memnun değiliz. Onlar kimi kuvvetli görürlerse ona uşaklık ederler. Yarın İngilizler, Fransızlar, Amerikalılar hesabına çalışmayacaklarını kim temin eder? demişti.

Mustafa Kemal Paşa, Miralay'ın bu fikirlerinin arkasında, Sovyetlerin, Anadolu'ya fiilli yardım teklifinde bulunacakları niyetinin yattığını tahmin etmekte gecikmemişti. Nitekim Miralay'ın başka bir suali şu olmuştu:

> Mondros Mütarekesi'ne uyularak ordularınız silahtan tecrit edilmiş, bütün silah ve cephane depolarınıza el konmuştur. Bu şartlar altında bir taraftan Yunanlılarla, diğer taraftan Ermeniler, Pontusçularla ve Anado-

lu'nun her tarafında işgal kuvvetleriyle nasıl mücadele edeceğinizi bir türlü anlayamıyorum Paşam?.. demişti.

Mustafa Kemal Paşa; babayani tavırlarına, palabıyıklarına ve Türk dostu görünmek isteyen bütün yapmacık hallerine rağmen, alttan alta vaziyeti iskandil eden, kurnaz bir Rus askeriyle karşı karşıya bulunduğunu görüyordu. Ona cevaben:

- Evet miralayım, vaziyetimiz cidden naziktir. Fakat işte bizim milletin hususiyeti de böyle felaketli zamanlarda iş görmesi, harikalar yaratması olacaktır. Siz müsterih olunuz, müşterek düşmana karşı, bizi tahmin ettiğinizden daha tehlikeli ve hesaba katmaya değer bir kuvvet olarak bulacaksınız, buna da şaşmayınız!..

Miralay Budiyeni, burada yutkunmuş ve sonradan bana merhum Cevad Abbas'ın anlattıklarına göre, epey düşündükten sonra:

- Rusya'nın bütün ihtiyaçlarınızı tamamlamaya hazır bulunduğunu size arz etmek vazifesini üzerime almış bulunuyorum. Yeter ki, siz de bizim arzularımızı yapınız. Padişahlığı, hilafeti lağvediniz, komünistliği ilan eyleyiniz, demişti.

Mustafa Kemal, Miralay'ı tam söylettirmişti. Artık Sovyetlerin yardım perdesi altında ne yapmak istediklerini, bu kurnaz olmasına rağmen ne de olsa asker olan ve hakikatte bir diplomat derecesinde konuşma metotlarına ve inceliklerine vakıf bulunmayan Budiyeni, hepsini ağzından çıkarmıştı. Mustafa Kemal Paşa, o zaman gayet teenni ile (akıllı ve tedbirli) konuşmuş, karşısındakilere hem ümit vermiş, hem de emniyet telkin etmişti. O gülerek şöyle cevap vermişti:

- Aziz miralayım, buyurduğunuz işler, şimdi tasavvur eylediğiniz kadar kolay değildir. Padişahlık müessesesi esasen zayıflamıştır, yıkılmak üzeredir. Hilafet için biraz daha sabırlı, hatta daha dikkatli olmak lazımdır. Arkamızda bir de İslam alemi vardır. Bunu da hesaba katacağız. Onların müzahereti (desteği) bugün için elzemdir. İngilizleri ancak bu sayede yerlerinde tutacağız. Komünistliği ilan etmek de bugün için imkansızdır. Evvela davayı memlekete anlatmak lazımdır. Şimdi bizim tek hedefimiz vardır. O da harbi, mücadeleyi kazanmak, istilayı ortadan kaldırmaktır. Zaferi kazandığımız zaman, şartlarınızı daha sakin ve rahat bir ruh haleti içinde düşüneceğiz!..

Miralay Budiyeni riyasetindeki (başkanlığındaki) Rus heyeti çok ümidvar idi. Mustafa Kemal Paşa, modern düşünceli, ileri görüşlü bir askerdi. Her şeyi safha safha halletmek davasında idi. Dürüst bir insan tavrıyla, kendilerine her şeyi

açıkça söylemişti. O halde, bu büyük mücadelenin eşiğinde duran adama, Türklere hemen yardım edilmeli idi. Nitekim Havza konuşmasının büyük yardımı olmuştu. Miralay Budiyeni gerek Lenin'in, gerek Stalin'in ve gerekse Troçki'nin en mutemet (güvenilir) adamı idi. Tam bir Rus olan ve askerlikten başka bir şey bilmeyen, ihtilal şeflerine körü körüne merbut (bağlı) bulunan miralayın görüşüne itimat etmek lazım geliyordu. O, Sovyet Rusya'ya avdet ettikten (döndükten) ve Mustafa Kemal Paşa da askerlikten istifa ederek, milli kongrelerde riyasete seçildikten sonra, Rusya'dan istediği her şeyi; top, tüfek, cephane ve altın rubleyi alabilmiş, bilhassa Sovyetlerin yardımı, büyük taarruzdan evvel, en verimli bir safhaya ulaşmıştı. Mustafa Kemal filhakika, padişahlığı, hilafeti kaldırmış, fakat komünistliği kabul etmemişti."

Öte yandan Lenin'nin; Sovyet heyetini Anadolu'ya göndermeden önce, Mustafa Kemal ile arkadaşlarının komünist olmamasına rağmen, emperyalizme karşı oldukları için, bu konuda kendilerine güvenilmesi gerektiği şeklindeki sözleri, iki heyet arasındaki görüşmelerin temelini oluşturmuştu.

TOPAL OSMAN AĞA İLE GÖRÜŞME

Albay Hüsamettin Ertürk'ün anılarına göre, Pontusçulara karşı yapılan saldırıları soruşturmak için gönderilen Mustafa Kemal ile Havza'da ikinci bir görüşme daha olmuştu:

"Havza'da geçen günlerin ikinci mühim hadisesi, buraya, Pontusçulara karşı kurduğu çetelerle başarılı bir mücadeleye girişmiş bulunan Giresunlu Topal Osman Ağa'nın daveti olmuştu. Bu konuşmada Mustafa Kemal Paşa, Ağa'ya:

> Osman Ağa, demişti, İstanbul hükümetinden aksine emir gelmiş olsa bile, sen yine Pontusçularla sonuna kadar mücadeleye devam edecek ve bunların tenkilinde (zorla sindirerek uzaklaştırmak) bulunacaksın, işine sakın ola ki nihayet verme, bilakis hız ver!.. diye de emir buyurmuşlardı.

Karadeniz kıyılarında Pontusçular kazanamamışlarsa, bu işte Giresunlu Topal Osman Ağa'nın büyük bir rolü olmuştur. (...)"

Görüleceği gibi, Mustafa Kemal, İstanbul'da verdiği sözleri Samsun'da bir tarafa kaldırıp atmıştı. Pontusçulara saldıran çetelerin komutanıyla görüşmüş, engelleyeceğine tam tersini yapmış, ona destek vermişti.

İleride görüleceği üzere Mustafa Kemal Paşa, İttihat Terakki ve Teşkilatı Mahsusacılarla da hem birlikte olmuş, hem de mücadele etmişti. Bu mücadele Padişah Vahdettin'in emirlerine göre değil, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının, zaman ve zeminin dayattığı şartlara göre olmuştu. Çünkü zaman yalnızlık zamanı değil, ilkeli çoğalma zamanı idi. Belki de en önemlisi, Sovyet heyetiyle yapılan görüşmeydi. Tüm bu gelişmeler İstanbul ve İngilizleri Mustafa Kemal Paşa aleyhine harekete geçirmeye yetmişti...

Dillerin, dinlerin ve kavimlerin Babil Kulesi gibiydi, 1800'lerin Osmanlı İmparatorluğu. İhtiyarlayan imparatorluğun, Balkanlardan Kafkaslara, Karadeniz'den Afrika ortalarına, Akdeniz'den Arabistan'a kadar yayılmış olan toprakları yeni olaylara gebeydi.

Bir zamanlar adaletin, zenginliğin ve İslam'ın güç merkezi olan Osmanlı toprakları, dünyaya hakim olmak isteyen İngiltere, Fransa, Rusya ve Almanya için önemliydi. Bu topraklar, Avrupa ve Akdeniz'i Orta Asya'ya, Hindistan'a, Arabistan'a; Avrasya'yı da Akdeniz'e ve Afrika topraklarına bağlıyordu. Bundan başka her asrın enerji ve endüstriyel hammaddesi olacak petrol yatakları ve bu yataklara giden yollar imparatorluğun İslam hakimiyetindeydi. Yani Müslüman Osmanlı'nın Avrupa'dan güneye geçiş yolu üzerindeki Balkanlar, petrol zenginliği yeni keşfedilen Kafkaslar ve Arabistan kan ve ölüm toprakları olmaya adaydı.

1800'lerin Osmanlı yönetiminin modern dünyaya ayak uydurabilmek için sarıldığı her çare, yeni sorunların da kaynağıydı. Kısacası düşüş başlamıştı ve durdurulamıyordu.

Olay Balkanlar'da başladı. 1820'de Sırbistan, Osmanlı'dan çekip alındı. İmparatorluğun en gelişmiş bölgesi Bosna-Hersek de, 1878'de Berlin Antlaşması ile İstanbul'dan koparıldı. Son Osmanlı bayrağı, küçük bir müfre-

zenin koruduğu Belgrad Kalesi'nde dalgalanmaya devam ettiyse de, anlaşma gereği bir süre sonra o da gönderinden indirildi. Kaledeki küçük Osmanlı müfrezesi, "Belgrad'dan çıktım saat beş idi, Kur'an bana eş idi" türküsüyle çekildi. Geride kalan 500 yılık Osmanlı hatırası ve yeni sorunlardı.

Balkanlar'da Osmanlı'ya karşı Yunan, Sırp, Hırvat, Bulgar, Romen, Arnavut ve Makedon ayrılık ateşini körükleyen çağın akımı Batı patentli milliyetçilik, Anadolu ve Arap topraklarında da etkisini göstermeye başladı. Kafkaslar, Doğu Anadolu, İstanbul ve Boğazlar'da, Çarlık Rusyası'nın çıkarları niyet olmaktan çıkıp, eylem düzeyine erişti. Dünya ticaretinin en önemli su yolu olan Süveyş'e sahip olmak için, Mısır'da İngilizler ile Fransızlar didişme halindeydi. Bir zamanlar Avrupa'yı, Akdeniz'in güneyinden kuşatan Osmanlı'ya bağlı Magrip ülkeleri Fas, Tunus, Cezayir, Fransız hakimiyetine girmişti. Libya, daha sonra İtalyanların saldırısına hedef olacaktı.

Osmanlı için "hasta adam" ve "doğu sorunu" terimlerini siyasal literatüre sokan Rusya, Güney Kafkasya'nın petrol gölü olan Hazar yoluyla Basra Körfezi'ne, oradan da sıcak denizlere açılmak istiyordu. Onu engellemeye çalışan İngiltere ise, şimdi Irak toprakları olan ve dünyanın bilinen en zengin petrol yataklarına sahip Basra ve Musul vilayetleri ile Hicaz'daki yerel Arap kabile güçleriyle içli dışlıydı. Filistin, İngilizlerin; Lübnan ve Suriye ise

Fransızların nüfuz alanıydı. Osmanlı'nın Türk merkezli Anadolu toprakları ise, Ermenilerin ayrı devlet kurma isteğiyle çalkalanıyordu. İmparatorluğun asker ve para kaynağı Anadolu, hırpalanmış bir kısrak gibiydi. Kısaca, her türlü kargaşa ve ihanetin yaşanacağı günler uzak değildi.

OSMANLI'DA DURUM

Osmanlı başşehri İstanbul'da bilinmeyen bir şey yoktu. Üzerinde anlaşılamayan, sorunların çözüm yöntemleri idi. Daha doğrusu, Batı'nın güçlü olma araçlarını kendi bünyemizle nasıl uyumlu hale getirecektik.

Osmanlı'nın Avrupa topraklarından çekilişiyle başlayan Batılılaşma sürecinin en yüksek düzeye çıktığı 1876 yılında Abdülhamit padişah oldu. Tanzimat'la başlayan laik süreci temsil eden Sadrazam Mithat Paşa'nın desteğiyle Abdülhamit, Ruslarla yapılan savaş sürerken, aynı yıl Meşrutiyeti ilan etti. İlk Osmanlı Mebusan Meclisi açıldı. Her milliyetten ve her dinden mebusların etnik, dini ve ayrılıkçı sorunlarının tartışma merkezi halini alan meclis, kısa süre sonra yine Abdülhamit tarafından kapatıldı. Bir

süre sonra "Kızıl Sultan" lakabıyla anılacak olan Abdülhamit, laik-milliyetçi muhalefetin hedefi oldu. İmparatorlukta istibdat rejimine geçti. Kurduğu istihbarat örgütüyle, "Jön Türk" veya "Yeni Osmanlılar" adlı muhalefete sıkı kontrol uyguladı. Bunun yanında ülkede başlatılan Batılı eğitimi yaygınlaştırdı. Ordudaki modernleşmeyi durdurmadı, tam tersine daha da geliştirdi.

Viski içen, Klasik Batı müziği dinleyen, ölene kadar tek eşli kalan Abdülhamit, kâh Batılılarla uzlaşarak, kâh Batılıları Osmanlı zenginliği ve stratejisi üzerinde rekabet ettirerek zaman oyunu oynuyor; böylelikle Batı'yla aramızdaki çağdaşlaşma farkını kapatmaya çalışıyordu.

Amerika kıtasının keşfi ve yeni ticaret yollarının devreye girmesiyle, 15. yüzyıldan sonra Osmanlı toprakları dünya ticaretindeki eski cazibesini yitirmişti. Osmanlı yönetimi 16. yüzyılda, hakim olduğu Akdeniz havzasını tekrar ayağa kaldırmak için, Batılı tüccar ve yatırımcılara kapitülasyonlar diye bilinen ayrıcalıklar tanımıştı. Ayrıcalıklar etkisini gösterdi. Osmanlı topraklarında dünya ticareti tekrar arttı. Fakat, sanayi devrimiyle birlikte, Batı'nın ucuza ve çok miktarda ürettiği mallarla rekabet edemeyen Osmanlı'nın geleneksel sanayisi, 18. yüzyılda büyük bir darbe yedi. Kriz büyüktü. On binlerce tezgah durdu. Yüz binlerce işsiz İstanbul'a yığıldı. Çare, Batı'nın üretimi artıran tekniğini almaktı. Nasıl askerlik ve devlet

yönetiminde Batı kaynaklı çözümler devreye girdiyse, ekonomik alanda da aynı çözüm hedeflendi. Bu görev de bürokrasiye verildi.

Ticareti bütün Osmanlı topraklarında yaymak, sanayi üretimini artırmak için, büyük bir demiryolu ağı döşeme kampanyası başlatıldı. Abdülhamit, yeni icat edilen telgraf sistemini Osmanlı coğrafyasında kurdurdu. Ülke çapında haberleşmeyi hızlandırdı. Siyasal kontrolünü de o ölçüde artırdı. Çağın en yeni haberleşme sistemi telgraf ve demiryolu ulaşımıyla Abdülhamit, Osmanlı'nın askeri gücünü ülke topraklarında daha hareketli hale getirmenin de temellerini attı. Ona göre, dünya çapında büyük kapışma er geç olacaktı. Osmanlı da o kapışmaya çağdaş araçlarıyla hazır olmalıydı.

MUHALEFET

Kendine özgü kuşkucu kişiliğiyle öne çıkan Abdülhamit'in muhalefetle de özel ilişkileri vardı. Batı'da laik eğitim almış muhalefet kadroları, Osmanlı hanedanlığına karşı değildi. İstenilen, muhalefetin de güvence altına alındığı, anayasal parlamenter meşruti bir rejimdi.

"Yeni Osmanlıların" efsane adı Namık Kemal, akımın ateşleyicisiydi. Şiirleri, gazete makaleleri, piyesleriyle, o öndeydi. Batılı anlamda eğitim veren askeri ve sivil okul-

ların öğrencileri için o, "Vatan Kahramanı"ydı. Muhalefete istibdat uygulayan, bunun yanında muhalefetin hedefleriyle de çelişmeyen Abdülhamit'e karşı olanların kutbu Namık Kemal, hanedana da içten bağlıydı. Abdülhamit, geleceği parlak olan muhalifleri de İstanbul dışındaki yerlere yönetici olarak atıyor, onları hem kendisine ve yönetime bağlıyor, hem de uzaktan denetleyebiliyordu. İstanbul dışına yönetici olarak atanan kişilerden birisi de Namık Kemal'di.

İLK BORÇ

Osmanlı Devleti ilk yabancı borcunu, 1854 yılındaki Kırım Harbi bunalımı nedeniyle almıştı. Sonradan da devam eden borçlarla 1881 yılında Osmanlı Devleti maliyesi resmen iflas etti. Aynı yılda Muharrem Kararnamesi, diye adlandırılan bir anlaşmayla borçlarda tasfiyeler yapıldı. Devletin gelirleri yabancı alacaklılara rehin edildi.

Tuz, pul, müskirat (içki) resimleri (harçları veya vergileri); ipek aşarı, gümrük vergilerinin bir kısmı; Şarkî Rumeli, Kıbrıs, Bulgaristan gelirleri alacaklılara verildi. Bu işlerin takibi için İstanbul'da alacaklıları temsilen Düyun-u Umumiye İdaresi kuruldu. Osmanlı maliyesinin alacaklılara teslim edildiği 1881 yılında doğan bütün çocuklar bir anlamda Batılılara borçluydu.

Selanik'te 1881 yılında doğan Mustafa, maliyesi iflas etmiş, gelirlerine haciz konmuş Osmanlı Devleti'nin nüfus kütüğüne kaydedildi.

Selanik, 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı coğrafyasının Avrupa'daki en büyük ve gelişmiş merkezlerindendi. Liman şehri ve yönetim merkezlerinden biri olması nedeniyle; kültürel, siyasi, askeri ve ekonomik bakımdan son derece canlıydı. Balkanlardaki bütün Osmanlı şehirleri gibi Selanik'te de Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi mahalleleri ayrı ayrıydı. Şehrin hatırı sayılır Yahudi nüfusu, 16. yüzyılda çöken Endülüs Emevi Devleti'nin ardından Osmanlı'ya sığınan gruplardandı. Öte yandan, ismini Yahudi bir din adamından alan, "Sabatay" ayaklanmasının bastırılmasından sonra, Osmanlı kılıcından kurtulmak için din değiştirip Müslüman olanlarla, yani Yahudi dönmeleriyle de ünlü bir şehirdi Selanik. İşte, 1881'de böyle bir şehirde doğan Mustafa, çok sonraları, daha çok dindar muhalif çevrelerce, sırf Selanik doğumlu diye "Yahudi dönmeliği" ile karalanmaya çalışılacaktı.

Balkanlardaki Müslüman Türklerin ataları, Osmanlı "Akıncı"larına dayanır. At sırtında Orta Avrupa'yı ve bütün Balkanları fetheden "Akıncı"ların torunları daha sonra, Osmanlı'nın imparatorluk döneminde, yerleşik haya-

ta geçti. Bu bölgelerde yönetici kadrolarını oluşturdular. Balkan Türkleri hep bu "Akıncı" atalarıyla övündü.

Mustafa'nın annesi Zübeyde Hanım'ın ataları da, Balkanların fethi sırasında Anadolu'dan göç eden ve Batı Makedonya'daki Vodina ilçesinin batı tarafındaki Sarıgöl bucağına yerleşen Türkmen boylarındandı. Bu boyların, Anadolu'nun Konya veya Aydın taraflarından gelmiş oldukları tahmin edilir. Zübeyde Hanım'ın babası Feyzullah Ağa'nın yakın atalarının da Sarıgöl'den, Selanik civarındaki Langaza'ya göçmüş olmaları mümkündür. Mustafa, ileri yaşlarda adet haline getirdiği masa sohbetlerinde soyunu Türkmen-Yörüklere bağlamıştır.

Kaynak kitaplardan "Tek Adam"ın yazarı Şevket Süreyya Aydemir'e göre, Mustafa'nın babası Ali Rıza Efendi, Selanik yerlisidir. "Mustafa Kemal Atatürk ve Cumhuriyetin Doğuşu" kitabının yazarı Dietrich Gronau'ya göre ise, Ali Rıza Efendi de Aydın kökenlidir. Yunanistan ile Türkiye Cumhuriyeti arasında, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra yapılan mübadeleyle gelen Türklerin çoğunun, Türkçe değil de Rumca, Anadolu'dan göçen Rumların çoğunun da, Rumca değil de Türkçe konuşmasına karşın, Selanik merkezdeki Türkler sade ve net, fakat bütün Balkan Türkleri gibi hoş aksanlı bir Türkçeyle konuşuyorlardı.

Zübeyde Hanım'dan yaşça büyük olan Ali Rıza Efendi'nin askerliği, 1876 yılındaki Osmanlı-Rus Savaşı'nda ihti-

yaç üzerine kurulan ve yardımcı askerlerden oluşan Asakir-i Mülkiye taburunda geçti. Okur-yazar olduğu ve Evkaf Dairesi'nde memur olduğu için rütbesi de üsteğmendi. Ali Rıza Efendi'nin bilinen tek asker görünüşü de, bu taburdaki üsteğmen rütbeli asker elbisesiyle çektirdiği fotoğraftır. Bu fotoğraftaki Ali Rıza Efendi'nin çehresi bir savaşçıdan çok; uysal, kendi halinde bir memurdur. Çehresindeki gözler ise büyük bir benzerlikle Mustafa'ya geçmiştir.

Zübeyde Hanım'la evlendiğinde Ali Rıza Efendi, Olimpos Dağı eteklerindeki Papazköprüsü'de gümrük muhafaza memurluğu yapıyordu. Aylığı üç liraydı ve tabii ki ekonomik olarak sıkıntıdaydılar. Önce kendisi, daha sonra Zübeyde Hanım da Papazköprüsü'ne geldi. Etrafta gümrük karakol binası, birkaç ev, gümrükçüler ve orman işçilerinden başka canlılık yoktu. Bu yabanıl ortamda, Mustafa'dan önce doğan iki çocuklarını kaybetti aile. Ömer ve Ahmet isimlerindeki kardeşlerin ölüm sebepleri mahrumiyetten doğan bakımsızlıktı.

Ekonomik sıkıntı nedeniyle Ali Rıza Efendi bir süre sonra gümrük memurluğundan istifa etti ve ortaklı kereste işine başladı. İşi, resmi muameleleri yapmak, Olimpos ormanlarından kesilen tomrukları gemilere yükletip Selanik'e göndermekti. Memur halli ve kendi halinde kişiliği olan Ali Rıza Efendi için, iş zor olmasına karşın başka çıkar yol da yoktu. Ortaklıkla beraber ekonomik du-

rumu da iyileşen Ali Rıza Efendi, evini Selanik'e taşıdı. Şehrin Ahmet Subaşı Mahallesi'nde, Ziyneti Bostan yakınlarında harem-selamlıklı bir ev yaptırdı.

MUSTAFA VE BÜYÜK İSKENDER'İN KOMŞULUĞU

Mustafa bu evde 1881 yılında dünyaya geldi. Mustafa'nın doğduğu eve yakın sokaklardan birinde de, dünyanın en büyük kahramanlarından biri olan Büyük İskender doğmuştu yüzyıllar öncesi. Tarihin garip bir cilvesi; Büyük İskender, küçücük Makedonya'dan çıkıp, Çin sınırına dayanan bir imparatorluk kurmuş, Mustafa da siyasal etkisi ta Çin sınırına kadar dayanan Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkık halinden yeni bir Türkiye kuracaktı.

1881'İN OLAYLARI

Mustafa'nın doğduğu yıl, Osmanlı maliyesinin iflas ettiği yıl olarak tarihe geçti. Hürriyet kahramanı ve reformcu olarak tanınan ve Abdülhamit'in sadrazamlığını yapmış olan Mithat Paşa, aynı yıl İzmir'de Fransız Konsolosluğu'na sığındı. Mithat Paşa daha sonra İstanbul'a getirildi. Sultan Abdülaziz'in öldürülmesinden suçlu bulunarak, Hicaz'ın Taif şehrindeki zindana gönderildi. Orada da öldürüldü. Mithat Paşa'nın suçlu görüldüğü ve mahkum olduğu duruşma-

dan sonra, 19 Mayıs 1881 tarihli Vakit gazetesi eski sadrazam için, şu tanımlamalarda bulundu manşetinde:

"Ahmak, hain, sefil."

İstanbul'da siyaset kendi acımasızlığını sürdürürken, Ali Rıza Efendi'nin Papazköprüsü'ndeki işleri bozuldu. Başına, haraç isteyen eşkıya musallat oldu. Haraç vermeyen Ali Rıza Efendi'nin keresteleri yakıldı. Durumu, vilayetin askeri komutanı Ali Paşa'ya bildirdi. Ali Rıza Efendi, Ali Paşa'dan, "Sen bu işi bırak" nasihatini aldı. Şikayetinde diretince de, bu kez Ali Paşa, işi kökünden halletti ve Olimpos ormanlarını yaktırdı. Böylelikle Ali Rıza Efendi'nin kerestecilik işi son buldu.

Ali Rıza Efendi bu kez de evinin altında kurduğu bir dükkanda tuz ticaretine başladı. İşi iyi gitmedi. Tuzlar elinde kaldı. Sıkıntılı günlerde kendini içkiye verdi. Yıllar sonra, Mustafa'nın Halep'ten arkadaşı olan Şapolyo'ya şöyle anlatır o günleri Zübeyde Hanım:

> "İşinin fena gitmesinden sonra çok üzüldü. Kendisini salıverdi. Daha sonra da derviş-meşrep bir hal alarak eriyip gitti."

OKULA BAŞLIYOR

Bu arada Mustafa öğrenim yaşına geldi. Anne Zübeyde, oğlunun geleneksel eğitim görmesinden yanaydı. Baba Ali Rıza'nın eğilimi ise, Abdülhamit zamanında yay-

gınlaşan Batı tipi eğitim yönündeydi. İş tatlıya bağlandı. Mustafa; peşlerine takılan çocuklarla birlikte evlerinin önüne gelen imam ve müezzinin okuduğu dualar eşliğinde mahalle mektebine başladı. Zübeyde Hanım'ın gönlü oldu. Birkaç gün sonra mahalle mektebinden alınıp, Batı tarzı eğitim veren Şemsi Efendi'nin okuluna yazdırıldı.

Şemsi Efendi, dönemin muhalif akımlarıyla da beslenmiş bir eğitimci olduğu için, geleneksel kesimlerden tepki gören bir kişiydi. "Öğrencilerine din karşıtı yöntemlerle ders veriyor" gerekçesiyle hem kendisi, hem okulu saldırıya uğradı. Küçük Mustafa'nın 1887'de başlayan birinci okul macerası 1891'e kadar sürdü.

Ailenin babası Ali Rıza Efendi 1893 yılında vefat etti. Zübeyde Hanım dul kaldığında 27 yaşındaydı. Kendisine iki mecidiye (kırk kuruş) dul maaşı bağlandı. Genç dul, Ahmet Subaşı Mahallesi'ndeki evde Mustafa, küçük kızı Makbule ve daha sonra vefat edecek Naciye ile baş başaydı.

Türk toplumunun gelenekleri devreye girdi. Erkeksiz kalan Zübeyde Hanım, kardeşi Hüseyin Ağa tarafından; kahyalık yaptığı Langaza'daki Rapla çiftliğine götürüldü. Parasızlık nedeniyle okula gönderilemeyen Mustafa, daha sonraları Rapla çiftliği dönemini şöyle anlatır: "Babam vefat etti. Annem ve kardeşlerimle dayımın yanına yerleştik. Dayım çiftlik hayatı yaşıyordu. Bana da görevler veriyordu. Ben de bunları yerine getiriyordum."

Zübeyde Hanım, 11 yaşına gelen Mustafa'nın okul giderlerini karşılama konusunda kardeşi Hüseyin Ağa'yı razı etti. Mustafa, Selanik'teki Mülkiye Rüştiyesi'ne 1894'te kaydoldu. Devlete yönetici yetiştiren okul, bugünkü düzeyiyle ortaokuldu. Kısa bir müddet sonra sınıfta büyük bir kavgaya neden oldu. Öğretmenin verdiği ceza, onun yeniden çiftliğe dönmesine yetti.

Dayısına göre yeğeni hırçın ve dik kafalıydı. Bu nedenle, Mustafa'nın parasız askeri okula gönderilmesi için Zübeyde Hanım'ı iknaya çalışıyordu. Zübeyde Hanım ise, askerliğin tehlikeli bir meslek olması nedeniyle, bu teklife direniyordu.

MUSTAFA'NIN ASKERLİĞE ADIM ATIŞI

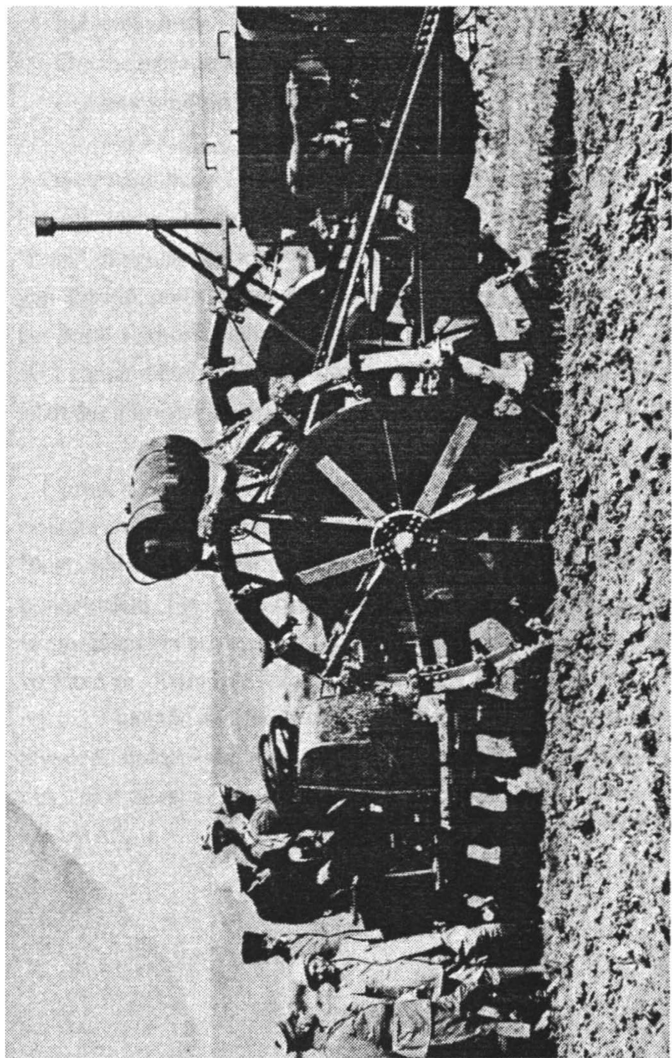
Babasının vefatı, dayısının çiftliğine yerleşmeleri, okuldaki isyankar hali, okulu bırakması, dayısı ile annesinin askeri okul tartışmaları, yeniden Selanik'e yerleşmeleri Mustafa'ya yeni bir yol açtı. Bu yol Mustafa'nın kişiliğini, hayatını belirledi. Mustafa o günleri şöyle anlatır:

> "Binbaşı Kadri Bey diye bir komşumuz vardı. Onun oğlu Ahmet, askeri okula gidiyor ve okul elbiseleri giyiyordu. Onu gördükçe, ben de bu elbiselerden giymeliydim, diyordum. Anneme askeri rüştiyeye gitmek istediğimi söyledim. Askerlikten korkuyor ve fikrimi ka-

> bul etmiyordu. Sonunda kabul imtihanı günü geldi. Ona sezdirmeden imtihana girdim ve kazandım. Yani anneme emrivaki yaptım."

Devir Abdülhamit devridir. Padişahın adı geçtikçe saygılarında kusur etmeyen öğrenciler "Osmanlılığın" yanında "milli" duyguları da içlerine sindirirler. 18. yüzyılda başlayan Batılılık serüveninin gözde merkezleriydi askeri okullar. Batılı sistemde eğitim, talim ve terbiye veren okullar aynı zamanda zihniyet değişiminin de ocaklarıydı. Mustafa da bu zihniyet değişiminden nasibini bol bol aldı.

Namık Kemal'in şiirleri öğrenciler arasında elden ele dolaştırılıyordu. I. Meşrutiyet'in kurucusu Mithat Paşa, Mustafa'nın askeri okula yazılışından on yıl önce, Arap çöllerindeki Taif zindanlarında boğdurulmuştu. Mustafa'nın askeri rüştiyeye yazılışından altı yıl önce, İstanbul ve Paris'te "Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti" kurulmuştu. Mustafa ve onun kuşağını daha da derinden etkileyecek, dolayısıyla imparatorluğun kaderini belirleyecek, "fikir akım ve kurumları" o günkü genç kuşağın etikemiğiydi.

Avrupa Medeniyetinden

NELER ALINMALI, NELER ALINMAMALI

Osmanlı'da; kapitalizimle başlayan modernleşme hareketine çok geç kalınması nedeniyle, münevverler (aydınlar), aradaki açığı kapatmanın yollarını bulmak için, Avrupa medeniyetinden nelerin alınıp, nelerin alınmaması tartışması içerisindeydiler.

Mustafa'yı ve kuşağını gençlik yıllarında etkileyen Namık Kemal, 1872 yılında İbret gazetesinde yayınlanan "İbret" başlıklı makalesinde, Avrupa'nın tüm dünyaya fark attıran son yüzyılı için şunları yazıyordu:

"Dikkatle bakılırsa bu kudret fabrikasının her zerre-

si bir cihan-ı hikmet (dünyanın yaradılış gayesi), her lâhzası bir devr-i ibrettir (ders alınması gereken dönemdir). Akıl her gördüğünden fayda sağlayabilir, her işittiğinde bir hisse-i marifet (ustalık, hünerlik payı) bulabilir. Hatta meşhur Newton, mahsulat-ı maarifin (kültür ürünlerinin) en mucizelerinden olan kuvve-i cazibe (yer çekimi) kanunlarını bir elmanın düşüşünden ibret alarak keşfetmiştir."

Namık Kemal, kendi döneminin tüm kuşağını etkileyen görüşlerini bir başka İbret makalesinde şöyle özetlemişti:

"Bir de farz edelim ki, medeniyetin Avrupa'daki hali bin türlü eksiklik ve kötülükle dolu imiş. Medeniyeti almaya çalışan kavimler için tamamı tamamına Avrupa'yı taklit etmek neden lâzım gelsin? Birtakım bilimsel hakikatler vardır ki, dünyanın hiçbir tarafında değişmez, hiçbir yerde kötü tesiri görülmez. Mesela yayılma gücü nerede olsa vasıta-i tahriktir (kışkırtma aracıdır), vasıta-i tahrik nerede olsa insanlık emeğine büyük yardımlar eder... Şimdi biz medeniyeti arzu edersek, bu kabilden olan bayındırlık hakikatlerini nerede bulursak iktibas ederiz (alırız). Medenileşmek için, Çinlilerden sülük kebabı yemeyi almaya muhtaç olmadığımız gibi, Avrupalıların dansını, nikâhlanma usullerini taklit etmeye de hiç mecbur değiliz."

MUSTAFA'YA, KEMAL EKLENİYOR

Mustafa, alıngan, içine kapalı, bunun yanında isyankar kişiliğine karşın askeri okulu sevdi. Çabuk kızma ve insanlara biraz tepeden bakma huyu yüzünden pek arkadaş edinemedi. Teneffüslerin yalnız öğrencisiydi. Eğitimin ikinci yılında matematik öğretmeni Mustafa Efendi, kendi yokluğunda Mustafa'yı diğer öğrencilere ders vermekle görevlendiriyordu. Yüzbaşı Mustafa Efendi, onu bir gün yanına çağırdı ve, "Bu böyle olmayacak. Aramızda bir fark olsun. Bundan sonra senin adın, 'Mustafa Kemal' olsun" dedi. Mükemmeliyet, kusursuz, olgun manasına gelen "Kemal" böylece Mustafa'nın adına eklendi. Mustafa 15 yaşından sonra yaşamının sonuna kadar, kendisinin de benimsediği Mustafa Kemal adıyla anıldı, sevildi, eleştirildi, düşman ve dost kazandı. Bu adla aşık oldu, zor günler geçirdi, yalnız kaldı, rütbeler ve savaşlar kazandı.

Adına "Kemal" eklenen Mustafa, okulunu iyi bir dereceyle bitirdi ve Makedonya'daki, lise seviyesinde olan, Manastır Askeri İdadisi'ne kaydını yaptırdı. Yıl 1896'ydı.

ZÜBEYDE HANIM'IN İKİNCİ EVLİLİĞİ

Bu olumlu gelişmelerin yanında, Mustafa Kemal'in iç dünyasını altüst edecek bir olay gerçekleşti. Evin maddi durumu hiç iyi değildi ve annesi de bir duldu. Ger-

çi babası Ali Rıza Efendi'den kalan Selanik'teki ev satılmamış ve bir bölümü kiraya verilmişti ama, yine de iki çocuk büyütmek kolay değildi. Sonunda Zübeyde Hanım ikinci evliliğini yapmak zorunda kaldı.

Yeni kocası Ragıp Efendi de onun gibi duldu. Tütün tekelinde memur olarak çalışıyordu. Geleneklerin tersine Zübeyde Hanım yeni eşinin evine değil, Ragıp Efendi, Zübeyde Hanım'ın evine taşındı. Ragıp Efendi, Teselya Tırhalı'dan bir göçmendi ve eski eşinden dört çocuğu vardı. Mustafa bir anda altı kardeşli oldu.

Anlaşılan odur ki; Zübeyde Hanım bu evlilik tasarısından oğlu Mustafa'ya bahsetmemişti. Mustafa Kemal çok sonraları arkadaşlarına, annesinin ikinci evliliği karşısında geçirdiği sarsıntıyı; bir gün okuldan eve geldiğinde tanımadığı bir erkek gördüğünü, bu erkeğin evin erkeği gibi hareket ettiğini, annesinin de ortada başörtüsüz dolaştığını görünce, çok şaşırdığını vurgulayarak nakletmişti.

ANNESİNİ KISKANAN MUSTAFA KEMAL

Annesinin evliliğine duyduğu şaşkınlık ve kızgınlık anlayışa dönüşmez. Tam tersine Mustafa Kemal eşyalarını toplar ve evi terk eder. Selanik'te yaşadığı bir sene boyunca annesini bir kez dahi ziyaret etmez.

Artık Manastır Askeri İdadisi'ndedir. Stratejik önemi olan Manastır, Batı Makedonya'nın hareketli merkezlerindendi. Bu hareket yalnız askeri, ekonomik ve sosyal düzeyde değildi. Kültürel merkezlerden biri olması nedeniyle de, azınlık gruplarının siyasi merkeziydi Manastır.

SELANİK VE MANASTIR ARKADAŞLARI

Harp okuluna gidecek öğrenciler bu okullardan seçildiği için, öğretmenler de özeldi. Manastır Askeri İdadisi, normal müfredatın dışında, ülke sorunlarının özgürce tartışıldığı okullardandı. O dönemde Abdülhamit tarafından kurulan askeri, mülkiye ve tıbbiye mekteplerinde okuyan öğrenciler dönemin en iyi eğitimini alıyordu. Mustafa Kemal bu okulda, ömrü boyunca arkadaşı olacak Salih (Bozok), Fuat (Bulca), İsmail Hakkı (Kayalı) ile tanıştı. Nuri (Conker) ve Ali Fethi'yi (Okyar) daha önce Selanik'ten tanıyordu. Bu okulda matematik sevgisinin yanına edebiyat sevgisini de ekledi. Mustafa Kemal, güzel söz söyleme ve konuşma sanatını öğrendi. Batı tipi bir ailenin çocuğu olan, Selanik'ten arkadaşı Ali Fethi sayesinde ilerlettiği Fransızca'sını daha da geliştirdi.

Mustafa Kemal'in Askeri İdadi yıllarında Osmanlı-Yunanistan savaşı patlak verdi. Osmanlı orduları Yunanistan'a girdi. Okulda büyük bir heyecan dalgası hakimdi. Bütün öğretmen ve öğrenciler savaş cephelerinden gelen haberlerle coşuyordu. Bu heyecanın yerini, barış görüşmelerin-

den sonra hayal kırıklığı aldı. Osmanlı, savaşta kazandıklarını barış masasında kaybetti. Girit ve Teselya, Yunanistan'a büyük devletlerce bağışlandı. Bütün bunlara karşın yine de bütün ülkede milli şahlanış havası esti. Mustafa Kemal bu heyecanlı günlerin o kadar etkisinde kaldı ki, bir ara okulu bırakıp orduya katılma teşebbüsünde bulundu.

HARBİYELİ MUSTAFA KEMAL

Mustafa Kemal, Manastır Askeri İdadisi'ni ikincilikle bitirdi. Okul müdürünün onun hakkında değerlendirmesi şöyleydi: "Çetin huylu, çok yetenekli, fakat kendisiyle sıcak ilişkiler kurulması zor bir gençtir." Üstlerinin "uygundur" görüşüyle İstanbul'a, Harp Okulu'na (Harbiye'ye) gönderildi. Yıl 1899'dur.

MUSTAFA KEMAL'İ İDADİNİN KAPISINDA BEKLEYEN ELENİ

Bir Makedon araştırmacıya göre, Mustafa Kemal'in ilk aşkı Eleni Krintte adında bir Makedon güzelidir. Mustafa Kemal'in, şu an müze haline getirilen Manastır Askeri İdadisi'nde okurken, Makedon güzeli Eleni ile tanıştığını söyleyen araştırmacı şöyle anlatıyor olayı:

> "Eleni'nin evi okulun oldukça yakınındaymış. Anlatılanlara bakılırsa Eleni, Mustafa Kemal'i görebilmek için askeri okulun kapısında onu beklermiş. Aralarındaki aşk çok büyükmüş."

Yıllar sonra bağımsızlıklarını kazanan Makedonlar, hemşehrileri Mustafa Kemal Atatürk'ün, Eleni Krintte ile yaşadıklarını anlatan "Muhteşem Atatürk'ün Aşkı" adlı bir de film yaptılar.

AŞKINA AYRILIK MEKTUBU

İdadi yıllarında, askeri eğitim ve terbiyenin de yardımıyla kişiliği gelişti, davranışlarında duygusallıktan uzaklaşarak daha mantıklı davranır oldu. İlkel çocuk dürtülerinden kurtuldu. Ailesiyle barışı seçti. Bu yıllarda Eleni'ye duyduğu aşk esti bahar yelleri gibi ruhunda. Aşkın heyecanını ve acısını yaşadı. Kalbi aşk terbiyesi aldı.

Selanik'ten ayrılırken aşık olduğu güzel Makedon kızı Eleni'ye son mektubunu yazdı:

> "Bu dakika vapurdayım, gidiyorum. Bu an-ı meşum (kötü saat) bize kan ağlatacak. Bendeniz sizi hiç unutmayacağım. Sizden de aynı vefayı beklerim. Allahaısmarladık... M. Kemal."

Bu hüzünlü mektubu Selanik'ten gemiye binerken postaladı. Mektup, zarfın üstündeki adrese, Mustafa Kemal ise İstanbul'a gitti.

İstanbul...

İMPARATORLUĞUN BAŞKENTİ

İstanbul o yıllarda Haliç'in ayırdığı iki ayrı şehir gibiydi. Kuzeyde (Hıristiyanların şehri; Pera) Beyoğlu; güneyde İstanbul (Müslümanların şehri). Haliç üzerindeki Galata Köprüsü'nün güneyindeki; camilerin, minarelerin, ezanların, kubbelerin, devasa kapalı çarşıların, hamamların, taş döşemeli dar sokakların, medreselerin, imaretlerin, vakıfların, türbelerin, tekkelerin, zaviyelerin, surların şehri İstanbul, eski zenginliğinden ve canlılığından çok şey kaybetmişti. 1894'de meydana gelen deprem nedeniyle yaraları hâlâ sarılamamıştı. Çarşaflı kadınların kaldırım kenarlarından yürüdüğü, erkeklerin kahvelerde sessiz ve hareketsiz oturduğu, dilencilerden, çocuklardan ve so-

kak satıcılarından çıkan seslerin gecenin karanlığında kesilmesiyle, alçak gönüllü dervişleri, ermişleriyle tevekküle bürünmüş suskun İstanbul. Diğeri; Paris ve Londra tarzı giyinmiş insanların dolaştığı; konsolosluklar, oteller, müzikholler, tiyatrolar, barlar, kumarhaneler, batakhaneler, kabareler, birahaneler, meyhaneler, lüks lokantalar, tavernalar, kafeler, kafeşantanlar ve daha birçok eğlence yerleriyle dolu, geceleri ışıl ışıl Hıristiyan Beyoğlu.

Mustafa Kemal ilk yıl, derslerinden çok, 500 bine yaklaşan nüfusuyla İstanbul'la, daha doğrusu Pera ile ilgilendi. Her ne kadar Selanik, imparatorluğun en Avrupai şehri de olsa, İstanbul yine de bambaşkaydı. Ne olursa olsun Selanik, İstanbul'a göre taşraydı. Sarı saçlı, mavi gözlü, ince yapılı ve orta boyuyla Mustafa Kemal de her taşradan gelen genç gibi, Beyoğlu'nun tükenmez canlılığına kapıldı. Bu hareketli yaşam içinde kendisine de bir yer açtı.

Galata'yı tanıdı. Pera'nın zevkini aldı. İstanbul'u içine sindirdi. Gençliğin verdiği canlılıkla tat aldığı gecelerin sabah yorgunluklarını yaşadı. Artık bir taşralı değil, büyük şehrin insanıydı.

Hızla girdiği İstanbul günlerinde ihmal ettiği derslerine tekrar sarıldı. Başarılı oldu ve sınıfını geçti. Okulda, soylu bir aileden gelen Ali Fuat'la (Cebesoy) tanıştı ve dost oldu. Ali Fuat'ın, Kuzguncuk'taki boğaza nazır aile kona-

ğının, hafta sonlarındaki değişmez misafiri oldu ve babası Fazıl Paşa ile tanıştı. Oğlunun arkadaşını oğlu gibi seven Fazıl Paşa, ondaki farklılıktan hoşlandı.

Kısa bir süre içinde Mustafa Kemal, İstanbul'daki renkli hayatın arka planında büyük bir çürümüşlüğün olduğunu fark etti. Osmanlı'yı, dünyanın çekim merkezi yapan hasletler artık yoktu İstanbul'da. İyiliğin, kardeşliğin, adaletli yönetimin örselenmiş olduğu bir başşehirdi İstanbul. Geçerli olan; Bizans'tan devralınan yönetim, saray oyunları ve karışıklıktı.

Böyle bir İstanbul'da Mustafa Kemal, Harbiye'yi 459 mevcut arasından sekizincilikle bitirdi. 21 yaşındaydı ve yıl 1902'ydi. Mezun olduktan sonra Kurmay Okulu'na başladı.

Batı'yla ülkesi arasındaki gelişmişlik farkını kapatmaya çalışan Abdülhamit, Osmanlı'ya partner olarak Almanya'yı seçmişti. Bu ilişki, karşılıklı çıkarlara dayanıyordu. Aslında Abdülhamit'in klasik partner politikası yalnız Almanya'ya yönelik değildi. Haydarpaşa-Hicaz demiryolunun yapımını Almanlara verirken, Fransızlara da karayolu ihalesini vermişti. Demiryolu yapımını, ordunun modern eğitimi ve donanımını üstlenen Almanlar, bu yolla hem petrol bölgelerine, hem de sıcak denizlere ulaşmanın hayalini kuruyordu. Abdülhamit, emperyalist güçlerin Osmanlı üzerindeki çıkarlarından faydalanıp; dünyadaki

büyük paylaşım gününe hazırlıklı girmek için, ülkede muhalefete baskı, basına sıkı bir sansür uyguluyordu. Rejimin adı istibdattı.

MUHALİF MUSTAFA KEMAL

Kurmay Okulu'nda askerlik sanatının inceliklerini öğrenen Mustafa Kemal, bir yandan da, yeni fikirler etrafında toplanan genç subayların çıkarttığı gazetenin yazarları arasına girdi. Harbiye ve Kurmay Okulu'ndaki öğrenciler arasında elden ele dolaşan bu tek sayfalık ve el yazması gazetenin adı "Vatan"dı. Ve aynı adı taşıyan bir grup tarafından yayınlanıyordu. Bu gazetede; padişahın yeteneksiz memurlarına, zorba yöneticilerine, istibdat ve basındaki sansüre karşı yazılar yayınlanıyordu. Ordunun genç kurmay adaylarından Mustafa Kemal'in ilk siyasi tecrübesi bu gazete sayesinde oldu.

Colmar von der Goltz adlı bir Alman general tarafından kurulan Kurmay Okulu'ndan Mustafa Kemal 11 Ocak 1905'te, 37 kişi arasından beşincilikle ve yüzbaşı rütbesiyle mezun oldu.

HAPİSHANEYLE TANIŞMA

Mezuniyet sonrası tayin bekleyen Mustafa Kemal ve arkadaşları, gazete çıkarma eylemini zorunlu olarak

okul dışına taşıdılar. Kiralanan küçük bir ev, "Vatan"ı hazırlama ve buluşma merkeziydi. Bütün ülkeye yayılmış istihbarat görevlilerine bu grup ihbar edildi. Bir gece hararetli tartışmalar yapılırken eve baskın yapıldı. Mustafa Kemal ve arkadaşları gözaltına alındı. Kısa bir sorgulamadan sonra, "Kızıl Hapishane" olarak ünlenen Taşkışla'ya kapatıldılar.

Oğlunun başına gelenleri öğrenen anne Zübeyde Hanım ve kız kardeşi Makbule İstanbul'a geldiler. Fakat onu görmelerine izin verilmedi. Üstelik Mustafa Kemal arkadaşlarının yanından alınıp, tek başına küçük bir hücreye konmuştu. Ali Fuat'ın da aralarında bulunduğu grup haftalarca hapishanede kaldı. Mustafa Kemal, hücresinde yaptıkları hataları düşündü. Geleceğini düşündü. Özlemini duyduğu Makedonya'ya gidebilecek miydi? Oradaki orduda görev alabilecek miydi? Yoksa her şeye veda mı edecekti!

ŞAM'A TAYİN

Bir gün ansızın görevlilerce alınıp, Harbiye Nezareti'ndeki İsmail Hakkı Paşa'nın karşısına çıkarıldı. Paşa, olabildiğince sakin bir sesle şu açıklamayı yaptı:

"Kabiliyetli bir gençsiniz. Kötü arkadaşlar edindiniz. Yasak siyasi faaliyette bulundunuz. Sultan aleyhine yayınlar yaptınız. Bütün bunlara rağmen padişah sizi affediyor. Islah fırsatı veriyor. Şam'daki 5. Ordu'ya atandınız."

Şam'daki 5. Ordu'ya teslim olması için, Beyrut'a giden vapura Ali Fuat ve Müfit Kırşehirli ile bindi. Şimdi anlıyordu ki, politika ciddi bir işti.

DÜNYA SAVAŞININ AYAK SESLERİ

Mustafa Kemal Suriye'de göreve başlamadan bir ay önce, 1905 yılının Şubat ayında, komşu düşman çarlık Rusya'sı isyanlarla sarsılmıştı. Çarlık yönetimi, büyüyen burjuvaziye yeni ufuklar açmak ve emperyalist politikaları gerçekleştirmek için, pazar bulmak zorundaydı. Bunun için de, Kore'yi ve Mançurya'yı ele geçirip okyanusa inmek zorunluluktu. Kalkınma hareketi içindeki Japonya da, Çin topraklarına, hatta Rus uzak doğusuna göz dikmişti. Çarlığın büyümesinden rahatsızlık duyan İngiltere, Rusya karşısında Japonya'yı destekledi. Japonya savaş ilanını yapmadan, aniden Rusların elindeki Port Arthur Kalesi'ne saldırdı ve limandaki Rus donanmasına büyük hasar verdi. Port Arhur ve sonraki Mukden savaşlarında 300 bin kişilik Rus ordusu ölü, yaralı, esir olmak üzere 120 bin kişi kaybetti. Yenilgiler üzerine Port Arthur'da başlayan isyanı bastırmak üzere gönderilen donanma da, Japonya tarafından Çuşime Boğazı'nda imha edildi. Daha sonra Çarlık Rusya'sı yüz kızartıcı bir anlaşma imzalamak zorunda kaldı. Bu kapışma dünya savaşının adeta ayak sesiydi.

Bu savaşın etkisi kısa zamanda bütün Rusya'da kendini gösterdi. Bu etkinin adı 1905 Devrimi idi. İlk grev Petersburg'un en büyük fabrikası Putilov'da başladı. 9 Ocak'ta bağlılık dilekçesini Çar'a sunmak isteyen, Papaz Gapon önderliğinde ilahiler söyleyerek Kışlık Saray'a yürüyen 140 bin silahsız işçiye karşı ateş emri verildi. Çar'ın askerleri binden fazla işçiyi öldürdü, iki binden fazlasını yaraladı. Rusya'da ilk kez, Çar Baba'ya karşı halkın saygı ve sevgisi büyük bir darbe yedi. Çar Baba'ya güven bir daha geri gelmemek üzere örselendi. Çarlık, yani Romanof Hanedanı'na karşı halkın sevgisinin düşmanlığa dönüştüğü o güne, Rus siyasi tarihinde "Kanlı Pazar" adı verildi.

Kanlı Pazar'ın etkisiyle grevler bütün ülkeye yayıldı. Haziran 1905'te halk isyanı en üst noktasına ulaştı ve orduya sıçradı. Karadeniz Donanması'ndaki Potemkin zırhlısında ayaklanma patlak verdi. Askerler, subayları etkisiz hale getirip, gemiyi Odessa'ya getirdi. Potemkin de böylelikle devrim safında yerini aldı. Bu gelişmeler üzerine Odessa'ya gönderilen diğer gemilerin askerleri de, Potemkin'e ateş açmayı reddetti.

Rusya'yı baştan başa sallayan grev ve mitingler siyasi etkisini gösterdi. Çar, siyasi otoritesini sivillerle paylaşmak zorunda kaldı ve Devlet Duması adı verilen bir danışma meclisi kurulmasına razı oldu. Yasal veya yasal olmayan her siyasi hareket, 1905'ten kendilerine göre ge-

reken dersi çıkardı. En büyük dersi de, o güne kadar pek de güçlü olmayan Lenin'in önderlik ettiği komünistler çıkardı. 1905 Rus Devrimi, dünyaya değişimin ilk sinyallerini verdi; hanedanların artık işi zordu.

ŞAM VE İLK TECRÜBELER

Fırtınanın neden olduğu gecikme nedeniyle bıktırıcı bir yolculuktan sonra Mustafa Kemal, Ali Fuat ve Müfit Kırşehirli Beyrut'a vardı. Lübnan Dağları'nı atla geçip Şam'daki alaya katıldılar. Ali Fuat, Güney Arabistan'a görevli olarak gönderildi. Mustafa Kemal ile Müfit Kırşehirli Şam'da iki odalı bir ev kiraladı. Günleri Şam'ı gezip tanımayla geçiyordu. Günler günleri kovaladı, fakat alayda kendilerine herhangi bir askeri görev verilmedi.

Bir gün, kağıt üstünde görevli oldukları bölük, bağlı oldukları alayla birlikte, fakat kendilerinden habersiz Havran ve civarına doğru hareket etti. Bunun üzerine Mustafa Kemal ve Kırşehirli Müfit Bey, göreve gitmek istediklerini belirttiler. Fakat cevap olumsuzdu. Buna rağmen iki arkadaş kendi başlarına sefere katıldı. Kimse iki genç subaya yüz vermedi. Ertesi sabah bir bölük komutanı onları çağırdı. Çay ikramı yaptı ve "Arkadaşlar, görüyorsunuz ki, size asla görev verilmeyecektir. Bunun sebepleri vardır. Bana ise özel görevler verilmiştir. Yardımcı olursanız ve kimseye bir şey söylemezseniz, size yardımcı olurum" şeklinde konuştu.

Görev ve teklif onur kırıcıydı. İsyan bastırmak bahanesiyle Havran ve civarındaki Dürzi köyleri yağmalanacak, yakılıp yıkılacak, sonunda herkes payına düşeni alacaktı. Harekat gerçekleşti. Havran'daki Dürziler soyuldu. Paylaşmaya gelince iki genç subay bunu reddetti. Soygundan elde edilenlerin paylaşımını reddeden Mustafa Kemal ile Müfit Bey hakkında o gece ölüm kararı alındı. İki genç subay biraz da şanslarının yaver gitmesiyle ölümden kurtuldu.

Bu olay, merkezden uzaktaki Osmanlı ordusunun düştüğü hazin halin en çarpıcı örneğiydi. Bu rezil duruma tanık olan ve olayın vahametini gören iki idealist genç subayın Şam günleri, ileride ordunun alacağı düzenle ilgili tartışmalarla geçmeye başladı. Bulabildikleri çağdaş eserleri okuyan iki genç, Şam'ın ünlü Hamidiye Çarşısı'nda kitap satarak geçinmeye çalışan Mustafa Efendi'yle tanıştı. Asıl adı Hacı Mustafa olan kitap satıcısı, Abdülhamit'e muhalefet ettiği için yakalanmış, Askeri Tıbbiye'den atılmış, hapis yatmış ve sürgüne gönderilmiş bir muhalifti. Bu tanışmayla, Şam'daki hayat Mustafa Kemal için bir başka olmaya başladı.

Hacı Mustafa'nın dükkanının önündeki küçük iskemlelerde başlayan sohbetler orada durmadı. Hacı Mustafa da, Mustafa Kemal ile Müfit Bey'in bekar evine taşındı. Şam'ın Hamidiye Çarşısı civarındaki kadim mahallenin o daracık sokağındaki evde yapılan sohbetlerin ekseni ihtilaldi. Cumhuriyet döneminde milletvekili de olacak olan

Hacı Mustafa Bey (Cantekin), Mustafa Kemal ve Müfit (Özdeş) Kırşehirli Bey sonunda bir gizli cemiyet kurdu. Cemiyetin adı da konuldu: "Vatan ve Hürriyet."

Mustafa Kemal'in Şam günleri ona Arap insanını, kültürünü ve coğrafyasını tanıma fırsatı verdi. Bölgenin stratejik önemini kavradı. Genel bir durgunluğun göstergesi olan ekonomik geriliğe ve fakirliğe şahit oldu. Merkezden uzak Osmanlı askeri ile mülki idaresi ve görevlilerin yozluğuna tanıklık etti. Osmanlı askerlerini isyan bastırma bahanesiyle yerli halkı soyarken gördü. Ordunun subaydan ere kadar olan personelinin doğru dürüst bir üniforması bile olmadığına kahretti. Memur ve subayların üç-dört ayda ancak maaş alabildiğine şaştı. Mustafa Kemal'in Şam'da gördüğü Osmanlı fotoğrafı işte buydu.

Şam sürgünlüğü sırasında; Mustafa Kemal, çocukluğunda başlayan ve okul yıllarında devam eden devrimci yanına sağduyuyu ekledi. Bu dönemde siyasette ilkeli olmanın gereğini kavradı. Osmanlı mülkünün perişanlığının nedenleri üzerinde tartıştı, düşündü, kendisine göre sonuçlar çıkardı.

Yalnız düşünmedi. Süvari stajı için görevlendirildiği Kudüs, Yafa, Hayfa ve Beyrut'ta, kurdukları cemiyeti yaymak için çalıştı. Osmanlı mülkünün en büyük ve en hareketli şehirlerinden Beyrut'ta; Selanik, Manastır ve İstanbul'daki özgür havayı tattı ve yaşadı. Bütün bu gayretlerine kar-

şın, Suriye onun ideallerine cevap verecek yer değildi. Kafasında hep Makedonya vardı. Kendi kuşağının siyasal merkezi orasıydı. Aklı hep Makedonya'nın merkezi Selanik'teydi. Şam'da kurduğu "Vatan ve Hürriyet Cemiyeti"ni oraya taşımanın hesabını yaptı, Suriye gecelerinde.

Selanik'teki Müstahkem Mevkii Komutanı Şükrü Paşa'ya, Selanik'e tayini için bir mektup yazdı. Aldığı cevap cesaret vericiydi. Suriye'den Selanik'e kaçak olarak gitmeye karar verdi. Birkaç günlük izinle gittiği Yafa'dan, Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ne sempati duyan Liman Komutanı Ahmet Bey'in yardımıyla, yabancı bir gemiyle Pire'ye, oradan da Selanik'e geldi. Gelişini meşrulaştırmak için, Selanik'te birkaç aylık tebdil-i hava izni kopardı. Kurduğu örgütün Selanik bağlantıları için çalışmaya başladı. Sonunda Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin Selanik şubesini kurdu. Fakat kurduğu cemiyetin Selanik'te bir de rakibi vardı: "İttihat ve Terakki Cemiyeti."

Bu arada Mustafa Kemal'in Yafa'daki görevinden izinsiz ayrıldığı, daha doğrusu firarı ortaya çıkmış, Selanik'te olduğu duyulmuş ve yakalanması için emir çıkartılmıştı. Durumu bir arkadaşından öğrenen Mustafa Kemal, yine Liman Komutanı Ahmet Bey'in yardımıyla Yafa yolunu tuttu. Yoldayken işler kılıfına uydurulmuş; İstanbul'a, Mustafa Kemal'in Akabe bölgesinde yeni bir görevde olduğu bildirilmişti.

YENİDEN MAKEDONYA'DA

Selanik dönüşünde Mustafa Kemal'in çabası sürgün cezasının kaldırılması yönünde yoğunlaştı. Davranışlarını bu amaca göre ayarladı. Bu arada rütbesi kolağalığına, yani kıdemli yüzbaşılığa yükseldi. Bu rütbeyle Şam'daki 5. Ordu'nun Kurmay Heyeti'nde göreve başladı. Ekim 1907'de de Selanik'teki 3. Ordu Kurmay Heyeti'ne tayin edildi. Sürgünlük dönemi biten Kolağası Mustafa Kemal 26 yaşındaydı ve siyasi muhalefetin merkezi, Osmanlı'nın yumuşak karnı olan Makedonya'daydı. O günlerde Makedonya'da Türk ve Müslüman olmayanların ağızlarından düşmeyen slogan şu idi: "Makedonya Makedonyalılarındır."

Makedonya dağlarında Rum, Bulgar, Sırp ve Arnavut çeteleri hem birbirleriyle, hem de Osmanlı ordusuyla çatışıyor-

du. 1850'de Rus Çar'ı II. Nikola'nın dünya siyasi literatürüne kattığı ve Osmanlı'nın parçalanması gerektiği tezini hedefleyen "Hasta Adam" deyimi, bu bölgede daha da bir anlam kazanmıştı. II. Nikola'nın Batılı siyasi liderlere:"İşte kollarımızın arasında bir hasta. Kolumuzdan kurtulmasına izin vermeyelim. Kurtulursa bizim için felaket olur" açıklamasına verilen destek ve Ortodoksluğun ruhani bayrağı altında güçlenen siyasi Panislavizm etkisini göstermişti. 1866'da I. Slav Birliği Kongresi ve 1867'de II. Slav Birliği Kongresi sonucu, Osmanlı bağımsız bir Bulgar Kilisesi'ni tanımak zorunda kalmıştı. Rusların Yeşilköy'e kadar dayandığı 1877-1878 savaşından sonra Bulgaristan'ın, 1881'de de Romanya ve Karadağ'ın Osmanlı'dan ayrı sınırları çizilmişti.

Osmanlı Devleti için "Hasta Adam" tanımlamasının devam ettiği ve vatan topraklarının parçalanması kışkırtmalarının yapıldığı o günlerde Selanik'e dönen Mustafa Kemal'i bir sürpriz bekliyordu. Şam'da kurup Selanik'e şubesini taşıdığı "Vatan ve Hürriyet Cemiyeti", Rumeli'de kurulmuş ve gelişmiş olan "İttihat ve Terakki Cemiyeti"nin çok gerisinde kalmıştı. Hatta, Vatan ve Hürriyet'in hemen hemen bütün üyeleri İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne geçmişti. İttihat ve Terakki'nin lider kadroları arasında postacı Talat Efendi ile asker kadrosundan Cemal ve Enver efendiler vardı. Uzaktan kumandayla yönetilemeyen, bu nedenle "küçük" kalan Vatan ve Hürriyet Cemiyeti; Makedonya'nın rahat siyasi ortamında faaliyet göstermesi, İs-

tanbul ve Avrupa'daki muhaliflerle güçlü bağlantıları nedeniyle "büyüyen" İttihat ve Terakki'nin içinde eriyip gitmişti. Böylelikle Mustafa Kemal ve cemiyeti Talat Bey'in arabulucu girişimiyle İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katıldı.

Aralarında, Ali Fethi'den başka samimi arkadaşı olmayan Mustafa Kemal'i, inatçılığı ve "kendini beğenmişliği" nedeniyle İttihatçılar pek sevmedi. Eleştirileri pervasızdı. Dili keskindi. İddialara göre bu nedenle, geri hizmet sayılan, Üsküp demiryollarında müfettişlik görevine atandı ve Selanik'ten uzaklaştırıldı.

Bu arada Ali Fethi'nin de aralarında bulunduğu bir grup, o dönemin iç ve dış siyasetinde etkin olan Mason teşkilatına kayıt olmuştu. Mustafa Kemal de üye oldu. Kısa bir süre sonra da, asıl amacını bir türlü anlayamadığı, hiç sevemediği ve yabancı istihbaratçıların içinde cirit oynattığı bu üstü kapalı teşkilattan ayrıldı.

İttihat ve Terakki önderlerinin pek rağbet ettiği Masonlukla da alay etmeye, cemiyeti sık sık eleştirmeye devam etti Mustafa Kemal. Onun tahminine göre İttihat ve Terakki Cemiyeti; yapısı, fikri düzeyi, örgütlenmesi itibariyle sonunda başarısız olacaktı. Çünkü cemiyet yalnız nutuk atmakta, ciddi bir eylemde bulunmamaktaydı. Aslında, aynı okullardan mezun olmuş İttihatçılarla Mustafa Kemal arasında, fikri düzeyde pek büyük bir ayrılık yoktu. Onların karşı olduk-

larına Mustafa Kemal de karşıydı. Ülkedeki istibdata o da karşıydı, İttihatçılar da. İttihatçılar da meşrutiyetin tekrarından yanaydı, Mustafa Kemal de. Saltanatın idari yetersizliğinden İttihatçılar da sıkıntılıydı, Mustafa Kemal de. Askeri, idari, eğitim, hukuki ve ekonomik alanda reformların yapılmasından hem İttihatçılar, hem Mustafa Kemal yanaydı.

İKİ ZİHNİYET

Mustafa Kemal'in eleştirileri İttihatçıları neden rahatsız ediyordu. Daha 26 yaşında, kıdemli yüzbaşı rütbesindeki Mustafa Kemal, eleştirel bir tutum takınarak neye karşı geliyordu?

Mustafa Kemal'e göre, İttihatçıların eylemden çok laf edebiyatı yapmaları, önder kadrolarının yetersizliğindendi. Fakat bundan da önemlisi; İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Balkanlara has komiteci geleneğine göre örgütlenmesi, daha sonra ortaya çıkacak bir iktidar değişikliğinde, komiteye hükmeden kişi ve zihniyetin dikta kurma tehlikesiydi. Bir tehlike de, komitenin siyaseti orduya dayanarak yapma eğilimi ve ordunun bütünüyle siyasetin içinde kalarak, asli görevlerinden uzaklaşmasıydı. Reformlardan yana olan Mustafa Kemal, bu reformların da var olan sorunların çözümünde temelden etkili olacağına inanmıyordu ve bu düşüncelerini yüksek sesle arkadaşlarıyla paylaşmaya çalışıyordu.

Bu nedenle olsa gerek; İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yükselen yıldızı ve Mustafa Kemal'den bir rütbe yüksek olan Enver'le alttan alta başlayan çatışma kendini hissettiriyordu. Makedonya'da arkadaş masalarında başlayan eleştiriler, 10-13 sene sürecek dönemin iki çizgisini ortaya çıkartıyordu. Bir tarafta Binbaşı Enver'in temsil ettiği komitecilik zihniyetiyle Osmanlı'yı onarma görüşü, diğer tarafta ise dünyanın; sınırları, rejimleri altüst edecek büyük bir değişim arefesinde olduğunu fark eden veya hisseden Mustafa Kemal'in, bu değişimden yana olan zihniyeti. Enver, imparatorluğun kaybedilmiş topraklarını geri alarak, yeniden ayağa kalkışını düşlüyor; Mustafa Kemal ise, emperyalistler tarafından bölüşülmesine karar verilmiş imparatorluğun, başta Anadolu olmak üzere Türk bölgelerini içine alacak toprakları savunmayı ve burada yeniden varolabilmeyi hedefliyordu. Birisi hayale, maceraya, yenilgiye yakın; birisi ise gerçeğe, zamana ve başarıya yakındı. Makedonya bu iki zihniyetin de okuluydu 1907'de.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden iyice uzaklaşan Mustafa Kemal, Selanik akşamlarına daldı. Beyaz Kule civarındaki meyhanelerde içki masaları kurdu. Bu masalarda geleceğe dair düşüncelerini açıkladı. Tartıştı. Planlar yaptı. Gelecekten ümitliydi. Karamsar değildi. Hatta masadaki arkadaşlarına, gelecekte kuracağı düzende görevler biçti. Ordunun yenilenmesini söyledi. Dünyanın hızla yol aldığı gelişmelerle, stratejik olarak artık elimizde tutama-

yacağımız toprakların gözden çıkartılması gerekliliğini dillendirdi. Ayak sesleri işitilen Balkan Savaşı'nı daha o günden sezerek, savaşın seyri ve neticesinde kendisine büyük hedefler belirledi.

BALKANLAR'DA HÜRRİYET HAREKETİ

Balkanlar tam bir barut fıçısıydı. Dağlarda ayrılıkçı Sırp, Bulgar, Arnavut ve Yunan çeteleriyle boğaz boğaza kavga vardı. Balkanların bir özelliği de, herkesin herkese karşı olmasıydı. Bir yıl önce kaldırılan mahsulün de kötü olması nedeniyle mali kriz iyice derinleşmişti. İstanbul, subayların ve memurların maaşlarından kısıntı yaparak tasarrufa başvurdu. Çaresizlikten başvurulan çözüm huzursuzluğu iyice artırdı. Artık denetim iyice gevşemişti. İngiltere ile Rusya'nın görüşmesi, bölgedeki hareketlenmeyi artırdı. Balkanların yeniden paylaşım tedirginliği İttihatçıları harekete geçirdi. Makedonya'da milli ve dini azınlıklar çeşitli yerlerde ayaklanmaya başlamıştı.

Kimsenin beklemediği bir zamanda, 1908'in ilkbaharında Resneli Niyazi, küçük bir grupla Orta Makedonya'da dağa çıkarak isyan halinde olduğunu Sultan'a bildirdi. Niyazi'yi, Enver takip etti. O da dağa çıktı. Abdülhamit'in, gönderdiği askeri birlik de isyancılara katıldı. Bu kez isyancılara karşı seçkin bir tümene bastırma emri verildiyse de, tümenin yetkilileri harekete geçmeyi reddetti. İstanbul Yıldız Sara-

yı'ndaki Sultan II. Abdülhamit Han'ın otoritesi bir anda sıfıra indi. Herkeste tam bir şaşkınlık hakimdi. İsyan edenler ordunun subaylarıydı ve o subaylar da İttihatçıydı.

Siyasette zaman oyununun ustası olan Abdülhamit, gündeme sahip çıkmak ve belirlemek için, Anayasaya dayanan bir hükümet kurulacağını açıkladı. Meşrutiyet, dizginleri tekrar ele geçirmek için, Abdülhamit'in bir kozu olarak masaya sürüldü. Niyazi ve Enver'in komitecileri dağdan şehirlere indi. İsyancılar, askerler; her milliyetten, her dinden insanlar kol kolaydı. Cami imamı, kilise papazı, sinagog hahamı birbirlerini kutluyor; yer yerinden oynuyordu. Selanik meydanlarında bandolar Fransız Devrimi'nin Marseille'sini çalıyordu. Yönetimi kolektif olan cemiyetin genel merkezi, halkın önüne iki kahraman koydu. Biri Resneli Niyazi biri de Enver idi. Enver, adı "Hürriyet" konan devrimin yıldızıydı. Tarih 23 Temmuz 1908'di. İçki içmeyen, beş vakit namazını kılan, boynunda muskasını taşıyan, gözünü budaktan sakınmayan, iki kaşının ortasında beyaz şans lekesi bulunan yakışıklı, soğuk tavırlı, az konuşan Enver cemiyette pek önde olmamasına karşın, son anda dağa çıkarak yıldızı parlamış bir hürriyet kahramanıydı. Olimpos Oteli'nin balkonundan halkı garip bir soğukkanlılıkla selamlıyordu. Her evin duvarına resimleri asıldı. 27-28 yaşındaki, yukarıya kıvrık Alman stili bıyıklı, çocuksu bakışlı, yakışıklı subayın resimleri ülkede yok satıyordu.

Ya Mustafa Kemal... O bu hürriyet ihtilali fotoğrafının neresindeydi... O bu hürriyet ihtilali fotoğrafının içinde yoktu. Ona bu fotoğrafta yer verilmemişti. Ona bu fotoğrafta yer vermeyen tarihin sürprizlerle dolu sayfaları yavaş yavaş açılıyordu.

HANEDANIN YENİLİK HAREKETLERİ

Batı'nın modern orduları karşısında geri kalmış, kendini geliştiremememiş Yeniçeri Ocağı, yozlaşmanın nedenleri ortadan kaldırılmadan, III. Selim'in girişimiyle kapatılmaya çalışıldı. Bu girişim, III. Selim'in Yeniçerilerce öldürülmesiyle sonuçlandı. Yeniçeri Ocağı, 15 Haziran 1826'da hanedanın bir başka sultanı II. Mahmut tarafından Vak'a-i Hayriye olayıyla kaldırıldı. Birinci girişimde Sultan III. Selim'in başı gitmişken, ikinci girişimde binlerce Yeniçeri öldürüldü. Haliç'te binlerce Yeniçeri'nin cesedi günlerce herkesin gözü önünde balıklara yem oldu. Mezarlıkları bile taş üstünde taş kalmamacasına yok edildi. Askeri alanda bu değişim devam ederken, ülkede her anlamda yeniden düzenlemeyi hedefleyen, Sultan Abdülmecit tarafından da kabul edilen ve "Gülhane Hatt-ı Hümayunu" olarak da bilenen Tanzimat Fermanı Mustafa Reşit Paşa tarafından okundu. Siyasi yeniliklerin en uç noktasını ise II. Abdülhamit gerçekleştirdi. 19 Mart 1877'de, hem de Osmanlı-Rus Savaşı şartlarında ilk Mebusan Meclisi açılarak Meşrutiyet ilan edildi. Arkasından, Abdülhamit'in amcası Sultan Abdülaziz'i öldürmekle suçlanan ve "Genç Osmanlılar" hareke-

tinin öncüsü olan Mithat Paşa, sadrazamlıktan alındı. Önce ölüme mahkum edildi. Abdülhamit ölüm cezasını hapis cezasına çevirdi. Mithat Paşa, cezasını çekmek üzere Taif'e gönderildi. Daha sonra aynı yerde öldürüldü. Çiçeği burnunda meşrutiyet rejiminin Meclis-i Mebusan'ı da bebeklik çağını dahi yaşayamadan 13 Şubat 1878'de kapatıldı.

Hanedan ile hanedana bağlı bürokrat ve askeri kadrolar arasındaki kan uyuşmazlığı ve dış etkenler nedeniyle yenilikçilik hareketi, hedeflerde birlik oluşturamadı. Sultanlar, -Hilafet'i de temsil ettikleri için- İslam dünyasını yeniden düzenleyemedi; yenilikçilerle, gelenekçiler arasında uzlaşma sağlanamadı. Saraya bağlı sivil ve askeri kadroların hatırı sayılır bir bölümü ise, Batılı ülkelerin yanında başka yerlerde oldular. Hanedanın güvenmediği genç aydınlar, 1800'lerin ortalarından itibaren, "Genç Osmanlılar", "Jön Türkler" diye bilinen ve daha sonra da, "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti" adını alan hareketin etrafında toplandı.

Yenilikçilik sürecinde; Ruslarla yaptığımız savaşlardaki, nüfuz alanı ve toprak kayıplarımızdan başka, 1830'da Cezayir'i işgal eden Fransızlar, 1882'de Tunus'u da aldı. Aynı yıl Mısır da, İngilizler tarafından işgal edildi. Sonuç olarak, hastalık devam etti.

Yenilikçilik hareketinin devamı olan "Hürriyetin İlanı" ne kadar başarılı olacaktı hastalığın tedavisinde! Şimdilik sadece zafer kutlanıyordu. Hürriyetin İstanbul'daki coşkusunu, Osman-

lı döneminin ilk kadın edebiyatçılarından Halide Edip (1884-1964) çok sonraları yayınladığı "Anılar"ında şöyle anlatır:

"Kırmızı-Beyaz kokartlar takmış hanımlar ve beyler yekvücut halinde sokaklarda akıyorlardı. Yüzyıllar boyu süregelen gelenek sanki unutulmuştu. Ne cinsiyet, ne de kişisel duygu farkı yoktu aralarında. Kadınlar ve erkekler salt heyecan yüklü bir dalga gibi kabarıyor, alışılmışın dışında bir şeyler olduğunu yansıtırcasına ve formaliteleri yok eder bir içtenlikle gülüyor, ağlıyorlardı."

ÖNDERLER İSTANBUL'DA

İlk kez dağa çıkarak Abdülhamit'e kafa tutan Resneli Niyazi, "İstanbul'a gel" çağrısına uymadı; Arnavutluğa gidip, Balkan Harbi sırasında orada öldürüldü. İttihat ve Terakki'nin ilk heyeti İstanbul'a doğru yola çıktı. Enver, Talat ve Cemal Efendiler, Sadrazam Sait Paşa'yla bağlantı kurdu. İstanbul'da cemiyetin bir merkezi oluşturuldu. Abdülhamit tarafından daha önce sürgün edilen İttihatçılar ve diğer muhalifler, yabancı ülkelerden İstanbul'a döndü. Paris'te Fransız Devrimi'nin ilkeleriyle beslenmiş olan İttihatçıların büyükleri de ülkedeydi. Siyasette ve ekonomide liberalizmin savunucusu Prens Sabahattin de İstanbul'a geldi. İttihatçı olmasına karşın, Prens Sabahattin Ahrar Fırkası'nı kurdu. Ülkede ikili bir iktidar vardı sanki. Bir tarafta Yıldız Sarayı, yani Abdülhamit, bir tarafta İttihat ve Terakki Cemiyeti. Ortada da meclis.

MUSTAFA KEMAL TRABLUS'TA

Devrimin yıldızı Enver, askeri ateşe olarak Berlin'e gönderildi. Mustafa Kemal'e de Trablus yolu gözüktü. Görevi cemiyetin etkin sivil önderlerinden Talat Efendi verdi. Trablus'taki görevi, "Hürriyet" taraftarlarına yerli yöneticiler tarafından baskı yapılmasının önüne geçmek ve cemiyetin orada nüfuzunu kurmaktı. Mustafa Kemal deniz yoluyla Trablus'a gitti. Cebinde de kendisini karşılayacaklara söyleyeceği nutku içeren yazı vardı. Ama, kendisini hiç kimse karşılamadı Trablus'ta.

Osmanlı Devleti'nin yüzyıllardır sürgün yeri olarak kullandığı Trablus'ta kalacak bir otel bile yoktu. Elinde bavulu, cemiyetin verdiği 1000 altın lirayla sahilde bunalmışken, şehrin sevkiyat memuru Teğmen Hüsnü ortaya çıktı. Onu iki odalı evine konuk etti. Ertesi gün Trablus ve Havalisi Komutanı İbrahim Paşa'nın köşkü Mustafa Kemal'e tahsis edildi. Yeni konutuna, kendisini sahilde yapayalnız bulan ve evine konuk eden Teğmen Hüsnü'yü de yerleştirdi.

CEMİYETİN GÖRÜŞMECİSİ

Mustafa Kemal'in buradaki görevi bir anlamda diplomatçaydı. Trablus'un, yani Libya'nın ulaşılmaz gibi görülen yerli bey ve şeyhleriyle kâh aracı koyarak, kâh tehdit ederek, kâh oyuna getirerek görüşme yollarını aç-

tı. Girilmez zannedilen yerlere girdi. Bingazi'nin tek hakimi Şeyh Mansur'la kendisinin öne sürdüğü şartlar altında görüştü. Yapılan görüşmelerde, yeni hükümetin ve ordunun otoritesinin sağlanmasında önemli adımlar atıldı. Asker cesaretiyle diplomasiyi birleştirmenin önemini kavrayan Mustafa Kemal, genç yaşında ve bilmediği bir coğrafyada, zayıflayan merkezi otoritenin yeniden tesisini yerli yöneticilere kabul ettirerek Selanik'e geri döndü.

CEMİYET KONGRESİ VE SEÇİMLER

İttihat ve Terakki'nin ilk kongresi 5 Ekim 1908'de başladı. Dışarıdan her ne kadar yekpare görülse de, İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde de kanatlar vardı. Dr. Nazım ve Enver'in temsil ettiği Merkez-i Umumiciler cemiyetin radikal, darbeci, komitacı kanadını, aralarında Mustafa Kemal'in de bulunduğu liberaller ise ikinci kanadı temsil ediyordu. Yaygın olan kaba bakışa göre ise; Selanik Şubesi yani Enver'in bulunduğu grup Almancı, Manastır Şubesi İngilizci idi. Mustafa Kemal, kongreye Trablus delegesi olarak katıldı. Siyaset yapacakların ordudan istifa etmelerini savundu. Cemiyetin ordudan elini çekmesini ileri sürdü. Görüşü pek taraftar toplamadı. Kongre 25 Ekim'de bitti. Henüz partileşmemiş cemiyete yine Merkez-i Umumiciler hakim oldu.

Görüşü taraftar toplamadı ama, düşmanları daha da sertleşti. Ölümle tehdit edildi.

Meclis-i Mebusan'a seçilecek milletvekilleri için seçimler yapıldı. Seçim sonuçlarına göre cemiyet 275 sandalyenin biri hariç tümünü kazandı. Meclis 17 Aralık 1908'de Sultan Ahmet Meydanı'ndaki Adalet Bakanlığı binasında toplandı. Açılış törenine II. Abdülhamit üstü açık, atlı saltanat arabasıyla gelip, konuşmaları kendisine ayrılan locadan dinledi. Ülkenin ihtiyacı olan reformların yapılmasını vurgulayan saray genel sekreterinden sonra söz alan milletvekilleri sözcüsü de, imparatorluğun elinden çıkan toprakların geri alınması gerekliliğini belirtti. Padişahla beraber dua edildi ve meclis çalışmaya başladı.

Trablus dönüşünden sonra Mustafa Kemal'in, can sıkıcı demiryolu müfettişliği bitti. Ordu kurmay heyetinde göreve başladı. Mesleğine ağırlık verdi. Askeri örgütlenme, savaş talimleri ve manevralarla ilgili çeviriler yaptı. Özgün askeri kitap yayınladı. Bu çalışmalarındaki başarılarıyla dikkatleri üzerine çekti. Aynı kurmay heyetinde, cemiyetin yıldızlarından Binbaşı Cemal Efendi de vardı. Orduda subaylarca çok sevilen Cemal Efendi ile Mustafa Kemal, bazı konularda tartışmalarına karşın iyi arkadaş oldu.

ENVER PAŞA

31 MART OLAYI

Mustafa Kemal'in kendisini askerlik sanatına verdiği bu dönemde İstanbul tam bir karışıklık içindeydi. Meşrutiyet ve İttihat ve Terakki karşıtları ardı ardına gazete, dernek kuruyor; var olan partileri aracılığıyla muhalefeti yayıyorlardı. Bu dönemdeki dernek, gazete ve partilerin olağanüstü çokluğu, ülkenin demokratik tecrübe ve olgunluğuyla ters orantılı olarak şaşırtıcıydı. Kıbrıslı Derviş Vahdeti ve Kör Ali, İstanbul ve Üsküdar'da mitingler tertiplemeye başladı. Meşrutiyet karşıtları hükümetin yeni bakanlarını dinsizlikle, İttihatçılar da muhalefeti vatan hainliğiyle suçluyordu. İngiliz, Alman, Fransız ve Rusların beşinci kollarıyla taraf oldukları, tam bir iktidar kavgası hakimdi İstanbul'da. İttihatçılar ile muhalifler arasındaki gerginlik tehlike sinyalleri verince, Meşrutiye-

ti ve Meclis-i Mebusan'ı korumak için, Makedonya'dan Avcı Taburları gönderildi. İyi eğitilmemiş bu taburlar bir süre sonra muhalefetin safına geçti. Taburlara subaylardan ziyade çavuşlar hakim oldu.

İktidar çekişmesi, basındaki tarafsız ve korumasız kalemleri kendisine hedef seçti. 7 Nisan 1909'da Serbesti gazetesi başyazarı Hasan Fehmi Bey, herkesin gözü önünde Galata Köprüsü üzerinde öldürüldü. Hasan Fehmi Bey'in cenazesi görülmemiş bir kalabalıkla kaldırıldıktan iki gün sonra, bu kez de 9 Nisan 1909'da Sadayı Millet gazetesi başyazarı Ahmet Samim Bahçekapı'da vuruldu. İttihatçılar'ın sorumlu tutulduğu cinayetlerin failleri bulunamadı. Suikastlar devam etti. (Türkiye bu oyunu ilerdeki yıllarda sık sık yaşayacaktı.)

Nihayet 12 Nisan 1909 (31 Mart 1325) günü Birinci Ordu'nun birlikleri kışlalarında başkaldırdı. Subayların bazısı öldürüldü, bazıları hapsedildi. Şafakla birlikte, isyancı askerler yolda kendilerine katılan diğer birliklerle Ayasofya Meydanı'nda toplandı. İttihat ve Terakki'nin hakim olduğu hükümetin değişmesini isteyen medrese öğrencileri ve erlere nutuk çeken din hocalarının da katıldığı kalabalık, "şeriat isteriz" sloganları atıyordu.

Bu siyasi hesaplaşmanın iki ucu vardı. Bir uçta geleneği temsil eden, fakat istibdatla birlikte ülkede yenileşme-

yi de bizzat yürüten Sultan Abdülhamit'i destekleyenler, diğer tarafta ise istibdat ve Sultan Abdülhamit kadrolarının karşısındaki "yenileşme"yi temsil eden (genellikle ordunun genç subayları) İttihat ve Terakki.

Göstericiler meclisi basarak, hükümetin istifasını ve yeni bir hükümetin kurulmasını istedi. Panik içinde meclis binasından kaçan milletvekillerinden (Lazkiye temsilcisi) Aslan Bey, İttihatçı Hüseyin Cahit Bey zannedilerek öldürüldü. Adliye Bakanı Nazım Paşa süngülendi, Rıza Paşa yaralandı. Asâr-ı Tevfik savaş gemisi komutanı Ali Kabulî Bey şehit edildi. Olayların büyümemesi ve uzlaşmayı sağlamak için devreye giren Abdülhamit, tarafsız sayılabilecek Tevfik Paşa'yı sadrazamlığa getirdi.

İstanbul'daki ayaklanma Selanik'te büyük tepkiyle karşılandı. İttihat ve Terakki Selanik merkezi, askeri birlikleri hemen harekete geçirdi. Gönüllü kıtalar kuruldu. Adını Mustafa Kemal'in koyduğu, kurmay heyeti Mustafa Kemal, Kazım Karabekir ve Berlin'den gelen Enver'den oluşan "Hareket Ordusu", Mahmut Şevket Paşa komutasında, İstanbul'a geldi.

Yeşilköy'de karargah kuran ordu, İstanbul'u denizden ve karadan kuşatacak biçimde konuşlandı. Bu arada Almanya'da ateşemiliter görevinde bulunan Enver, Yeşilköy'e gelerek ordunun kurmay başkanlığını Mustafa Ke-

mal'den devraldı. Meclis-i Mebusan üyelerinin de Yeşilköy'e sığındığı ortamda, İstanbul nefesini tutmuş gelişmeleri bekliyordu. Sultan Abdülhamit, yapılan müdahale telkinlerine karşın, kendisine bağlı Hassa Ordusu'nu iç savaş çıkmaması için harekete geçirmedi. Daha sonra, şahsına olan güvenin ortadan kalkması nedeniyle Abdülhamit tahttan feragat etti. 33 yıl süren saltanattan sonra Ulu Hakan veya Batılıların deyimiyle Kızıl Sultan Abdülhamit, İttihatçıların merkezi Selanik'e, Selatin Köşkü'nde kontrol altına alınmak üzere yola çıkarıldı. Yerine veliaht Sultan Reşat getirildi. Yeni hükümet Hüseyin Hilmi Paşa başkanlığında kuruldu. Kurulan sadece hükümet değildi; idam sehpaları da meydanlarda hazırlandı. İktidar hırsı canlar aldı. Mustafa Kemal tekrar Selanik'e geri döndü.

YILDIZ YAĞMASI

Hüsamettin (Ertürk) Bey'in "2 Devrin Perde Arkası" kitabında Yıldız Sarayı yağması ve İttihat Terakki önderlerinin hazin sonları şöyle anlatılır:

"Garplıların (Batılıların) bir atasözü vardır; 'Kral öldü, yaşasın kral' derler. Bu küçük satırda neler gizlidir bilseniz!.. Ben de Yıldız yağması için bunu tekrarlayacağım. Filhakika, Abdülhamid tam 33 sene bu memleketin başında hükmetmiş, birçok gençleri uzak diyara sürmüştü.

Fakat gönül isterdi ki, büyük bir fikir bağlılığını temsil ettiklerini iddia eden İttihat ve Terakkiciler, istibdat idaresini tarihe karıştırırken, iktidarı ele alırken, bir saltanat değiştirirken, o zamana kadar yokluğundan şikayet ettikleri hürriyet, adalet, müsavat (eşitlik) ve kardeşlik prensiplerine sadık kalsınlar, bize de örnek bir idare tarzı göstersinler, ne gezer!..

İstanbul'u mukavemetsiz (direnilmeden) alan, 'Hürriyeti ebediye' tepesi diye sonradan adlandırdıkları yerde çadır kuran, silah çatan, beli fişekli, omuzları tüfekli bu idealistler, halka kendilerini sevdirecekler ve eski idarenin kötülüklerini süratle ortadan kaldıracaklardı. Bu babda (bölümde) mümkün olanı kısmen yaptılar. Yeni devrin resmi küşadını (resmi açılışını), Yıldız yağmasıyla açtılar. Abdülhamid, bu 33 senelik saltanatında her taraftan kendisine hediye olarak gönderilen binlerce mücevherleri, altın, gümüş takımlarını, pırlanta, yakut, zümrüd, necef ve daha bin bir renk ve çeşitte gözleri kamaştıran büyük bir serveti, Yıldız Sarayı'nda, büyük bir dikkat ve itinayla saklamıştı. Sonradan kendi ifadesiyle; 'Ben bu kıymetli hazineyi, Yıldız Sarayı'nda hususi surette inşaa ettirdiğim bir dolapta demir kasalar içinde saklardım' demişti. Bunlar yağma edilmiştir. Kimin neyi aldığı da meydana çıkmamıştır. Bu hazinenin milyonları aşan kıymeti üzerinde durulmaktadır. Sakıt Sultan Abdülhamid, Selanik'te, Alatini Köşkü'nde arkadaşım Debreli Zünnun'a; 'Ne yazık ki, İt-

tihatcılar, bu büyük hazineden hiç olmazsa Meclisi Mebusan'ı haberdar edeceklerdi, onu da yapmadılar ve bu muazzam servetin üzerine bir perde isyan örttüler (servetin üzerine perde örterek unutturdular)!' demiştir.

Halbuki hakikatte yağma edilen yalnız mücevherat değildi. Sarayın kadife ipek perdeleri, göz kamaştırıcı avizeleri, Hereke'de hususi surette imal edilmiş halıları, sedef tablaları, oyma işlemeli kapıları, altın vazo ve gümüş şamdan ve mangalları, ceviz ve maun ağacından imal edilmiş koltuk ve kanepeleri, kuş tüyünden yatak, yorgan ve yastıkları, gümüş mutfak takımları, kaşık ve çatal koleksiyonları, memlekete yeni devir getirdiklerini iddia eden Hareket Ordusu haricindeki fedai çeteler tarafından taksime uğratılmıştı.

Diğer taraftan da saray bendeganı (mensupları), yaverler, mabeyinciler, saraydan ekmek yiyen yüzlerce insan, erkek olsun, kadın olsun, onlar da ellerine geçenleri ceplerine atarak savuşmuşlardı. İşin en hazin tarafı, Abdülhamid'in sevgili kızı Ayşe Sultan ile, alelacele bir kat çamaşırla saraydan çıkarılıp Sirkeci'ye getirilmeleri, oradan da ışıkları yanmayan bir vagon içinde şimendiferle Selanik'e gönderilmeleri idi. Yolda sudan başka bir şey verilmeyen sakıt hükümdarla kızı, Selanik'te uzun zamandan beri kullanılmayan, bomboş odalarıyla insana her şeyden evvel hüzün veren bir köşkte ikamete mecbur edilmişlerdi. Birçok geceler, çok üşüyen Abdülhamid, köşkün kadife perdelerinden birini yorganının üstüne örterek ısınmaya çalışmıştı. Bereket versin ki, İttihatçıların kalbine inen bir korku vardı:

Ya sakıt padişahı, bendeganı veya ona hayran olan ecnebiler kaçırır da başımıza bir gaile açarsa?.. İyisi mi, biz onu tekrar İstanbul'a getiririz. Hiç olmazsa Abdülhamid, gözümüzün önünde bulunur!..

Ve öyle yapmışlardı. Abdülhamid'i üç sene sonra tekrar İstanbul'a getirmişlerdi. Fakat bu defa da, hal' edilmiş (tahtan indirilmiş) hükümdar, kardeşinden; 'Hiç olmazsa insan gibi yaşanacak bir köşk isterim!..' dileğinde bulunmuş ve Sultan Mehmet Reşad'ın iyi kalpli oluşu da ona, ölünceye kadar Beylerbeyi Sarayı'nda ikamet etmek şansını bahşetmişti. (Abdülhamid, Selanik'in işgaliyle Yunanlıların esiri olmasına ramak kalmışken, Alman İmparatorluk yatıyla İstanbul'a getirilmiştir.)

Yıldız yağması, menfi tesirini yalnız Abdülhamid ve Türk milleti üzerinde göstermekle kalmamış, İmparatorluğun içinde ve dışında yaşayan insanları derin bir sükutu hayale düşürmüştü. Bu hissi bize, hâlâ dillerde bir şarkı gibi söylenen; idealist bir insan, büyük sanatkar Tevfik Fikret'in, (O zamanlar Tevfik Fikret merhumun şiirleri 'Yağma Sofrası' ki 'Han-ı Yağma' adıyla dillerde dolaşıyor ve elden ele geziyordu. Çok rağbet görmüştü) şu mısraları ne güzel anlatmaktadır:

'Yiyin efendiler, yiyin bu han-ı iştiha sizin.
Yiyin, yemezseniz bugün, yarın kalır mı kim bilir?
Bu hakkıdır gazanızın, evet o hak da elde bir!
Doyunca, tıksırınca, çatlayıncaya kadar yiyin!'

Fakat onlara da yar olmadı. Parlayan ocak söndü, hepsi çil yavrusu gibi dağıldılar; kimisi uzak diyarlarda Ermeni kurşunlarıyla, kimisi yurdun içinde karıştıkları menfur (iğrenç) bir suikastın muhakemesi sonunda darağaçlarında can verdiler. Başlangıcında büyük bir heyecan ve vecd (coşku) ile girilen, tabancalar üzerine namus ve şeref yemini yapılan, bütün Türkleri bir arada toplama ülküsüyle mensuplarını birleştiren bir cemiyetin, 9 senelik bu kısa devirden sonra tarihe gömülmesi, cidden hazindi. Başta Enver Paşa, şu sözleriyle gittikleri yolun ne kadar yanlış olduğunu sonradan ifade etmişti:

'Davamızı muvaffakiyetle neticelendirmek için önümüzde hiçbir mani yoktu. Kazancımıza ramak kalmıştı. Eğer Cihan Harbi'nde muvaffak olsaydık büyük Turan İmparatorluğu kurulmuş, Rus Çarlığı çökmüş olacaktı. Ne çare ki, talih yüzümüze gülmedi, viran olduk.'

Hiç şüphe yok; Enver ve Talat Paşalar mert, dürüst, namuskar ve idealisttiler. Fakat İttihat ve Terakki'nin merkezi umumisi (genel merkezi), hükümet işlerine öylesine karıştı ki, ortada partinin yüksek kademelerindeki şahıslardan başkası görülmedi.

İttihat ve Terakki'nin en mühim simaları; Talat Paşa, Enver Paşa, Bahriye Nazırı Cemal Paşa, Umumi Katip Doktor Bahaeddin Şakir, Doktor Nazım, Kara Kemal, Maarif Nazırı Şükrü, İsmail Canbolad, Prens Said Halim Paşa.

Bunlara ne oldu?.. Talat Paşa, ki bütün hayatı müddetince

hürriyet ve meşrutiyet uğrunda çalışmış, imparatorluğun en ağır yükünü omuzlarına almış olmasına rağmen, nihayet partizan bir idarenin varacağı korkunç bir akıbetle karşılaştı. İmparatorluğun inhidamına (çöküşüne) şahit oldu ve memleketi bırakıp kaçmak zorunda kaldı. İltica ettiği Berlin'de de, samimi olarak, mağlubiyetin zararlarını telafi etmek, bir gün tekrar güzel yurdunu kurtarmak düşüncesinde idi. Fakat kahpece atılmış bir Ermeni kurşunuyla Berlin sokaklarına serildi. Talat Paşa'nın, daha sonra açıklanan kara kaplı defterine düştüğü notlara göre; 1915'te tehcirine (zorla göç ettirilmesine) karar verilen Ermenilerden 700 bini Suriye'ye sürülmüş, bunlardan 400 bini aşkın kişi de ölmüştü.

Enver Paşa, bir Alman denizaltısıyla Odessa'ya çıkarak Moskova'ya gitmiş, düşmanımız Ruslarla zahiren (görünüşte) İngilizlere karşı mücadele konusunda anlaşmıştı. Oradan Kafkasya'ya gelerek, Batum Kongresi'nde Türk illerinin her tarafından gelen murahhaslara (delegelere) kapitalist devletlerin kötü niyetinden bahsetmiş, Bolşevik Rusya'yı da bu ideal uğrunda yanlarında mücadele ediyor diye göstermişti. Başka yapacak şey de yoktu. Rusları şüphelendirmekten çekinmişti. Batum'da iken Türkiye'ye gelmek arzusunu göstermiş, fakat Mustafa Kemal haklı olarak, dünyaya, henüz başlamış olan Milli Mücadele'nin bir İttihat ve Terakki hareketi olduğu zehabını (düşüncesini) vermekten çekinmişti. O zaman Enver, Moskova'ya dönmüş; Bolşevik liderleriyle İngilizlere karşı Afganistan'da, Türkistan'da, kabil olursa Hindistan'da, evvelce gönderdiği Teşkilatı Mahsusa mensuplarıyla işbirliği

yaparak mücadeleyi kararlaştırmıştı. Fakat Ruslar Enver Paşa'dan şüpheleniyor, o da Rusları aldatmaya çalışıyordu. Bir gün Moskova'dan kaçtı. (Lenin ona inanıyordu. Fakat, diğer Bolşevik liderler aleyhinde idi. Lenin onu gizlice gönderdi. Vazifesi İngilizlerle mücadele idi.) Doğu Türkistan'a geçti. Buhara, Semerkand ve Taşkent'te teşkilat yapmaya koyuldu. Maksadı bu doğu ve batı Türk illerindeki Türkleri Ruslara, Bolşeviklere karşı savaşa sevk idi. Fakat, iki düşmanı, Ruslar ve İngilizler birleşerek Enver Paşa'yı sıkıştırdılar. Nihayet 1922 senesi Ağustosunda Kızıl Ruslara karşı giriştiği savaşta, bizzat kumanda ettiği Türkmen süvarilerinin başında vurularak şehit düştü. Makedonya'da doğan, Türkistan'da ölen ve bütün ömrü boyunca Turan İmparatorluğu'nu kurmak sevdasıyla çırpınan Enver de böylece gurub etti (öldü, ışığı söndü).

Cemal Paşa, Umumi Harb senelerinde yaptığı birçok hatalara rağmen dürüst, namuskar bir askerdi. O da idealistti. Mağlubiyeti gördükten sonra yurt dışında, fakat Türk memleketlerinde yeni teşkilat kurmaya, mücadeleye karar vermişti. Bir müddet Afganistan ordularının tensikinde (düzenlemesinde), bir müddet de Kafkasya'da uğraştı. Fakat Tiflis'te bir gün Ermeni Taşnak çetesine mensup bir Ermeni tarafından kurşunlanarak şehit oldu. Aynı akibet Doktor Bahaeddin Şakir'i Berlin'de, Prens Said Halim Paşa'yı Roma'da, Trabzon Valisi Cemal Azmi'yi de Berlin'de bulmuştu. Ermeniler her tarafa dağılarak ve gönüllüler teşkil ederek, ırkdaşlarını Türkiye'den çıkarmış olan İttihatçı şeflerini ifnaya (yok etmeye, öldürmeye) yemin etmişlerdi.

İttihatçıların memlekette kalanları İstanbul'un işgaliyle Malta'ya sürüldüler. Fakat Anadolu hareketi geliştikçe ve İngilizler Milli hükümetle bir anlaşmaya vardıkça, bunların tahliyesi başlamıştı. Mustafa Kemal bunları Büyük Millet Meclisi'ne üye yaptı. Kurtuluştan sonra Mustafa Kemal'e planlanan suikast nedeniyle yargılandıkları İstiklal Mahkemesi'nce İttihatçıların Maarif Nazırı Şükrü ve gözde şeflerinden İsmail Canbolad, Miralay Arif, Topçu Rüştü Paşa, Ziya Hurşid, Halis Turgut, Çopur Hilmi İzmir'de asıldılar. Doktor Nazım, Maliye Nazarı Selanikli Cavit, Ankara Valisi Abdülkadir, Yenibahçeli Nail ve Filibeli ise Ankara'da idam olundular. İttihatçıların İaşe Nazırı Kara Kemal de, İstanbul'daki evinde saklandığı tavuk kümesinde, yakalanacağını anlayınca intihar etmek suretiyle hayatına son verdi."

MUSTAFA KEMAL CEMİYETTEN UZAKLAŞIYOR

Siyaset, ne kadar kaypak görünse de, kendine göre bir ilkeler bütünüdür. Ufuksuz insanların yapabileceği bir iş de değildir. Liderlik de, krizleri çözme ve üstesinden gelme becerisidir. Görünüşe aldanmadan bildiğinde ısrar etme ve sabır işidir siyaset. Mustafa Kemal de bu sanatın zorlu aşamalarından geçmenin cesaretini gösteriyordu.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin II. yıllık kongresi, 31 Mart Vakası'ndan üç ay sonra Selanik'te toplandı. Mustafa Kemal bu kongreye Trablus delegesi olarak katıldı.

Kongrede yaptığı konuşmada, cemiyet ve gelecek hakkındaki kuşkularını şöyle dile getirdi:

"Ordu mensupları cemiyet içinde kaldıkça hem parti kuramayacağız, hem de ordumuz olmayacaktır. Bu cemiyetin içindeki subaylar, ya orduda kalsınlar, ya da istifa yoluyla ayrılıp siyasete girsinler. Cemiyet siyasi bir parti olmalıdır. Cemiyetle Masonluk arasındaki bağ kalmamalıdır. Hükümet işleriyle din işleri kesinlikle birbirinden ayrılmalıdır."

Edirne'deki II. Ordu'da görev yapan İsmet (İnönü) tarafından da desteklenen ve kabul edilen görüş üzerine bazı subaylar ordudan ayrıldı. Fakat gerisi gelmedi. Bu kongre Mustafa Kemal için dönüm noktası oldu. Artık "sözde" İttihat ve Terakkiliydi.

Kongrede yaptığı konuşma ve teklifiyle ilgi ve taraftar topladı, ama düşmanları da çoğaldı. Ölümle tehdit edildi. 1919'da, işgal İstanbul'unda, arandıkları için bir evde saklanan Enver'in amcası Halil Paşa ve İttihat Terakki'nin ileri gelenleri arasında, bu ölüm tehdidiyle ilgili şu konuşma geçer Kemal Tahir'in "Yorgun Savaşçı" romanında:

"(...) Silâh kısmı, kullanmasını bilenin elinde çoğaldıkça çoğalır. Yani silâh, silâh yaratır sana... Paşa amca, içinde eriyecek bir şey varmış gibi kadehini bir zaman çalkaladı:

- Aklında mı Patriyot?.. Bu Mustafa Kemal... Bir gece... Kazaya uğrayacaktı az kalsın!

- Evet!

- Son saniyede kıyamadık. Hatırladın mı? Elini cebine atıp duvara sırtını dayadı da, 'Ne istiyorsunuz' diye sorduydu.

- Evet!

Halil Paşa dikkatle yüzüne bakan Münür'den gözlerini kaçırdı:

- Bileğini tuttum bunun doktor... 'Sen misin Kemal Bey?' dedim. 'Benim' dedi. 'Başkasına benzettik!' dedim. 'Olur öyle yanlışlıklar, gece karanlığında...' diye güldü; savdım Patriyot'u, gittik içtik! İyi komutandır! Kıyıcıdır, taktikte olsun, ıstıratejide olsun taarruzdan yanadır!

- Neden vurmak istemiştiniz?

- Enver Paşa'yla anlaşamadı baştan beri... 'Orduyu siyasetten çekin' diye tutturdu. Sanki kışlalarına dönse de ordu siyasetin içinde değilmiş gibi..."

"Hem taktikte, hem de stratejide taarruzdan" yana olacak olan Mustafa Kemal, Selanik'te bulunan 3. Ordu'nun, kurmay heyetinde olmak kaydıyla, çeşitli bölümlerinde görev aldı. Bu dönemde Selanik'i ziyaret eden Alman Mareşali Von der Goltz'a bir manevra sundu ve kabul ettirdi. Bir süre sonra manevralara katılmak için seçilen üç kişilik bir heyetle Fransa'ya gitti. 9 Mart 1911'de Arnavutluk'ta

başlayan isyanı bastırma hareketine komutanlık eden Mahmut Şevket Paşa'nın heyetinde görev aldı. Bu görev sırasında Fevzi (Çakmak) ile tanıştı. Ülkenin bulunduğu genel durum ve yönetime yaptığı eleştiriler nedeniyle, kendisi hakkında yapılan şikayetler üzerine, "kontrol" için Mahmut Şevket Paşa tarafından İstanbul'a çağrıldı. Kendisine Harbiye Nezareti'nde küçük bir görev verildi. Fakat, bu görevi pek fazla sürmedi. Çünkü İtalya hiçbir uyarıda bulunmadan Trablus ve Bingazi'ye asker çıkardı. Osmalı'nın deniz yolunu tıkamak için Beyrut'u topa tuttu, Oniki Adaları ve Rodos'u işgal etti. Petrolün zenginlik vaat ettiği Osmanlı'nın Kuzey Afrika toprakları, savaş alanıdır artık.

Ordunun genç subayları, atalarının akıncı ruh haliyle gruplar oluşturdu ve çeşitli yollarla vatan parçası Trablus'u savunmak için Kuzey Afrika yollarına düştü. Bu yola düşüşte, Berlin Ateşemiliteri Enver, Paris Ateşemiliteri Fethi (Okyar) başı çekti. Mustafa Kemal de, Balkanların ağır bir baskı altında olduğunu kimseye anlatamamanın sıkıntısı içinde cepheye gitme hazırlıklarına başladı. Mustafa Kemal yola çıkmadan, birkaç günlüğüne Selanik'e gelen Ali Fuat'la (Cebesoy) beraber oldu... Ali Fuat (Cebesoy) Beyaz Kule bahçesindeki o duygulu geceyi şöyle anlatıyor hatıralarında:

"(...) Mustafa Kemal'in bu akşam mahzun bir hali vardı.

(...) Mustafa Kemal, tam manasıyla bir askerdi. Zorluklara, her türlü meşakkate göğüs germesini bilir,

adeta bundan zevk alırdı. Herhalde üzüntüsünün başka bir sebebi olmalıydı.

- Sende bir şey var, dedim, ne oldu?

- Bir şey yok, dedi. Fakat müteessirim. Doğup büyüdüğüm Selanik acaba Türkler elinde kalacak mı? Ben eğer Trablus'tan dönersem, yine buralara gelebilecek miyim?

- Ne demek istiyorsun?

Gözleri nemlendi.

- Korkuyorum, Fuat, korkuyorum.

O gece saatlerce konuştuk. Balkanların durumunu inceliyor, Balkan Savaşı'nı mukadder görüyor, hükümet edenlerin ilgisizliğini, İttihatçı askerlerin hâlâ politikadan ayrılmamış olmalarını teessürle (üzüntüyle) anlatıyor, Arnavutluk harekatı sırasında kurmay başkanı olarak bulunduğu Mahmut Şevket Paşa'ya tehlikeleri birer birer sayıp döktüğünü söylüyor:

- Paşa, artık cemiyete söz geçiremiyor, diyordu.

O gece ay Olimpos Dağları'nın arkasında kaybolurken, Mustafa Kemal içini çekerek:

- Ah, Selanik, seni bir daha Türk olarak görecek miyim? dedi. Baktım ağlıyordu. O altın sarısı saçlarını okşadım. Teselli etmeye çalıştım..."

Selanik'i bir daha görememenin kuşkusuyla Mustafa Kemal, yola çıktı. Mısır üzerinden yaptığı zahmetli yolculuk sırasında sıtma hastalığına yakalanmasına karşın, 8

Aralık 1911'de Bingazi'ye geldi. Bu arada Italyanlar 4 Ekim'de Tobruk'u, 13 Ekim'de Derne'yi, 20 Ekim'de Bingazi'yi işgal etmişti.

Mustafa Kemal Derne'deki Şark Gönüllü Kuvvetleri Komutanlığı'nı üstlenirken, cephenin Berka kesimini Enver, sağ kanadı Fuat (Bulca), Derne Kuvvetleri Kurmay Başkanlığı'nı Nuri (Conker) ve Türk istihbarat tarihinin efsane isimlerinden olacak Kuşcubaşı Eşref, Urban Kuvvetleri Komutanlığı'nı Yüzbaşı Ali (Çetinkaya), Ubeydat, Hassa Kuvvetleri Komutanlığı'nı ise Mümtaz Bey üstlendi.

Merkezden hiç yardım almadan oluşturulan "Gönüllüler" cephesi kumandanlarından en avantajlısı, daha önceki Trablus görevi nedeniyle bölgeyi ve insanlarını tanıyan Mustafa Kemal'di. Sürgün gibi geçen ilk görevinde, Lübnan Dağları'nda Dürzilerden öğrendiği gerilla taktiklerini, şimdi Trablus'ta uygulama fırsatı doğmuştu Mustafa Kemal'e. Tek şanssızlığı yolda kaptığı hastalığının hâlâ devam etmesiydi.

Cephe bir cihat havası içinde oluşturulmuştu. Kuzey Afrika'nın Berberiler, Tuaregler gibi savaşçı Müslüman kabileleri savaş alanındaydı. Bütün imkansızlıklara karşın, İtalyanlardan ele geçirilen silahlarla, düşman kıyı boyunca hareketsiz hale getirildi. Savaşın uzama niteliği göstermesi nedeniyle Mustafa Kemal gözünden tedavi olmak

için Avrupa'ya gidip, tekrar Trablus'a döndü. Bu savaş sırasında Mustafa Kemal binbaşı, Enver de albay rütbesine yükseltildi. Rütbelerini savaş alanlarında alan bir asker kuşağı oluşmaktaydı artık. Bu savaşın bir özelliği de; maddi şartları iyi tahlil eden savaş ustası Mustafa Kemal ile büyük hayallerin adamı Enver'in birlikte yürüttükleri ilk ve tek savaş olmasıydı.

Ülkelerinden binlerce kilometre uzaktaki "Gönüllüler" öyle bir savaşa tutuşmuşlardı ki, sanki dünyadan kopmuşlardı. Savaştan savaşa, cepheden cepheye koşacak olan bu genç kuşak subaylar, kendi aralarında yaptıkları toplantılarda; bütün Afrika'yı emperyalistlerden temizleyip Osmanlı'ya bağlamayı, İran, Kafkasya ve Orta Asya'da cepheler açmayı ve o cephelere kimlerin komutanlık edeceğini tartışıyor; Hindistan'ı, İngiliz emperyalizminden kurtarmanın planlarını yapıyorlardı. Kuzey Afrika'nın çöllük Akdeniz havasında bir tarafta savaş, bir tarafta savaş romantizmi içinde gelişen ileriye dönük yeni Osmanlı, İslam birliği ve Türkçülük tasarısı... Fakat, gerçek bir yanda, romantizm bir yandaydı. Aslolan da gerçekti.

BALKAN SAVAŞI

Gerçek, Balkanlardan hükmünü duyurdu Trablus'a. Ekim 1912'de Karadağ Osmanlı'ya savaş ilan eti. Bulgaristan, Sırbistan ve iki ay sonra da Yunanistan birliğe katıldı. Tarihte ilk kez Balkan milletleri kendi aralarında anlaşıp Osmanlı'ya karşı yöneldi. 15 Ekim 1912'de İsviçre'de yapılan bir anlaşmayla Trablus'un İtalyanlara bırakıldığını yine bir İtalyan subayından öğrenen "Gönüllüler"in dünya başlarına yıkıldı. Anlaşmaya göre, "Gönüllüler" İtalyanların yardımıyla ülkelerine dönecekti.

8 Ekim 1912'de başlayan Balkan Savaşı'nda siyasetin göbeğindeki ordu tam anlamıyla bozguna uğradı. Savaşın başında, ikiye bölünen ordunun birlikleri arasında haberleşme koptu. Garp Ordusu 23-24 Ekim'de Sırplara yenile-

rek Manastır'a çekildi. 8 Kasım'da Yunan ordusu Selanik'e girdi. Doğu Trakya'daki ordu ilk taarruzunda bozguna uğradı ve Bulgarlar Çatalca'ya kadar ilerledi. Bozgunlar sırasında sadece İşkodra Kalesi Karadağlılara, Yanya Yunanlılara, Edirne Kalesi de Bulgarlara direndi. Bütün karamsarlığın ortasında bu savunmalar "şeref" vahalarıydı.

Ordu ve "evlad-ı fatihan" torunları yerlerini yurtlarını terk ederek geri çekildi. Dört yüz yıldır hep ileriye gidenler, dönüş yollarında hastalık ve açlıktan kırıldı. Ölüm yollardaydı.

Silah, cephane ve asker sayısı olarak hiç de kötü sayılamayacak durumda olan Osmanlı ordularının bu yenilgisi, Oniki Adaları da içine alan Ege Denizi de dahil, 100 bin kilometrekarelik vatan toprağının kaybına neden oldu. Daha da önemlisi ülke nüfusundan 5 milyon kişi eksildi. Askeri bozgun ve sivil göç sırasında bir milyondan fazla Türk öldü ve öldürüldü. Herkes şaşkındı. Balkanlı muzafferlerle birlikte onları destekleyen emperyalistler de şaşkındı bu galibiyetten. Savaşın böyle biteceği planlanmamış hatta tahmin bile edilmemişti. İmparatorluğun en verimli toprakları ve eğitimli insanlarının bulunduğu Balkanlar hatıra oldu.

Hastalığının tedavisi için Trablus'tan Viyana'ya giden Mustafa Kemal için dönüş, baba ocağı Selanik değildi. O bir daha Beyaz Kule bahçesinde, Yonyo ve Olimpos gazinolarında masa başı sohbetler yapamayacak, sevdiği rakısını yu-

dumlayamayacak, limanında deniz kokulu yürüyüşlere çıkamayacak, ilk gençlik aşkının heyecanıyla gezindiği sokaklarında hemşehrileriyle selamlaşamayacaktı. Akıncı torunu Mustafa Kemal, Balkan yenilgisinin hüznüyle Viyana'dan Romanya'ya, buradan bindiği bir gemiyle de İstanbul'a geldi. Gördüğü manzara dehşet vericiydi, Balkanlardan İstanbul'a dayanan göç insanları, şehrin sokaklarında kolera ve tifüsle boğuşuyordu. Mustafa Kemal annesi ve kız kardeşini; çoluk çocuk, kadın erkek, hasta ve yaralılarla dolu bir göçmen kampında buldu. Onları, Beşiktaş Akaretler'de tuttuğu bir eve yerleştirdi. Mustafa Kemal'in annesi Zübeyde Hanım için İstanbul, Selanik günlerini andığı şehir oldu. Eskiden olduğu gibi divanına oturup Kur'an okudu. Geride kalan günleri anarlarken, Zübeyde Hanım asker Mustafa'sına o güzel Rumeli lehçesiyle "Ulum" diyerek konuşmaya başlıyor; ondan hep Selanik'in alınmasını istiyordu.

Anadolu'dan getirilen askerler ve Trablus'tan dönen subaylarla takviye edilen ordu, Bulgarları Çatalca önlerinde durdurdu. Bulgarlar durduruldu ama, hayata karamsarlık hakimdi. Herkesin birbirine; "Ne oluyor, nereye gidiyoruz?" sorusunu sorduğu günlerde, bir olay umut ve iyimserlik getirdi topluma. Bu olay; Rauf (Orbay) kumandasındaki Hamidiye zırhlısının, yönetimce verilen "akıncı"lık izniyle yaptığı maceralı seferleriydi. Hamidiye zırhlısı önce, Avrupa'dan alınan silahları İstanbul'a getirmenin en kısa ve açık tek yolunu kesen Bulgarların Karadeniz üslerini ve Varna'yı topa tuttu.

Sonra Ege'ye açılıp, Yunan liman ve gemilerini vur-kaç taktiğiyle hırpaladı. Lübnan, Filistin ve Mısır kıyılarında binlerce insan tarafından sevinç gözyaşlarıyla karşılandı. Süveyş yoluyla Kızıldeniz'e açıldı. Bölge Müslümanlarının moral kaynağı oldu. Zırhlının bahriyelileri ve komutanı Rauf (Orbay) bütün ülkede "Hamidiye Kahramanı" olarak anılmaya başlandı. Hamidiye seferleri, Türklerin eskide kalan kahramanlık günlerinin bir anlık tekrarı gibiydi. Daha sonra, kahramanlarıyla birlikte Hamidiye, Çanakkale Savaşı'ı çıkınca geri çağrıldı.

Bu süreç içinde 3 Aralık 1912'de Bulgaristan'la bir mütareke imzalandı. Balkan ülkeleriyle barış görüşmelerinin yolu açıldı. 17 Aralık'ta emperyalist devletlerin gözetiminde müzakereler başladı. Bu arada Arnavutluk da Osmanlı'ya karşı bağımsızlığını ilan etti. "Hasta Adam" Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki son topraklarının paylaşımı yapılırken, İstanbul yine karıştı.

BAB-I ÂLİ BASKINI

Osmanlı'nın toprak üretiminin yüzde yirmi beşini karşılayan Balkan topraklarının son bölümü de gitmişti. Bir türlü hazmedilemeyen yenilgi, İstanbul'da yeni bir siyasi dalaşmanın da nedeni oldu. 1 Ocak 1913'te Edirne'nin batısını Balkan devletlerine bırakmaktan yana olanlar ile olmayanlar arasındaki çekişme giderek tırmandı. İttihat ve Terakki Cemiyeti, Enver'in başkanlığında toplandı ve düğmeye basıldı. Hedef hükümet darbesiydi.

Enver ve diğer İttihatçı silahşörlerin de içinde bulunacağı darbenin planlarını Talat Bey yaptı. Enver beyaz bir atın üzerine bindirilecek ve Bab-ı âli, yani hükümet basılacaktı. Plana göre; Talat Bey'in grubu Sirkeci'deki Meserret Kıraathanesi'nde, Enver ve grubu da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Cağaloğlu'ndaki merkezinde (Cumhuriyet gazetesi bahçesindeki ahşap köşk) toplanacak ve iki grup Bab-ı âli (şimdiki Vilâyet binası) önünde buluşacaktı. Bab-ı âli önünde toplanan Enver, Talat ve cemiyetin silahşörlerinden Sapancalı Hakkı, Yakup Cemil, Mustafa Necip'in de bulunduğu grup kendilerine gösterilen mukavemete karşın içeriye girdi. Dışarıdaki patırtıyı duyan Harbiye Nazırı Nazım Paşa, baskıncılarla silahlı çatışmaya girdi fakat aldığı, kurşunlarla öldü."

BİR BAŞKA TANIKLIK

Bir başka tanığa göre ise olay şöyle oldu:

"Meserret kıraathanesi önünden Bab-ı âliye çıkmakta olan Talat Bey, Sapancalı Hakkı'ya:

- Haydi Hakkı Bey, git Enver'e her şeyin tamam olduğunu söyle!.. dedi, vakit kaybetmeye gelmez.

Sapancalı Hakkı, yokuşu acele çıkarak Düyunu Umumiye'nin bulunduğu sokağa sapmış, Menzil Müfettişliği'ne gelip Enver'e:

- Her şey hazırdır!

dediği zaman, Enver'in rengi kıpkırmızı olmuş, kapının önünde bekletilen kır ata atlayarak:

- Haydi arkadaşlar! Allah yardımcımız olsun! diye bağırmıştı.

Enver, kır atın üzerinde ilerliyor; zabitan sağdan, soldan yürüyorlardı. Enver'in sağında İzmitli Mümtaz, solunda Yakup Cemil ve Mustafa Necip yaya olarak geliyor, onu bir nevi muhafaza altına almış bulunuyorlardı. Tam bu sırada caddeye açılan sokaktan birer ikişer, mürettep (derlenmiş) baskında vazifeli olanlar ortaya çıkmaya başlamıştı. Fakat hiç kimse, atının üstünde, gözlerini Bab-ı âlinin demir parmaklıklı kapılarına dikmiş bir zabitin, biraz sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun mukadderatını değiştireceğinden şüphelenmiyordu. Yalnız Enver Bey, Bab-ı âlinin önünün tenhalığını görünce, Sapancalı Hakkı'ya ters ters bakarak âdeta:

- Her şey hazırdır dediğin bu mu? .. Bizi ölüme sevk ettin ha! .. der gibi gazup nazarları (kızgın bakışları) ile onu süzmüştü. Tam bu sırada ateşin bir hatibin heyecanlı sözleri duyulmuştu:

- Vatandaşlar, hükümet Edirne'mizi Bulgarlara teslime karar verdi, Bab-ı âliye yürüyünüz!..

(...) Halk, bu heyecanlı hitabet karşısında coşarak bir hamlede bir sel gibi Bab-ı âli önüne akmış, Meserret kıraathanesinden ve civardaki kahvelerden koşup gelen zabitanla ortalık dolmuştu. Ben Enver'i Menzil Müfettişliğinden beri takip etmekte idim. Kır at demir parmaklıklı kapılardan girince, Enver üstünden atlayarak Doktor Abidin Bey'e:

- Kapıları derhal kapayınız, vazifelilerden başkası içeri girmesin!.. emrini verdi. Sonra üç dört arkadaşıyla Bab-ı

âlinin mermer merdivenlerine sıçradı. Bir sivil komiser girmek isteyenlere mani olunca, Sapancalı Hakkı Bey hiddetle bağırmıştı:

- Çekil oradan, yoksa başım belaya girer,

ve kapıda duran iki nöbetçiye de askerce:

- Selam dur!... emrini vermişti. Nöbetçiler bu emre uyarak selam dururken, Enver ve arkadaşları büyük salona girmişlerdi. O sırada içerdeki odalardan birinde çay içmekte olan ve bir misafiriyle görüşen Sedaret yaveri Ohrili Nafiz Bey tabancasıyla dışarı fırlamış, zabitana ateş etmişti.

İşte bu sırada Mustafa Necip, kendilerine mümanaat eden (karşı koyan) komiseri ve Ohrili Nafiz'i yaralamış, kendini içerideki odaya atan yaverin arkasından koşan Necip Bey, bir taraftan ona tabancasını boşaltırken, Nafiz Bey de masasına çöktüğü sırada silahını kullanarak Necip Bey'i ruhsuz yere sermiş, fakat kendisi de ebediyete gözlerini kapamıştı. Bu tabanca sesleri üzerine yaverlerden Kıbrıslı Tevfik Bey ve Harbiye Nazırı Nazım Paşa odalarından fırlamışlardı. Nazım Paşa, Enver'i görünce şaşırmış:

- Bu ne cüret, burada ne arıyorsunuz, asi herifler, diye bağırmaya başlamıştı.

Enver, Paşayı askerce selamlamış:

- Vatanı satanlara ordu müsaade etmeyecektir, demişti.

İşte tam bu sırada, yanında duran Yakup Cemil, kolunu Paşa'nın arkasından çevirip, sağ şakağına tabancayı yaklaştırarak onu vurmuş ve yere sermişti. Enver hiddetle:

- Eyvah, ne yaptınız, bu cinayete ne lüzum vardı?..

diye bağırınca, hâlâ tabancasından duman çıkan Yakup Cemil, Nazım Paşa'ya bir kurşun daha sıkarak:

- Bu herife laf anlatılır mı?.. diye cevap vermişti.

Hükümet üyelerinin kaçıştığı toplantı salonuna giren Enver'in karşısında yalnızca ihtiyar Kıbrıslı Sadrazam Kamil Paşa kalmıştı. Kamil Paşa:

- Bu baskın olmasaydı, Bulgarlar, Sırplar, Yunanlılar işgal ettikleri yerleri bize bırakacaklardı. İstediğiniz mühür değil mi, alınız demiş ve mührü atmıştı.

Daha sonra da, kağıt ve kalem alarak zabitanın zoruyla istifa ettiğini yazarken, salonun ortasındaki Enver, şöyle konuştu:

- Millet sizi istemiyor. İstifanamenize, milletin arzusuyla ibaresini koyunuz, demişti.

Sadrazam da istenileni yaparak kağıdı onlara vermişti. Saraya varan grup, derhal Padişah'ın huzuruna çıkmışlardı. Sultan Reşad, gürültüden, isyandan hiç hazzetmezdi:

- Peki, oğlum Enver, ne yapmamı istiyorsunuz?..

Tarih 23 Ocak 1913. Mahmut Şevket Paşa'nın sadaret iradesi (sadrazamlık emri) saraydan getirilip usulen okundu. Arkasından hemen yeni görev taksimi yapıldı; Cemal Bey, bir nevi sıkıyönetim komutanlığı karşılığı olan İstanbul Muhafızlığı'na, Ahmet İzzet Paşa Erkanı Harbiye ve Başkumandanlığa, Enver'in amcası Halil Bey Merkez

Kumandanlığı'na, İttihatçılardan Azmi Bey de Polis Müdürlüğü'ne getirildi.

Bu arada, İttihatçıların merkezi olan Selanik'teki Selatin köşkünde kontrol altında tutulan Abdülhamit de, İstanbul'a bir Alman torpidosuyla getirilmiş ve ölümüne kadar yaşayacağı Beylerbeyi Sarayı ikametine ayrılmıştı.

İttihatçıların hükümet darbesinden sonra Harbiye Nezareti'ne, Çanakkale Boğazı'nda görevli bulunan Mustafa Kemal ve arkadaşı Fethi Okyar'dan bir uyarı mektubu ulaştı. Mektupta, Bulgarlara hâlâ direnen Edirne'nin mutlaka geri alınması gerekliliği vurgulanırken, İstanbul'da yapılan hükümet darbesi de eleştiriliyordu. Ayrıca, devletin meşruiyeti savunulmakta, devlete karşı kim suç işlerse, kim olduğuna bakılmaksızın cezalandırılması belirtilmekteydi. Hükümet darbesine katılanların mükafatlandırılmasından duyulan rahatsızlığın dile getirildiği mektup, Harbiye Nezareti'nde buz gibi bir havanın esmesine neden oldu.

Edirne'nin geri alınmasından yana olan Enver, hazırladığı bir askeri planı Mahmut Şevket Paşa'ya kabul ettirdi. Edirne'nin geri alınmasına ait plan, Çanakkale'de bir askeri gemide yapılan toplantıda başarılı olunamayacağı gerekçesiyle Mustafa Kemal tarafından eleştirildi. Çıkarma ve daha sonra yapılacak olan taarruza katılacak askerlerin konuşlandırılacağı yerlerin seçiminin yanlış olduğu be-

lirtildi. Canı sıkılan Enver, Mustafa Kemal'e şöyle çıkışır: "Daha az konuşun ve size verilen emirleri yerine getirin."

Sonuçta Enver'in planı kabul edildi ve uygulamaya konuldu. Bulgar Generali Savafov'un kuvvetleri, hem Şarköy'e çıkarılan, hem de Bolayır'dan hareket eden birlikleri perişan etti. Sonuçta 6 bin vatan evladı şehit oldu. Askeri harekattan evvel ve yenilgi sonrası devam eden tartışma nedeniyle Mahmut Şevket Paşa, Mustafa Kemal ile Enver'in arasını bulmak için Bolayır'a geldi.

Balkanlarda kaybedilen vatan topraklarının geri alınması ve Cemiyet'in tam iktidarını sağlamak için yapılan Bab-ı âli darbesine karşın, yeni hükümet, eski hükümetin önerdiği barış planını imzalamak zorunda kaldı. İttihat ve Terakki Cemiyeti güdümündeki hükümet,Trakya'daki savaştan sonra diplomasi masasında da ilk yenilgisini tattı. Siyaset dünyası tekrar karışırken, Mustafa Kemal de yarbaylığa terfi etti.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin siyasetteki hesaplaşması bitmemişti. Bu kez Mahmut Şevket Paşa Beyazıt'ta arabası içinde öldürüldü. Hedef, Hürriyet ve İtilafçılardı. Hürriyet ve İtilafçılar, İttihatçılar tarafından öldürülen eski Harbiye Nazırı Nazım Paşa'nın intikamını almışlardı yayılan söylentiye göre. İstanbul'da hemen insan avı başladı. Beyoğlu'ndaki Pir Mehmet Sokağı'ndaki hücre evi

basıldı. Çıkan çatışmada, Topal Tevfik adlı suikastçıyla arkadaşları ölü ve yaralı olarak ele geçirildi.

İstanbul Muhafız Komutanı Cemal Bey'in emir subayının da öldüğü çatışmadan sonra şehirde darağaçları kuruldu. Suikasta karıştığı iddia edilen yirmi kişi Beyazıt'ta asıldı. Yakalanamayan muhalifler ülke dışına kaçtı. Sindirilen Hürriyet ve İtilaf Partisi yasal siyaset dışına itildi. İttihat ve Terakki Cemiyeti, bir siyasi hareket için su ve ekmek kadar gerekli olan muhalefetten yoksun kaldı Mahmut Şevket Paşa suikastıyla. İttihatçılara kalan siyaset alanı artık dikensiz gül bahçesi oldu.

Bu arada hiç beklenmeyen bir şey oldu. Balkan Savaşı'nın muzafferleri, elde edilen toprakları kendi aralarında bölüşemediler. Balkanlar bu nedenle tekrar karıştı. Romenleri de yanlarına alan Sırplar ve Yunanlılar, Bulgarlara karşı birleşti. Bulgarlar, 29-30 Haziran 1913 gecesi Makedonya'daki Sırp ve Yunan kuvvetlerine saldırdı. Galipler arasındaki yeni Balkan Savaşı böylece başladı.

Kılkış'taki savaşta yenilen Bulgarlar geri çekilmeye başladı. Temmuz'da da Romen kuvvetleri Dobruca'ya girdi. Böylece iki cephe arasında kalan Bulgarlar Edirne'yi elinde tutamaz hale geldi. Enver'in başında bulunduğu Çatalca'daki kuvvetler ile Mustafa Kemal'in başında bulunduğu Bolayır'daki askerler arasında Edirne'ye önce girmek için

amansız bir yarış başladı. Yarışı Enver'in birlikleri kazandı. Bu kolay zaferle ülkede yer yerinden oynadı. İttihat ve Terakki rahatladı. Enver ve Cemiyet siyaseten güçlendi.

İSLAM VE TURAN

Edirne'nin alınmasıyla İttihatçılar iyice güçlendi. Enver, Talat ve Cemal'in önü artık iyice açıldı. Türkçülüğün fikri temellerini atan Ziya (Gökalp) Bey'in de merkez komitede bulunduğu dönemde "Turancılık" ülke gençliğinin sarıldığı akım haline geldi. Abdülhamit'in İslam birliği siyaseti Turancılıkla birleştirildi. Ziya (Gökalp) Bey'in, Kızıl Elma Destanı'nın; "Vatan ne Türkiye'dir Türklere ne Türkistan /Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan" ile Balkanlar Destanı'ndaki; "Demiş ki: Nereye girmişse hilâl? Orası Turan'dır onu geri al" mısraları gençliğin dilinden düşmüyordu. Gururu kırılmış halka gökten yeni bir kimlik inmiş gibiydi. Balkan yenilgisinin ardından gelen bu İslamcılık ve Turancılık karışımı akım öyle yükselen değerdi ki; "Kızıl Elma" lokantaları, terzileri, berberleri, ticaret evlerinin yanında "İttihat-ı İslam" terzihanesi, "Müslüman Kardeşler" berberi ortalığı sarmıştı.

"TÜRKLEŞMEK, İSLAMLAŞMAK, MUASIRLAŞMAK"

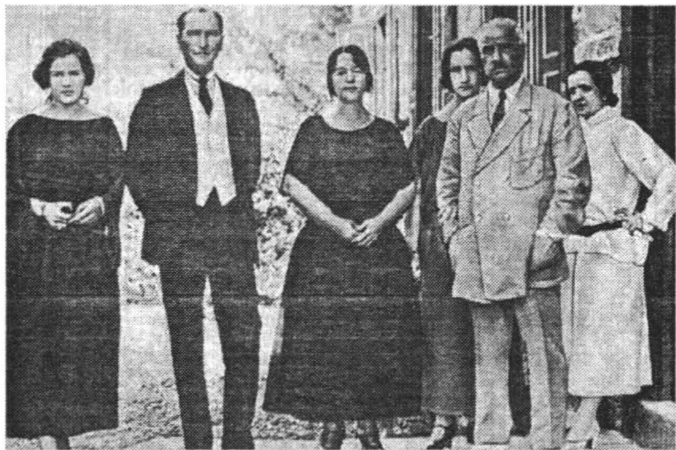
Namık Kemal'in Osmanlı vatanseverliği, Batıcılığı değişime uğramış, Ziya (Gökalp) Bey'le birlikte "Türk-

leşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak" olarak formüle edilmeye başlanmıştı. Osmanlı'nın dinsel ve etnik unsurlara karşı gösterdiği müsamaha, Batı'dan alınan milliyetçilik akımlarıyla birlikte yerini düşmanlığa terk ediyordu. Zaman ideolojiler çağına doğru at koşturuyordu. Bu çağda ideolojiler ve bu ideolojilerin arkasında yatan çıkarlar nedeniyle milyonlarca insan kıyıma uğrayacaktı.

Bu coşkulu dönemde ardı ardına yenildiğimiz Ruslar, yani halkın o zamanki deyimiyle "Kahpe Moskof", başımıza gelen bütün felaketlerin baş sorumlusu olarak gösteriliyordu. Doğuya has dalkavuklar, Enver'i efsanevi bir kahraman yapabilmek için, bütün geçmişi hayasızca yalanlamaya çalıştılar. Enver'in, "Allah tarafından Türk milletine ihsan edilmiş dahi bir kahraman" olduğuna halkı, hükümeti, padişahı, hatta Enver'in kendisini de inandırdılar. Mustafa Kemal'in hem dostu, hem de silah arkadaşı olan Fethi Bey'in de genel merkez üyesi ve genel sekreterlerinden olduğu cemiyet, bu ruh haliyle artık partileşme yoluna girdi.

Mustafa Kemal, Edirne'nin kurtuluşundan sonra bir süre daha bu şehirde kaldı. Şam, Makedonya, birinci ve ikinci Trablus günlerinden kendine tecrübeler çıkaran Mustafa Kemal, cemiyetin tutumunu eleştirdiğinden hem takdir edilen, hem de çekinilen bir kişiydi.

Hem çekinilen, hem de vazgeçilemeyen Mustafa Kemal'e yeni bir görev verildi. Talat Bey, Cemal Bey'in de görüşünü alarak; Fethi Bey'i büyükelçi, Mustafa Kemal'i de elçiliğin askeri ataşesi olarak Sofya'ya gönderdi.

Atatürk eşi Latife Hanımın ailesiyle (29 Ocak 1923).

Sofya Günleri

VE AŞKLARI

Belgrad ve Bükreş'in de görev alanında olduğu Sofya günleri Mustafa Kemal'e bir başka dünyanın kapılarını açtı. Sofya'daki her balo, her ziyaret bir mesaj gibiydi. Asker Mustafa Kemal, fırtına öncesi sessizlikte dünyanın alacağı manzarayı buradan kuşbakışı seyretti. Sofya operasına hayran kaldı. Burada vals ve tango danslarını öğrenmek için kurs aldı. Sosyeteye girdi. Sarayda verilen bir kıyafet balosu için, İstanbul'dan özel olarak bir Yeniçeri elbisesi getirtti ve büyük sükse yaptı. Balkan Savaşı'nda karşı cephelerde bulundukları Bulgaristan Harbiye Nazırı General Kovaçev'in özel dostu oldu. Evine gidip gelmelerde tanıştığı genç kızı Mara Dimitrina'ya aşık oldu.

Aşkı, sosyete dedikodularının arasına girdi. Parlamentoda konu oldu. Kovaçev'in, kızının bir Türk ve Müslüman'la evlenmesine razı olamayacağını öğrendikten sonra, Dimitrina'yla evlenmekten vazgeçti. Bulgaristan Başbakanı Dr. Radoslavof'un kızı Nicolina Radoslavova ile Dimitrina'nın yakın arkadaşı ve milletvekili Dino Açkof'un kızı Elena'yla arkadaşlık yaptı. Üç kadının rekabeti arasında kaldı. Aşk trafiği yaşadı Sofya'da. Bu trafiğe bir Türk kızı da katıldı. Paris'te tıp eğitimine giderken büyükannesiyle Sofya'ya uğrayan Vidinli Kurtbey ailesinin 17 yaşındaki kızı Nazmiye ile tanıştı. Verdiği bir çay davetinde Nazmiye'ye damdan düşercesine evlenme teklifinde bulundu. Dini nikah isteyen Nazmiye'nin bu konudaki ısrarı nedeniyle evlenme gerçekleşmedi. Sofya gecelerinin aranılan yakışıklı ateşemiliteri Mustafa Kemal, İstanbul'dayken tanıdığı, bir arkadaşının dul eşi, sosyeteden Madam Corinne'le mektup arkadaşlığı yaptı. Ona yaşadığı Sofya gecelerini anlattı ve içini şöyle döktü:

"(...) Novia Amerika adındaki çalgılı kahveye gittik. Bir sürü Alman, Fransız vb. şarkıcı kadın vardı. Davet edilmek umuduyla locaların çevresinde dolaşıp duruyorlardı. Cevdet Bey iki Macar kızı çağırdı. Bir tanesi Almanca biliyordu. Daha küçük olan ötekisi, Macarca'dan başka dil bilmiyordu. Neden bilmem, hiç eğlenmedim. Canım sıkıldı. Arkadan, kızları locada bırakarak gazinodan ayrıldık. Otele dönüp yattığım zaman, saat gece yarısını geçmişti. Bana sık sık yazın. Sizi bütün kalbimle kucaklıyorum."

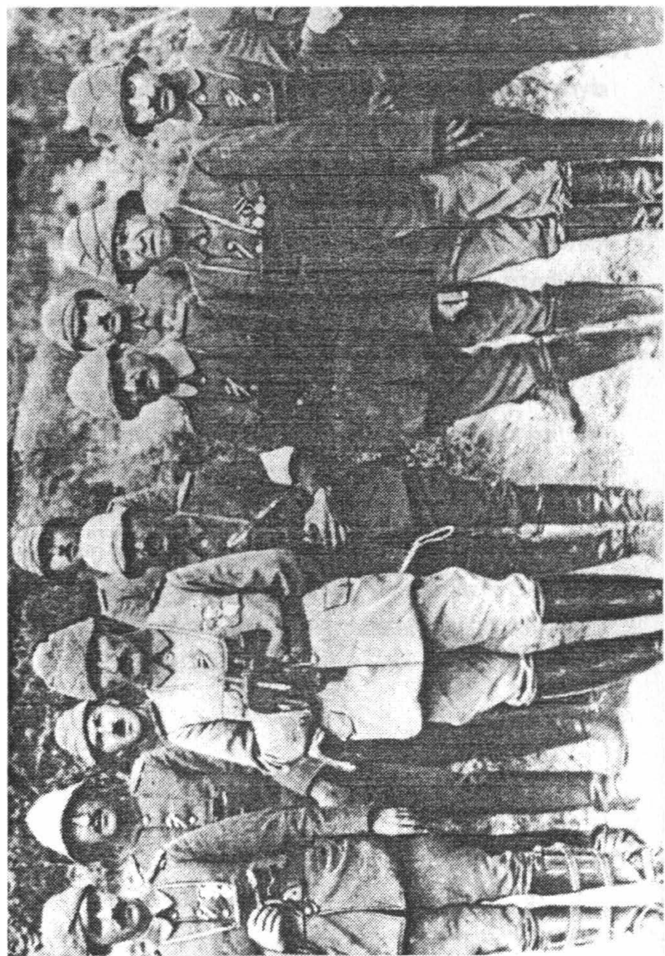
Kadınların aşk trafiği arasında kalan, İstanbul'daki dul sosyetik Corinne'i "bütün kalbiyle kucaklayan" Mustafa Kemal, dünyanın yeni bir savaşa dört nala koştuğu bu dönemde, gelişmeleri buradan takip etti. Günler, son pazarlıklarının yapıldığı günlerdi. Yeryüzünün en sorunlu bölgelerinden Balkanlar, cephelere bölünecek dünyanın siyasi arka planının en hareketli diplomatik merkezlerindendi. Bulgaristan parlamentosunda en sağından en soluna kadar bütün siyasi görüşler temsil ediliyordu. Türklerin de, 17 milletvekiliyle temsil edildiği ve siyasette kilit rolü oynadıkları parlamentonun müdavimi oldu Mustafa Kemal. Özel bir ilgiyle meclis içi taktikleri öğrenmeye çalıştı. Bulgaristan Türklerinin her alanda daha da güçlenmesi için çalıştı. Asker kişiliğiyle diplomasinin inceliklerini öğrenmeye gayret etti bu nefes alma döneminde.

İstanbul'daki İttihatçılar da nefes almışlardı. İttihatçı iktidarın "üçlü"sü olarak anılan Enver, Talat ve Cemal Beyler, Balkan Savaşı yenilgisiyle su yüzüne çıkan ordunun yenilenme sorununu masaya yatırdılar. Abdülhamit'in kurdurduğu modern okullarda çağdaş askerlik sanatını öğrenen laik askeri kadrolarla her anlamda çelişki içinde olan "alaylı" kadroların ilişkileri gözden geçirildi. Önceleri 300 olarak düşünülen, eğitimsiz ve yaşı geçmiş subay tasfiyesi, Enver'in Harbiye Nazırı olmasıyla 1500'e çıkarıldı. Ordudaki yenilenme bununla kalmadı. 27 Ekim 1913'te imzalanan anlaşma gereğince Liman von Sanders

başkanlığında 200 kişilik bir Alman subay heyeti İstanbul'a geldi. Ordunun ıslahatı, mareşalliğe terfi ettirilen Liman von Sanders'e teslim edildi. Bu arada, Enver'in imzaladığı bir anlaşmayla ordunun yönetimi, bütün sırlarıyla birlikte yine bu heyete bırakıldı. Bu anlaşmanın imzalandığı günlerde Almanya İmparatoru II. Wilhelm, gelecek günlerin bilincinde olarak İstanbul'daki elçisine gönderdiği mektupta Osmanlı'nın kendileri için olan önemini şöyle belirtiyordu: "Türkleri safımda görmek istediğimi bir dakika unutmayınız. Başkası için bir dert olabilecek bu müttefik, benim için çok kıymetlidir. Almanya'da okumuş genç Türk zabitleri arasında samimi dostlar bulabilirsiniz. Bu husustaki kanaat ve teşebbüslerinizin neticesini bizzat bana yazınız. İyi neticeler." Topraklarında petrol yatakları, sıcak denizlerde limanları olan ve Hilafet makamının sahibi Osmanlı ile Almanların yaptığı anlaşmadan rahatsız olanların elçilikleri hemen harekete geçti. İngilizlere sus payı kabilinden donanmanın, Fransızlara da jandarmanın ıslahı sunuldu. Sus payı alamayan ise yalnız Ruslardı.

Birçok ayrıcalığın yanında ordu yönetiminin Almanlara verilmesi haberi ortalığa döküldüğünde duruma tepki doğdu. Mustafa Kemal'in de içinde bulunduğu bu tepki çevresi; Alman ıslah heyetine verilen ayrıcalıkların ordunun emir komuta zincirini kıracağını, askerin sevk ve idaresinde boşluk yaratacağını ileri sürdü. Bu eleştiriler kar-

şısında durumu idare etmeyi tercih eden Enver, 2 Aralık 1913'te albaylığa, 23 Aralık'ta da tuğgeneralliğe terfi ederek paşa oldu. O artık ateşten gömlek giymiş bir paşadır.

I. DÜNYA SAVAŞI

Dünya baş döndürücü bir hızla gideceği yere gidiyordu. Gitme sebebi ise, büyük devletlerin dünyayı tekrar emperyalistçe paylaşma isteğiydi. İnsanlık yeryüzündeki mahşeri yaşayacaktı. Mahşere Saraybosna'da adım atıldı.

28 Haziran 1914'te Princip adlı bir tedhişçi (terörist), Avusturya-Macaristan Veliahtı Arşidük Fransuva Ferdinand ile eşini Saraybosna'yı ziyaretlerinde öldürdü. Her şey başka bir anlam kazandı bir anda. Siyaset, diplomasi alanından askeri alana kaydı. Kılıçlar çekildi ve Dünya Savaşı başladı. 28 Temmuz 1914'te Avusturya, Sırbistan'a; 1 Ağustos'ta Almanya, Rusya'ya harp ilan etti. 2 Ağustos'ta da Almanya ile Osmanlı Devleti Rusya'ya yönelik gizli bir anlaşma yaptı. Bu anlaşmadan bir gün sonra Almanya,

Fransa'ya savaş ilan ederken, 4 Ağustos'ta da Belçika'ya girdi. 5 Ağustos'ta da İngiltere, Almanya'ya savaş ilan ettikten sonra, aynı gün Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Alman-Osmanlı ittifakına katıldı. 6 Ağustos'ta Avusturya, Rusya'ya, 11 Ağustos'ta Fransa, Avusturya'ya, 12 Ağustos'ta da İngiltere, Avusturya'ya savaş ilan etti. Savaş kıvılcımı Pasifik Okyanusu'na sıçramakta gecikmedi ve Japonya da Almanya'ya savaş ilan etti.

Savaşın çorap söküğü gibi sınırdan sınıra sirayet ettiği günlerden çok önceleri; Balkan Savaşı'ndan sonra, emperyalist devletlerin Osmanlı toprakları üzerindeki muhtemel hedefleri şöyleydi:

Ruslar; Boğazları, İstanbul'u, Marmara sahillerini, doğu vilayetlerini, Karadeniz kıyılarını ve sonunda bütün Anadolu'yu işgal etmek istiyordu.

İngiltere'nin hedefi ise; Filistin, Irak, Musul, Suriye gibi Akdeniz'le Hindistan arasındaki Osmanlı topraklarını ele geçirmek, Kudüs'te Yahudi, Musul'da bir Nasturi hükümeti kurmak, -Suriye'de Fransız mandasına razı olarak- Rus ve Türk topraklarıyla Arabistan'ın bağlantısını tamamen kesmek, Doğu Anadolu'da bir Ermeni ve Kürt devleti kurarak Rusların güneye ve batıya açılma yollarını kapamak, aynı zamanda Türklerin de Asya'yla bağlantılarını kesmek, Rusların İstanbul'u işgal etmeleri halinde Çanakkale Boğazı'na yerleşmekti.

Almanya'yı ezerek 1870-71 yenilgisinin intikamını alıp, Alsas-Loren'i geri almayı düşünen Fransa da, Osmanlı topraklarından Suriye'yi koparmayı hedeflemişti. Oraya yerleşmekle doğudaki siyasi ve ekonomik nüfuzunu artıracaktı.

Almanya'nın hedefi ise; Osmanlı Devleti'ni tamamen kendine muhtaç hale getirerek, İtilaf devletlerinin Dünya Savaşı'nda kendilerini çember içine almalarına fırsat vermemek; Turancılık ve İslam birliği idealleri peşinde olan yeni Osmanlı Devleti vasıtasıyla, İtilaf devletlerinin kendi sömürgelerinde daha fazla kuvvet bulundurmaya ve onları Osmanlı ordularıyla da uğraşmaya mecbur etmekti. Avustarya-Macaristan İmparatorluğu ise; Selanik üzerinden Ege'ye inme emelini gerçekleştirebilmenin yanı sıra, farklı ırklardan oluşan siyasi birliğini korumak, özellikle de Slavları elden kaçırmamak istiyordu. Bunun için de Alman gücüne güveniyordu.

Önce İttifak sonra da İtilaf safına geçen İtalya ise, Trablusgarp'la yetinmeye ikna edilememişti. Akdeniz kıyılarına kolaylıkla yayılabilmek için, iki yüzlü bir politikayla, büyük güçler arasındaki çelişkilerden bir tilki gibi yararlanmaya çalışıyordu.

İttihatçıların hakim olduğu Osmanlı'nın umudu neydi Dünya Savaşı'ndan. Ordunun istihbarat şefi olan Kâzım (Karabekir) Bey, "Birinci Cihan Harbine Nasıl Girdik"

isimli anılarında Harbiye Nazırı Enver'in ağzından şöyle anlatır Osmanlı'nın niyetini:

"(...) Benden büyük ölçekli İran haritasını istedi. (...) Göz gezdirdikten sonra, Tahran üzerine şehadet parmağını koydu. Birkaç kere parmağını oraya tık tık vurdu. Sonra da söze başladı:

- Kâzım! Biliyor musun ne düşünüyorum? Düşünmek değil yapmak istiyorum. Bir tümen askerle en kısa yoldan şu Tahran'ı işgal etmeli! Böylece İran'ı Rus nüfuzundan kurtardıktan sonra Türkistan'da, Afganistan'da ve Hindistan'da Rusya ve İngiltere aleyhine hareketler yaptırmalı! Başka bir tümenle de Tebriz üzerinden Dağıstan'a yürüyerek Kafkasya'daki Müslüman topraklorını Ruslar aleyhine harekete geçirmeli, böylece doğudaki ordumuzun karşısındaki Rus ordusunu geriden vurmalı! Bu tümene bizim Halil'i (Amcası, merkez komutanı) münasip görüyorum. Bu tümen nispeten orduya yakındır, elde demektir. Fakat Tohran'a gidip, Hindistan'la Afganistan'la ve Türkistan'la uğraşacak olana kimi kumandan tayin edeyim diye düşünüyorum. Aklına bir münasibi geliyor mu? (...) Önemli bir nokta do; benim güvenimi kazanmış olmalı. Cesareti de en yüksek derecede olmalı. Halil'in gözü pektir. Ama onu büsbütün başına buyruk bırakmaya bir türlü cesaret edemiyorum. Güvenebileceğim bir arkadaş da bulamıyorum. Cemal Paşa Mısır seferini ida-

re edecek, Hafız Hakkı'yı Erzurum'a gönderirim. Düşün bakayım Tahran'a kimi göndereyim!"

MUSTAFA KEMAL'İN UYARILARI

Enver'in, İstanbul'da cephe planları yaptığı dönemde, Sofya'da durum muhakemesi yapan Mustafa Kemal, arkadaşı Dr. Tevfik Rüştü'ye (Aras) yazdığı mektuplarda; Almanların liderlik yaptığı ve Osmanlı Devleti'nin de içinde bulunduğu İttifak devletlerinin savaştan iyi bir sonuçla çıkamayacağını nedenleriyle açıklıyordu. Osmanlı'nın bir oldu-bitti ile karşı karşıya bulunduğunu belirten Mustafa Kemal, ordunun sevk ve idaresinin Enver ve birkaç kişinin bildiği gizli bir anlaşmayla, bütün sırlarıyla, Alman ıslah heyetine verilmesinden duyduğu kaygıyı erişebildiği bütün makamlara bildiriyor ve duruma itiraz ediyordu. İtirazlarına hiçbir makam ve kişiden cevap alamayan Mustafa Kemal, susmayı ve düşünmeyi yeğler.

Almanlarla ittifak anlaşması yapılmadan, Osmanlı 21 Temmuz 1914'te seferberlik ilan etti. Yüz binlerce insan askere alındı. Cephelerde yıllarca sürecek askerlik hayatı başladı, Anadolu insanı için. Yüz binlerce insan ölecektir meydan savaşlarında ve siperlerde. Açlıktan, hastalıktan, soğuktan gencecik insanlar kırılacaktır. Almanların gölgesinde gerçekleştirilmesi planlanan Turan ve İslam'ın "hayal" imparatorluğu için, İstanbul gazetelerinin kalemşörleri sa-

vaş makinesinin emrindeydi. Balkanlar, Mağrip, Mısır, Girit, Oniki Adalar, Kafkasya, İran, Afganistan, Türkistan ve Hindistan, kılıçla muzaffer olduğumuz cengaver geçmişimize uygun olarak ellerimize "Kızıl Elma" gibi düşecekti.

VE OSMANLI SAVAŞTA...

"Kızıl Elma"yı avucunun içinde hisseden Enver Paşa Harbiye Nazır'ı, Cemal Paşa Bahriye Nazırı, Talat Bey de İçişleri Bakanı'yken İngilizler, Hindistan'ın Bombay limanından yola sürdüğü çoğu Müslüman askerlerden oluşan birliklerini, petrol depolarını korumak gerekçesiyle Bahreyn Adası ve Basra'ya çıkardı. Ayrıca Mısır'da da bir ordu toplamaya başladı. Bu sırada; 11 Ağustos 1914'te Akdeniz'deki İngiliz donanmasından kaçan Almanların Goeben ve Bresleau zırhlıları Çanakkale'den içeri girdi ve 16 Ağustos'ta Dolmabahçe önlerinde demir attı. Gemilere Yavuz ve Midilli adı verildi. Amiral Şoson emrindeki mürettebata Osmanlı denizci elbiseleri giydirildi, göndere Osmanlı Bayrağı çekildi. Harbe girmekten yana olmayan Osmanlı çevrelerini de saf dışı bırakacak savaşın hayalet gemileri, Ekim ayında Dolmabahçe Sarayı önünden Karadeniz'e açıldı. Görünüşte Osmanlı genelkurmayına bağlı, aslında Alman genelkurmayından direkt emir alan Amiral Şoson'un cebindeki zarfta; "Türk donanması Karadeniz'e sahip olmalıdır. Rus filosunu arayınız ve nerede görürseniz savaş ilan etmeyi beklemeden saldırıya geçiniz" şek-

lindeki Enver Paşa'nın, Cemal Paşa hariç, arkadaşlarından, hükümetten ve saraydan gizlediği kesin emri vardı.

Savaş ateşini Osmanlı topraklarına yayan kıvılcım Karadeniz sularında çakıldı. Yavuz ve Midilli'li donanma, ilk çatışmada Rus donanmasından birkaç gemiyi batırdı. Odessa ve Sivastopol limanları ikaz bile edilmeden topa tutuldu. Haber, İstanbul'a Kurban Bayramı'nda bir bomba gibi düştü. Talat Bey daha sonra yazdığı hatıralarında olayla ilgili şunları yazar: "Keşke ben ölseydim de, memleket sağ kalsaydı."

DÜNYA SAVAŞI'NA GİRİŞİN FARKLI BİR ARKA PLANI

Enver Paşa'nın ülkesini Almanya'nın safında isteyerek Birinci Dünya Savaşı'na soktuğu sürekli yazılıp çizildi. Hatta bu kararı tek başına aldığı hep söylendi. Enver'in bu kararı almasının bir de arka planı vardı. Bu arka planla ilgili yine farklı bir anı... Bu da Hüsamettin Bey'den:

> "Teşkilatı Mahsusa'da çalıştığım bu dört harp yılında, vazifem icabı pek sıkı temas ettiğim için, Enver Paşa'nın hemen hemen bütün düşünce ve maksatlarını pek iyi biliyordum. Enver Paşa'nın maksadı, harp başlamadan evvel, Çarlık Rusya'yla samimi bir anlaşmaya varmaktı. O, Balkan Harbini bir türlü hazmedemiyordu; Rumeli'nin kaybına çok üzülüyor, doğduğu yer olan Makedonya'nın bir köşesi, Manastır'ı, asla unutmuyordu. Kaç defa bana:

- Hüsam, demişti. Ecdat kanıyla sulanmış o ovaları, o yaylaları insan nasıl unutur, tam dört yüz sene, Türk akıncılarının at koşturdukları o meydanları, camilerimiz, türbelerimiz, tekkelerimiz, köprülerimiz ve kalelerimizle onları dünkü uşaklara bırakmak ve Rumeli'nden kovularak Anadolu'ya geçmek, insanın tahammül edemeyeceği bir şeydir. (...)

Hakikaten Balkan Harbi'nin intikamını almak istiyordu. Bunun için de her şeyi göze alıyordu. Fakat yine pek iyi biliyordu ki, bunun için Alman ve Avusturyalılarla beraberce harbe girmek lazım geliyordu. Ancak o zaman bu küçük devletlerin hamisi sıfatıyla ahde vefasızlık (verilmiş söze uymamak) etmiş olan İngiliz ve Fransızlarla da çarpışmak mukadderdi. Şayet Rusya'yla iyi bir neticeye varılırsa, Kafkasya'daki kıtaları batıya nakledecekti. O zaman Alman kurmay subaylarını gemilere bindirip gönderecek, bir müddet bitaraflığı muhafaza edecekti. Enver Paşa bu maksatla Rus sefiri (elçisi) ve Rus Ataşemiliteri ile gizlice görüşüyordu. Hatta bazı meselelerde bunlarla anlaşmış bulunuyordu. Bundan Sadrazam Said Halim Paşa'nın malumatı vardı. Alman sefiri bunu haber alınca, İmparatora telsizle bildirmiş ve bir emrivaki ihdasına (oldu-bittiye) lüzum görülmüştü. İşte Alman harp gemilerinin yurdumuza sığınması bu planın icaplarına uygun icra edilmişti. Goben ve Breslav bir defa İstanbul limanına girip de bizi müşkül bir duruma sokunca, Alman Amirali Soşon da ge-

mileri enterne etmeye yanaşmayınca, Talat Paşa'nın bulduğu bir formülle ancak muvakkaten (geçici) tarafımızdan kiralanmış olan bu harp gemileriyle, Alman bahriye (denizci) zabitan ve erleri Osmanlı İmparatorluğu emrine girmişlerdi. Rus, Fransız, İngiliz sefirlerinin müteaddit (birçok) müracaatları, protestoları para etmeyince, sefirler memleketimizi terk etmişlerdi. İşin vahim neticesini gören ve bizim muhtemel bir anlaşmamızın önüne geçmek isteyen Alman Amirali Soşon Paşa, donanmamızın manevrasını kasten Karadeniz'e nakletmiş ve Türk Bayrağı altında seyreden bu harp gemilerine bir Rus nakliye gemisini batırtmış, sonra Rus torpidolarını takiben Sivastopol harp limanını bombardıman ettirmişti. Bu Karadeniz faciası vuku bulmakla Alman Erkanı Harbiyesinin, Türkiye'yi zorla kendileri tarafında harbe sokmak tasavvuru, kuvveden fiile (düşünce planından eyleme) çıkmış, olanlar olmuştu. Bunu Enver Paşa'nın düşündüğü ve dostu Alman İmparatoru İkinci Wilhelm'e bir cemile olsun diye, Osmanlı İmparatorluğu'nu kasten savaşa soktuğu şeklindeki mütaleanın (düşüncenin), tamamen yanlış ve yalan olduğunu söylemek zorundayım. Sivastopol'un bombardıman edildiği haberinin Harbiye Nezaretine geldiği gün, en çok hiddetlenen, şaşıran Enver Paşa olmuş:

- Bunu niçin yaptılar? Buna niçin meydan verildi? diye bağıra bağıra odasında bir aşağı bir yukarı gezinmişti.

Hiç kimse neticesi malum olmayan bu macerayı hoş görmemiştir. Rus limanlarının bombardıman edildiği ha-

berini aldığı zaman Sadrazam Said Halim Paşa, hüngür hüngür ağlamış ve:

- Bu kundakçılıktır, bu alçaklıktır. Başımızı ateşe yaktılar, yazık oldu Osmanlı Devleti'ne!.. diye bağırmıştı.

(...) Ne Dahiliye Nazırı (İçişleri Bakanı) Talat Bey'de ne de Cemal Paşa'da herhangi bir harbe girme, heves ve arzusu asla mevcut değildi.

Alman Amirali Soşon Paşa, hatıratında bunu itiraf etmiş:

Bu bombardımanı yapmaya mecburdum. Ötede vatandaşlarım kan ve ateş içinde ana vatanı müdafaa ederken, (...) benim yapacağım, ana vatanın yükünü hafifletmekti, işte o da bu suretle yapılırdı, Türkleri yanı başımızda harbe mecbur etmekle olurdu."

CİHAT İLAN EDİLİYOR

Batı cephelerinde ilk başlarda Almanların lehine olan durum, giderek İtilaf devletlerinin askeri başarılarıyla dengelendi. Batıdaki Alman ve Avusturya-Macaristan kuvvetlerinin rahatlaması için, İngiliz, Fransız ve Rusların doğuda açılacak cephelere asker ve silah kaydırması şarttı. Bu nedenle de acilen Osmanlı'nın savaşa girmesi gerekiyordu. Osmanlı'nın tecrübeli yönetim kadroları ve bir kısım İttihatçılarda hakim olan görüş ise; yaklaşan kış mevsiminde orduların gerekli hazırlıkları yaparak zaman kazanması ve çok gerekli olursa da, Almanların istediği

zamanda değil, yönetimin karar vereceği zamanda savaşa girmekti. Bir anlamda da, savaşa karşı olan bu kanat ile savaştan yana olan kanat arasındaki ipler Karadeniz'deki olayla koptu. Kabine toplandı ve devlet yönetmedeki bilgi ve tecrübesiyle bilinen Sadrazam Sait Halim Paşa, padişaha istifasını sundu. İttihatçı Maliye Bakanı Cavit Bey ile üç bakan daha istifa etti. Almanlarla birlikte girilecek savaşın felaketini tahmin eden Sadrazam Sait Halim Paşa'yı, istifa etmemesi için Padişah Sultan Reşat, adeta yalvararak ikna etti. Hiçbir yanlış hesabın korkutmadığı İttihatçıların yönetimindeki Osmanlı'ya İngiliz, Fransız ve Rus Devletleri 5 Kasım 1914'te savaş ilan etti. Bunun karşısında yeni oluşturulan kabine savaş kararı aldı. Savaş kabinesinin aldığı kararı Sultan Reşat imzaladı. 14 Kasım 1914 Cumartesi günü Fatih Camii'nde cihat fetvası halka ilan edildi. Bütün ülkede gösteriler yapıldı. Böylece bütün İslam dünyası da, Osmanlı safında savaşa davet edildi.

İnsanların tanrılara kurban edilmemesi anısına, Müslümanlarca kutlanan Kurban Bayramı'nda ilan edilen savaş çağrısı için, İkdam gazetesinde yayınlanan Başkumandan Enver Paşa imzalı bildiri şöyleydi:

> "Zincirler altında inleyen 300 milyon İslam ve eski vatandaşlarımız hep bizim muzafferiyetimize dua ediyor. Ölümden kimse kurtulamayacaktır. Ne mutlu ileri gidenlere, ne mutlu din ve vatan yolunda şehit olanlara. İleri! Daima ileri ki zafer, şan, şehadet, cennet hep

ileride ve zillet (alçalma) geridedir. Mübarek ve mukaddes şehitlerimizin ruhuna Fatiha. (...) Ya Rap, sen bizi muvaffak et! (...) İslam'ın kılıcı yarsın, silahı yaksın, topu yıksın, İslamiyet ilelebet var olsun."

Artık Osmanlı resmen savaşın içindeydi.

Bir oldu-bittiye getirilmişti Osmanlı. Hükümetin ünlü "üçlü"süne ses çıkaramayan Sultan Reşat'ın, tecrübesine karşın sözü dinlenmeyen Sadrazam Said Halim Paşa'nın ve Mustafa Kemal'in Sofya'dan ilettiği uyarılara kulak asmayanların önlerinde bir felaket durmaktaydı.

ABDÜLHAMİD'İN ENVER PAŞA'YA NASİHATLERİ

İttihat ve Terakki tarafından tahttan indirilen, yıllarca uyguladığı denge siyasetinin meyvelerini, çıkacağına kesin inandığı Dünya Savaşı'nda ülkesi lehine toplayacağına kendisini inandırmış Abdülhamid, "oğlum" diye hitap ettiği Enver'e, aklını başına alması için, örneklerle nasihatte bulunma ihtiyacını duymuştu. Burada yine Hüsamettin (Ertürk) Bey'in anılarına dönüp, artık hanedan damadı olan Enver Paşa'ya Abdülhamid'in nasihatlerini öğrenelim:

" Sultan Abdülhamid II. hal' edildikten ve Selanik'e kadar gidip orada üç sene kaldıktan sonra, İstanbul'a getirilip Beylerbey'i sarayında nezaret altında yaşamağa mahkum edilmişti. Bu da onun son dileği idi. (...) Abdül-

hamid 1913'ten, ölümü olan ve büyük bir cenaze merasimiyle Divanyolu'ndaki türbeye defnedildiği 1918 yılına kadar, hayatının geri kalan beş senesini bu sarayda geçirmişti. Birinci Cihan Harbi'nin başında sakıt hükümdar, Başkumandan Vekili Enver Paşa'yı Beylerbeyi sarayına davet etmiş ve onunla şöyle konuşmuştu:

- Enver Paşa, sana oğlum diyorum, evet çünkü sen de bizim aileye karışmış bulunuyorsun, hanedanımızın sevgili damadısın. Kahraman bir asker, mert bir adamsın. Şehzade Yusuf İzzeddin Efendinin söylediklerine gücenme. Cümlece malumdur ki; Gazi Müşir Osman Paşa, Tokadlı Osman iken, Plevne'deki kahramanlığından dolayı şan ve şöhret sahibi olmuş, müşirliğe kadar terfi ettirilmiştir. Onun oğullarını kendi hanedanımıza intisap ettirdim (bağladım). Derviş Paşa'yı da Lofçalı bir vatandaş iken, Batum'daki kahramanlığı üzerine şan ve şöhret sahibi bir kumandan olarak kabul ettim. Oğlunu da hanedanımıza damat olarak kabul ettim. Gene bilirsiniz ki, Müşir Gazi İsmail Paşa da Kürdistan'da lâlettayin bir ferd idi. Şarkta Moskoflara karşı kazandığı zaferler üzerine onu en yüksek kademeye kadar terfi ettirmiş, oğlunu da hanedanımıza damat yapmıştım. Ahmet Muhtar Paşa'ya gelince, o da Bursalı bir katırcının oğlu iken, şarkta Moskoflara karşı gösterdiği kahramanlık ve hizmetlere mükafaten hükümdarlık payesinde Mısır'a fevkalâde komiser yaptım. Senelerce de aynı vazifede bıraktım. Oğlunu da paşalık rütbesine kadar yükselttim. Hanedanımızdan bir gelin de

vermek isterdim, fakat o Mısırlı bir prensesi tercih etti. Şimdi sen, Başkumandan vekilimiz ve damadımızsın, hanedanı Âli Osmanın bir âzasısın. Yusuf İzzeddin Efendi dimağen hastadır. Onun şuur harici sözlerini mazur gör.

Veliahd Yusuf İzzeddin Efendi, Enver Paşa'nın damad olmasına şiddetle muhalefet etmişti. Abdülhamid burada durmuş, Enver Paşa'nın yüzüne bakmış, onun dikkatle kendisini dinlediğini görünce sözüne devam etmişti:

- Oğlum Enver, 33 sene saltanat sürdüm, padişahlığım müddetince ferdin hürriyetine, şahsiyetine daima taraftar idim. Fakat keyfemayeşe (keyfince) bir hürriyeti, gelişigüzel bir serbestiyi de hiçbir zaman hoş görmedim. Hele matbuatta (basında) pek revaçta görülen müstehcen resim ve yazılara, sinsi fikirlerin hakim olmasına asla müsaade etmedim. Milli an'anelerimizin bozulmasına da taraftar olmadım. Avrupalıların medeniyetini daima takdir ederim. Fakat Hıristiyanlığı hiçbir zaman Müslümanlığa tercih etmedim ve üstün tarafını da görmedim. Başkalarını gelişigüzel taklit etmekten hoşlanmam. Marifet bu medeniyeti kendi bünyemize uydurabilmektir. Ben de bu medeniyetin iyi taraflarını, hatta sarayıma getirdim. Yıldız'da Cuma ve Pazartesi geceleri temsiller, konserler verilmesini emretmiştim. Garbın sanatkarlarını bizzat sarayda hem seyrettim, hem de müziklerini dinledim. Bu toplantılara haremi,

sultanları, damatları, hatta haremağalarımla kalfalarımı dahi davet ettim. Ben de güldüm, onlar da güldüler; ben de dinledim, onlar da dinlediler, seyrettiler, neşelendiler veya mahzun oldular. Maksadım saray, halka örnek olsun, garbın terakkiyatı (Batı'nın ilericiliği) yukarıdan aşağıya memlekete kontrollü girsin diye idi. Arzum Rumeli ve Anadolu halkının içtimai seviyesinin yükselmesini teşvik idi.

Padişah olarak bu memleketin tarihinde ilk Meclisi Mebusanı (Milletvekilleri Meclisini) ben açtırdım. Fakat mebusların kâfi derecede olgunlaşmamış olduğunu görünce, aynı meclisi ben kapattırdım. Bilir misin ki, Osmanlı Meclisi Mebusan'ın verdiği ilanı harp kararı bize neye mal oldu?..

Bu Rus harbi ile tekli Balkanları, Rumeli'yi kaybettik. Bu kararı hiç beğenmedim. Fakat önleyemedim. Mithat Paşa bu hususta çok ısrar etmişti. Harbin korkunç netayicini (sonuçlarını) çabuk gördüm. Plevne'nin şanlı müdafaasına, Kars'ın kahramanca savaşına rağmen mağlup olduk. Rus orduları Ayastafanos'a (Yeşilköy'e) kadar geldiler. Bunu imzalarken Hariciye Nazırı Saffet Paşa'nın hüngür hüngür ağladığını işittiğim zaman son derece kederlenmiştim.

Şimdi sözler de harbe girmiş bulunuyorsunuz. Bu da acele olmuş, hissiyata kapılarak memleket tehlikeye atılmıştır. İnşallah devletimiz ve milletimiz için hayırlı ve şerefli biter. Fakat hafazanallah felaketli biterse ister misiniz ki bu da bize bir Anadolu'ya mal olsun, o zaman elimizde ne kalır damat?..

Enver Paşa'yı derin bir düşünce almıştı. Abdülhamid, Kızıl Sultan, zâlim padişah idi, söylediklerini kısmen kendisini temize çıkarmak gayretiyle değiştiriyor, atlıyor, bazı hakikatleri tahrif ediyordu. Fakat uzakları pekâlâ görüyordu. Padişahın sözleri asla yabana atılamazdı. Abdülhamid tekrar sözüne devamla:

- Hareket ordusuyla İstanbul üzerine yürüdünüz, muzaffer oldunuz, şehri zaptettiniz, saraya kadar dayandınız, beni de hal' ettiniz, hepsi güzel. Unutmayınız ki, emrimdeki kuvvetlere asla ateş etmemelerini, kan dökmemelerini bildirmiştim. Eğer bir mukavemet görseydiniz, bu size pek pahalıya mal olacaktı. Ancak bu sayede hiç kimsenin burnu kanamamıştır. Fakat arkadaşlarınızın gözü hiçbir şeyi görmemişti. Tedbirlerimi beğenmediler. Beni kandırıp bir paçavra gibi sokağa attılar. Üstelik 31 Mart hadisesini benden bildiler. Halbuki bunda hiçbir alâkam yoktu. Âsileri tahrik edenler elbet de vardı. Fakat bunlar asla saraya mensup kim-

seler değildi. Her devirde devletin düşmanları olacaktır. Bunları tahkiksiz (soruşturulmadan), mesnetsiz (dayanaksız) kuru iftiralarla herkese bulaştırmak vicdani bir hareket değildir. Beni en çok üzen şey, huzurumdan kovduğum bir insanı, beni saltanattan uzaklaştıran kararı tebliğe memur bir heyete katmanız olmuştur. Bu, Emanuel Karasu'dur. Bu Yahudi'yi ne diye karşıma çıkardınız? Bununla, makamlı hilâfet ve saltanatı elin Yahudisine tahkir ettirdiniz (onur kırmak, aşağılamak). Selanik'te bir mason locasının üstadı âzamı olan bu zat ile, Hazreti Peygamberden beri el üstünde tutulagelen hilâfet, bir Musevi'nin tebligatıyla Hanedan-ı Âl-i Osmaninin bir rüknünden (en üstün üyesinden) alınmış oldu. İftihar edebilirsiniz. Şimdi iktidardasın, neşen yerinde ve huzur içindesin, istikbalin parlak görünmektedir. Fakat bütün bunlara güvenme oğlum, sana son bir nasihat vereyim; bugün insanı alkışlayanlar, yarın onun paralamasını da bilirler!.. Dikkat et!.. Allah yolunu açık etsin!.. Allah millete, devlete zeval vermesin!..

Abdülhamid nasihatini burada bitirmişti. Enver Paşa ayağa kalkarak sakıt hükümdarı asker gibi selamladı ve hürmetle elini sıktı. Abdülhamid, misafirini odanın kapısına kadar geçirdi. Gözlerinde müşfik bakışları âşikârdı. İşittiklerinden fevkalâde heyecana düşmüş olan Enver

Paşa, Kuruçeşme'deki yalısına geldiği zaman, hadiseyi zevcesi Naciye Sultan'a anlatmıştı. Daha sonra olayı, bu tarihte Teşkilâtı Mahsusa Dairesi Reisi Ali Başhampa Bey'e söylemişti:

- Ne dersin Ali Bey, Abdülhamid'in sözlerinde hakikatin hissesi büyük!

diyerek de, bu fikirlere iltihak ettiğini (katıldığını) göstermişti. Enver Paşa için o zaman her şey mümkün, her tasavvur muhakkaktı. Osmanlı İmparatorluğu'nun Başkumandan vekili idi. Karadeniz kuvvetleri emrinde idi. Hanedan-ı Al-i Osmanın gözbebeği, sevgili damadı idi. Akrabaları, amcası, yeğeni, babası hepsi paşalık rütbesine erişmişlerdi. Şöhretleri, servetleri birbirleriyle atbaşı yarışıyordu. Üstelik bütün Avrupa'nın o tarihte yıldığı Kayzer Wilmhelm II. de en aziz dostu idi. Çarlık Rusya mahvolmuş, Türkün en büyük düşmanı yıkılmıştı. Bütün Türk dünyasını bir bayrak altında toplamak, Ziya (Gökalp) Bey'in sevgili Turanına gitmek, kızıl elmayı ele geçirmek için artık hiçbir mâni yoktu..."

İSTANBUL BÜYÜK BİR KUMARHANE

Osmanlı'nın ve dünyanın çılgınlık denizinde pupa yelken gidişini, 1914'te İstanbul'da bulunan bir İngiliz yazarın ağzından, ünlü tarih romancısı Kemal Tahir, "Yorgun Savaşçı" eserinde şöyle aktarıyor:

"1914'te İstanbul, bana çok büyük çapta kumar oynan bir batakhane gibi geldi. Hem de kapanma saatine yakın. (...) Para destelerinin taşıdıkları rakamlar bütün değerlerini kaybetmişlerdi. Oyun kağıtları, zarlar da öyle... Kupa kızı maça dokuzlusu yerine kullanılıyor. Dört atıp altı oynanıyordu. Buna hile yapmak bile denmez. Oyunda kural kalmamıştı. Yalnız Osmanlılarda bu böyle, demiyorum. Buradaki bütün elçiler, bütün ateşeler de merkezlerinin kontrollerinden çıkmışlardı. (...) Oysa bu kadar usta diplomatın bir araya geldiği bir başka başkent görmedim. (...) Onların gözünde Enver Paşa boğuntuya getirilmiş, bir körpe mirasyedi... (...) En umulmaz sıralarda birkaç iyi zar atıp kazandığı için, bahtına çok güveniyor. Utangaçlığı, alçak gönüllülüğü arkasına kolayca saklayabildiği sınırsız kibrini, bu güven artırıyor. Korkmazlığı, gerçekten eşsiz... Daha az tehlikelisi, bu korkmazlığı da, kibri gibi, sarsılmaz bir soğukkanlılığın, bir çeşit yarı uykulu dalgınlığın ardında saklı... Bu tipleri hiçbir yanlış hesap şaşırtmaz. Böyleleri en korkunç kararları duraklamadan verirler. Hiçbir yükseklik başlarını döndürmez. (...) Bilmem ki arkasından itenler, bunu şimdiden sonra, nasıl frenleyecekler? (...)"

MALİYE'NİN DURUMU

Savaş kararı alan Osmanlı'nın maliyesi tam anlamıyla içler acısıydı. Doğu vilayetlerine yalnızca 150 bin lira gönderebilen Osmanlı, Almanlardan alınan silah, mühimmat ve uçak bedeli olarak 35 milyon lirayı peşin olarak ödemişti. Bu arada inanılmaz bir karar alındı ve Osmanlı Devleti'nin bütün altın ihtiyatı teminat olarak Berlin'e gönderildi. Böyle bir maliyeyle Turan'a gidiliyordu. Kafkasya'ya gidiliyordu. İran Azerbaycanı'na girilecek, Azeri Türkleri ayaklandırılacak; sonra da Türkistan kapılarına dayanılıp, oradaki Türkler silahlandırılacaktı. Türkistan'dan da toplanacak kuvvetlerle Afganistan'a, oradan da Hindistan'a varılacaktı. Bir taraftan da, Suriye üzerinden yapılacak saldırılarla Süveyş'i İngilizlere kapayıp, oradan da Mısır'a girilecekti. Kutsal Cihat'a olumlu cevap verecek durumda olmayan Müslüman ve Türk dünyasını "yeni Osmanlılık"ta birleştirmek için, Anadolu askerlerinden oluşan ordular yollara düşmüştü.

Aklın yerine hayallerin hakim olduğu ortamda Mustafa Kemal, Sofya'dan Enver'e bir mektup yazdı ve orduda hak ettiği bir görev istedi. Ancak, "Orduda size her zaman görev vardır. Fakat orada ateşemiliter olarak kalmanız özellikle gerekli görüldüğünden, sizi orada bırakıyoruz" cevabını aldı. Bir süre sonra Mustafa Kemal, "İşte

ben geldim. Ne yapacaksanız yapın" deyip yola çıkacağı günlerde, 19. Tümen Komutanlığı için İstanbul'a çağrıldı.

SARIKAMIŞ BOZGUNU

İtilaf devletlerinin, Çanakkale Boğazı önlerinde yığınak için, hazırlandıkları bir dönemde; Enver Paşa, Kafkas seferi için, Erzurum'a gitme kararı aldı. Daha önce o bölgeye gönderdiği Erkan-ı Harbiye İkinci Başkanı Hafız Hakkı Bey'in verdiği şu bilgi, onu iyice heyecanlandırdı; "Bir kolorduyla cepheden, iki kolorduyla Bardiz-Oltu üzerinden çevirmeyle Ruslara karşı başarılı bir saldırı yapılabileceğini yerinde inceledim. Yeni bir rütbe verilirse ben bu işi yaparım." Muzaffer ordunun başbuğu olmak için, Alman kurmaylarıyla birlikte Aralık ayında bindiği Yavuz zırhlısıyla Trabzon'a, oradan da Erzurum'a geldi.

Erzurum'daki 75 bin kişilik 3. Ordu'nun ne yazık ki, kışlık elbisesi bile yoktur. Almanların söz verdikleri kışlık elbise ve ayakkabılar gelmemişti Erzurum'a. Askerler, Aralık soğuğunda; yiyecek stokları eksik, ulaşım imkanları yetersiz, tiril tiril yazlık elbiseleri ve çarıklarıyla; kış şartlarında savaşmak için, her türlü imkana sahip olan Rusların üzerine sürüldü. Hedef Sarıkamış'taki Rus garnizonuydu. Burası işgal edildikten sonra Kars yaylaları üzerinden Kafkasya ve oradan da ver elini Turan.

Harekat 9 Aralık 1914'te başladı. Bir kolordu cephe-

den, iki kolordu da Bardiz ve Oltu üzerinden harekete geçti. Havanın eksi 30 derece olduğu kış şartlarında ordu karlı dağlara ve buzdan geçitlere saplandı kaldı. Binlerce yazlık elbiseli asker savaşmadan soğuktan ve tifüsten ölmeye başladı. Buna rağmen harekat devam etti. 40 bin kişilik 10. Kolordu'dan yalnızca bin 800 kişi Sarıkamış önlerine kadar gelebildi. Diğerleri de Allahüekber Dağları'nda, soğuktan dondu, hastalıktan ve açlıktan kırıldı. Sarıkamış önlerinde bitik kolordunun askerleri Ruslar tarafından çevrildi. Enver ve heyeti zorlukla bu çemberden kurtuldu. Mevcudu 80 kişiye düşen 10. Kolordu'nun Komutanı Hafız Hakkı Bey, kar ve tipi altında bir ağaca yaslanır ve ancak şunları söyler: "Her şey bitti..."

Evet, her şey iki ayda bitti. 75 bin kişilik 3. Ordu'nun yüzde 90'ı kar, tipi ve tifüse kırdırıldı. Ne yazık ki; o günlerden geriye, herkesin kulağına küpe olacak "Erzurum dağları kar ile boran" türküsü kaldı. Yaz boyunca, Almanların bastırmalarına rağmen; Osmanlı kurmaylarının "Kış şartlarında doğuda savaşa girmeyelim" uyarılarına kulak tıkayan Başbuğ Enver'e genç subayların inanılmaz güvenleri vardı. Sarıkamış'a umutsuzca saldıran bir avuç subaydan Teğmen Selim'i, Kemal Tahir, "Yorgun Savaşçı"nın sayfalarında şöyle konuşturur:

"(...) Otuz üç kişi kalmıştık, 33 bin kişilik 10. Kolordu'dan. Olsun! 33 Türk az değil!..

Parmaklarını, yolar gibi yanaklarından geçirdi, yumruğunu kaldırdı:

- Şuracıktaydı Başbuğun bizden istediği Sarıkamış... (...) İki kere girdik Sarıkamış'a biz... Birincide sürdü çıkardı bizi düşman... Yetmiş kişi girdik, otuz dört kişi çıktık. Yedek subay Kazım İskilip, ben, üç teğmen daha... Baktık er kalmamış... Biri, 'Zorlamak boşuna' dedi. Kazım, 'Olmaz bir daha zorlayacağız, Başbuğun emri bu!..' dedi. Kar kesilmişti. Yerler cam gibi buz tutmuştu. (...)Yeniden atıldık Sarıkamış'a... Sarıkamış'ın taşı toprağı kurşun kusuyordu. Girdik de nasıl vurulmadık, nereye kadar ilerledik? Ne zaman, nasıl çıktık, Allah bilir!..

(...) Parmağını kaldırdı:

- Kaçtı diyorlar! Yalan! Kaçmaz bizim başbuğumuz; Turan'a çıkan geçidin başında bekliyor bizi! (...)"

SARIKAMIŞ FACİASI GİZLENDİ

Kağıt üstünde ne kadar başarılı planlar yapılmış olsa da, savaş tam bir fiyaskoyla bitmişti. Enver bu fiyaskonun yazılıp çizilmemesi için ülkede, özellikle de İstanbul basınına görülmemiş bir baskı ve sansür uyguladı. Sanki Sarıkamış'ta bir şey olmamıştı; orada sanki birkaç perdelik gölge oyunu oynanmıştı. Öyle bir oyundu ki oynanan, bedeli on binlerce askerin ölümüydü... Hiç kimse-

nin öğrenemediği savaşın gerçeği ise, ancak 1922 yılında yayınlanan bir kitapla ortaya çıkabildi.

MISIR DA HAYAL

Genç Teğmen Selim'in Turan'a çıkan geçidin başında olduğunu zannettiği Enver'in kader arkadaşı Bahriye Nazırı Cemal Paşa, 4 Aralık 1914'te Haydarpaşa'dan uğurlanmıştı. Cemal Paşa, Yavuz Sultan Selim edasıyla, "Mısır'ı fethetmeden geri dönmeyeceğim" diyerek gittiği Süveyş Kanalı önlerindeydi. Yıl 1915. Ocak ayının 15'i. Günlerden cuma ve Kanal Seferi başlamıştı. 25 bin Türk askeri bu kez kum cehennemindedir. Hem de Mareşal Liman von Sanders'in, "Eldeki mevcut kuvvet, silah, mühimmat ile Kanal harekatının başarılı olamayacağı" uyarısına rağmen.

Yanında Alman kurmayları ve emrindeki 4. Orduyla kır atlı Cemal Paşa, 300 kilometrelik kuş uçmaz kervan geçmez Tih Çölü'ne girmek için, Birüsseba'dan harekete geçti. Yüksek ateş gücüne sahip İngiliz ordusuna karşın, Osmanlı ordusu Kanal kıyılarına kadar sokuldu. Fakat, İngiliz gözcü karakollarının ateşiyle burada ilk panik yaşandı. Paniğin hemen akabinde İngiliz ordusu Kanal'ı tuttu. Otomatik toplarla korunan trenlerle yüksek hareket gücüne sahip kara kuvvetleri ve susuzluğa karşı çöle bağlanan su şebekesiyle savaşa iyi hazırlanmış İngilizlerin;

Kanal'ın Timsah ve Acıgöl mevkiindeki beş zırhlıdan yaptıkları cehennemi top ateşi karşısında, Osmanlı kuvvetleri hareket edemez hale geldi. Buna rağmen iki Osmanlı bölüğü Süveyş'in karşı yakasına geçmeyi başardı. Ana kuvvetlerle bağlantısı kopan bu iki bölük de sonradan imha edildi. Yapılacak hiçbir şey kalmayınca orduya ricat (geri çekilme) emri verildi. Birinci Kanal seferi de Kafkas seferi gibi tam bir bozgundu. Turan yolu gibi Mısır yolu da kapandı Osmanlı'ya.

TÜMENİNİ ARAYAN MUSTAFA KEMAL

İstanbul'a Sofya'dan gelen Mustafa Kemal, emrine verilen 19. Tümen'i bir türlü teslim alamaz. Çünkü tümen ortalıkta yoktu. Mustafa Kemal, tümeni nihayet Tekirdağ'da buldu. Kuruluş halindeki tümeni teşkilatlandırdı ve Gelibolu Yarımadası'ndaki Maydos'a nakletti. 19. Tümen burada 3. Kolordu'nun emrine verildi. Ece Limanı, Seddülbahir, Morto Limanı dahil kıyı savunmasına verilen tümenini, bazı topçu kuvvetleri ve İstanbul'dan gönderilen iki piyade alayıyla güçlendiren Mustafa Kemal, 18 Nisan 1915'te karargahıyla Bigalı köyüne yerleşti. Mustafa Kemal, ilk büyük savaş tecrübesini yaşayacağı bölgedeydi. Daha önceki görevleri nedeniyle araziyi de iyi biliyordu.

ÇANAKKALE SAVAŞI

1905 Devrimiyle geri dönülmez bir şekilde Bolşevik muhalefetinin baskısı altına giren Çarlık Rusyası ordularında örgütlenen komünistlerin "savaşa hayır" propagandası hayli etkiliydi. Hem bu muhalefetin gücünü kırmak, hem de Rus kuvvetleriyle buluşmak için, İngiliz ve Fransız askerlerinin Çanakkale Boğazı'nı geçip, İstanbul'u işgal ederek, Karadeniz'e ulaşması gerekiyordu.

Çanakkale Boğazı'nın girişine gemilerle 90 bin İngiliz ve Fransız asker yığılmış, çıkarma komutanı Hamilton da bölgeye gelmişti. Eğer, Çanakkale geçilirse; Rusya'nın önlenemez istila isteğine İstanbul armağan edilecek, Çarlık moral bularak rahatlayacak, başşehrini dahi kaybetmiş Osmanlı'nın işgali kolaylıkla tamamlanacaktı. Osmanlı,

geç de olsa Çanakkale Boğazı'nda 5. Ordu'yu kurmak için, Liman von Sanders Paşa'yı 1914'te görevlendirmişti. 5. Ordu kuruldu ama, bölgeye tayin edilen kurmaylar zamansızlık nedeniyle araziyi tam olarak tanıyamadı. Kıyılar gereği gibi askeri birliklerce tahkim edilemedi.

Karada ve denizde yüz binlerce asker, zırhlı gemi, top ve diğer silahların konuşlanmasıyla barut fıçısına dönen Çanakkale'de savaş 19 Şubat 1915'te başladı. İngiliz Deniz Bakanı Churchill'in hesaplarına göre zafer pek kolay olacaktı.

İtilaf devletleri donanması, Boğaz girişindeki Seddülbahir ve Kumkale istihkamlarına karşı sabahtan akşama kadar bomba yağdırdı. Boğaz girişini savunmakla görevli tabyalar susturuldu. Gece kıyıya çıkarılan askerler, buradaki tahribatı daha da artırdılarsa da, tekrar geri çekildiler.

Boğaz'ın ağzındaki tahkimatların yoğun topçu ateşiyle işe yaramaz hale getirilmesinden sonra, 7-8 Mart'ta Boğaz'a giren İngiliz ve Fransız gemileri merkez istihkamlarına saldırdı. Saldırılar, 11 ve 12 Mart'ta tekrar edildi. Nihayet 18 Mart'ta İtilaf filoları Boğaz'ı geçmek için, bütün kuvvetleriyle yüklendi. 18 büyük zırhlı, birçok muhrip ve denizaltıyla saldıran İtilaf güçleri, az çok yenilenmiş istihkamları durmak bilmez topçu ateşiyle cehenneme çevirdi. Denizin ve karanın mezarlığa döndüğü yedi saatlik savaşta bir Fransız, iki İngiliz zırhlısı ağır hasar aldı. Torpillenen üç ge-

mi de karaya oturdu. Tahmin edilemeyecek sert ve inatçı bir direnmeden sonra, İtilaf kuvvetleri geri çekilmek zorunda kaldı. Çanakkale'yi denizden geçemeyen İngiliz ve Fransızlar için şimdi tek çare kalmıştı; o da kara harekatı.

18 Mart'tan sonra keşif amaçlı kara harekatı başladı. 25 Nisan'da ise, Gelibolu Yarımadası ile Saros Körfezi'ne ve Boğaz ağzındaki Anadolu topraklarına şaşırtma çıkartmalarına başvuruldu. Bu arada, Mustafa Kemal'in 19. Tümeni Eceabat'a (Maydos), oradan da bölgenin Avrupa kıyısına, yani; şaşırtma çıkartmalarının yapıldığı bölgeye nakledilmişti.

25 Nisan sabahı... Mustafa Kemal, yarımadanın batı kıyısındaki Arıburnu istikametinden gelen top seslerinden, oralarda bir şeyler olduğunu fark eder. Tertibatını almak ve ne olduğunu öğrenmek için, süvari bölüğünü, yarımadanın en yüksek tepesi olan Kocaçimen'e gönderdi. Evet, artık kara muharebesi başlamıştı. Çıkarma yapılan nokta kendi bölgesi olmamasına karşın, emrindeki 57. Alayı da derhal Kocaçimen Tepesi'ne sürdü Mustafa Kemal.

Bölge yine de bir zaaf noktasıydı. Osmanlı genelkurmayı, denizden gelecek ve Gelibolu'ya çıkarılacak düşman birliklerini önleyecek tertibatları zamanında almamıştı. Ege Denizi'ne bakan kara parçalarından yalnız Bolayır bölgesinde, Balkan Savaşı'ndan kalma tahkimatlar vardı. Gelibolu Yarımadası'nın, Arıburnu ve diğer çıkış

noktaları savunma tertibatından yoksundu. Bu zaaf noktasındaki Arıburnu, Mustafa Kemal'in alayının bulunduğu Kocaçimen'den görülmüyordu. Merak içinde ne olup bittiğini öğrenmek isteyen Mustafa Kemal, Arıburnu'nu görebilecek yükseklik olan Conkbayırı'na çıktı. Bu arada, 261 rakımlı tepedeki yerlerini terk ederek kaçan gözcü erlerinin önünü kesti. Mermileri tükendiği için kaçan erlerin boş bıraktığı tepeye düşman rahatça yaklaşıyordu. Yarbay Mustafa Kemal, kaçanlara süngü taktırdı ve civardaki erlerle beraber herkesi yere yatırarak mevzi aldırdı. Düşman da karşısındaki gücün durumunu bilmediğinden, şaşkınlık içinde yere yatarak mevzi aldı. Gelibolu topraklarında ilk savunma mevzileri, yerlerini terk edip kaçan erlerin derlenip toparlanması sonucu böylece kuruldu. Mustafa Kemal için büyük bir şansın başlangıcı olan küçük savunma mevziinde 57. Alay da yerini aldı.

Karaya çıkan düşman sekiz taburdan fazlaydı. Düşünülecek fazla zaman yoktu. Ya karaya çıkan İtilaf kuvvetlerine araziye hakim tepeler verilecek ve onlara İstanbul yolu açılacak ya da bulunulan yerler korunacaktı. Herkese süngü takmasını emretti ve "Ben size çarpışmayı değil, ölmeyi emrediyorum" diyerek taarruzu başlattı. Boğaz boğaza kapışma başladı. Gecenin sonunda İtilaf güçleri dayanamayarak geri çekildi. 57. Alay ve tepeleri bırakıp kaçan askerlerin Mustafa Kemal tarafından toparlanması sayesinde, Arıburnu cephesi fiilen kuruldu.

25 Nisan'ı, 26 Nisan'a bağlayan gece, İtilaf tarafı Arıburnu'na beş tümen asker daha çıkarttı. İtilaf kuvvetlerinin sekiz taburu ve beş tümeni karşısında, Mustafa Kemal'in kuvvetleri, yenilerinin verilmesine rağmen yine de yetersizdi. 26 Nisan sabahı yine taarruz emri verdi. Günün akşamında artık moralliydi. 27 Nisan'da iki alayla daha takviye edildi. Verdiği emir yine "taarruzdu"

28 Nisan'da Mustafa Kemal'in Arıburnu cephesi iyice oluştu. Bölge, İngiliz ve Fransızların başlattığı çıkartma savaşının merkezi oldu. Karaya asker çıkarmaya devam eden İtilafçılar, 28 Nisan'daki Birinci Kitre savaşında 300 kişi kaybetti. Arıburnu'na çıkan İtilaf askerlerini ilerideki kara parçalarına götürecek daracık geçitlerde, inanılmaz savunma ve taarruz hareketleri yapıldı. O geçitlerdeki bahar kokusunun yerini barut kokusu aldı. Her karış toprak, Osmanlı coğrafyasından getirilen ve değişik diller konuşan gencecik canlarla savunuldu.

Mustafa Kemal için Çanakkale, sorumluluk ve cesur kararlar alıp, bir savaşın kaderini tayin etme alanıydı. O, Kocaçimen'de çakılıp kalmayı yeğlemedi. Kişiliksiz bir asker gibi davranmadı. Daracık alanlarda düşmanın ilerleyişini taarruzlarla durdurarak, yeni mevziler elde etti. Bir merakla şahit olduğu tehlikenin ne boyutta olduğunu gördü ve anlık kararlarla savaşın düğümünü çözdü.

30 Nisan'da yapılan bir toplantıda, İtilaf kuvvetlerinden iki tümeninin yok edildiği anlaşıldı. Conkbayırı'nda küçücük bir direnmeyle genişleyen savunma ve taarruzlarla Balkan Harbi'nin, Kafkas ve Kanal seferlerinin utancı, hem de dünyanın en imkanlı ordularına rağmen silinmeye başlandı.

Arıburnu ve Seddülbahir'deki göğüs göğüse yapılan savaşlardan sonra, İngiliz, Fransız ve Anzaklar'dan oluşan İtilaf kuvvetleri, 6-9 Mayıs'ta Seddülbahir ve Alçıtepe'yi hedefleyen İkinci Kitre Savaşı'nı başlattı. Denizden donanmanın topçu ateşi desteğiyle, 50 bin askerin katıldığı bu savaşta, İtilaf güçleri ancak yarım kilometre ilerleyebildi ve 20 bin kayıp verdi. Bu savaşlarda albaylık rütbesini alan 34 yaşındaki Mustafa Kemal, artık fiilen değil, resmen de Arıburnu ve Ağıldere cephe komutanı oldu.

Enver Paşa'nın savaş alanlarını teftişinden sonra 11 Mayıs taarruzu, 4-5 Haziran'da da Üçüncü Kitre Savaşı başladı. İki gün iki gece süren bu savaşta; İtilaf tarafının kaybı 9 bin, Osmanlı ordusunun ise 7 bin 900'dü. 28 Haziran-5 Temmuz tarihleri arasında, Gelibolu'nun iki tarafında sekiz gün sürecek taarruz başlatıldı. Bu savaşta İtilaf tarafının kaybı 14 bin askerdi. Ardı ardına yapılan taarruz savaşlarından en acımasızı, 12 Temmuz'da Kerevizdere'de yaşandı. Osmanlı ordusunun kaybı 10 bin, İtilaf kuvvetlerinin ise 3 bin 340 kişiydi. Saldırı inisiyatifi tekrar Osmanlı kuvvetlerine geçti. Özellikle de Arıburnu cephesinde, Mustafa Kemal'in emriyle başlayan ve beş

gün süren savaşta 6 bin 950 şehit verdik. Bu arada İtilaf kuvvetleri kuzeydeki Anafarta'ya asker çıkararak yeni bir cephe daha açtı. Dünyanın en kanlı savaşlarından olan Çanakkale'nin Seddülbahir, Arıburnu ve Anafartalar cephesinde her yer asker cesetleriyle doldu. Havada esen ölüm kokusuydu. Gündüz birbirlerini boğazlayan kahramanların siperlerinden, geceleri birbirlerine insanca sözcükler uçuşuyordu. Üç-beş mil olan bu üç cephede gece birbirleriyle dostluk kuranlar, gündüz saatlerinde bambaşka bir aleme göç ediyordu. Milliyetlerin, dinlerin, sınırların, bayrakların, dillerin olmadığı bir alemde; beyaz tenleri ve mavi gözleriyle, esmer tenleri ve siyah gözleriyle dostça buluşuyordu gencecik yüz binler...

ANAFARTALAR KAHRAMANI

Mustafa Kemal, Arıburnu cephesinin kuzey kanadında çarpışırken, endişeyle izliyordu Anafarta cephesini. Endişesi, cephedeki birliklerin birbirine karışmasıydı. Mustafa Kemal'e göre durum ciddiydi ve cephede çözülme başlayabilirdi. Bu karışıklıkta yapılan çarpışmalarda düşmanla mesafe 25-30 metreye inmişti. Bazı yerlerde bu mesafe 8-10 metreydi. Birbirine yakın cepheler arasında kumanda birliğine ihtiyaç vardı.

Kumanda karışıklığına bir son verilmesini düşünen Mustafa Kemal, ordu komutanı Liman von Sanders'e baş-

vurdu. Durumu anlattı ve karışıklığa son vermek için teklifini yaptı: "Bütün kuvvetlerin benim kumandama verilmesinden başka çare yoktur." Liman Paşa'nın, "Çok gelmez mi?" sorusuna cevabı; "Az bile gelir" oldu. O günün akşamı karargahtan beklediği haber geldi; Mustafa Kemal artık Anafartalar Grup Komutanı idi. Gönderilen haberde genel taarruz emri de vardı. Karargaha, "Sorumluluğu kemal-i iftiharla kabul ettim" mesajını iletti. Karışan kumandayı kendi etrafında birleştirdi. Üç gün uyumadan taarruz hazırlıklarını sürdürdü ve 9 Ağustos günü sabahı bütün cephelerde taarruzu başlattı. O gün düşman fena hırpalandı. 10 Ağustos'ta yine taarruz emri verdi. Günün sonunda bütün cepheyi yoğun bir ceset kokusu sarmıştı.

Son hücumun, yalnız süngüyle yapılmasına karar verdi Mustafa Kemal. Bunun anlamı; siperlere dalın ve düşmanı boğazlayın!.. Anlık dehşet veren, insanın kanını donduran ve bütün direnme gücünü yok eden şiddet saldırısı için, son derece kısa ve net emir verdi askerlerine: "Saldırın ve yenin!"

MUSTAFA KEMAL'İN ANLATIMI

Mustafa Kemal 10 Ağustos sabahını şöyle anlatır:

"Gecenin karanlık perdesi kalkıyordu. Hücum anı idi. Saatime baktım, dört buçuğa geliyordu. Gayet hızlı ve kısa bir teftiş yaptım. Önlerinden geçerek as-

kerlere selam verdim. Fırka kumandanı ve beraberinde bulunanlarla hep beraber hücum safının önüne geçtik. Bütün askerler, zabitler her şeyi unutmuşlar, bakışlarını, kalplerini verilecek işarete bağlamışlardı. Süngüleri ve bir ayakları ileri uzatılmış olan askerlerimiz ve onların önünde, ellerinde tabancaları, kılıçları zabitlerimiz, kırbacımın aşağı inmesiyle, demirden bir kütle halinde, aslanca bir saldırışla ileri atıldılar. Bir saniye sonra düşmanın siperleri içinde, gökleri dolduran bir uğultudan başka bir şey işitilmiyordu: 'Allah! Allah!..' Düşman silah kullanmaya vakit bulamadı. Boğaz boğaza, kahramanca bir boğuşma sonunda birinci hattaki düşman kâmilen imha edildi..."

HAYAT KURTARAN SAAT HİKAYESİ

Dört buçuk saat süren boğuşmada, siperlerini terk etmek zorunda kalan İtilaf askerleri sahile kadar kovalandı. Cehennem savaşındaki kayıpları 20 bindi İtilaf kuvvetlerinin. İngiliz ve Fransızların tek yapabildiği şey, gemilerden sürdürülen top ateşiyle Conkbayırı'nı hallaç pamuğu gibi atmak oldu. Bu ateş sırasında Mustafa Kemal'in göğsüne bir şarapnel parçası isabet etti. Onu ölümden kurtaran da iç cebindeki saati oldu. Mustafa Kemal'in göğsündeki saatine bir şarapnelin isabet edişini, Conkbayırı'ndaki silah arkadaşı Yarbay Servet Bey (Yurdatapan) anlatıyor:

"Süngü hücumu esnasında, Conkbayırı tepesinde onun yanındaydım. Düşmanın şiddetli topçu ateşi başladıktan biraz sonra, elini birden göğsüne götürdüğünü gördüm. Heyecanımı sezen o metin asker, parmağını ağzına götürerek, başını, kaşlarını yukarıya kaldırarak, bana sükût ve sükûn işaret etti..."

Ağustos'un 13'ünde İtilaf kuvvetleri takviye alarak ikinci Anafartalar savaşını başlattı. Sonuç yine başarısızlıktı. 1915'in Aralık ayına kadar süren düşük yoğunluklu muharebelerden sonra, İngilizler bütün cepheleri boşaltmaya başladı. 19-20 Aralık'ta, Anafartalar ve Arıburnu'nu boşaltan İtilaf kuvvetleri, en son olarak 3-9 Ocak 1916'da Seddülbahir'den çekildi.

Sekiz ay 14 gün süren Çanakkale Savaşları'nın gözde komutanıydı Mustafa Kemal. Arıburnu'na yapılan çıkartmanın akabinde geri çekilen askerler ve çarpışmalarda tümüyle şehit olan 57. Alay'la, düşmana İstanbul'a giden yolu kapatıp, yaşamının en büyük askerlik başarısına imzasını attı. Mustafa Kemal, usta savunmacılığının yanında, savunma halindeki kuvvetleri taarruza kaldırabilen asker olarak bütün ülkede ünlendi.

SAVAŞ ALANINDAKİ DOSTLUKLAR

Çanakkale'deki Kolordu Komutanı Esat Paşa'nın kurmaylarından Albay Fahrettin Bey (Altay), siperler

önünde kokmaya başlayan iki tarafın şehitlerini toplamak için verilen ateşkes sırasında, askerler arasında yaşanan insani olayları ve kendisine nakledilenleri şöyle anlatır:

"Merkeztepe civarında bir yerde siperler birbirine beş metre kadar yakın bulunuyor. (...) İki taraf komisyonları bir taraftan çalışırken, bir taraftan da bu dar yerde siperleri göstererek gülüşüp duruyorlardı. Cesetlerin hemen hepsi bizim olduğu için, İngilizler kendi taraflarından bunları alıp, bizim tarafımıza bırakıyorlar; bu suretle bizim sıhhiyecilerin işi iki misline çıkıyordu. (...) Öğleden sonra ortalık daha da kalabalıklaştı. (...) ANZAK adı verilen askerleri o vakit, tanıdık. Sevimli ve güler yüzlü insanlardı. 'İngiliz misiniz?' diye sorduğumuz vakit, 'Hayır biz İngiliz değiliz, Avustralyalı ve Yeni Zelandalıyız' cevabını vermişler, 'Niçin harb ediyorsunuz?' diye sorduğumuz vakit de şunları söylemişlerdi; 'İngilizler bizim kardeşlerimizdir. Dilimiz, kültürümüz birdir...' Onlar da, bizim askerlerimizin tavır ve hareketlerinden hoşlandıklarını, her vesileyle gösteriyorlardı. Birbirlerinin canlarına kasteden bu iki taraflı düşman askerleri arasında az zamanda bir sempati hasıl olmuştu. Elbiselerinden kopardıkları düğmeleri bizim askerlere bir hatıra olarak veriyorlar, bunun karşılığında da kendileri için bir harp hatırası istiyorlardı. O vakit bizim elbiselerin düğmeleri gizli olduğu için bir şeyler araştırmışlar, ufak para gibi ha-

tıralar elden ele geçmişti. Bir yandan da birbirlerine çikolata, şeker ikram edip işaretle konuşmaya başlamışlardı. Ateşkes komisyonu bu gibi 'dostlukları' yasaklamak için çalışıyor idiyse de, komisyon gözcüleri grupların yanlarından ayrılınca dostluk gösterileri devam edip gidiyordu. Bir Avustralyalı askerin, elindeki mezro ile bizim en uzun boylu askerimizin boyunu ölçmek için uğraştığını, bizimkinin de gülerek ona uyduğunu görmüştüm. Vakit geçtikçe ortalık seyran yerini almaya başladı, meydanda çalışanlar birbirlerini kucaklayacak kadar dostluğu ileriye götürdüler. (...) Havanın sıcak olması yüzünden cesetler kokmaya başlamış, ortalığı kötü bir koku kaplamıştı (...) Cesetleri kaldırmak işi saat 16.00'ya kadar bitti, işlerini bitirenler siperlerine çekilmeye başladılar. (...) Sabahtan beri iki taraf mensuplarının gidip gelmeleri, koşuşmaları, şakalaşmalarıyla bir hayli gürültülü olan meydan tekrar bir sessizliğe gömüldü ve bu sırada Esat Paşa şu emri verdi: 'Bütün bataryalar ve piyadeler... ATEŞ!..' "

BİR İNSANLIK ÖRNEĞİ

"(...) İngilizlerin Triomf zırhlısı her gün İmroz'dan çıkıp bizim siperleri ağır toplarıyla dövdükten sonra çekip gidiyordu. Almanlar, Baltık Denizi'nden gizlice bir denizaltı getirip, bir gün Triomf'u ansızın bombaladılar; gemi göz-

lerimizin önünde yanlayıp batmaya başladı. (...) Uzaktan birkaç torpido can kurtarmak için süratle gelmeye başladıkları sırada, Esat Paşa denize dökülenlerin toplanabilmesini kolaylaştırmak amacıyla topçularımıza ateş kestirecek kadar büyük bir insanlık örneği gösterdi. Bizim ateş kesmemizle onlar da ateş kestiler, biz bu manzaraya sevinçle, düşman kuvvetleri de kederle bakakaldı."

İNGİLİZ ASKERLERİNİ KURTARAN SAKA

"Bir saka (su taşıyıcısı) neferimiz (er) de silahsız olarak su fıçılarını taşıyan hayvanını çekmiş, o sıcakta askerlerimize su getirirken yanlışlıkla İngilizlerin arasına girmiş.Ve yarı baygın yatan iki İngiliz'e rastlamış. Bunlar susuzluktan ve sıcaktan ölecek hale gelmişler. Dillerini çıkarıp işaretle su istemişler. Şimdi neferin anlattıklarını dinleyelim:

> 'Düşündüm; su versem dirilecekler, beni alıp götürecekler; vermesem zavallılar ölecekler. Acıdım. İşaretle silahlarını istedim, yere bıraktılar. Sonra da tasla ağızlarına yudum, yudum su verdim. Suyu birdenbire vermekten, belki ölüverirler diye, çekinmiştim. Kendilerine gelip ayağa kalktılar. Bu sefer onlara, önüme düşün işareti, verdim. Bizim tarafa geldikten sonra rast geldiğim ilk subaya teslim ettim. Tekrar bizim askerlere dönüp onlara su verdim...'

"DOST TOPRAKLARINDA HUZUR İÇİNDE UYUYUNUZ"

Başkumandan Vekili ve Savaş Bakanı Enver Paşa'nın, Çanakkale'de cepheleri gezerken kendisine karşı gösterdiği soğukluk karşısında, askerlikten istifa eşiğine gelen, daha sonra Ordu Komutanı Liman von Sanders tarafından ikna edilen Mustafa Kemal, Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı olarak 1934 yılında şu sözü verir Çanakkale'de ölen Yeni Zelandalı, Avustralyalı, İngiliz, Fransız, Hintli ve Senegalli askerlerin analarına:

> "Bu memleketin toprakları üstünde kanları dökülen kahramanlar! Burada bir dost vatanın toprağındasınız. Huzur ve sükun içinde uyuyunuz. Sizler, Mehmetçiklerle yan yana, koyun koyunasınız. Uzak diyarlardan evlatlarını harbe gönderen analar! Gözyaşlarınızı dindiriniz. Evlatlarınız, bizim bağrımızdadır. Huzur içindedirler ve huzur içinde rahat rahat uyuyacaklardır. Onlar, bu toprakta canlarını verdikten sonra artık bizim evlatlarımız olmuşlardır..."

SAVAŞIN SONUÇLARI

Çanakkale Savaşları, İngiliz ve Fransızlar için tam bir bozgundu. Bu savaşların tüyler ürperten bir sonucu daha vardı; bir daha geri gelmeyecek olanlar, yaralananlar, hastalar, sakatlar. Çanakkale'deki Osmanlı'nın asker

kaybı 251 bin 309, İngilizlerin (Anzaklar dahil) 205 bin, Fransızların ise 47 bin idi. İngiliz Deniz Bakanı Winston Churchill'in, yanlış hesabı bu kez Bağdat'tan değil, Çanakkale'den döndü. Winston Churcill'in siyasi kariyeri öyle bir sarsıldı ki; bu alandaki kariyerini ancak ikinci Dünya Savaşı'nda sağlayabildi. Sarıkamış bozgunuyla sessiz vurgun yiyen Enver ise ününe ün kattı. Mustafa Kemal taarruz savaşlarında, karar verme inisiyatifinde tecrübesini artırdı; orduda ve kamuoyunda daha tanınır oldu. Yenilgiyle, Avrupa'da savaş karşıtı muhalefet iyice güçlendi. Bulgarlar, İttifak safında savaş girdi. Sırplar savaşın dışına itildi. Orta Avrupa'dan ilk tren 17 Ocak 1916'da İstanbul'a geldi. Rusların iç sıkıntısı arttı; fakat Sarıkamış zaferinden sonra Doğu Anadolu'da 11 Ocak 1916'da hücuma başladı. Ruslar, 16 Şubat'ta Erzurum'u, 8 Mart'ta Rize'yi, 18 Nisan'da Trabzon'u, 25 Temmuz'da da Erzincan'ı, Ermenilerle birlikte işgal etti.

KIRGIN KAHRAMAN

Enver Paşa'nın cephe gezisi sırasında kendisini ziyaret etmemesine -üstelik Liman Paşa'nın, Çanakkale'deki hatalarını yerinde görmesi için, savaş meydanına davet etmişti- kırılan savaş yorgunu Mustafa Kemal, düşman kuvvetlerinin belinin bükülmesinden sonra, Başkumandan Liman von Sanders'e istifasını verdi.

Liman von Sanders'in bu istifayla ilgili Enver Paşa'ya yazdıkları ilginçti. Çünkü, kendisini eleştirmesine karşın Liman Paşa, Enver'e gönderdiği mektupta, Mustafa Kemal'e güven duymasını telkin eder:

"Albay Mustafa Kemal ayrılmak istiyor. Çünkü Ekselanslarının (İmparatorluk Ordusu'nun Başkumandan Vekili ve en yüksek mafevkinin (üst derecede bulunanın)) güvenine sahip olmadığı kanısındadır. O, bilhassa Ekselanslarınızın son defa burada bulundukları sırada, o zaman ve halen hasta olduğu halde ve öbür üç grup şeflerini ziyaretinizle şereflendirmiş olmanıza rağmen, kendisini aramamış olmanızdan istidlâl ettiğine (kanıtlara dayanarak sonuç çıkardığına) inanmaktadır. (...) Şimdilik ilişikte takdim etmediğim ayrılma dilekçesini, Ekselanslarınızın, güvenini belirtmek suretiyle reddetmek lütfunda bulunmalarını rica ediyorum."

ÜVEY BABASININ ÖLÜMÜ

İstanbul'a dönen Mustafa Kemal, annesini ve kardeşini ziyaret etti. Çocukça günlerinde kızdığı, olgunlaştıkça alıştığı üvey babası vefat etmişti. Ülkede zafer büyük bir heyecan uyandırmıştı. Halk artık Mustafa Kemal'i tanıyordu. Meşhur olmuştu. Bütün bunlara karşın, ne yazık ki basında kendisine karşı bir soğukluk vardı. Hatta Harbiye Nezareti'nin o günlerde çıkardığı "Harp Mecmua-

sı"nın kapağına, önce onun fotoğrafı konulmasına rağmen, dergi baskıya gireceği sırada değişiklik yapılarak Enver'in fotoğrafı basıldı. İddiaya göre; zafer askere aitmiş, şahısların da yüceltilmemesi gerekiyormuş.

22 Aralık 1915 tarihli İkdam gazetesinin birinci sayfasında, Gelibolu haritasının üzerinde dalgalanan bir Türk sancağının yanında Enver Paşa, Vehip Paşa, Esat Paşa ile Liman von Sanders'in fotoğrafları yayınlanırken, Mustafa Kemal'den tek bir kelime yoktu. Gazetenin manşeti ise şöyleydi:

"Anafartalar ve Arıburnu'ndaki Büyük Zafer"

Manşetin altındaki haberde ise şunlar yazılıydı:

"Düşmanlarımız kamilen Anafartalar ve Arıburnu'ndan çekilip gitmişler ve beraberce götürmeye vakit bulamadıkları eşyalarını bize bırakmışlardır."

Basın, zaferin fotoğrafına onu almadı, ama o halkın çektiği fotoğrafta vardı. Mustafa Kemal kendisinden söz edilmemesine kırgın, fakat başarının sarhoşluğunda da değildi. Siyasetin en acımasız meydanı olan cepheden; ülkenin, tehlikeli uçurum kenarlarına sürüklendiğini en iyi görenlerdendi. İçten gelen bir sorumlulukla devlet adamlarını uyarma görevini yapar İstanbul'da. Daha sonraları ülküdaşı olacak Falih Rıfkı (Atay) Bey'e şöyle anlatır o günlerini Mustafa Kemal:

"Arıburnu'nu ve Anafartalar'ı yapmış bir komutandım. Sanıyordum ki, ve sonradan dost-düşman herkesin anlayış tarzı da benim bu sanımı vurguladı; memlekete

bir hizmette bulundum. O hareketle, özellikle İstanbul'u kurtarmıştım. İnsanlık hali; bu nâçiz hizmeti yerine getirmiş olmamdan memnun olabileceğini tahmin ettiğim Osmanlı devlet adamlarını ziyaret ediyordum. Ayrıca bu ziyaretlerde, bilim, fen, sanat ve olaylar bakımından, memleketimin ölüm-kalım hali için düşüncelerimi söylemek istiyordum. Saygıdeğer Hariciye Nazırı'nı da görmek, görüşmek yararlı olur inancına saptım. (...) Nazır Beyefendi'nin görkemli bürosuna girdiğim vakit, kendileri beni ayakta ve iltifatlarla kabul etti. Ve bana askeri durumun, memleket içi durumun, genel politik durumun çok parlak olduğundan, parlak bir dille bahsetti. Nezaketen teşekkür ettim.(...) Dedim ki:

- Ben durumu hiç de sizin gördüğünüz gibi görmüyorum. Genel durumun sizin açıkladığınız gibi olmasını çok dilerim. Fakat, ben, en çetin ve en güç sonuç alınabilen bir savaş meydanından ve o sahanın komutanı olarak İstanbul'a geliyorum. (...) Memleket ve her şey mahvolmak üzeredir. Siz bunu henüz fark etmediğinizi söylüyorsunuz. (...) Fakat ben o adamım ki, benimle her şey konuşulur. Müsaade buyurunuz, karşılıklı ileri süreceğimiz fikirler aramızda kalacaktır. Sizi diğer bir noktada aydınlatayım; gerçeği konuşmaktan korkmayınız. Gerçek sizin dedikleriniz değil, benim dediklerimdir.

Çok sert ve ciddi bir tutumla şu mukabelede bulundu:

- Komutan Bey, biz size saygı gösterdik. Çünkü bize dediler ki, Arıburnu ve Anafartalar Komutanı Mustafa Kemal hizmet etti. Bunun için zâtıâlinizi hüsnü kabul etmek istemiştim. (...) Eğer siz buraya kuşku ve tereddütlerinizi hâl için gelmişseniz, yanlış yere geldiğinizi hatırlatmak zorunluluğundayım. Başkomutanlığa ve Genel Kurmay'a başvurunuz.

(...) Başkomutanlık Vekaleti'ne ve Kurmay Heyeti'ne başvurmak, tereddütlerimi orada gidermek... Beyefendi, farkında değilsiniz ki, artık bu memlekette millî bir Kurmay Heyeti yoktur; bir Alman Kurmay Heyeti vardır. O Alman Heyeti, ki Türk ordusunda ilk yaptığı iş, benim gibi baş kaldıran bir askeri kovma kararı verdi; beni o heyete mi gönderiyorsunuz?

Birkaç gün sonra işittim. Bu Nazır Beyefendi, beni Vekiller Heyeti'ne şikayet etmiş, hatta cezalandırılmamı istemiş, kahkahalarla güldüm. (...) Bir şey yapabilirlerdi. O da; o gün egemen oldukları süngüye ve kaba kuvvete dayanarak, Mustafa Kemal'i yakalamak ve asmaktı. Halbuki ben, o günkü isyanımın millet arasında duyulmasını nimet bilirdim. Onlar buna cesaret edememişlerdir. Niçin?.. Zannederim ki, yapabileceklerine emin olmadıklarından!.."

Devlet adamlarını ikaz girişimi, cezalandırma tehdidiyle son bulan Mustafa Kemal, bir süre daha İstanbul'da kaldıktan sonra, yaverine; uygun bir görev teklifi gelmesi halinde

kabul etmesini tembihleyip, Sofya'ya gitti. Orada hasret giderdi. Dinlendi. 27 Ocak 1916'da, Edirne'ye çekilen ve eğitimle meşgul olan 16. Kolordu Komutanlığı'na tayin edildi. 26 Şubat 1916'da da, Enver Paşa'nın Sarıkamış bozgunundan sonra daha aşağılara sarkan Rus ilerlemesini durdurmak göreviyle Diyarbakır'a gitti. Bitlis ve Muş'un batı bölgesinde bulunan 5. ve 8. Tümenlerle birlikte 16. Kolordu'yu oluşturan Mustafa Kemal, bu kez ülkesinin hiç bilmediği Kürt bölgesini tanıdı. Göreviyse, Ermeni katliamlarıyla desteklenen Rus ilerlemesini durdurup, işgal edilmiş bölgeleri yeniden vatan topraklarına kazandırmaktı.

PAŞALIĞA TERFİ

Çanakkale başarısı ve kırgınlığı, istifa dilekçesi, devleti ikaz etme ve Sofya günlerinden sonra, Mustafa Kemal'in rütbesi İstanbul'un gündemi oldu. İttihat ve Terakki'nin üst kadrolarında, Çanakkale'de verilen albaylık rütbesinin Mustafa Kemal için yeterli olmadığı düşüncesi hakimdi. Olay artık İstanbul dedikodusu haline gelmişti.

İttihat ve Terakki'nin iki sivil lideri Talat Bey ve Dr. Nazım, parti merkezinde bir gün bu işi konuşurken Enver Paşa içeri girdi. Talat Bey, sözünü esirgemedi. Mustafa Kemal'e verilmesi gereken rütbeyi konuştuklarını ve bu işin artık çözümlenmesi gerektiğini Enver Paşa'ya hatırlattı. Enver Paşa'nın cevabı ise şöyleydi:

"Mustafa'nın Mirlivalığa (tümgeneralliğe) terfi iradesi cebimdedir. Ama siz onu bilmezsiniz. O hiçbir şeyle memnun olmaz. General olur, korgenerallik ister. Korgeneral olur, müşirlik ister. Müşir yaparsınız, bununla yetinmez padişahlık ister!"

Çok sonraları Enver'in bu değerlendirmesi kendisine anlatıldığında, Mustafa Kemal'in cevabı da şöyle olmuştu:

"Ben Enver'in bu kadar zeki ve ileri görüşlü olduğunu bilmezdim..."

Mustafa Kemal'e, 1 Nisan 1916'da Enver'in cebindeki generalliğe terfi yazısı ulaştı. 35 yaşında ve artık o bir paşaydı. Diğer rütbelerde olduğu gibi, bu rütbeyi de savaş alanındaki başarısı nedeniyle aldı Mustafa Kemal.

O, yeni rütbesiyle yine savaş alanındaydı. 17 Ağustos 1916'da Muş ve Bitlis'i Ruslardan geri aldı. Doğu Anadolu'daki bu görevi sırasında Kürt aşiret reisleriyle tanıştı. Onları tanıdı. Doğunun o sorunlu kültürel ve sosyal farklılığını, Rus ve Ermeni çeteleriyle yapılan savaş sırasında bizzat gördü.

1916, Osmanlı yönetimi ve orduları için kritik bir yıldı. Çanakkale'de İngiliz ve Fransızlar yenilmiş, doğuda ise Rusların ilerlemesi durdurulmuş, tehcirle birlikte Ermeniler üzerinde baskı kurulmuş ve işgal edilen yerler geri alınmaya başlanmıştı. 29 Nisan 1916'da, İngilizlere bu kez Irak topraklarında büyük bir darbe vuruldu. Osmanlı or-

dusu, Irak'ta Kutülamare'de İngiliz generali Townshend komutasındaki orduyu kuşattı. İngiliz ordusu kuşatmaya dayanamayarak teslim oldu. Ne yazık ki, bu başarı heba edildi. İngilizleri teslim alan Osmanlı kuvvetlerine Enver, İran üzerinden Turan seferine çıkma emri verdi. Böylelikle İngilizlere toparlanma fırsatı doğdu. İngilizlere nefes aldıran Irak'taki ordu, acz içine düştü. İttihat ve Terakki'nin istihbarat kurumu olan Teşkilat-ı Mahsus'a üyelerinin de içinde bulunduğu ordu, Turan için İran üzerinden Afganistan ve en sonunda da Hindistan'a gitmek için ümitsizce çırpındı durdu. Toparlanan İngilizlere Bağdat yolu açıldı. Arap bölgelerindeki petrol yataklarıyla Akdeniz'i birleştiren hatta, Arap milliyetçiliği iyicene teşvik ve tahrik edildi.

İngilizlere karşı kazanılan üstünlüğü iyi değerlendiremeyen ve hedef büyüten Osmanlı ordusu iyice sıkıştı. Bölgede, Süleymaniye ve Kerkük'teki Türkmenlerden başka güvenilebilecek topluluk da kalmamıştı. Petrol fışkıran bu Arap topraklarında yalnız olduğunun farkında olmayan İttihatçı komutanların çabaları sonuç vermedi. Bozgun başladı. Hem Turan'a gidecek, hem de rahatlamış İngilizleri "süpürge sopası"yla kovalayacak olan İttihatçı komutan, intiharı seçti. İngilizler Basra'dan sonra, 11 Mart 1917'de Bağdat'ı işgal etti.

Peygamber soyundan gelen Mekke şerifi Hüseyin'in, Osmanlı'dan ayrılma niyetini öğrenen Abdülhamit, saltanatı sırasında onu İstanbul'a getirtmiş ve kontrol altına al-

mıştı. Hürriyet'in ilanıyla serbest kalan ve Hicaz'a dönen Şerif Hüseyin, İngiliz casusu Lawrens'in de desteğiyle Osmanlı'ya karşı 1-2 Haziran 1916'da isyan etti. Mısır'ı fethetmeye gelen Cemal Paşa'nın, Suriye'deki Arap milliyetçi önderlerini idam ettirmesiyle, yönetim ve ordu bölge halkının desteğini de yitirmişti. Süveyş cephesinde El Ariş tahliye edilmiş, Filistin bölgesinde de İngilizlerle savaş başlamıştı. Bütün bu olumsuzlukların yanında Almanların başında bulunduğu Osmanlı Genelkurmay'ı, en seçkin askeri birlikleri Makedonya, Romanya, Galiçya, hatta Tirol Alplerine kadar sevk ediyordu. Birinci Dünya Harbi'nin bu döneminde kazanılan zaferlere karşın, Almanları rahatlatmak için, Osmanlı ordusu iyice dağıtılmıştı.

1916-1917 arası Mustafa Kemal için hareketli bir zaman dilimiydi. Bu tarihlerde İstanbul, Enver'e karşı planlanan bir darbe girişiminin açığa çıkartılmasıyla çalkalanıyordu. İttihat ve Terakki'nin ünlü silahşörü Yakup Cemil, darbenin lideri olarak yakalanmıştı. Yakup Cemil, Teşkilat-ı Mahsusa içinde kendisine bağlı bir çeteyle hükümeti bir darbeyle devirip, Enver'in yerine de Mustafa Kemal'i getirmeyi planlıyordu. Yakup Cemil, 11 Eylül 1916'da Kağıthane'de gözündeki bezi çıkartıp, infaz mangasına kendisi emir vererek kurşuna dizildi. Haberi olmadan bir darbenin içine çekilmiş olan Mustafa Kemal, çok sonraları gazeteci Falih Rıfkı (Atay) Bey'e verdiği bir röportajda şunları söyler:

"(...) Bu adam, faraza başarılı olsa idi ve ben işitseydim ki Yakup Cemil, İstanbul'da; Mustafa Kemal Harbi-

ye Nazırı ve Başkumandan Vekili olsun diye başkaldırmış ve başarmış... Benim bunu kabule tenezzül edeceğimi düşünebilir misiniz? Evet vaziyeti derhal kabul ederdim, fakat İstanbul'a gidip Yakup Cemil'i cezalandırmak suretiyle... Eğer ben, o ve benzerlerinin önerileriyle iktidar mevkiine gelecek adamsam, adam değilim!"

Aralık 1916'da 2. Ordu komutanı Ahmet İzzet Paşa'nın bir süreliğine İstanbul'a gitmesi üzerine, Mustafa Kemal vekaleten bu göreve tayin edildi. Diyarbakır'daki ordunun kurmay başkanı da, Albay İsmet (İnönü) Bey'di. Mesleki beraberlik burada arkadaşlığa dönüştü. Mustafa Kemal 14 Şubat 1917'de Hicaz Kuvve-i Seferiyesi Komutanlığı'na atandı. Şam'a gitti ve Sina Cephesi'ni teftiş etti. Aynı sırada Şam'da bulunan Enver Paşa'yla yapılan toplantıda, Ortadoğu'daki Osmanlı ordularının stratejik konumlandırılması üzerine sıkı bir görüş ayrılığı yaşandı. Bunun üzerine, 5 Mart 1917'de 2. Ordu Komutanlığı'na tekrar vekaleten, 16 Mart 1917'de de asaleten atandı.

YAKLAŞAN FELAKETE İSYAN

Bu ilk ordu kumandanlığında pek fazla kalamayan Mustafa Kemal, 5 Temmuz 1917'de Yıldırım Orduları Komutanlığı'na bağlı olarak Halep'te kurulması kararlaştırılan 7. Ordu'nun başına getirildi. Mustafa Kemal 15 Ağustos günü Halep'e geldi.

Halep'te durum yine iyi değildi. Enver, İslam dünyasında-

ki Osmanlı egemenliğini korumak için, kutsal Mekke ve Medine'nin mutlaka elde tutulmasını gerekli görüyordu. Yani Hicaz, Basra ve Bağdat tekrar alınacak, Süveyş Kanalı üzerinden tekrar Mısır'a gidilecekti. İçeriği askeri değil de daha çok siyasi olan bu karara, Mustafa Kemal katılmak şöyle dursun karşı çıktı. Çünkü plan, askeri olarak baştan yenilgiye açıktı. Mustafa Kemal, Almanların da kışkırtmasıyla iki cephede birden İngilizlerle savaşmanın mümkün olmadığını, bütün askeri güçlerin Filistin Cephesi'nde birleştirilerek, bölgede bir savunma hattının kurulmasının gerekliliğini savundu. Alman askeri uzmanlara bu görüşü kabul ettirmek mümkün olmadı. Bu görüşünü Enver Paşa'ya da kabul ettiremeyen Mustafa Kemal, durumun tartışıldığı Halep şehrinde yapılan toplantıdaki ruh halini, tavrını yine Falih Rıfkı Bey'e verdiği röportajda şöyle açığa vurur:

> "Hicaz seferi kuvvet komutanlığı vesilesiyle söylediğim ve kabul ettirdiğimi zannettiğim halde sonucunu göremediğim eleştiriler ve bunun gibi birçok mücadele alanları birbirini izledi. En sonra Yıldırım Ordusu Grubu'nun serüveni ile benim bu grupta asıl Yıldırım Ordusu komutanlığım herkesçe bilinir. Anımsadığıma göre, bastırılamayan isyanım işte bu hadisede olmuştur. Artık suskunluğun ve tevazuun sona ermesi zamanı idi; ben de bu anı kaybetmedim. Felaketin coşkun bir nehir gibi Türkiye üzerine aktığını görüyordum. Nasıl tahammül edip susabilirdim? (...) Sonuç ne oldu? Benim nikbetim (düşkünlüğüm); bu sözcü-

ğü mahsus kullanıyorum, ben hayatta nikbet kabul etmiş adam değilim. O zaman benim halimi nikbet sayanlara gülmüştüm. Zira bundan ne çıkabilirdi? Eğer ben sıradan gurur sahibi bir insan olsaydım ve bütün tahminlerimin doğru çıktığını görmekten zevk alsaydım, ne olacaktı? Memleketin düşkünlüğünden nasıl zevk alabilirdim? İsterdim ki, benden evvelkilerin yanılgılarını düzeltebileyim! Çamur ve batağa düşmüş Türkiye'yi çıkarabileyim."

Tevazuun ve suskunluğun, yaklaşan felakete destek olduğunu bilen ve Enver'e durumu kavratamayan Mustafa Kemal, bir sureti sadrazam Talat Bey'e ulaştırılmak üzere, Başkumandanlık Vekaleti'ne ve ordu komutanlarına siyasi nitelikte bir bildiri yolladı. 20 Eylül 1917 tarihli bu bildiride; mülki idarenin artık güvenilemeyecek bir duruma geldiği, ekonominin felce uğradığı, ordunun maddi ve manevi olarak çöküntü içinde olduğu; çok tehlikeli çarpışmaların beklendiği bölgede, geleceğin, Alman heyetine verilmesindeki sıkıntı çok net bir şekilde ifade edildi. Mustafa Kemal, raporunda durumu açıklamakla kalmayıp; ülkenin geleceği için elde kuvvetli bir ordu tutmanın, devlet organlarını sağlamlaştırmanın, gelecekten umudunu kesmiş halka acilen umut vermenin şart olduğunu kesin bir dille vurguladı. Son olarak da, acil tedbirlerin alınmaması durumunda, "saltanat binasının ansızın çökebileceği"ni acı bir dille bildirdi. Mustafa Kemal'in ileri sürdüğü tespit ve düşünceleri, resmiyetin soğuk üslubuyla red-

dedildi. Mustafa Kemal, cepheden sorumlu Alman Generali Falkenhein ile aralarındaki sert tartışmalara da, görevinden istifa ederek son verdi. Kendisine Diyarbakır'daki görevi tekrar teklif edildiyse de, kabul etmedi ve "asi" bir komutan olarak İstanbul'a gitmeye karar verdi.

YOL PARASI OLMAYAN "ASİ" KOMUTAN

"Asi" bir komutan olarak İstanbul'a gidecek olan Mustafa Kemal'i hazin bir sürpriz bekliyordu. Koskoca Osmanlı Paşasının cebinde, İstanbul'a kalkacak trenin biletini alacak parası yoktu. Osmanlı'nın düştüğü hüzünlü durumun bir parçası olan olayı, Mustafa Kemal şöyle anlatıyordu daha sonraki yıllarda:

"(...) Evet; Halep'ten İstanbul'a gitmek için tren ücreti verecek param olmadığının farkında değilmişim, yalnız beş-on altın ve kısrağım vardı; zamanla edinilmiş, yetiştirilmiş cins atlar ve kısraklar. Salih'i çağırdım ve 'Bu atlardan birkaçını satın da, İstanbul'a gidebilelim' dedim.

Bu alım-satım sonucunu bekleyerek, Halep'te bir aile yanında misafir bulunuyordum. Fakat benim en güzel atlarımı pazarda satın alan tek adam çıkmamıştır. Hayret ettim; halbuki hayrete neden yoktu. Subaylarımızın mali güçlerine güvenilmezdi. Halep'in zenginleri ata ve kısrağa meraklı iseler de, seferberlik içinde olduğumuzdan, bunların ellerinde bulunan hayvanları ordu alacaktı. Bizim tek servetimiz olan atlardan umudumuzu kestik.

(...) At ve kısraklarımın satılamamış olduğunu söylemiştim. Halep'te Cemal Paşa merhumla birçok ciddi konular üzerinde tartıştıktan sonra, aramızda şu basit görüşme geçti:

Cemal Paşa, benim bazı cins at ve kısraklarım var. Bunları satmak ihtiyacındayım; talip bulamadım. Siz buranın eski komutanısınız, bana bir yol gösterebilir misiniz?

At ve kısraklarınızı evvela baytarlarıma muayene ettireyim.

- Diyarbakır'da iken, Avusturyalılar bu at ve kısrakların mühim bir servet olduğunu söylediler. Kıymetlerinden şüphe etmiyorum, bununla beraber öyle yapınız.

Cemal Paşa hepsi için iki bin altın önerdi... Kabul ettim ve bu surette İstanbul'a hareket ettik.

Bir gün İstanbul'da, Bahriye Müsteşarı Vasıf Paşa'dan bir tezkere aldım. Bu tezkereye eklenmiş olan 'Cemal Paşa' imzalı telgrafın muhteviyatı şu idi: 'Hayvanlarınızı beş bin liraya sattım, sizden çok ucuz almışım, üç bin lirasını nereye göndereyim?' (...) İsteksiz davranmama rağmen, Cemal Paşa merhum üç bin lirayı Vasıf Paşa aracılığıyla bana göndermiştir.

Bu para yeni girişimlerimde benim için destek olmuştur; bunu belirtmeyi görev sayarım. (...) At ve kısrak parasıyla İstanbul'a geldik..."

Mustafa Kemal, at ve kısrak parasıyla İstanbul'a geldi ve Perapalas'a yerleşti. Tarih 7 Kasım 1917. Şehirde sefalet kol geziyordu. Cephe üstüne cephe açan Osmanlı'nın başşehri, seferberlik ve savaşın yoksulluğunu yaşıyordu. O umutsuz günleri şöyle anlatır Mustafa Kemal:

"(...) Artık her şeyin bittiğine inanmış bir adam gibi, kara kara düşünüyordum. Ancak, biten her şeyin tekrar kurtarılabileceğine inanan bir adam gibi avunuyordum. Bu ruh haleti içinde iken bir gün bana, Padişah'ın Vekili sıfatıyla Enver Paşa, dolaylı olarak müracaatta bulundu ve dedirtti ki; sonra bizzat kendisi söyledi ki:

'Alman İmparatoru, Zat-ı Şahane'yi genel karargahına davet etti. Zat-ı Şahane böyle bir seyahati yapamayacak halde bulunduğundan, düşündük... Veliaht Hazretleri, Zat-ı Şahane adına bu seyahati yapsın. Kendisiyle birlikte gitmeyi kabul eder misin?'

Ben böyle bir zat ile, böyle bir seyahati kendim için enteresan gördüğümden derhal 'olur' cevabı verdim. (...) Perşembe akşamı gara gittim. (...) Tren İstanbul'dan ayrıldı. (...) Trenimiz İstanbul'dan hayli uzaklaşmış, Trakya topraklarında ilerliyordu. Bir zat geldi:

'Efendimiz sizi salona davet ediyor' dedi.

(...) Vahdettin'i, salona girdiğim vakit kendisini ayakta beni bekler buldum. Oturdu. Bana da oturmak

için yer gösterdi. Bu dakikada, sarayında çoğunlukla gözleri kapalı konuşan zatı büsbütün başka bir durumda buldum. Tersine gözlerini çok kuvvetle açmış ve dikkatle bana bakıyordu. Bir nutuk söyler gibi, şu biçimde beyanlarda bulundu:

'(...) Ben sizi çok iyi bilirim. Arıburnu'nda ve Anafartalar'da yaptığınız bütün eylemleri, kazandığınız başarıları tamamiyle biliyorum. Siz İstanbul'u ve her şeyi kurtarmış bir komutansınız, beraber seyahat etmekte olduğum için çok kıvanç duyuyorum.'

(...) Hayret ettim. Gerektiği gibi cevaplar verdim, aramızda mükemmel ciddi ve samimi görüşmeler oldu. (...) Salona döndüğüm zaman kendimi ferahlamış hissediyordum. Düşündüm ki, bu zat akıllı olmalıdır. (...) Buna göre ben de kendisine bütün olup bitenleri ve zorlukları anlatabilirim. Hatta kendisince yapılabilecek bazı alanlar üzerinde çalışmalara geçebilirim, ümidine kapıldım.

Büyük bir Alman karargahının bulunduğu küçük bir kasabaya gelmiştik. (...) Orada İmparator, Hindenburg, Lüdendorf ve bütün karargah erkanı ve üst subayları, Veliaht'ı ve beraberinde bulunanları kabul ediyordu. Kayser, Veliaht'le el sıkıştıktan ve Naci Pa-

şa delaletiyle birkaç kelime konuştuktan sonra, Vahdettin'e denildi ki; 'Beraberinizde bulunanları İmparator'a takdim etmeniz lazımdır.' Veliaht beni İmparator'a takdim etti. Bir eli göğsü üzerindeki düğmelerin arasına sokulmuş olan İmparator, diğer eliyle benim elimi tuttu ve çok yüksek sesle, Almanca olarak:

'On altıncı Kolordu... Anafarta!' sözlerini söyledi.

Bütün hazır bulunanlar, İmparator'un bu hatırlatması üzerine bana döndüler. Ben, Kayser'in ne demek istediğini anladığımdan biraz sıkıldım ve önüme baktım."

Umutsuz Vaka

VAHDETTİN

Mustafa Kemal, Veliaht Vahdettin'in Almanya seyahati sırasında, ülkenin geleceği adına umutlanır bir an. Vahdettin, bütün görüşmelerde Mustafa Kemal'in söylediklerini destekler. Hatta, Mustafa Kemal'in Almanları eleştiren açıklamalarına ses bile çıkarmaz. Cephelerdeki durumun olumlu olduğunu ileri süren Alman genelkurmay yetkililerine karşı, durumun hiç de iyi olmadığını belirten Mustafa Kemal'e saray üslubuyla destek vermekten kaçınmaz. İkisi arasındaki ilişki seyahat boyunca mükemmeldir.

Tekrar Mustafa Kemal anlatıyor:

" (...) Seyahat günleri birbirini izliyor. Her gün biz, kısa

veya uzun söyleşi yapıyorduk. Bende meydana gelen kanı şu idi ki; bu adamla, kendisini aydınlatma ve kendisine yakından ve içten yardım etmek koşuluyla, bazı işler yapmak olanağı vardır. Bu görüşümü gerek Naci Paşa'ya, gerek diğer zatlara söyledim. Ve Veliaht'ı bu şekilde hazırlamak memleket yararına bir görev olduğunu işaret ettim."

Almanya seyahati sonlarında, Mustafa Kemal, Vahdettin'e içini açtı ve aralarında şöyle bir konuşma geçti:

"(...)- Osmanlı tarihini biliriz, bu tarihin bir takım aşamaları vardır ki, sizi korku ve endişeye götürür ve bunda da haklısınız.

Ben size bir şey söyleyeceğim, o nisbette hayatımı sizinle birleştireceğim, memnun olur musunuz?

- Söyleyiniz!..

Henüz Padişah değilsiniz, fakat Almanya'da gördünüz ki, İmparator, Veliaht ve Prensler hep bir iş üzerindeler. Nede siz bütün işlerden uzak kalasınız?

Ne yapabilirim?

İstanbul'a gider gitmez bir ordu komutanlığı isteyiniz, ben sizin kurmay başkanınız olurum.

- Hangi ordunun komutanlığını?

Birinci ordunun komutanlığını...

Bu isimdeki ordu, Liman von Sanders'in emrinde bulunan veya bulunmak lazım gelen ve Boğazların korunmasına memur ordu idi.

Vahdettin:

- Bu komutanlığı bana vermezler.

- Siz isteyiniz...

İstanbul'a gittiğimiz zaman düşünürüm, cevabını verdi. Bu benim için umutsuz bir cevaptı."

Almanya'da başlayan umut ve arkadan gelen umutsuzluk İstanbul'da da devam etti. Bu arada Mustafa Kemal, doktor tavsiyesiyle Viyana'ya hareket etti. Böbreklerinden rahatsız olan Mustafa Kemal, önce Viyana civarındaki Kotaf, oradan da Karlsbat içmelerine gitti. 1918'in Temmuz'unda ziyaretine gelen bir arkadaşı, Sultan Reşat'ın öldüğünü, yerine de Vahdettin'in tahta çıktığını haber verdi. Birkaç gün sonra da emir subayı Cevat (Abbas) Bey'den, hemen İstanbul'a dönmesini belirten bir telgraf aldı. Aslında, padişahın "yaver-i ekrem"i olan İzzet Paşa tarafından acele İstanbul'a çağrılıyordu.

Acele çağrılan Mustafa Kemal, 4 Ağustos 1918'de İstanbul'dadır; tekliflerine "düşünürüz" diyen veliaht Vahdettin de padişahtır. Padişahtan istediği randevuya olumlu yanıt alan Mustafa Kemal, yaptığı görüşmeyi şöyle anlatır:

"(...) Beni çok nazik kabul ettiğini söylemeliyim. Veliahtlığı zamanında olduğundan daha fazla mültefitti (hoş ve nazikti). Oturdu, bana da karşısında yer gösterdi ve aramızdaki tabure üzerinde bulunan sigaralıktan bir sigara alıp verdi, kendisi de bir sigara aldı

ve yaktığı kibriti bana uzattı. Bu tutumundan çok mutlu oldum. Evvela kendisini uygun bir dille kutladım. Sonra çok önemli bir anda Osmanlı tahtına geçmiş olduğunu anlatırken, dedim ki:

- Seyahatiniz sırasında bütün düşüncelerimi çok acık bir dille söylemiştim. Bu dakikada aynı biçimde düşünmekliğime müsaade buyurulur mu?...

Hay, hay! dedi.

Bekliyordum. Uzun mütalalarım içinde esaslı nokta şu idi; 'Derhal Başkomutanlığı bizzat üstleniniz, kendinize vekil değil bir kurmay başkanı atayınız... Her şeyden önce orduya sahip ve egemen olmak gerekir. Ancak ondan sonra düşünülecek uygun kararlar uygulanabilir.'

Vahdettin bu önerim üzerine, tıpkı kendini ilk kez veliaht iken oturduğu sarayda gördüğüm gibi, gözlerini kapadı ve az sonra şu cevabı verdi:

- Sizin gibi düşünen başka askeri erkan var mıdır?

Vardır, dedim.

- Düşünelim.

Görüşmemiz kendiliğinden kesilmişti, izin aldım. Birkaç gün sonra idi. Naci Paşa, Padişah'ın beni İzzet Paşa'yla beraber kabul etmek hususundaki iradesini bildirdi.

İkimiz Vahdettin'in huzurundayız. (...)Vahdettin çok ihtiyatlı davranıyordu. Nihayet sonuçsuz bir görüşmeyle

Padişah'ın yanından ayrıldık. Günler geçti, tekrar yalnız olarak Padişah'la görüşmek istedim. Beni bu kez de kabul etti. Ben, ilk görüşümde direnen bir adam tutumuyla, belki de ön sözsüz aynı konuda konuşmaya başladım. Vahdettin çabuk bir kavrayışla bana cevap verdi:

- Paşa, ben her şeyden evvel, İstanbul halkını doyurmak zorundayım. İstanbul halkı açtır, bunu sağlamadıkça alınacak önlem isabetsiz olur.

Bu cümlenin sonunda Padişah gözlerini kapadı. Ben, tilki yaradılışında; her entrikanın her gün kanıtı olduğu yüzlerce örneklerinden biri karşısında bulunduğuma büyük üzüntüyle kani oldum."

Mustafa Kemal, görüşlerinde bir daha ısrar ediyor. İstanbul halkının açlık sorununu çözmek ve genel koşulları değiştirmek için, cesur kararlar almak gerektiğini bir daha hatırlatıyor. Vahdettin'in son olarak verdiği cevap şu oluyor:

"(...) Ben gereken şeyleri Talat ve Enver Paşalar ile görüştüm!"

Sultan Reşat gibi, İttihat ve Terakki'nin "üçlü"süne teslim olan Vahdettin'in kararsızlığı karşısında şunları anlatıyor Mustafa Kemal:

"(...) Bunu söyleyen kişi, daha birkaç ay evvel, Veliahtlığında Talat ve Enver Paşalardan nefret etmekte ol-

duğunu anlatan ve bu adamların memleketi yok olmaktan başka bir sonuca götürmesi mümkün olmayan girişimlerini eleştiren Vahdettin idi. (...) Ayağa kalktım, müsaade istedim. Gözlerini kapadı ve hiçbir söz söylemeksizin elini uzattı. Salondan çıktığım vakit, Naci Paşa gözlerimdeki üzüntüyü okumuş gibi göründü. Kelime söylemeksizin, uzaklaştım. Perapalas'taki daireme geldim ve düşünmeye başladım. Hacı zannettiğimiz kişinin cüppesi altından haç çıkmıştı.(...)"

HANEDANLAR ÇÖKÜYOR

Tehlikenin nereden geldiğini gördüğü halde karar alamayan, sorunu masaya yatıramayan, kendisine içten yaklaşan ordu komutanına bile güvenemeyen bir padişah. Üstelik yapacağı olumlu bir çıkışla birçok kesimi de yanına çekeceği kesin olan yeni padişah Vahdettin, sarayda öğrendiği denge politikalarından medet umar vaziyetteydi. Mustafa Kemal'in Almanya'da umutlandığı Vahdettin, İstanbul'da bir enkazdı. Dedelerinin savaşçı geleneklerinden uzaklaşmış Osmanlı Sultanı, kendisine anlatılan çözüme "evet" diyecek cesareti bile gösteremiyordu. Bir hanedanın enkazı oturuyordu İstanbul'daki sarayda.

İstanbul'da temelleri çatırdayan hanedan gibi, Rus Çarlık hanedanı da aynı akıbeti paylaşıyordu. Mustafa Kemal'in 1917'de Halep'te, "Felakete gidişi durduramazsa-

nız, saltanat binasının çöktüğünü bile anlayamazsınız" şeklindeki ikazından bir süre sonra Rusya'da, "ekmek ve barış" istiyoruz sloganıyla, Çar hanedanına ve meşrutiyet yönetimine halkın isyanı başladı. Rusya devrim sürecine girmişti. Almanya'da da, Nisan 1917'deki grevler ve Temmuz'daki donanma ayaklanması, savaş karşıtı hareketin rejim açısından tehlikelerini göstermeye başladı. Rusya'da ise bunalım durmuyordu. Ilımlı sosyalist Kerenskiy'nin geçici yönetimi bile, siyasi krize çare olamadı. İsviçre'de bulunan Lenin'in Rusya'ya gelmesiyle iktidar, 7 Kasım 1917'de bir darbeyle asker ve işçi sovyetlerine geçti. Romanof hanedanının son Çarı Nikolay, ailesiyle birlikte tutuklandı, daha sonra da kurşuna dizildi. Bolşevikler, ilhaksız (egemenlik altına almaksızın), tazminatsız barış isteklerini dünyaya duyurdu. İtilaf devletlerinin gizli paylaşma plan ve anlaşmalarını reddettiler. Bu gizli anlaşmaları dünya kamuoyuna açıkladılar. 15 Aralık 1917'de Brest-Litovsk'ta Ruslarla mütareke yapıldı. İtilaf devletleri güçlü ortağını kaybetmişti ama, onun yerini ABD aldı. ABD, İtilaf devletleri safında fiilen savaşa girdi. Rus orduları da, bütün cephelerden çekilmeye başlamıştı. Doğu Anadolu'da Rus ve Ermenilere karşı savaşan Kazım (Karabekir) Bey, o günleri şöyle anlatıyor:

"(...) Haritamın başına dikildim. Ellerim arkamda olarak ve başımı öne eğerek Rusların şu son vaziyetine ibretle baktım. Koca mağrur Çarlık Rus ordusu! Artık benim el-

lerimde ıslak süngerle ortadan büsbütün kalkıyordu. Haritayı bu bayraklardan temizledim ve bizim kolorduların ileri yürüyüş istikametlerini kalın oklarla çizdim.(...) Biz şimdi, sabırsızlıkla zafer günleri ve neşe bekliyorduk."

Evet, doğu cephelerinde yüzler gülüyordu. 12 Şubat 1918'de Osmanlı orduları ilerledi. Aynı günlerde Erzincan ve Trabzon, Mart'ta da Erzurum, Ardahan, Sarıkamış, Van, Batum, Kars alındı. 3 Mart 1918'de imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması ile; 93 Harbi'nde Rusya'nın Doğu Anadolu'da işgal ettiği yerler Osmanlı yönetimine geçti. Rus boşluğu Kafkaslarda da doldurulmaya başlandı. 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan bağımsızlığını ilan etti. Yeni Azerbaycan yönetimi; Ermeni, Rus ve İngiliz baskısından kurtulmak için, Osmanlı yönetiminden yardım istedi. İttihatçı yönetim için, Kafkaslar ve Turan hayalleri bir daha canlandı. Osmanlı ordusu Azerbaycan'a yöneldi. Bakü İngiliz işgalinden kurtarıldı. Yerinde durmayan Osmanlı ordusu kuzey Kafkasya'ya yöneldi, Dağıstan'a müdahale etti ve Derbent'e girdi. Rusya amansız bir iç savaşa doğru sürükleniyordu. Bolşevik devrimiyle tarih, kendine yeni bir sayfa açarken, hanedanlara da sayfalarını kapatmaya hazırlanıyordu.

ENVER'İN NAFİLE ÇABALARI

Daha düne kadar İtilaf devletlerinin safında olan Rusya'nın pozisyonu bir anda değişmiş, savaşan taraflar

bu pozisyona göre düzenlemeler yapmaya başlamıştı. Ruslar karşısında rahatlayan ordu birlikleri, ne yazık ki Suriye cephesine değil de, Rusların dağılmaya başlayan Kafkasya cephesine gönderildi. Kafkasya'daki başarılara karşın, Irak ve Suriye topraklarında durum iyice kötüleşmişti. Mart 1917'de Basra ve Bağdat'ı almış olan İngilizler, yönlerini Musul'a çevirdiler. İngiliz kuvvetleri Suriye ve Filistin cephesinde kesin darbeyi vurmak için hazırlıklarını arttırdı. Bölgeye yeni demiryolları ve su şebekeleri döşediler. 21 Aralık 1917'de El Ariş'i aldılar. Mart ve Nisan 1917'de Osmanlı ordusu Gazze'de İngiliz taarruzlarını durdurdu, fakat 6 Kasım'da cephe yarıldı. Önleri açılan İngilizler, Müslümanların ikinci kutsal şehri Kudüs'ü işgal etti. Kudüs'te yüzyıllar sonra haç ile hilal yer değiştirdi. Bütün olumsuzluklara karşın bölgede dayanan ve ayakta kalan yine de Filistin cephesiydi.

Doğudaki bazı kolorduların serbest kalması, Suriye cephesini görünüşte hareketlendirdi. Kutsal Mekke ve Hz. Muhammet'in kabrinin bulunduğu Medine'nin İslam dünyası için malum önemini bilen Enver, Cemal Paşa'yı da yanına alıp bölgeyi ziyarete gitti. Amaç, İngilizlere karşı Arap ve Müslüman dünyasını saflara katmaktı. Cemal Paşa'nın karargahında görevli olan Falih Rıfkı (Atay) Bey, nafile çaba olarak nitelenen bu geziyi ve bölge Araplarıyla aramızda varolan uçurumu şöyle anlatıyor "Çankaya" kitabında:

"(...) Enver Paşa, Cemal Paşa, kurmaylar, iki karargahın subayları, uzun külahlı Mevleviler ve Ermeni garson, Amman'dan trene bindik, Medine'ye gidiyoruz. Medine yakınında Ermeni garsonu bıraktık, çünkü oraya Hıristiyan girmesi yasaktır.

Çocukluktan beri hazretsiz, aleyhisselamsız, titreyip korkmadan adını ağzımıza alamadığımız Peygamber'in şehrindeyiz. Fakat bu duygu Medine'de biter. Medine, peygamber ölüsüyle tüccarlık eden ahlaksız simsar yuvalarından biridir.(...)

Toz ve ter içinde Ravza'nın (Peygamberimizin mezarı) yeşil kubbesine kavuştuk. Peygamber bu türbenin altında yatar. (...) Türbenin içine girmek ayrıcalıktır. Kapı anahtarlarını uzun boylu Habeşler saklar. Zaten Medine'nin bütün dekoru, Peygamber'in sanduka örtüsü ile bu Habeşlerdir.

Enver Paşa, Cemal Paşa, hep beraber namaza oturduk. Önümüzden su testisi omuzlamış bir Arap geçti. (...) Arap koluma yapıştı... 'Parra' diyordu! Zemzem Suyu'nun Mekke'de olduğunu unutarak, bu Arabın bize Zemzem getirdiğini sandım. Bir tas su verdi. Şaşırarak ellerimi çözdüm ve içtim. Tekrar ellerimi bağladımsa da, Arap koluma yapıştı... 'Parra' diyordu! Meğer herif su satıyormuş.

(...) Yarın, öbür gün Arap çeteleri tarafından sarılacaksınız. Peygamber torunları, Ravza'nın yeşil kubbesine kurşun atacaklar. İstanbul elden gidiyormuş gibi telaşlanarak, size Anadolu'nun bağrından Türk yavruları göndereceğiz.

Siz ateş ve açlık çemberi içinde bir hurma kurusu bulamayıp, deriniz iskeletinize yapışıp ölürken; Anadolu çocukları iskorpit hastalığından çürüyüp, ağızlarıyla kavrulmuş çekirge yemeye çalışırken, Hazreti Fatma, Ebubekir, Ömer'in sandukalarını savunacaklar. Arap kesesine Anadolu altını, Arap kursağına Anadolu'nun rızkını akıtacağız.

Arap hançerleriyle bağırsakları deşilerek etleri çöl güneşinden kavrulanlar... Sizler, ey Sarıkamış'ın buz dağları üzerinde donmuş olanların kardeşleri... Siz bomboş bir hayalin kurbanları değil misiniz?"

"Atı alanın Üsküdar'ı çoktan geçtiğini" iyi bilen gazeteci Falih Rıfkı Bey, o günlerin gözlemlerinden sonra bir muhasebe yapar ve şunları yazar:

"(...) Bu kıtaları ne sömürge, ne de vatan yapmıştık. Osmanlı İmparatorluğu buraların ücretsiz tarla ve sokak bekçisiydi."

Mustafa Kemal

YİNE SURİYE'DE...

"Arap topraklarının ücretsiz tarla ve sokak bekçisi" Osmanlı ordusu yeni bir harekata hazırlanıyordu. İngilizlerin karşısında yenilmiş, bitik orduya komutan olarak gönderilecek Mustafa Kemal anlatıyor:

"(...) Cuma selamlık töreninde, Yıldızın Sultan Hamit yapısı camiinde ben de ordu komutanı sıfatıyla hazır bulunmakta idim. (...) Bir salonda Başkomutan Vekili Enver Paşa, İzzet Paşa, Vehip Paşa, Balkan Savaşı'nı yönetmiş büyük komutanlarla beraber namaz vaktini bekliyorduk. Namazdan sonra Naci Paşa, Padişah'ın özel salonunda beni görmek istediğini bildirdi.

(...) Vahdettin'in yanına girdim. Oturduk, dedi ki; 'Sizi Suriye'ye komutan tayin ettim. Oradaki durumlar önem kazanmış, oraya gitmekliğiniz gerekiyor. Sizden isteğim şudur; o tarafları düşman eline geçirmeyeceksiniz!.. Verdiğim görevi başarıyla yerine getireceğinizden eminim, derhal oraya hareket etmelisiniz!' (...) Sadece müsaade alıp evvelce bıraktığım salona geldim. Orada Enver Paşa'nın çok güleç yüzü karşıma çıktı. 'Bravo, kutlarım, başarılı oldunuz!..' dedim ve ciddi bir tavırla ilave ettim; 'Azizim, (...) anladığıma göre artık Suriye'de ordu, kuvvet, vaziyet isimden ibarettir. Beni oraya göndermekle güzel bir intikam alıyorsunuz! Sonra gelenek dışı bir şey yaptınız... Bizzat Padişah'a, bana emir verdirdiniz!.."

Yine önü kesilen Mustafa Kemal, yaz sıcaklarının hüküm sürdüğü 15 Ağustos 1918'de Halep'e geldi. General Falkenhein'in yerine Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı'na getirilmiş olan General Liman von Sanders'in emrindeki 7. Ordu'nun komutanı Mustafa Kemal, ilk iş olarak bütün cepheyi dolaşarak durumu inceledi. Yaptığı teftişlerden çıkardığı sonuç her şeyin bitmiş olduğuydu. Yüzlerce kilometrelik bir hat üzerinde üç ordu vardı. Ama yalnız isimleri orduydu. Hepsi zayıf ve dağınık kuvvetlerden oluşuyordu. Düşündüğü ise, bütün bu kuvvet-

lerden tek bir güç oluşturmaktı. Ne yazık ki İstanbul bu isteğe olumlu cevap vermedi.

Bu arada, bir esirden alınan bilgiye göre; İngilizlerin, 18 Eylül'ü 19 Eylül'e bağlayan gece genel saldırıya geçeceğini öğrenen Mustafa Kemal, durumu hemen Liman Paşa'ya bildirdi. Liman Paşa bilgiyi önemsemedi. İngilizler büyük saldırıyı başlattı. Aynı gece İngilizler Osmanlı hatlarını top ateşine tuttu. Mustafa Kemal'in ordusunun sağ yanı yarıldı. Boş kalan bu bölgeden geçen İngiliz süvarileri, Liman von Sanders Paşa'nın karargahını bastı. Bozgun tamdı. İngilizler, bir boksör gibi sağ gösterip, sol yumruk vurmuştu. Ordular paramparça oldu. Binlerce Osmanlı askeri esir alındı. Binlercesi başıboş kaçmaya başladı. İngiliz birlikleri karşılarında savaşacak güç bile bulamadı. Büyük hayallerin sonuna gelinmişti. Buna rağmen, Osmanlı yönetimi savaşı en az zararla bitirmenin inisiyatifini gösteremiyordu. Mustafa Kemal, padişaha iletilmek üzere şu telgrafı çekti:

> "Askerlerimizin maneviyatı gün geçtikçe çökmektedir. Sadece ordumuzun varlığı değil, devletimizin geleceği de tehlikededir. Onun için her ne pahasına olursa olsun, barış yapılmasını ısrarla salık veririm."

İstanbul'a, acele barış masasına oturmasını ısrarla bildiren Mustafa Kemal, toparlayabildiği kuvvetleriyle Şam'a geldi. Liman Paşa'nın şehirden Rayak'a gittiğini öğrendi.

Kendisine bırakılan emre göre, elindeki kuvvetleri Şam'daki Mersinli Cemal Paşa'ya bırakan Mustafa Kemal de, Rayak'taki komutansız birlikleri toplamak için hareket etti. Rayak'a giden Mustafa Kemal, Liman von Sanders'le görüştü. O da emrindeki kuvvetleri Mustafa Kemal'e vermek istedi. Fakat ortada doğru dürüst bir kuvvet kalmamış, komutanlar ne yapacaklarını bilememenin şaşkınlığı içindeydi. Yapılacak tek şey, Şam ve Rayak'taki kuvvetleri toplayıp, düzenli bir şekilde geri çekilmekti.

Sina üzerinden gidilecek Mısır ve Mağrip hayalleri çöle gömülmüş, Arap topraklarının Akdeniz'e çıkış kapısı da İtilaf kuvvetlerinin eline geçmişti. Artık Arap topraklarındaki petrol onların elindeydi. Osmanlı'nın Arap Müslümanları üzerindeki nüfuzu İngiliz ve Fransızlara geçmişti. Ortadoğu'da yeni devletlerin harita çizimleri başlamıştı.

Suriye ve Filistin cephelerindeki Osmanlı kuvvetleri üzerinde emir ve komuta kalmamıştı. Mustafa Kemal, bu kritik durumda kendi deyimiyle "delice" bir emir verdi. Şam'da bulunan bütün kuvvetler İsmet Bey'in, Rayak ve havalisindekiler de Ali Fuat Bey'in komutası altında kuzeye hareket edecektir. Verdiği "delice" emrin geri dönüşü olmaması için, Rayak tren istasyonunu yaktırdı. Eldeki kuvvetleri Suriye'nin kuzeydeki en uç noktası Halep'te toplayan Mustafa Kemal, birliklerini başarılı çatışmalardan geçirerek, Anadolu'nun doğal sınırlarına ulaştırdı.

Her şey bitmişti. İngilizlerin Filistin cephesini çökerttikleri gün, İtilaf kuvvetleri Bulgar cephesine de yüklendiler. Orada da cephe yarıldı. Bulgaristan 26 Eylül'de mütareke istedi. 29 Eylül 1918'de İttifak ülkelerinden Bulgaristan savaştan çekildi ve Osmanlı'nın batısı savunmasız kaldı. Almanya, içte barış yanlısı hareketlerin yaygınlaşması ve kaynaklarının tükenmesi üzerine, diplomasi masasına uygun şartlarla oturmak için, umutsuzca Fransa ve Belçika topraklarında savaşmayı sürdürüyordu. Nihayet 4 Ekim 1918'de de Osmanlı, Almanya ve Avusturya-Macaristan imparatorluğu, ABD Başkanı Wilson aracılığıyla barış istediler.

ABD, Birinci Dünya Savaşı'na katılırken, emperyalist yayılmacılığı reddeden ve bundan böyle uluslararası anlaşmazlıkların savaşsız çözülmesini sağlayacak bir örgütün, Cemiyet-i Akvam'ın (Milletler Cemiyeti) kurulmasına önayak olmuştu. Bunun için, Wilson Prensipleri de denilen ve "milletlerin kendi kaderlerini tayin etme hakkını" da içeren 14 maddelik bir program ilan etmişti. ABD Başkanı Wilson, İtilaf devletlerinin barış isteğini olumlu karşılarken, karşılarında demokratik hükümetler olduğu takdirde, bunun o ülkelerin lehine olacağını belirtmişti.

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandı ve ardı ardına hanedanlar da yıkılmaya başladı. Orta Avrupa'da cumhuriyet rejimi yükselen değer oldu. 4 Ekim

1918'de Bulgaristan'da Kral Ferdinand tahttan çekilmiş, yerine oğlu Boris gelmişti. Almanya'da İmparator II. Wilhelm tahttan feragat etti, fakat muhalefete bu da yetmedi. 9 Kasım 1918'de Alman Cumhuriyeti kuruldu. Avusturya-Macaristan İmparatoru Karl da tahtından indi. İmparatorluğun enkazı üzerinde 13 Kasım'da Avusturya, 16 Kasım'da da Macaristan Cumhuriyetleri kuruldu.

Osmanlı cephesinde ise; cumhuriyetçi eğilimlerinin yanında, savaş sırasında ülkede diktatörlük kuran İttihat ve Terakki iktidardan düştü. Suriye cephesindeki Yıldırım Ordusu'nda görevli İsmet (İnönü) Bey, Harbiye Nezareti Müsteşarı olarak İstanbul'a çağrıldı. Kurulan İzzet Paşa hükümetinde Rauf (Orbay) Bey Bahriye Nazırlığı'na getirildi. Bütün isteğine karşın Mustafa Kemal'e Harbiye Nazırlığı verilmedi. Liman von Sanders Paşa'dan Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'nı devralan Mustafa Kemal, kuvvetleriyle birlikte Adana'ya gönderildi. Harp malulü ordu tam bir perişanlık halindeydi. Üç ordudan oluşan grupta birkaç bin silah kalmıştı.

Hamidiye Kahramanı Rauf (Orbay) Bey, Harbiye Nazırı sıfatıyla Limni Adası'nın Mondros Limanı'nda 30 Ekim'de mütarekeyi imzaladı. Anlaşmanın imzalanmasından bir gün sonra da, Osmanlı ordusunun 29 Ekim'de teslim ettiği Musul İngilizlerce işgal edildi. Mustafa Kemal, anlaşma şartlarını 31 Ekim 1918 günü saat 18.00'de

İsmet Bey'in telgrafıyla öğrendi. Mütareke şartlarının en önemli maddeleri ve uygulaması şöyleydi:

Boğazlar İtilaf donanmasına açılacak, Osmanlı ülkesinin istenilen noktaları İtilaf'ın güvenliği için işgal edilebilecekti. Bu İstanbul'un ve bütün ülkenin işgal edilmesi anlamına geliyordu. Böyle de oldu. İtilaf kuvvetleri, gerekçe göstermeden Doğu Trakya, Boğazlar, Musul, Çukurova bölgesi ve çevresiyle Hatay, Antalya gibi yerleri işgal etti. Eskişehir, Konya, Samsun, Trabzon ve Erzurum gibi önemli şehirlere küçük birlikler veya kontrol subayı adını taşıyan görevliler yerleştirildi. Osmanlı ordusunda terhis ve silahsızlandırma çalışmasına başlandı. Silah ve cephaneler işgalci İtilaf denetimindeki depolara yığıldı, toplanamayan tüfeklerin mekanizmaları, topların kamaları sökülerek işe yaramaz hale getirildi.

İstanbul'da İttihat ve Terakki son kongresini yaptı ve siyasal yaşamına son verdi. Cemiyetin siyasal çizgisini devam ettirmek isteyenler Teceddüt Fırkası'nı kurdu. İttihat ve Terakki'nin Sadrazam Talat Bey'i, Harbiye Nazırı Enver Paşa'sı ve Bahriye Nazırı Cemal Paşa'sı, 2 Kasım'ı 3 Kasım'a bağlayan gece bindikleri bir Alman denizaltısıyla Odessa üzerinden Almanya yolunu tuttu. Bir daha vatan topraklarına dönemeyecek olan Talat Bey 1921'de Berlin'de, Cemal Paşa 1922'de Tiflis'te Ermeni komiteciler tarafından kurşunlanarak şehit edildi. Orta Asya'da Bolşeviklerle işbirliği yaparak İngilizlere karşı savaşmak iste-

yen Enver, daha sonra, Bolşevik Ruslara karşı hürriyet mücadelesi veren Türkistan'daki Basmacı isyanına katıldı. Bolşeviklere önemli kayıplar verdiren Enver, 1922 yılının 4 Ağustos'unda, Kurban Bayramı'nın ikinci günü, Türkistan dağlarındaki Belcivan'ın Obdara köyünde Kızılordu birliklerince kuşatıldı. Enver ve 30 arkadaşı kuşatmayı yarmak için, atlarına binerek kılıçlarıyla 50 metre uzaklıktaki Kızıllar'ın üzerine hücuma geçtiler. Vücuduna beş kurşun isabet eden Enver, Derviş adlı atından hayalleriyle birlikte toprağa düşerken, ağzından yalnızca "Allah" sözcüğü döküldü. Bütün Türkistan ve Afganistan'da yas ilan edildi. Cenazesine 30 bin kişi katıldı. Mezarı ziyaret yeri oldu. Enver, kahramanlığıyla Orta Asya Türklerinin özgürlük mücadelesine yeni ümitler kazandırdı. Türkistan'ın milli şairi Abdulhamid Süleyman Çolpan, Enver'in şehit edilmesi karşısında duyduğu hüznünü şöyle dile getirdi:

"(...) Dağlarda aşk için koşan geyiğin/ kara gözlerine matemler çökmüş/ (...) Feryadım dünyayı boğup öldürsün/ Kapkara bahtıma şeytanlar gülsün.

HER ŞEYE RAĞMEN

"Hürriyet İhtilâli"ni lidersiz, programsız başlatan, ikinci meşrutiyeti ilan ettiren, içinden asker, sivil yeni devlet kadroları çıkaran; muhaliflerini ölümle susturmasına, ülkede -özellikle son dört yılında- diktatörlük kurmasına

karşın İttihat ve Terakki, Osmanlı yenilikçi hareketinin en önemli siyasi gücüydü. Ulusçuluğu geliştirdi, cumhuriyete giden yolu açtı, Türk ve Müslüman kimliğiyle insanlara heyecan aşıladı.

Hürriyet İhtilâli rüzgârını estirdikleri dönemde, ülkede yayın hayatında tam bir fışkırma oldu. Gazete, dergi, telif ve çeviri kitaplarının sayısı arttı. Liberal, İslamcı, Türkçü, materyalist, sosyalist düşünce akımlarında, kendini bulma ve serpilme oldu. Sultanlar tarafından başlatılan eğitim atakları durdurulmadı, geliştirildi. Tarih, Osmanlı ve İslam konulu sınırlarının dışına taştı; kapsamına Türk coğrafyası da girdi. Abdülhamit zamanında "Hikmet" adı altında okutulan felsefe dersleri devam ettirildi.

1908'de 200 bin lira olan eğitim bütçesi, 1909'da 600 bin liraya çıkarıldı. Ortaokul ve lise ayarındaki okulların ve eğitimcilerin sayısında artışlar oldu. Kadın dernekleri kuruldu. Medreselerde Batı tipi müfredata geçiş başlatıldı. Latin harfleri uygulamasının ilk denemeleri yapıldı. Sağlık ve eğitim alanında başlatılan kadın okulları ve meslekleri geliştirildi. Savaş sırasında kurulan imalathanelerle, binlerce kadın çalışma hayatına fiilen girdi. Kadının çalışma hayatına girmesiyle, özellikle İstanbul ve İzmir'de giyimdeki kapalılık giderek kendiliğinden gevşedi. Yine savaş sırasında kadınlar ilk kez askere alındı. İstanbul'da kadın taburu kuruldu. Türk Ocakları, Türk Yurdu dernekleri faaliyete geçti. İttihat ve Terakki'ye bağlı olmayan bu

dernekler, ulusçuluğun, yeni düşünce akımlarının tartışıldığı kültür yuvaları oldu. Bu yuvalar yeni Osmanlı entelektüelleri yetiştirdi. Milli edebiyat toplumsal hayatın vazgeçilmez unsuru haline geldi. Milliyetçilik akımının doğal sonucu olarak ırkçılık eğilimleri baş gösterdi.

Kişilerin, gayrimenkul edinme haklarının sınırları genişletildi. Bakılamayacak, onarılamayacak Vakıf mallarının kişi veya kuruluşlara satılmasına imkan tanındı. Sınırlı da olsa, yabancılara tanınan kapitülasyonların yanında iç gümrükler gevşetildi. 1913'te Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarıldı. Bu kanuna göre; Türk yatırımcı ve tüccar için, ücretsiz arazi tahsisi, vergi bağışıklıkları ve hükümetin satın almalarında öncelik getirildi. Milli sanayi yatırımlarının teşviki için ithal edilecek makine ve teçhizata gümrük muafiyeti uygulandı. Ege'de gayrimüslimlerin tekelinde bulunan incir ticaretine Türkleri de sokmak için kurulan şirketler desteklendi. Yerli malların tüketimini teşvik için cemiyetler kuruldu. 1886-1908 arasındaki 23 yılda, Türklere ait 40.2 milyon kuruş tutarındaki milli sermaye, 1909-1913 arasında 79 milyon kuruşa yükseldi. Bu dönemde Türk şirketlerinin sayısı beş, sermayesi ise dokuz kat arttı. Aynı dönemde yabancı sanayi şirketlerinin sayısı ve sermayesi ise iki kat arttı. 1908'de küçük esnaf sermayesinin yalnızca yüzde üçü Türklere ait iken, İttihatçı İaşe Nazırı Kara Kemal'in yoğun çabalarıyla bu oran 1918'de yüzde 38'e çıktı. 1913'te Adapazarı İslam Ticaret

Bankası (Cumhuriyet döneminde Ticaret Bankası adını aldı), 1914'te Milli Aydın Bankası, 1917'de Manisa Bağcılar Bankası, yine aynı yıl İtibar-i Milli Bankası kuruldu. 1916 yılında Osmanlı sınırlarındaki bütün şirketlerin yazışma ve defter kayıtlarında Türkçe kullanma şartı getirildi. Getirilen yeni uygulamayla şirketlerin denetimi kolaylaştı. Türklerin yabancı şirketlerde iş bulma imkanları arttı. Türk olmayanlar için de, Türkçe öğrenmek gündeme geldi. Kurulduğundan beri Ege Demiryollarında hiç Türk memuru çalıştırılmıyordu. Yabancılara ait demiryollarında Türklerin de çalışması için, İttihat ve Terakki'nin İzmir sorumlusu Celal (Bayar) Bey tarafından 1915'te Şimendifer Memurları Mektebi açıldı. Türk memurları bu demiryollarında çalışmaya başladı. Türkler, ulaşım sektöründe yönetim ve işletmecilik tecrübesi kazanmaya başladı. Savaş sırasında sorun olan vagon tahsisleri, Türk müşteriler lehine düzenlendi. Balkan savaşları sonunda Rumlar anlaşmayla Yunanistan'a, 1915'te başlattıkları ayrılıkçı isyan nedeniyle de Ermeniler Suriye ve Lübnan'a gönderilmişti. Rum ve Ermenilerin tekelinde olan ticaret ve sanayi üretimi zorunlu olarak Türklere kaldı. Türkler, İttihat ve Terakki'nin yaydığı ve geliştirdiği Türkçülük kimliğinin verdiği heyecanla, bu sektörlerde savaşın zor şartlarında başarı ve tecrübe kazandı.

İstanbul'a hüzün çökmüştü. Mütarekeyle bütün Osmanlı orduları terhis edilmişti. İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan savaş gemilerinden oluşan 55 parçalık İtilaf donanması Akdeniz'den Ege'ye, oradan da Çanakkale'ye doğru seyir halindeydi.

Mevsim sonbahar... Aylardan Kasım... Kasımpatı çiçeklerinin İstanbul'un rutubet kokulu bahçelerini süslediği günlerde Mustafa Kemal, aldığı çağrıyla Adana'dan trene bindi. 13 Kasım'da Haydarpaşa garına indi. 55 parça düşman gemisi aynı gün bayraklarını açmış, Boğaz'a demirlemişti. 4-5 yıl önce mıhlanıp kaldıkları Boğazlardan elleri-ni kollarını sallayarak geçen gemilerin güvertelerinde İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan bahriyelileri diziliydi.

Haydarpaşa gar merdivenlerini inen Mustafa Kemal, bir an durup işgal donanmasını seyretti, hızla çektiği tespihini cebine koydu, sigarasını yere atarak ezdi ve yüzüne sertlik veren ince dudaklarından şu kelimeler döküldü:

"Geldikleri gibi giderler...

Mustafa Kemal yine Perapalas'a yerleşti. Şehirde her türlü şımarıklık başlamıştı. Bir taraftan Rum ve Ermeniler, sonucu belirsiz bir öç alma hevesindeyken, Hürriyet

ve İtilaf Partisi yanlıları da eski hesaplaşmaları ortalığa saçarak İttihatçı avı başlatmıştı. Savaş sonrası olanca yoksulluğuyla İstanbul muallaktaydı. Her şey o kadar hızla değişiyordu ki, içinde liberal görüşlü İttihatçıların da bulunduğu İzzet Paşa hükümeti düşmüş, yerine yaşlılardan oluşan Tevfik Paşa kabinesi geçmişti.

Mustafa Kemal, sadaret konağına giderek İzzet Paşa'yla görüştü. Barış görüşmelerinde teslimiyetçi davranmamak, meclisi ve anayasayı koruyarak ülkeyi yeni duruma taşımak için, hükümette yer almanın yollarını tartıştı. Dehşet durum karşısında ne yapacağını bilemeyen Tevfik Paşa kabinesinin, meclis oylamasıyla düşürülmesi üzerinde görüş birliğine varıldı. Bu nedenle mecliste milletvekilleriyle de görüşmeler yapan Mustafa Kemal çoğunluk sözü aldı. Oylamanın yapılacağı gün meclise gitti ve beklemeye başladı. Ülkenin başına gelebilecek en büyük felaketten bile ders alamayan "çirkin" politikacı oylamasından tam tersi sonuç çıktı. Mustafa Kemal hayal kırıklığına karışmış öfke haliyle meclisi hızla terk etti.

Bir umutla saraya telefon etti. Naci Bey vasıtasıyla Vahdettin'den randevu istedi. İsteği kabul edilen Mustafa Kemal, Vahdettin'le Cuma selamlığı sonrası görüştü. Mustafa Kemal, mütarekeyle başlayan umutsuzluk ortamındaki ülkenin geleceği için, sorunlara ortak çözüm arama düşüncesindeydi. Vahdettin ise, işgal şartlarını kabul etmiş

bir padişaha ordunun güven duymasını, destek vermesini, mütareke şartlarına uyulmasını istiyordu. Üzgün ve umutsuz olan Vahdettin; "Siz akıllı bir komutansınız. Arkadaşlarınızı aydınlatabileceğinizden eminim" dedi. Karşısında, neden umutsuz ve neden üzgün olduğunun bile farkında olmadan boşlukta sallanan bir padişah bulan Mustafa Kemal salondan çıktı.

Vahdettin'in, yabancılar arasındaki çelişkilere dayanması ve muhtemel siyasetine Mustafa Kemal aracılığıyla orduyu da ortak etme davranışı açığa çıktıktan sonra durum yeniden değişti. İttihat ve Terakki'nin 1914 seçimlerinde oluşturduğu meclis, Vahdettin'in meşru iradesiyle 21 Aralık 1918'de dağıtıldı. Savaş öncesi Osmanlı coğrafyasını temsil eden ve barış masasında yönetimin elinde İtilaf'a karşı önemli koz olabilecek meclis, saray tarafından elden çıkartılmış oldu. Vahdettin, İngilizlerin karşı çıkmayacakları siyaset kadrosuyla barış masasına hazırlanırken, Avrupa'da başka pazarlıklar yapılıyordu. İtilaf devletleri, Antalya'nın yanı sıra Ege'nin de İtalyanlara bırakılmasından yanaydılar. Yunanistan Başbakanı Venizelos, yerleşik Rum nüfusunu öne sürerek hem Ege, hem de Karadeniz bölgesinin Wilson ilkelerine göre kendilerine bırakılmasını İngiltere Başbakanı Lloyd George'a teklif etti. İngiltere Başbakanı, Ege ve Karadeniz'i İtalyanlarla değil de, Yunanlılar aracılığıyla kontrol etmenin kendi stratejik çıkarları acısından daha uygun olduğu kanısındaydı.

Lloyd George'un, Yunanistan'ın teklifine sıcak bakması karşısında İtalyanlar, bu işgale karşı başlatılması muhtemel ulusal direnişe önderlik edecek

-Mustafa Kemal'in de içinde bulunduğu- asker ve sivil kadrolarla İstanbul'da görüştüler. Direnişe hem barış masasında, hem de fiilen karşı koymayacakları yönünde eğilim gösterdiler. ABD Başkanı Wilson, Yunanistan'ın isteğine başta karşı çıktı. Fakat; İngiltere'nin, Yunanistan lehine tavır alması karşısında, ABD karşı çıkışı giderek azaldı. Suriye'yi işgal etmiş olan Fransa, İngilizlerle yaptığı anlaşma gereğince İskenderun'a asker çıkarmış, Anadolu'nun Klikya denilen bölgesini (Adana, Mersin, Urfa, Maraş ve Antep) İngilizler'den devralıyordu. Anadolu, -orta bölgesi hariç- bütünüyle işgal edilmiş ve ediliyordu.

TİCARET VE BASIN

Meclis ve saray çevresinden umudunu kesen Mustafa Kemal, bu süreç içinde, savaş sırasında birikmiş maaşlarıyla bir ticaret işine ortak olmuştu. Hayatında askerlikten başka bir iş yapmamış olan Mustafa Kemal, şirkete yatırdığı parasını geri alamadı. Bir miktar parasını da Minber adlı gazeteye yatırdı. Gazete işi de iyi gitmeyince o parayı da kaybetti.

İstanbul'un Müslüman mahalleleri tam bir suskunluk içindeydi. Şimdiye kadar saraydan geçinen soysuz kesi-

min kıblesi, mütarekeden sonra işgal güçleri olmuştu. İttihatçı avı bütün hızıyla sürüyordu. Cephelerden kopup gelen İttihatçılar, İstanbul'da "Kürt Mustafa" Paşa tarafından yürütülen tutuklamalara maruz kalıyor, Beyazıt'taki Bekirağa kışlasının koğuşları her gün doluyordu.

ŞİŞLİ GÜNLERİ

Mustafa Kemal, Perapalas'tan çıkıp Şişli'de bir ev tuttu. Sürekli sigara içilen, geçmişin ve geleceğin tartışıldığı, kitapların dağınık bir şekilde ortada durduğu, kardeşi Makbule Hanım'ın kahve servisi yaptığı Mustafa Kemal'in odası, kısa süre sonra tam bir karargah halini aldı. Orada her şey düşünülüyor, planlanıyor, padişah değiştiriliyor, hükümet darbesi yapılıyordu. Şişli günlerini Mustafa Kemal şöyle anlatıyor kendi üslubuyla:

> "(...) Bir gün Fethi (Okyar) Bey ve dört arkadaşımızla birlikte, bir hayli tartışmadan sonra ihtilalci bir komite kurmağa karar verdik. Ve ihtilalci önlemler düşünmeye başladık; Padişah değiştirmek, kabineyi düşürmek, yeni bir hükümet kurarak daha azimli davranışlara başvurmak gibi."

1919 Şubat'ında mütareke şartları artık açık açık çiğnenmeye başlandı. Cephelerden gelen komutanların bazıları Haydarpaşa garında, kendilerini karşılamaya gelen

ailelerine "merhaba" bile diyemeden tutuklanarak Bekirağa Bölüğü'ne götürülmeye başlandı. Rauf (Orbay) Bey, çözüm üretemeyen bir hükümette bulunmamayı yeğlediği için, Bahriye Nazırlığı'ndan istifa etti. 3 Mart 1919'da görevinden çekilen Sadrazam Tevfik Paşa yerine, siyaseten tam bir teslimiyetçi olan Damat Ferit Paşa ve hükümeti getirildi. Saraya damat olmasından başka bir yeteneği olmayan siyaset cahili Damat Ferit Paşa hükümetiyle birlikte, ülkede ayrılıklar daha da arttı. İngiliz, Amerikan ve Fransız mandacıları politika sahnesine iyice yerleştiler. Enver, Talat ve Cemal üçlüsünün kaçmasına göz yumduğu gerekçesiyle Fethi (Okyar) Bey ve savaşın başlarında sadrazam olan Prens Sait Halim Paşa tutuklandı. Yönetime eski İttihatçıların hiç karıştırılmaması ve baskı altına alınmaları, Osmanlı'ya barış masasında yardımcı olacakmış gibi davranılmaya başlandı.

Artık İstanbul'dan umut kalmamıştır. Ne saraydan beklenen görevler, ne hükümet darbesi düşünceleri, ne padişah öldürme çılgınlıkları, ne de İttihat ve Terakki'nin devamı Teceddüt (Yenileşme) Fırkası'yla siyaset yapma umutları... Cephelerden dönen genç subaylar kendi aralarında konuşuyor, küçük grupçuklar kuruluyordu.

Macera ve hayal yerine gerçekçi umutlar oluşmaya başlamıştı, cephelerden dönen subaylarda. Anadolu'daki askeri birliklere telgraflar çekilip, silah, cephane ve mü-

himmatların İtilafçı subaylara teslim edilmemesi isteniyor, genç subayların yerlerinde kalması öğütleniyordu. Gelenek başlamıştı. Kötü gidişe devletin başındaki çare bulamıyorsa, onun yerine başkaları devreye girecektir.

Bu dönemde Mustafa Kemal, Doğu Anadolu'da Rus ve Ermeniler karşısında zafer kazanmış orduların komutanı Kazım (Karabekir) Paşa ve Adana'dan gelen Ali Fuat (Cebesoy) ile konuştu. Yöntemlerinde farklılık olmasına karşın, ikisinin de ortak görüşü Anadolu'da bir hareketin başlatılması yönündeydi. Kazım (Karabekir) Paşa, Mustafa Kemal'in de bir yolunu bulup Anadolu'ya geçmesini isteyerek, 19 Nisan 1919'da Erzurum'a hareket etti. İstanbul'da görevli olan İsmet (İnönü) Bey ise, yapılacak barış görüşmelerindeki heyette bulunmayı umut ettiğinden, şimdilik Anadolu'ya geçmeyi yararlı bulmuyordu.

20 Nisan 1919'da Kars ve Ardahan, mütareke şartlarına göre Ermenilerce işgal edildi. Halbuki Ermeniler galip devlet değildi. Ermeni işgaliyle birlikte, daha önce İzmir'de kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri buralarda da kurulmaya başlandı. Direniş kendi doğallığıyla oluşuyordu. Nisan ve Mayıs'ta Ege ve Akdeniz kıyılarında işgaller başladı. 29 Nisan'da İtalyanlar Antalya'ya, 11 Mayıs'ta Yunan askerleri Fethiye'ye çıkarlarken, beklenen gerçekleşti; 15 Mayıs'ta İzmir Yunanlılar tarafından işgal edildi. İşgalciye karşı ilk silahı bir gazeteci çekti ve ilk şehit o oldu:

"Hasan Tahsin"

Büyük devletlerin büyük hatası büyük adamları yetiştirecek ve büyük olaylara neden olacaktır. Kurt inine girilmişti. Unutulan, ininde bile olsa onun evcilleştirilemeyeceği idi.

İstanbul büyük bir kulaktı. Bütün ülkelerin istihbaratçıları, başlatılması muhakkak olan direnişin veya direnişlerin lideri "kim" olacak; "kim, nereye kadar ne yapacak" sorusunun cevabı peşindeydi. Muhtemel bütün isimlerle görüşüyorlardı. Amaçları da bilinen alışkanlıktı; "Bütün yumurtalar sepette olsun, biri kırılırsa biri bize sağlam kalır." Mustafa Kemal'le de görüştüler. Hükümette de iki görüş hakimdi, Mustafa Kemal'le ilgili. Bir görüş, kendi taraflarına kazanmak; bir görüş ise, onu İstanbul'dan uzaklaştırmaktı. Mustafa Kemal o günlerin İstanbul'unda kendisi hakkında oluşan kanaati şöyle anlatıyor:

> "(...) Aylarca yapılan tartışmalardan sonra; Mustafa'ya güvenilmez. Mustafa İstanbul'da olumsuz telkinler yapıyor... Belki de kendine göre hazırlıklar yapıyor. Bu adam İstanbul'dan uzaklaştırılmalı. Anadolu dağlarına atılmalı... Ve orada çürümeli bu adam. Ve nihayet bu karar üzerine birleşirler. Bunu işiten arkadaşlarım beni kutladılar."

O günlerde Harbiye Nazırı Şakir Paşa, Mustafa Kemal'i makamına çağırdı. Samsun civarında Rum köylerinin, Türk çeteleri tarafından saldırıya uğradığını bildirdi. Paşa, saldırıların önüne geçmek gerektiğini ve bu kararın mütareke görevlileri tarafından alındığını söyledi. "Emriniz Paşam" diyen Mustafa Kemal'e, Harbiye Nazırı Şakir Paşa'nın karşılığı şu oldu;"Oralara senin gibi birinin gidip, incelemelerde bulunması lazımdır. Ben sadrazamla görüştüm. Sizi uygun bulduk. Oraya gidesiniz ve sorunun ne olduğunu anlayasınız." "Memnuniyetle giderim" diyen Mustafa Kemal devam etti; "Ancak, ben oraya Türkler Rumlara zulmediyor mu, etmiyor mu; yalnız bunu anlamak için mi gideceğim, görevim bu mu olmak lazımdır?" "Evet" cevabı alan Mustafa Kemal şöyle devam etti konuşmasına; "Pek âlâ, yalnız müsaade buyurursanız, görevime bir şekil vermek lazım! Sizi üzmeyeyim, arzu ederseniz kurmay başkanınızla görüşerek bunu saptayayım." Bu isteğine "hay hay"lı olur alan Mustafa Kemal, kurmay başkanlığından o bölgedeki ordunun müfettişliğini ve doğu illeri genel valiliğini de kopardı. Bunun yanında, Adana'da Ali Fuat'ın emrindeki kolordunun Ankara'ya naklini ve Sivas'taki askeri birliklerin komutanlığına da Albay Refet (Bele) Bey'in tayinini sağladı. "Anadolu dağlarında çürümesi" istenilen Mustafa Kemal'in keyfine diyecek yoktur.

Mustafa Kemal, hapishanedeki Fethi (Okyar) Bey'i gör-

dü ve Anadolu'ya gidiş nedenini anlattı. Üstleriyle vedalaştı. Son olarak Yıldız Sarayı'ndaki Padişah Vahdettin'i ziyaret etti. Diz dize denecek kadar yakın oturdukları salonda, Vahdettin'le yaptıkları "şaşırtıcı" konuşmayı Mustafa Kemal şöyle anlatıyor yıllar sonra: "(...) 'Paşa, paşa, şimdiye kadar devlete çok hizmet ettin. Bunların hepsi bu kitaba girmiştir' Elini yanındaki bir kitabın üstüne basar ve ekler; 'tarihe geçmiştir.' O zaman o kitabın bir tarih kitabı olduğunu anladım. 'Bunları unutun' dedi ve ekledi; 'Asıl şimdi yapacağınız hizmet hepsinden önemli olabilir. Paşa, devleti siz kurtarabilirsiniz.' Bu son sözlerden hayrete düşmüştüm. Vahdettin benimle samimi mi konuşuyordu? O Vahdettin ki, yabancı devletlerin belki de yüzüncü derece aletleriyle temas arayarak, devletini ya da saltanatını kurtarmaya çalışıyordu. Bütün yaptıklarından şimdi pişman mıydı? Aldatıldığını mı anlamıştı. Bu şüphelerimin üstünde durmadım. Kendisine basit cevaplar verdim."

Vahdettin pişman mıydı, samimi miydi, devleti kurtarmayı ona mı havale etti... Hiç bunları düşünmüyordu. Onun için bundan sonra önemli olan elden geldiğince hızlı ve çabuk İstanbul'dan uzaklaşmaktı. Tarih 16 Mayıs 1919. Mustafa Kemal anlatıyor, İstanbul'dan ayrılışının huzursuz saatlerini:

"Evdeki vedaları bitirdim. Bandırma vapurunun Ga-

lata'da, rıhtımda olması lazımdı. Beni evden alıp büroma getiren dostum, aldığı bir habere göre; bana ve hareketime izin verilmeyeceğini, bir ihtimale göre de vapurun Karadeniz'de batırılacağını söyledi. Daha sonra, vaktiyle uzun süre yanımda çalışan bir kurmay subayı da gelerek, maiyetinde çalıştığı bir Damat'tan aynı şeyleri öğrendiğini bildirdi. Vurulmuşa döndüm. Düşündüm. Şu an düşmanların elinde idim. Bana her istediklerini yapabilirlerdi. Tutabilirler, sürebilirler, hatta öldürebilirlerdi. Birden beynimde bir şimşek çaktı. Beni öldürmeleri için, Karadeniz'in coşkun dalgaları arasında beni bulmaları lazımdı. Hemen karar verdim. Otomobile binip Galata rıhtımına geldim. Baktım ki rıhtımda yanaşmış olması gereken vapur uzaklardadır. Sandallara binip vapura gittik. Kızkulesi açıklarında muayeneye tutulduk. Tekrar tereddüde düştüm. Gelip gittiklerine göre beni niye tutuklamıyorlardı. Kaptana hareket etmek için hızlanmasını söyledim. Subay ve askerler gemiyi terk ettiler. Sonunda hareket ettik. Kaptana Karadeniz'deki olası tehlikeleri anlattım. (...) Ona, mümkün olduğunca kıyılardan ayrılmamasını söyledim. Çünkü artık tek isteğim bir Anadolu kara parçasına ayak basmaktan ibaretti. Kıyıyı izleyerek Sinop'a geldik. Oradan Samsun'a kara yolu olup olmadığını soruşturdum. Mateessüf. Tekrar Bandırma

vapuruna bindik. Fırtınalı bir havada aynı düzende seyahat ederek Samsun limanına vardık."

Samsun

19 Mayıs 1919

Sabah saat 07.00. Sancak merkezi Samsun, Karadeniz'in olağan sabah sisiyle kaplı. Açıkta demirleyen gemiden sandallara binen Mustafa Kemal ve karargah arkadaşları Dil İskelesi'ne çıktı. Mustafa Kemal, karargahını şehirdeki bir otelde kurdu. 200 kişilik İngiliz işgal kuvvetinin bulunduğu şehirde, Mustafa Kemal'in her hareketi izleniyor; dağlarda da, Rum Pontus ve Ermeni çetelerinin Türk köylerine yaptığı vahşete karşı, Topal Osman çeteleri aynı vahşetle karşılık veriyordu.

Gücü tükenmiş gibi görünen Anadolu'da dört, İstanbul'da bir kolordu bulunuyordu, fakat bunların dördünün

içi boştu. Karargahlarda yalnız kurmay subaylar kalmış, askerler terhis edilmiş veya dağılmış, silahlar da İngilizlere teslim edilmişti. Yalnız doğuda Kazım (Karabekir) Bey'in kumandası altında bir kolordu yeterli asker, silah ve cephanesiyle ayaktaydı. Bunun yanında, İzmir'in işgaliyle birlikte Yunanlılara karşı Efelerin önderlik ettiği çete savaşları başlamıştı. İstanbul'da aranan eski İttihatçı subaylar, bu bölgeye gruplar halinde gidiyordu. Rauf (Orbay) da Batı Anadolu'ya çıkmıştı. Ali Fuat (Cebesoy) da, Ankara'daki askeri birliklerin başında bulunuyordu. Aynı gemiyle geldikleri Refet (Bele) Bey'i de bir süre sonra Sivas'taki askeri birliklerin başına gönderdi. Yapılacak çok iş vardır.

Samsun'daki Mustafa Kemal, Anadolu merkezlerindeki kolordu komutanlarıyla, valilerle, sivil direniş önderleriyle telgraf haberleşmesine başlamıştı. Durmaksızın işgale karşı alınacak tavrı anlatıyor, yapılması gereken işleri sıralıyor, mevcut durumu öğrenmeye çalışıyordu. Telgraf başındaki sorularının sonu gelmiyordu; hangi merkezde Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak cemiyeti vardır, üyeleri kimlerdir, yoksa niye örgütlenmiyor, derhal örgütlenin; Diyarbakır bölgesinde İngilizlerin Kürt devleti kurma planlarına karşı, Kürt ileri gelenleriyle ülkenin bölünmezliği üzerine uzlaşılabilir, derhal görüşün... Önüne kim çıkarsa, ona inatla umut aşılamaya çalışıyordu.

İngilizler de Mustafa Kemal'in bölgede ne yapmak istediğini fark etmiş ve durumu İstanbul'a bildirmişlerdi. Bu nedenle Mustafa Kemal, Samsun'u 25 Mayıs sabahı erkenden terk edip, Havza'ya geldi. Sovyet heyetiyle yapılan görüşmelerin ardından, halkla ilk yakın ilişki burada kuruldu. 30 Mayıs'ta Yürgeç Paşazade Mustafa Bey mescidinde, İzmir şehitlerinin ruhuna Mevlit okundu. Mescit tıklım tıklımdı. Cemaat sokaklara taşmıştı. Halk, daha sonra Mustafa Kemal'in kaldığı Mesudiye Oteli'nin önüne davet edildi. Bölgenin sevilen ve sayılan din adamı Sıtkı Hoca halkı cihada davet etti.

Türklerin, Rumlara karşı çete eylemlerini "durdurmaya" memur edilmiş Mustafa Kemal'in esas niyetini fark eden İngilizler, onun derhal İstanbul'a çağrılmasını istedi. İstanbul bu isteğe uydu ama, Karadeniz'de ok yaydan fırlamıştı bir kere. Mustafa Kemal, o bitmez tükenmez hırs ve enerjisiyle çalışıyordu.

AMASYA KARARLARI

Havza kaplıcalarında bir süre dinlenen Mustafa Kemal, 12 Haziran 1919'da Amasya'ya hareket etti. Doğu Anadolu ile Batı Anadolu'yu birbirine bağlayan yol üzerinde bulunan Amasya'ya 13 Haziran günü varıldı. Müftünün de aralarında bulunduğu büyük bir heyet tarafından karşılandı.

Mustafa Kemal, Bandırma vapuruyla Samsun'a beraber geldikleri Refet (Bele) Bey'i Sivas'tan, 20. Kolordu Komutanı ve kadim arkadaşı Ali Fuat (Cebesoy)'u Ankara'dan, Amasya'ya çağırdı. Ali Fuat, yanında bulunan Rauf Bey'i de getirdi. Geleceğin önünü açabilmek için, kendi aralarında bir toplantı yapıldı. Gizli sayılabilecek toplantıda alınan karara göre; elde kalan askerler terhis edilmeyecek, depolardaki silah, cephane ve mühimmat İtilaf subaylarına teslim edilmeyecek, edilenler geri alınacak, direniş örgütleri tek bir merkezde birleştirilecektir.

Direniş bu toplantıda yazılı hale getirildi. "Amasya Mukarreratı" yani "Amasya Kararları" denilen ve düşmana karşı direnişi ve örgütlenmeyi içeren, altı maddelik bir belge düzenlendi. Diyarbakır'da bulunan Kazım (Karabekir) Paşa, Edirne'de bulunan Albay Cafer (Tayyar) Bey ve Konya'da bulunan Cemal Paşa'nın, daha sonra onayladıkları bu tarihi belge şöyleydi:

"1- Vatanın bütünlüğü ve milletin istiklâli tehlikededir. Merkezi hükümet, İtilaf devletlerinin tesir ve murakabesi (denetimi) altında bulunduğundan, üzerine aldığı sorumluluğun gereklerini yerine getirememektedir.

Milletin istiklâlini gene milletin azim ve kararı kurtaracaktır. Milletin hal ve durumunu önermek ve haklarının sesini cihana işittirmek için, her türlü tesir ve murakabeden azade bir heyet-i milliyenin varlığı gerektir. Bunun

için ve muhabereler sonunda, her taraftan çıkan milli arzu ve istek üzerine, bivücud (bütün olarak), Sivas'ta milli kongrenin tezlikle toplanması karar altına alınmıştır. Bu maksatla, bütün Osmanlı vilayetlerinin her sancağından, parti farkı gözetmeksizin, muktedir bir milletin güvenini kazanmış üç kadar zatın tezlikle yola çıkarılması gerekmektedir. Her ihtimale karşı, bunun bir milli sır halinde tutularak gürültüye meydan verilmemesi ve gereken yerlerde seyahatin kendilerini belli etmeden yapılması...

2- Doğu vilayetleri adına 10 Temmuz'da Erzurum'da toplanması kararlaştırılan kongre için, adı geçen vilayetlerin Müdafaa-i Hukuk-u Milliye ve Redd-i İlhak cemiyetlerinden seçilecek üyeler, zaten Erzurum'a doğru yola çıkarılmışlardır. O vakte kadar vilayetlerimizin temsilcileri de Sivas'a varabileceklerinden, Erzurum Kongresi'nin üyeleri, münasip görülecek zamanda umumi toplantıya katılmak üzere Sivas'a hareket edeceklerdir.

3- Yukarıdaki maddelere göre temsilciler, Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetleri ve belediyeler tarafından ve diğer suretlerle seçilecektir.

4- Bu kararların uygulanmasında, 3. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, eski Bahriye Nazırı Rauf Bey, 15. Kolordu Kumandanı Kazım (Karabekir) Paşa, 13. Kolordu Kumandan Vekili Albay Cevat Bey, Canik Mutasarrıfı

Hamit Bey, 2. Ordu Müfettişi Korgeneral Cemal Paşa, 12. Kolordu Kumandanı Albay Selahattin Bey, 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa, Bursa'da 17. Tümen Kumandanı Albay Bekir Sami Bey, Edirne'de Kolordu Kumandanı Albay Cafer Tayyar Bey ve diğer bazı mülki ve askeri mühim şahıslar çalıştırılacaktır. Bundan başka eski Sadrazam Müşir Ahmet İzzet Paşa, Nafıa Nazarı Ferit Bey ve Ayan üyelerinden Ahmet Rıza Bey gibi zatların fikir ve mütalaaları alınacaktır.

5- Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyetlerinin verecekleri telgrafların, yalnız telgrafhanelerinde kabul edilerek çekilmesi, Posta-Telgraf Umum Müdürlüğü'nden yayımlanmıştır. Bu husus kesin olarak reddedilerek, muhaberatın behemehal (mutlaka) serbestçe sağlanması için gösterilerde bulunularak muhabereler (haberleşmeler) sağlanacak ve sağlanıncaya kadar gösterilere devam olunacaktır.

6- Askeri ve mülki teşkilat, hiçbir suretle ilga edilmeyecektir. Kumanda hiçbir surette terk ve başkasına devrolunmayacaktır. Vatanın herhangi bir tarafında yeniden meydana gelecek düşman işgal hareketleri bütün orduyu ilgilendirecek, meydana gelecek duruma göre, memleketin savunulmasına müştereken el atılacaktır. Bu suretle kumandanlar derhal birbirlerine haber vereceklerdir. Silah ve mühimmat katiyen elden çıkarılmayacaktır."

İlk adım atılmıştır. Komutanlar arasında birlik sağlanmıştır. 21 Haziran günü Mustafa Kemal, belediye binasının balkonundan, sinesine gittiği halka ilk kez heyecanla şöyle seslenir:

"Amasyalılar! Padişah ve hükümet, İtilaf devletlerinin elinde esirdir. Memleket elden gitmek üzeredir. Bu kötü vaziyete çare bulmak için, sizlerle işbirliği yapmaya geldim.

Amasyalılar! Düşmanlarımızın, Samsun'dan yapacakları herhangi bir çıkartma hareketine karşı, ayaklarımıza çarıklarımızı çekerek, dağlara çekilecek, vatanımızı en son kaya parçasına kadar müdafaa edeceğiz.

Hep birlikte yemin edelim ki..."

Mustafa Kemal'in, Amasyalıları açıktan açığa işgale karşı ayaklanmaya çağırdığı bu konuşmasından sonra, İstanbul'daki Padişah'a, halkı temsil eden 22 kişinin imzaladığı bir telgraf çekildi. Bu bildiride, Amasyalıların Mustafa Kemal'in yanında hürriyet ve istiklâl için birleştikleri açıklandı.

Şehrin ünlü din alimi Abdurrahman Kamil Efendi de alınan kararları destekleyerek, Sultan Beyazıt Camii'nde şu konuşmayı yaptı:

"Ey ahali, milletin istiklâli tehlikeye düşmüştür. Bu felaketten kurtulmak için icap ederse, vatanın son ferdine kadar ölmeyi göze almak lazımdır. Artık, Padişah olsun, unvanı ne olursa olsun, onun bir hikmeti kalmamıştır. Yegane kurtuluş çaresi, halkın hakimiyeti doğrudan doğruya ele almasıdır."

Abdurrahman Kamil Efendi, destek konuşmasıyla kalmayarak, biriktirdiği beş altın lirayı da milli mücadeleye yardım olarak sundu. Amasya Müftüsü Hacı Tevfik Efendi de, kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin başına geçti. Amasya'da, cami ile milli mücadelenin vatansever asker ve sivilleri arasında birliğin ilk adımı atılmıştı.

"Amasya Kararları" ile öyle bir ateş yakılmıştı ki, söndürülmesi mümkün değildi. Evet; "Milletin istiklâlini, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır..." Belgenin en önemli yanı, kararın millete bırakılmasıydı. Asker ve sivil aydınlar, din adamları, köylüler, aşiret reisleri, Kürt temsilcileri, yerel yöneticiler, mesleki ve sivil örgütlerin; meşru zeminde alacakları kararlar, kurtuluş mücadelesi için hayata geçirilecekti.

Evet, ateş yakılmıştı. Bu ateşten bir lider çıkacaktı; ateşle beraber olanlar, ateşin sıcaklığına alışacaklardı. Bundan sonra yapılacak toplantılar, Amasya Kararları'nın kabulü gibi olacaktı. Bu kararlar bir anlamda 600 yıllık impara-

torluğun da tasfiye kararıydı. Osmanlı kalıntısı üstünden yeni bir ülke, yeni bir devlet doğacaktı. 5-6 kişilik toplantıda alınan kararın altına imza atanlar arasında, Osmanlı hanedanının yıkılışını akıllarına getirmek istemeyenler vardı. Doğaldı; çünkü onların hepsi Osmanlı terbiyesi almış vatanseverlerdi ve sultan ekmeği yemişlerdi. Terbiyeleri, yedikleri ekmeğe ihanet etmemekti. Fakat, değişim kişilerden bağımsız olarak kendi kozasını örüyordu ve bu değişime onlar da katlanmak zorundaydılar.

Mustafa Kemal ve arkadaşlarının, İstanbul'dan çıkışını haber veren 16 Mayıs 1919 tarihli "Zaman" gazetesinin yayınından, tam 40 gün geçmişti. Türklerin, Rumlara yaptıkları baskıyı önlemek, diye adlandırılan görev bir kenara atılmıştı. 26 Haziran'da Sivas'a hareket edildi. Amasya'dan ayrılış her ihtimale karşı sessizce oldu. Amasya-Tokat arasındaki yolculuk çok sıkıntılı geçti. Alınan kararların doğurduğu tepkiler bilinmeden, Anadolu'nun göbeğindeki Sivas'a gidiliyordu.

Bu arada İstanbul, Amasya'da alınan siyasi kararlara tepkisini göstermişti bile. İçişleri Bakanı olan Ali Kemal, 22 Haziran 1919'da Sadaret'e yazdığı yazıyla, Bakanlar Kurulu'ndan, Mustafa Kemal'in bütün askeri görevlerinden azli için gereken kararı çıkartmıştı. Gereğini yapmak Harbiye Nezareti'ne bırakılmıştı. Alınan karar, Mustafa Kemal Amasya'dan çıkmadan kısa bir süre önce bütün vilayetlere bildirilmişti. Azil bildirisinde yazılanlar şöyleydi:

"(...) İngiliz kuvvetlerinin başkomutanı Sir George Milne'nin talepleriyle azledildi. Artık o zatın mazul (azledilmiş) olduğunu, yetkilerinin alındığını biliniz. Hiçbir istediğini yapmayınız. Hükümet işlerine karıştırmayınız. Kendisini derdest ve tevkife muktedirsiniz. Derhal tevkif ve izam ediniz. (Elinizden geliyorsa yakalayıp İstanbul'a gönderiniz)." Yakalanma emrine karşın, 2 Eylül 1919'da Sivas'ta resmi olarak karşılandı.

KUVAY-I MİLLİYE DOĞUYOR

Paris Sulh Konseyi ve ünlü Wilson Prensipleri'nin sahibi ABD dahil İtilaf devletleri, 14 Mayıs 1919'da imzaladıkları protokolle Ege'yi Yunanlılara vermişlerdi. İstanbul'un gözü kördü. Mustafa Kemal'in deyişiyle; "Vahdettin yüzüncü dereceden işgalci subaylardan bile medet umuyordu." İstanbul, her türlü hakarete ve aşağılamaya onursuzca boyun eğiyordu.

Yunanlılar, Mayıs'ın ortalarında İzmir'e çıktıklarında ciddi bir direnişle karşılaşmadı. Teslim şartlarının gereği olarak yönetimin halka yaptığı çağrının bunda payı büyüktü. İşgalci Yunanlılara hiçbir tepkinin gösterilmemesi yönündeki padişahın bildirisi, İzmir Hükümet Meydanı'nda daha 15 Nisan 1919'da okunmuştu. İşgalden bir ay önce okunan bu bildiriyle, İzmir'de ilk Redd-i İlhak Cemiyeti kuruldu. Cemiyetin kurucu üyeleri azdı ama, fikir

kısa sürede bütün Anadolu'ya yayılmaya başladı. Daha sonra aynı ilkelere sahip Müdafaa-i Hukuk, Muhafaza-i Hukuk cemiyetleri kuruldu. Anadolu'daki bu direniş örgütlerinin karşısında İstanbul'da da işgalcilerle uzlaşma, teslimiyeti veya mandayı savunan İngiliz Muhipleri, Wilson Prensipleri, Türk-Fransız Muhipleri, Cemiyet-i Akvam, Müzaheret Cemiyetleri kurulmuştu. Ülke gibi örgütler de parçalanmıştı.

Yunan işgal kuvvetleri, İzmir'e çıktıklarında mütareke şartlarına göre silahsızlandırılmış olan kolordu kışlasına harekete geçmişti. Kışladaki silahsız askerlere saatlerce ateş açılıp, sonunda içeri girilmişti. Kendilerini karşılayan kolordu komutanını tartaklamış, hakaret etmiş, aşağılamışlardı. İzmir'in işgali sırasında iki bine yakın Türk şehit edilmişti. İşgal sırasında kaçmayan veya kaçamayan ve görüldükleri her yerde hakarete uğrayan Osmanlı subayları, bir gemiye bindirilip, Dikili ve Bandırma sahillerine bırakılmıştı.

İzmir'e çıkan Yunanlılar, sırasıyla Urla, Seferihisar ve Çeşme'yi işgal etmişlerdi. Yerli Rumlar da işgal havasına kapılıp, bulundukları bölgelerde taciz hareketlerine girişiyordu. Sonra Torbalı, Menemen, Manisa, Bayındır ve Selçuk işgal edildi. Bu işgallere silahla ilk karşı koyanlar ise, dağlarda "Kızanlarıyla", "Zeybekleriyle" eşkıyalık yapan Demirci Efe gibi çete reisleriydi. Bu çeteler, Yunanlılara

karşı vur-kaç taktiğiyle gerilla mücadelesi veriyor; bir taraftan da haraç toplamak için, Türk kasaba ve köylerini basıyordu.

Tire'nin işgalinden sonra, Yunan kuvvetleri Ayvalık'ta ilk düzenli direnişle karşılaştı. Bu direnişin komutanı 172. Alay'ın başındaki Yarbay Ali (Çetinkaya) Bey idi. Bu olayın bir farklı yanı, yerli önderlerin de bu harekete katılmasıydı. Bu arada Ödemiş Jandarma Komutanı Tahir Bey'in küçük kuvvetine çevreden katılan gönüllüler güç vermeye başlamıştı.

Ege ve Marmara'da filizlenen cılız direniş soluk almaya başlamıştı. İzmir'in işgalinde onur kırıcı hakaretlere uğrayan silahsız subaylarla, bölgenin etkin beylerinden Kafkasya kökenli Çerkez Ethem'in adamlarıyla, İstanbul'da gizlenen İttihat ve Terakki'nin subaylarıyla; gözünü budaktan sakınmayan Teşkilat-ı Mahsusa üyelerinin Ege'ye geçişleriyle silahlı direniş farklı bir boyuta taşındı. Savaş sanatını bilen ve nice cephelerde kavrulmuş subayların da katılmasıyla bu hareket, "Kuvay-ı Milliye" adını aldı. 1919 Mayıs ayı sonlarında başlayıp, düzenli ordunun kurulduğu 1920 sonlarına kadar, milli kurtuluş hareketini dünyaya duyuran Anadolu gerilla hareketi; "Kuvay-ı Milliye" efsanesi oldu.

Mustafa Kemal bütün ülkeyi mücadele sathına dönüştürmek için, Sivas'ta görüşmeler yaparken, İstanbul'da da işgale karşı ilk kitlesel gösteriler gerçekleşti. Önce Fatih,

sonra Sultanahmet, sonra da Üsküdar'da alanları onbinlerce İstanbullu doldurdu. Üniversite gençliğinin önderlik ettiği, siyah çarşaflı kadınların çoğunlukta olduğu mitinglerin kahramanı da bir kadındı. Halide (Edip Adıvar) Hanım. Bir taraftan İngiliz savaş uçaklarının taciz uçuşları, bir taraftan Sultanahmet Camii'n minarelerinden okunan ezan, tekbir sesleri, alanı gelincik tarlasına bezeyen binlerce Ay-Yıldızlı Türk bayrağı dalgalanmaları ve gözyaşları arasında şöyle sesleniyordu simsiyah kürsüden Halide Hanım:

> "Kardeşlerim, ben görünmeyen fakat yenilmez ruhlara sesleniyorum. (...) Eğer ayda ve yıldızlarda da Türk ve Müslüman olduğunu bilseler, istila ordularını oralara da gönderirlerdi..."

Saflar iyice belirmeye başlamıştı. Mustafa Kemal 21 Haziran 1919'da gönderdiği mektupta İstanbul'a şöyle sesleniyordu:

> "Artık İstanbul Anadolu'ya hakim değildir. Tâbi olmak mecburiyetindedir. Milli gaye elde edilinceye kadar acizleri, Anadolu'dan ve milletin sinesinden ayrılmayacağım ve bu noktada nihayete kadar bir milletin ferdi gibi çalışacağıma, millete karşı mukaddesatım namına söz verdim ve hiçbir kuvvet bu milli karara mani olamayacaktır."

Ordudan atılmış ve tutuklanma emri çıkartılmış Mustafa Kemal'in İstanbul'a bu çağrısı yeni bir tepkiyi doğurdu. İstanbul hükümetinin 26 Haziran'da yayınlanan tebliğiyle "halkı, ordunun eylemlerine karşı kışkırtıcı bir emir" duyuruldu. İstanbul tehlikeli bir silahla oynuyordu. Halk ile ordu karşı karşıya getirilmek isteniyordu. İstanbul'a cevap Ankara'dan askerce verildi. 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat'ın Batı Anadolu askeri birliklerine çektiği telgraf genelgesi şöyleydi:

"Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey, düşmanlarımızla birlikte milletin mukavemetini kırmak ve mukavemet merkezlerini dağıtmak için elinden gelen fenalığı yapmakta ısrarlıdır." Bu genelge, asker ile İstanbul arasındaki uzlaşmaz yolun ilk kararlı eylemlerindendi. Teslimiyete karşı milli safta yer alan ordunun cevabından sonra, Ali Kemal hükümetten istifa etti.

Arkadaşı Ali Fuat'ın kararlı tutumundan memnun olan Mustafa Kemal Erzurum yolundaydı. Sivas kafilesi 3 Temmuz günü Doğu Anadolu'nun yaylası Erzurum'a geldi. Yapılacak olan kongre için her şey hazırdı. Sıra kongrenin açılmasına kalmıştı.

Ortada çelişkili bir durum vardı ve bu durumdan Mustafa Kemal'in arkadaşları da rahatsızdı. Görevlerinden alınan Mustafa Kemal, hâlâ resmi üniformasıyla dolaşıyordu. Or-

dudan atılmış, tutuklama kararı tebliğ edilmiş; ama ne Harbiye Nazırlığı, ne de valiler Mustafa Kemal'i yakalayıp İstanbul'a gönderiyordu. Çıkan emir ordu ve valilerce yürürlüğe konulmuyor, ama bu da sıkıntılı bir durum yaratıyordu. Yaz sıcaklığında serin bir temmuz akşamı. Kazım Paşa ile Rauf Bey'in de yanında bulunduğu sırada telgrafın başına çağrıldı. Arayan İstanbul'du. Önce, kendisine verilen görevle ilgili bilgi vermesi için, hemen geri dönmesi istendi. Kabul etmedi Mustafa Kemal. Ordudan atılmasına, tutuklanma emrine karşın, yine de bir uzlaşma içerisindeydi İstanbul. Bu kez, Anadolu'da dilediği bir yerden tebdil-i hava alması istendi. Onu da kabul etmedi. Uzlaşma teklifleri biten İstanbul'la haberleşmeye Mustafa Kemal, son noktayı koydu; kendisi istifa edecektir. Hemen o gece, yani 8 Temmuz'u 9 Temmuz'a bağlayan gece bütün orduya şu telgrafı çekti:

> "Resmi sıfat ve selahiyetten mücerret (soyut yetki) olarak, yalnız milletin civanmertliğine güvenerek ve onun bitmez tükenmez feyiz ve kudret kaynağından ilham ve kuvvet alarak vicdani vazifeye devam etmek isteğimi bildiririm."

O, artık sivil bir siyasetçi olarak sine-i millettedir. Telgrafhaneye asker giren Mustafa Kemal sivil çıkmıştı. 10 Temmuz günü de Vilayet-i Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti toplandı ve Mustafa Kemal'i başkanlığa, Rauf Bey'i de ikinci başkanlığa seçti.

İstanbul yine devredeydi. Hükümet, Mustafa Kemal'in tutuklanmasını, toplanacak olan kongre üyelerinin dağıtılmasını, Kazım Paşa'nın önüne görev olarak koydu. 1919'un Nisan ayında, 9. Ordu'nun başına gelmeden önce İstanbul'da Mustafa Kemal'e Anadolu'ya gelmesini teklif etmiş, Amasya Kararları'nın altına imza atmış, kongrelerin toplanmasını kabul etmiş Kazım Paşa'nın iki dudağının arasından çıkacak tek bir kelimeye bağlıydı her şey. Sanki, İstanbul Kazım Paşa'ya bir tuzak kurmuştu. Şişmanca, geleneklere bağlı, Enver zamanında ordunun istihbarat şube başkanlığını yapmış ve asker tarafından çok sevilen, Kafkas ordularının başında Rusları sürmüş bir komutan olarak Kazım Paşa; aynı zamanda sözünün eri olarak da tanınan bir insandı. Mustafa Kemal'in istediği, sivil de olsa orduyla irtibatının kesilmemesiydi. Kazım Paşa, Mustafa Kemal'in kaldığı konuta bir süvari bölüğüyle geldi. Herkes ayakta, gözler iki eski arkadaştaydı. İçeri giren Kazım Paşa ilerledi ve sonra: "Emrinizdeyiz paşam. Ben, subaylarım, erlerim ve bütün kolordum emrinizdeyiz." dedi. O an hayat derin bir "oh" gibidir Mustafa Kemal için. Hem arkadaşı Kazım Paşa İstanbul'un tuzağına düşmemiş, hem de sivil olduğu halde; elinde mağlup olmamış, morali yerinde düzenli bir ordu vardır.

ERZURUM KONGRESİ

Mustafa Kemal, Samsun'a gelmeden önce, Anadolu'da yerel kongreler yapılmıştı. Bunlar, sivil siyasetin ör-

gütlenme inisiyatifleriydi. Erzurum kongresiyle birlikte yerel siyasi kongrelerin sayısı 13'ü bulmuştu. Temsil düzeyleri, adından da anlaşılabileceği gibi yereldi. Aldıkları kararlar da yereldi. Kararların yerel olmasına karşın, bu kongrelerde Osmanlılık ideallerinin yerini ulusalcılık ve ulusal vatan anlayışı alıyordu. Amasya'da dar bir kadronun aldığı kararlar ise, daha sonra yapılacak olan kongrelerin kimliğine, geri dönülmez bir şekilde ulusal içerik kazandıracak zenginlik sağlamıştı. Hedefler çok büyüktü. Amaç; temsilde hem demokrasiyi, hem de ulusal bütünlüğü sağlamaktı. Amasya Kararları ile Anadolu'da ulusal birliği ve eylemi hedefleyen "kongreler devleti" kurulmaya başlanmıştı. Bu kongreler, bir devletin yapabileceği bütün işlevleri yerine getirecekti. Bunun siyasal itici güçleri ise Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetleri idi. Batı Anadolu'da gelişen Kuvay-ı Milliye ise siyasal değil, askeri bir örgütlenmeydi.

Erzurum Kongresi, 23 Temmuz 1919'da Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu'dan gelen 54 temsilciyle açıldı. Mustafa Kemal oy birliğiyle kongrenin başkanlığına seçildi. 14 gün süren kongre, temsil heyetini seçti. Bu heyette şu isimler vardı: Mustafa Kemal (eski asker), Rauf Bey (Bahriye eski Nazırı), Raif Bey (Erzurum eski mebusu, din adamı), İzzet Bey (Trabzon eski mebusu), Servet Bey (Trabzon eski mebusu), Şevki Fevzi Bey (Erzincan Nakşibendi Şeyhi), Bekir Sami Bey (Beyrut eski mebusu), Sa-

dulah Bey (Bitlis eski mebusu), Hacı Musa (Mutki aşireti reisi).

Bölgesel nitelikli olmasına karşın Erzurum Kongresi, vatanın bütünlüğünü ve ulusal bağımsızlığı hedefliyordu. Kongrenin bir önemi de, ulusal hareketin liderini Mustafa Kemal'in şahsında ortaya çıkarmasıydı. Ulusal düzeyde önderlik ve önder kadrolar da, burada şekillenmeye başlandı. Kongrenin aldığı önemli kararlar şunlardı:

1- Milli sınırlar içinde vatan bölünmez, parçalanmaz bir bütündür.

2- Osmanlı hükümetinin dağılması halinde ve her türlü yabancı işgal ve müdahalelere karşı millet, kendini birlik halinde savunacaktır.

3- Merkezi hükümet (İstanbul hükümeti) vatanın ve istiklâlin muhafazasını sağlayamadığı takdirde, bu maksadı sağlamak için, geçici hükümet kurulacaktır. Bu hükümet, milli kongrece seçilecektir. Kongre toplanmış değilse, bu seçimi temsil heyeti yapar.

4- Manda ve himaye kabul olunamaz.

5- Milli meclisin derhal toplanması ve hükümet icraatının murakabesinin sağlanmasına çalışılacaktır.

Gidiş, "ya devlet başa ya kuzgun leşe" gidişiydi. Amasya'da alınan kararlar gereği, ulusal nitelikli kongrenin Sivas'ta toplanmasına gelmişti sıra. 29 Ağustos'ta Erzurum'dan ayrılan Mustafa Kemal, bölgedeki Kürt çeteleri-

nin varlığı nedeniyle zorlu bir yolculuktan sonra 2 Eylül'de Sivas'a geldi.

SİVAS KONGRESİ

Kongre, 4 Eylül 1919'da saat 14.00'de Sivas Lisesi'nde başladı. 120 kişinin katılması beklenen kongreye, ancak 31 kişi gelebilmişti. Katılanların azlığı yanında üyelerin temsil gücü de zayıftı. İşgal altındaki Batı Anadolu ve Rumeli'den hiç temsilci yoktu. Gelenlerin hepsi de seçilmiş değildi. Bazıları yerel önderlerce uygun görülmüş ya da kendiliklerinden gelmişlerdi. Bunların sayısı 20 civarındaydı. 10 kadar delegeyi Mustafa Kemal, beraberindeki heyetten seçti ve kongre üyesi yaptı. İstenilen sayıda delegenin kongreye katılmamasının bir nedeni de, yerel inisiyatif alışkanlığının yanında ulusal inisiyatif bilincinin daha gelişmemiş olmasıydı. Kongrenin niteliği gereği, yukarıdan yapılan çağrıda "İttihatçılık" algılanması, katılımı etkiledi. Mustafa Kemal, temsil gücü zayıf ve az sayıda kişinin katıldığı kongrenin bitiminden bir hafta sonra, Balıkesir kongreler grubunun seçkin siması Hacim Muhittin Bey'e çektiği telgrafta, yeni bir kongrenin toplanması gereğini şöyle ifade ediyordu: "Umumi kongrenin fevkalade olarak akdine (toplanmasına) ihtiyaç hasıl olması memuldür (olasıdır)." Bütün bu olumsuzluklara karşın, kongrenin temsil eksikliği Amasya görüşmelerinde giderildi ve Mustafa Kemal'in ihtiyaç olarak öngördüğü Büyük Ana-

dolu Kongresi'nin toplanmasına gerek kalmadı. Zaten katılanlar ve seçilen temsil heyeti de, kendilerini ulusun temsilcisi olarak görüyorlardı.

Kongre and içilerek başladı. Bu and, kongrenin ulusal niteliğini göstermesi bakımından önemliydi:

> "Saadet ve selat-ı vatan ve milletten başka hiçbir maksadı şahsi takip etmeyeceğime, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ihyasına çalışmayacağıma, mevcut furuku siyasiden (siyasi partiler) hiçbirinin emeli siyasisine hadim (yardımcı) olmayacağıma vallahi billahi..."

And metninde görüldüğü gibi kongre; İttihatçıları ulusal hareketten uzak tutmak isterken, bütün parti ve siyasi hizipleri dışlamakta ve ulus ile kongrecileri baş başa bırakmaktadır.

Bu arada İstanbul hükümeti ve İngiliz istihbaratı boş durmuyordu. Erzurum'da kongreyi dağıtamayanlar, bu kez Sivas'ta aynı işi denemeye çalıştı. Harput Valisi Ali Galip'e İstanbul'dan verilen emre göre, Kürt aşiretlerinden toplanacak kuvvetlerle Sivas'a gidilecek ve kongre basılıp üyeleri tutuklanacaktı. Kongre, baskın hazırlıklarının yapıldığı Malatya'ya askeri birlik gönderilmesini istedi. Bir süvari alayı hızla Malatya'ya gönderildi ve hazırlıksız yakalanan Kürt aşiret kuvvetleri dağıtıldı. Ali Galip Halep'e kaçtı. İstanbul'un bu komplosu karşısında bütün

kolordu komutanları, çektikleri telgraflarla Damat Ferit'in derhal görevden alınmasını kararlılıkla istediler. İstanbul da, bu isteğe aynı çabuklukla; evet, demek zorunda kaldı.

Başkanlığına Mustafa Kemal'in seçildiği kongre, 12 Eylül günü sona erdi. Kongre bir anlamda Mondros sonrası oluşan siyasi akımların ve çözümlerin tartışma alanı oldu. Kongre; İngiliz ve Amerikan mandacılığı, dünya çapında güçlü bir siyasi rüzgar haline gelen Rus komünizmini ifade eden Bolşeviklik ve "tek bir dağ başı mezar oluncaya kadar; ya istiklal ya ölüm" diyenler arasında geçti. Amerikan mandacılığını kongrede cazip hale getiren, Irak ve Suriye topraklarının elde tutulması umuduydu. İmparatorluk özlemlerini gıdıklayan Amerikan mandacılığının acı ilacı ise, Doğu Anadolu'da bir Ermenistan ve Kürt devletini sineye çekmekti. Yani parçalanmış bir Anadolu. İstanbul'daki aydınlar ile bir ara Mustafa Kemal ve bazı arkadaşlarını da etkileyen Amerikan mandacılığı, Amasya Kararları'nın altına imza edenlerin ve Erzurum Kongresi'ni toplayanların, özellikle Kazım Karabekir'in tartışmalara ağırlık koymalarıyla önlendi. Sivas Kongresi, ulusalcı direnişin siyasi partisi olmaya aday Müdafaa-i Hukuk'un ilkelerini perçinlerken, Mustafa Kemal'i de tam bağımsızlık konusunda olgunlaştırdı. Zorlu geçen kongrenin heyeti temsiliyesi şu isimlerden oluştu: Mustafa Kemal (eski asker), Rauf Bey (Bahriye eski Nazırı), Refet Bey (Kur-

may Albay), Raif Bey (Erzurum eski mebusu), İzzet Bey (Trabzon eski mebusu), Servet Bey (Trabzon eski mebusu), Şeyh Fevzi (Erzincan Nakşibendi Şeyhi), Bekir Sami Bey (Beyrut eski mebusu), Mazhar Müfit Bey (Bitlis eski mebusu), Ömer Mümtaz Bey (Ankara eski mebusu), Hakkı (Behiç) Bey (eski mutasarrıflardan), Hüsrev Sami (eski İttihatçı-asker).

Ulusal sınırların, Misak-ı Milli'nin (milli and) ve ulusal iradenin açıkça ortaya konduğu Sivas Kongresi kararları şunlardı:

1- 30 Ekim 1918 tarihinde ve mütareke imzalandığı sıradaki sınırlar dahilinde kalıp, ezici bir İslam ekseriyeti barındıran topraklar içindeki Osmanlı toprakları hiçbir surette bölünemez bir bütün teşkil eder.

2- Osmanlı topluluğunun bütünlüğü, milli istiklâlin sağlanması, saltanat ve hilafet makamının dokunulmazlığı için, Kuvay-ı Milliye'nin amil iradeyi hakim kılmak esası kesindir.

3- Vatanın neresinde olursa olsun bir işgale, Rumluk- Ermenilik gibi teşebbüslere karşı birlik halinde savunmak ve dayatmak esası meşrudur.

4- Azınlıkların hak ve müsavatı (eşitliği) kabuldür. Siyasi hakimiyetle, içtimai muvazeneyi (toplumsal dengeyi) bozacak esaslar reddedilir.

5- Hükümet bir dış baskı karşısında mülkün her-

hangi bir parçasını terk zorunda kalırsa, buna karşı bütün tedbirler alınır ve kararlar verilebilir.

6- İstiklâl ve milliyet esasına riayet eden dış iktisadi ve teknik yardımlar kabul edilir.

7- Merkezi hükümet, milli iradeye tâbi olmalıdır. Milli meclis toplanmalıdır.

8- Cemiyetin bir temsil heyeti vücuda getirilmiştir.

Sivas'ta alınan önemli bir karara göre de; "Şarki ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve kongrenin Heyet-i Temsiliyesi, artık belli bir bölgeyi değil, bütün ülkeyi ve ulusu temsil etmektedir." Kongre kararlarına muhalefet "millet ve vatana hıyanet" sayılmıştır. Kuvva-i Milliye'nin başına Ali Fuat Bey getirilirken, doğudaki sorumluluk Kazım Bey'e verildi.

KONGRE İLE İSTANBUL İLİŞKİSİ

Kongre, Damat Ferit Paşa hükümetinin düşmesinden sonra yeni kurulan hükümete, şu teklif mektubunu gönderdi:

1- Kurulan yeni hükümet; Erzurum ve Sivas kongrelerinde tespit edilen teşkilata ve meşru olan milli maksatlara riayet edecektir.

2- Milli meclis toplanıp murakabeye başlayana kadar, milletin mukadderatı için karar alınmayacaktır.

3- Sulh konferansına milletin güvendiği şahıslar gönderilecektir.

Bunun üzerine Damat Ferit Paşa'dan sonra hükümeti kuran Sadrazam Ali Rıza Paşa, Bahriye Nazırı Salih Paşa'yı, Mustafa Kemal'le görüşmek için Anadolu'ya gönderdi. İstanbul'dan gelen heyetle görüşmeler 2 Ekim'de Amasya'da başladı. Görüşmelerde beş protokol düzenlendi. Sivas Kongresi'nin gücünü arkasına alan Mustafa Kemal;Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve kongrenin temsil heyetinin, merkezi hükümetçe resmen siyasi bir varlık olarak tanınmasını, görüşmelerin resmi sonuçlarına her iki tarafın da resmen uymasını sağladı. Tarafların, Anadolu'daki ulusal örgütlerin bağımsızlığını kabul ettikleri protokolün içeriği şuydu: "Misak-ı Milli hudutları kabul edilecek ve savunulacak. Trakya, Osmanlı topraklarından ayrılmayacak. Yabancı ve azınlıklara ulusal hakimiyeti zedeleyecek ayrıcalıklar tanınmayacak. Ulusal iradeye sahip olacak mebusan meclisi İstanbul'da toplanacak. Buna imkan olmazsa Anadolu'da ve hükümetin uygun göreceği bir yer belirlenecek. İstanbul hükumeti, temsil heyetinin rızası alınmadan kendi başına bir barış görüşmesine katılmayacak."

Tam bir İngilizci olan Damat Ferit Paşa'nın sadaretten düşmesiyle oluşan iyi niyet havası, siyaseti yine İstanbul'a taşıyordu. Amasya'da alınan fakat meşruluğu olmayan kararların, kongrelerce meşruiyet kazanması, İstanbul'u; Anadolu'yu muhatap almak zorunda bırakmıştı. Fakat bir farkla; meclis İstanbul'da toplansa bile Mustafa Kemal,

hem kongrenin, hem de ulusal örgütlerin kontrolünü elinde tutacaktı. Korku ve cesaret arasındaki ince çizgiden, ülkenin sağduyusu ortaya çıkmıştı sanki. İşgal altındaki İstanbul'da nelerin olacağı belli değildi ve her şey toz pembe gözükmüyordu. Sivas Kongresi'ne gölgesi düşen mandacılık eğilimleri İstanbul'da çok güçlüydü. Şair Nazım Hikmet, ünlü destanında Amerikan mandacılığını şu dizelerle eleştirmişti:

> "Ak koyunla kara koyunun/ geçitte belli olduğu günlerdi o günler./ Ve İstanbul'dan gelen bazı zevat/ sapsarı yılgınlıklarıyla beraber/ ve ihanetleriyle beraber/ bir de Amerikan gazeteci getirmiştiler./ Ve Erzurum'dan ve Sivaslılardan ve Türk milletinden çok işte bu mister Bravn'a güveniyorlardı. (...)"

YOLCULUK ANKARA'YA

Batı Anadolu'da silahlı direniş istenilen seviyede olmasa bile, ilk günlere göre bir hayli yol almıştı. Güneyde ise Fransız işgallerine karşı, aynı batıda olduğu gibi sivil milislerin direnişleri giderek kendini buluyordu. Bu nedenle kongrelere güneyden temsilci bile gelememişti. Mustafa Kemal, hem kendisi, hem de temsil heyeti için, bu bölgelere en yakın yer olarak Anadolu'nun tam ortasını merkez olarak seçti. Tehlikelere en yakın şehir olan Ankara'ya yolculuk hazırlıkları başladı.

Sivas'ta veda ziyaretleri yapıldı, talimatlar verildi, eldeki parayla yol için 10 yumurta, bir okka peynir ve 10 ekmek alınabilmişti. Evet, para yoktu ülkeyi kurtaracak olan heyette. İçlerinden biri kefil oldu ve şehirdeki Osmanlı Bankası'ndan 1000 lira borç alındı.

Yolda lazım olacak benzin ve yedek lastik, Sivas Amerikan Okulu'nun hediyesi olarak kabul edildi ve karlı 22 Aralık 1919 tarihinde heyet üstü açık üç otomobile doluştu. Ver elini Ankara...

MUSTAFA KEMAL ANKARA'DA

Ankara, göç yolları üzerindeki şehir. İkisi de Makedonya doğumlu olan Büyük İskender ile Mustafa Kemal'i misafir eden şehir. Büyük İskender, muzaffer ordularıyla İran'ı fethetmek için, Frigya'nın merkezi Gordiyon'dan geçip, Ankir (Ankara) önünde mola verip, kuzeyden gelen heyetleri kabul etmişti. Hemşehrisi Mustafa Kemal de; bir zamanlar dünya devleti olan Osmanlı'nın Türk ve Müslüman topraklarını kurtarmanın yolunu açmak için, önce Kuzey Anadolu'ya çıkmış, oradan da Ankara'ya gidiyordu.

Roma, Bizans, Selçuklu ve en son da Osmanlı anılarını Galatlar zamanından kalan kalesinde, Ogüst mabedinde, Hacı Bayram Veli Camii'nde saklayan Ankara... Ermeni

patırtısında Hıristiyan mahalleleri yanmış, nüfusu 20 bine inmiş, bakımsız, harap ama sanatçısını, tüccarını, esnafını, Ahilik yani Kardeşlik çatısı altında hâlâ barındıran, Horasan'dan kopup gelen Türkmen geleneğin manevi iklimini Orta Anadolu'da yayan Hacı Bayram Veli'nin, Ahi Evren'in hikâyeleriyle nesillerini iyilik, doğruluk, güzellikle terbiye eden, uzaklara giden veya uzaklardan gelmiş yol insanlarını gönülden misafir eden şehir Ankara... Valisi, müftüsü, belediye başkanı, sancaklı Ahi teşkilatı, geleneksel milis kuvveti olan eli kılıçlı Seymenleri, Türk bayraklı okul çocukları, gençleri, boyunlarına astıkları Kur'an'ı Kerim'leriyle ihtiyarları, Kızılırmak vadisinden kopup gelen Kızılbaş davul-zurnalı oyun ekipleri ve bozkıra yayılan ezan, sala ve selam sesleri arasında Ankara, 27 Aralık 1919'da Mustafa Kemal ve heyetini Dikmen sırtlarında karşıladı.

SEÇİMLER VE MECLİS

İki dereceli seçimler yapıldı. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk adaylarının hakimiyetinde geçen seçimleri, Müslüman olmayanlar ile Hürriyet ve İtilaf partisi boykot etti. 140 kişilik meclisin 80 üyesi Müdafaa-i Hukukçulardan oluşmuştu. Erzurum'dan milletvekili seçilen Mustafa Kemal ile Rauf Bey, İngiliz hakimiyetindeki bir şehirde milli siyasetin er geç engelleneceğini bildiklerinden, hem kendilerini korumak, hem de ulusal önderliği tehlikeye atmamak için İstanbul'a gitmediler. İstanbul'a gitmeden

önce gruplar halinde Ankara'ya gelen milletvekilleriyle, izlenecek siyaset konusunda toplantılar yapıldı. Üyelerden istenilen şunlardı; Erzurum ve Sivas kongrelerinde kabul edilen Misak-ı Milli'nin meclisten geçirilmesi, mecliste bir Müdafaa-i Hukuk Grubu oluşturulması, meclis başkanlığına Mustafa Kemal'in seçilmesi, Ali Rıza Paşa hükümetini düşürüp, onun yerine başka bir hükümetin kurulmasıydı. Meclis, yani Meclis-i Mebusan 12 Ocak 1920'de İstanbul'da toplandı. Vahdettin, hasta olduğunu ileri sürerek, meclisin açılışına katılmadı. Meclis, 28 Ocak'ta Misak-ı Milli'yi kabul etti. Meclis üyeleri bununla kalmayıp, mütareke imzalandığında düşman işgali altında bulunan yerlerde de hak iddia ettiler. Bunun yanında, büyük bölümü Müdafaa-i Hukukçu olan üyelerin kurduğu gruba nedense Felah-ı Vatan (Vatanın Kurtuluşu) adı verildi, meclis başkanlığına Mustafa Kemal değil de Felah-ı Vatan üyesi bile olmayan Reşat Hikmet, o ölünce de yine Felah-ı Vatan dışından Celadettin Arif seçildi, son olarak da Ali Rıza Paşa hükümetine güven oyu verildi. Ankara'da alınan kararlardan yalnızca biri yerine getirilmişti. Siyaset masasındaki kartların düzgün oynanması için, Rauf Bey İstanbul'a gönderildi. İstanbul'dan da, barış görüşmelerine götürülmeyen İsmet (İnönü) Bey Ankara'ya geldi. İşgal şartları İstanbul'unda siyaset ve siyaseti etkileyen rüzgârlar sürekli yön değiştiriyor, kural ve kuralsızlık birbirine karışıyordu.

Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Sivas'tan ayrıldığı gün olan 22 Aralık'ta; Londra'da, İngilizler ve Fransızlar, Osmanlı sorunu üzerine yaptıkları toplantıda, İstanbul'un Türklerden alınmasını kararlaştırmış, iş Osmanlı başşehrinin neresi olacağına kalmıştı. Fransızlar Konya'yı, İngilizler ise denize yakınlığı nedeniyle Bursa'yı uygun görmüşlerdi. Basına sızan haber 4 Ocak'ta İstanbul gazetelerinde yer almış, kamuoyunda oluşan nefret havasından etkilenen Vahdettin, giderek Amerikalılara yakınlık göstermeye başlamıştı. Bu arada Vahdettin, Kuvay-ı Milliye'ye destek verdikleri gerekçesiyle Harbiye Nazırı Cemal ve Genelkurmay Başkanı Cevat Paşaların istifa etmelerini istedi. Paşalar da, Mustafa Kemal'in direnme isteğine karşın, Ankara'ya danışmadan istifa ettiler.

Bir süre önce de, Enver Paşa taraftarı Anzavur isimli bir Çerkez'in öncülüğünde, Marmara bölgesinde Kuvay-ı Milliye'ye karşı İngilizlerin desteğiyle askeri hareket başlatılmıştı. Siyaseti düzenleyen taraflar, daha da güçlü olmak için, ellerindeki kozları uygun zamanlarda masaya sürüyorlardı. Sürülen kartlar kan ve ölümdü.

GÜNEY İSYANDA

Güney Anadolu'da 1919'un son aylarında Fransız işgal ve Ermeni destek güçlerine karşı başlayan direniş yeniden alevlendi. Düzenli ordudan ayakta kalanlar,

kongreler sırasında bölgeye gönderilen tecrübeli subaylar, bölgesel çetelerden oluşan Kuvay-ı Milliye birlikleri ve Müdafaa-i Hukuk'un direniş siyasetini yönlendirmesiyle 7 Ocak'ta Urfa, 21 Ocak'ta Maraş ve Antep'te etkili silahlı direnişler başladı. 25 Ocak 1920'de Adana ve Çukurova bölgesinde genel gerilla savaşına hız verilmesi için, emir verildi. Silahlı mücadele kısa sürede etkisini gösterdi. Fransızlar ayaklanan Maraşlılar karşısında dayanamadı ve 11 Şubat'ta şehri terk etmek zorunda kaldı. Kuvay-ı Milliye ilk zaferini 12 Şubat günü Maraş'ta kutladı. Öte yandan Biga'da bulunan Kuvay-ı Milliyeci Köprülülü Hamdi Bey, 27 Ocak gecesi Gelibolu'da Fransız koruması altındaki Akbaş cephaneliğine baskın düzenleyerek, çok miktardaki silah ve cephaneyi Anadolu'ya kaçırdı.

ANZAVUR İSYANI VE YENİ DÖNEM

İtilaf kuvvetleri yeniden bir durum değerlendirmesi yaptı. 14 Şubat'ta Londra'da sulh konferansı yeniden toplandı ve İstanbul'un Türklere bırakılacağı açıklandı. Bu açıklamayla Vahdettin yine İngiltere'nin safına döndü. Haberin açıklanmasından iki gün sonra, 16 Şubat'ta, Fırkayı Muhammedî, İttihat-ı Muhammedî adlı güçlerle ikinci Anzavur isyanı başlatıldı. Anzavur güçleri, Köprülülü Hamdi Bey ve arkadaşlarını yakalayıp öldürdü, Kuvay-ı Milliye'ye yılgınlık vermek için de, cesetlerini Biga'da hal-

ka teşhir etti. Vahdettin ve İngilizlerle birlikte kurulan Anzavur karşı devrim cephesi ile Kuvay-ı Milliye arasında kılıçlar çekilmişti. Kanlı kılıçlar, kim pes ederse kınlarına sokulacaktı.

O günlerdeki siyaset merkezlerinde ilginç dedikodu, haber ve söylentiler ortalığı kasıp kavuruyordu. Ortalıkta dolaşan ilginç söylentilerden biri de şöyleydi; hem İstanbul'un, hem de İngilizlerin desteğini alan Anzavur'un, başarılı olması halinde Ankara'yı, yani direniş merkezini Enver Paşa'ya teslim etmek istemesiydi. Siyasetin cilvesi bitmek bilmiyordu.

Orta yolcu Ali Rıza Paşa hem saraydan, hem İtilaf devletlerinden, hem de Ankara'dan gelen baskılar karşısında 3 Mart 1920'de sadaretten istifa etti. Mustafa Kemal, İstanbul'da kurulmak istenen baskıya karşı, Ankara'dan bütün ülkeyi telgraf fırtınasına tuttu. Kolordu ve tümen komutanlıkları, Müdafaa-i Hukuk temsilcilikleri, Kuvay-ı Milliye komutanları, kadın dernekleri, İstanbul'daki milletvekilleri, aydınlar, dini liderler, yerel liderler, Ankara'nın haber ve bilgi sağanağıyla canlı tutulmaya çalışıldı. Mustafa Kemal, inanılmaz bir güçle ülkenin her tarafına yüzlerce sözcükten oluşan telgraflar yazdı, gelenleri okudu, direktifler, emirler verdi, kızdı; o kızgınlıkla İstanbul üzerindeki baskıyı daha da arttırdı. "İstanbul'da kurulan bir bozguncu derneğin İngilizlerle birlikte; hükümeti düşü-

rüp yerine Damat Ferit hükümeti veya benzeri bir hükümet kuracaklarını, meclisi dağıtacaklarını, Kuvay-ı Milliye'yi kaldıracaklarını, İstanbul'da bir halifelik danışma kurulu oluşturacaklarını, Bolşevikliğe karşı bir fetva çıkaracaklarını" bütün ülkeye yaydı, yakın geleceğin tehlikesine karşı herkesin hazırlıklı olmasını sağlamaya çalıştı. İletişim baskısı ve güneydeki askeri başarılar İstanbul'da karşılığını buldu. Sadrazamlığa, 8 Mart'ta Damat Ferit yerine Salih Paşa, Harbiye Nazırlığı'na da Fevzi (Çakmak) Paşa getirildi. Bu değişiklikler sırasında İsmet Paşa, Ankara'dan İstanbul'a çağrıldı. Var olan bazı olumsuzluklara karşın Ankara, İstanbul'daki siyaseti belirleyen mihraktı. İngilizler için; Ankara'nın, İstanbul üzerindeki baskısına son vermek, meclisi Ankara'dan ve Kuvay-ı Milliye'den koparmak ve Vahdettin'i güçlendirmekten başka çıkar yol yoktu. Ankara engeli aşılıp, İngiltere'nin "İstanbullu Osmanlı barışı" yürürlüğe konulacaktı.

İstanbul'un

RESMEN İŞGALİ

Bngiliz planı 15 Mart'ı 16 Mart'a bağlayan gece yürürlüğe konulu ve İstanbul bu kez resmen işgal edildi. Telgraf Genel Müdürlüğü başta olmak üzere bütün postaneler, Harbiye Nezareti, Tophane işgal edilirken, sabaha karşı Şehzadebaşı karakolu basıldı ve çıkan çatışmada 6 asker şehit edildi. Muhalif aydınlar, yazarlar, gazeteciler tutuklandı, meclis kapatıldı, Rauf ve Fethi Beyler başta olmak üzere birçok kişi Malta Adası'na sürüldü. Mustafa Kemal buna misilleme olarak, Anadolu'da bulunan bütün İngiliz işgal görevlilerini tutuklattı.

Mustafa Kemal, işgalin olduğu gün Batı kamuoyunu bilgilendirmek ve yanına çekmek için, İstanbul'daki İngiliz,

Fransız,Amerika dışişleri bakanlarına, Fransa, İngiltere ve İtalyan parlamentolarına, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Derneği ve Temsilciler Kurulu (Heyet-i Temsiliye) adına şu protesto telgrafını çekti:

"(...) Tarihin bugüne dek yazmadığı nitelikte bir arkadan vurma (suikast) olan ve Wilson ilkelerine göre düzenlenmiş bir ateşkes antlaşmasıyla ulusumuzu savunma araçlarından yoksun etmek gibi bir düzene dayanılarak yapıldığı için, ilgili ulusların onurları ile de bağdaşmayan bu davranış üzerinde yargıya varmayı, resmi Avrupa ve Amerika'nın değil; bilim, kültür ve uygarlık Avrupası ve Amerikasının vicdanına bırakmakla yetinir ve bu olaydan doğacak büyük tarihsel sorumluluğa son olarak bir daha dünyanın ilgisini çekeriz. Uğraşımızın haklılığı ve kutsallığı bu zamanlarda, Allah'tan sonra en büyük desteğimizdir."

Bir gün sonra da, "İslam dünyasına" başlığıyla şu bildiriyi kaleme aldı:

"Kutsal İslamlığın yüksek Halifelik merkezi olan İstanbul, milletvekilleri meclisine ve hükümetin resmi kurumlarına el konularak zorla işgal edilmiştir. Bu saldırı Osmanlı saltanatından çok, özgürlük ve bağımsızlıklarının biricik dayanağı olan bütün İslam dünyasına yöneliktir. (...) Allah'ın kutsal savaşlarda hepimizi tutmasını, Peygamberlik ruhuna dayanarak; birliğimize yardımcı olmasını yalvarırız."

18 Mart 1920'de de kolorduya, illere ve bağımsız sancak yöneticilerine gönderdiği şifreli telgrafta, maliyenin denetimi ve kontrolünü istedi:

1- Osmanlı sınırları içindeki Osmanlı bankaları ile Düyun-u Umumiye (devlet vergilerini toplayan ve alacaklılara dağıtan yabancı kurum) ve Tekel yönetimi, ellerinde bulunanları (para, araç-gereç vs.) bulundukları yerin en büyük yöneticisine ve maliye görevlilerine bildirecek ve herhangi bir yere gönderecekleri gönderileri bu iki yetkili denetleyerek üst makamlara bildirecektir. Ziraat Bankası da ellerindekileri bildirmekle birlikte, İstanbul dışındaki merkezlerle olan işlemlerini sürdüreceklerdir.

2- Bu kurumların İstanbul'a gönderimlerde bulunması yasaklanacaktır.

3- Yukarıda belirtilen maliye kuruluşları ile mal ve Vakıf sandıklarında bulunan paraların türleri ve elde olanların toplamı gösterilmek üzere, 18 Mart 1920 günü başlayarak son durumları beklemeden bildirilecektir. (...)

ANKARA MECLİSİ İÇİN ÇAĞRI

17 Mart 1920'de bazı komutanların görüşlerini aldıktan sonra, 19 Mart 1920'de illere, bağımsız sancaklara, kolordu komutanlarına çektiği telgraf genelgesinde; Ankara'da olağanüstü yetkili bir meclisin toplanması için, 15 gün içinde gizli oyla seçim yapılması çağrısında bulundu.

İstanbul ile Ankara arasındaki ipleri kopartan savaş yorgu-

nu İngiltere'nin de işi pek kolay değildi. Rusya'da başlayan iç savaşta desteklenen Beyaz Rus kuvvetleri Bolşeviklere yenilmiş, Beyaz Orduların komutanı General Denikin İngilizler tarafından İstanbul'a getirilmiş, Kafkasya ve Doğu Anadolu'daki İngiliz birlikleri İstanbul'a çekilmeye başlamış, Doğu Anadolu'daki Ermeni çeteleri Kazım Paşa'nın morali yerinde ordusu karşısında yalnızlığa itilmeye başlanmış, Karadeniz kıyılarına gemilerle getirilen Rum mülteciler Topal Osman çetelerinin yoğun saldırılarıyla karşılaşmış ve Pontus devleti hayalleri bir faciaya dönüşmüş, güneyde Fransızlar ve Ermeni çeteleri Kuvay-ı Milliye karşısında yenilgiyi tatmış, Ege'de Yunanlıların güçlerini takviye etmelerine karşın direniş giderek daha da genişlemiş, Üsküdar'daki bazı İngiliz birlikleri Anadolu'ya gönderilmeye itiraz etmiş, bir İngiliz papazı Avam Kamarası'na sunduğu raporda Yunan kuvvetlerini eleştirmiş, yine Avam Kamarası'nda konuşan Lord Curzon, Ermenilerin aleyhinde ifadeler kullanmış, Almanya'nın sanayi bölgesi olan Ruhr Havzası'nda işçiler devrim için ayaklanmış, İtalyanlar, Anadolu'da işgal kuvveti gibi değil de her an masaya oturup anlaşmaya hazır bir tavır içine girmiş, Fransızlar da İstanbul'da açıklanan ve meclisin kabul ettiği Misak-ı Milli'ye sağduyuyla yaklaşmış, Anadolu'nun işgaliyle Hindistan'daki 70 milyon Müslüman'ın başlattığı Hilafet Hareketi, Hinduların lideri Mahatma Gandi'nin de desteğini almış ve İngiltere'ye karşı boykot giderek büyümüş, Çin'de emperyalist sömürüye karşı cumhuriyetçi isyanlar başlamış, ayaklanmaların başladığı Mısır'da Zağlul Paşa önderliğinde gerçekleşen kongrede, İngilizlere karşı ülke-

nin bağımsızlığı yönünde bir karar alınmış; Beyrut'ta, Irak'ta, Filistin'de, Cezayir'de, Fas, Tunus, Libya, Suriye ve Mısır'da Anadolu direnişine ilgi başlamış, Orta Asya ülkelerinde ve Afganistan'da Anadolu için yardım toplanmaya başlanmış, Bolşevik Rusya ile iyi niyet, dostluk ve yardım görüşmeleri başlamış; böyle bir ortamda Lloyd George, kendisiyle görüşmeye gelen Hindistan Müslümanları heyetine 17 Mart 1920'de şunları söylemek gafletinde bulunmuştu:

"(...) Her kaybeden millet gibi Türkler de mağlubiyetin bedelini ödemek zorundadır. Dolayısıyla hiçbir şey hatırına Türklere farklı muamelede bulunulması beklenilmemeli. (...)"

PAPA'NIN MİLLİ MÜCADELEYE DESTEĞİ

İstanbul'un 16 Mart'ta işgal edilmesi Türk ve İslam dünyasına büyük bir darbe vurmuştu. Bunun karşısında Mustafa Kemal'in İslam dünyasına yaptığı çağrılar olumlu tepkiler almıştı. Hint Müslümanlarının büyük adamı Mevlana Mehmed Ali Han, İtalyanların Ankara'ya olan ilgisini Vatikan nezdinde desteğe dönüştürmüştü. Hint Müslümanları heyeti 10 Nisan 1920'de Roma'ya gelmiş ve heyetin Vatikan'da kabulünün yolu açılmıştı. Heyeti Papa XV. Benoit kabul etmiş ve Müslümanların isteğini öğrenmek istemişti. Hüsamettin Ertürk, bu görüşmeyle ilgili bildiklerini anılarında şöyle anlatır:

"Bir İtalyan generalinin aracılığıyla gerçekleşen bu

görüşmede Mevlana Mehmed Ali Han, Papa'ya Müslümanların davası için şöyle demişti:

- Mukaddes peder, sizi kardeş dinin en büyük adamı olarak saygıyla selamlıyoruz. Ve tek Allah'a inanan iki dinin kardeş çocukları olarak sizden, galip devletler tarafından, Türk ve Müslümanlara, Peygamberimiz Efendimizin halefi olan halifeye ve Osman oğulları hanedanına ve Türk milleti ile onun şahsında bütün İslam dünyasına reva görülen zulüm ve hakaret için, müdahalenizi rica ediyoruz. Bundan mesul İngiliz Başvekili Lloyd George, hakikatte Hiristiyan dünyası ile Müslüman alemi arasında bir ehlisalip (Haçlı) zihniyeti yaratmış bulunmaktadır. Asya'da Müslümanlarla meskun olan bütün kıtalarda, İngilizlerin ve Fransızların reva gördüğü zulüm ve tazyike karşı, bir takım reaksiyonlar uyanmaktadır. Hıristiyan aleminin en büyük makamı olan zatı âlilerinin böyle bir hareketi nasıl telakki ettiğini müsaadenizle sorabilir miyim?

Papa'nın da cevabı şu olmuştu:

- Böyle bir hareketi müdafaayi meşru (meşru savunma) telakki ederim! cevabını vermek büyüklüğünde bulunmuş ve bunun üzerine fevkalade sevinen Mevlana Mehmed Ali Han da Papa'ya:

Bu cevabınızı Bombay'daki Hint Hilafet heyetine telgrafla bildirebilir miyim? demiş ve Papa da:

- Hay hay edebilirsiniz! cevabını verince, Mevlana

Ali Han ayağa kalkarak Papa'ya bu tarihi sözlerin bütün Müslüman dünyasını memnun ettiğini ve bu geniş düşüncenin Hıristiyan devletlerinin başındaki diplomatlara yol göstereceğini ümit ettiğini beyan etmişti.

DESTEĞİN LOZAN 'A ETKİSİ

(...) Papa'nın İstiklal mücadelesinde, Anadolu'da çarpışan Türklerin hareketini 'meşru müdafaa' tabiri ile desteklemesi, daha sonraları yapılacak Lozan sulhü sırasında İstanbul Rumlarının, Batı Trakya Türklerine mukabil yerlerinde bırakılması hususundaki iltimasının kabulüne imkan vermiş ve bu sayede mübadele (karşılıklı göç) prensiplerinden, yalnız İstanbul'da ötedenberi mukim eden (oturan) Rumlar istisna edilmişti (dışında tutulmuştu)."

İÇ SAVAŞ

Görevinden istifa eden Salih Paşa'nın yerine 4 Nisan'da Damat Ferit tekrar sadrazam oldu. İngilizlerin eline geçmeyen aydınlar, yazarlar, gazeteciler, siyasetçiler, subaylar ise gruplar halinde, İstanbul'da kurulan gizli örgütler vasıtasıyla Ankara yolunu tuttular. İkinci Anzavur isyanı Balıkesir yöresinde devam ederken, Harbiye Nazırlığı'dan istifa eden Fevzi Paşa'nın yerine getirilen Süleyman Şefik Paşa'ya, İngiliz ve saray işbirliği ile Hilafet

Ordusu kurduruldu ve tekrar kılıçlar çekildi. Bu kılıç çekiş öyle bir çekişti ki, tam bir iç savaşa dönüştü kavga. Saltanat ve Hilafet adına kıyam başladı.

İkinci Anzavur isyanı sürerken, Hilafet ordusunun desteğiyle 13 Nisan'da Bolu-Düzce yöresi ayaklandı. Bu ayaklanma 19 Nisan 1920'de Beypazarı'na dek yayıldı. Bu arada Anzavur, 11 Mayıs 1920'de top ve ağır makineli tüfeklerle donatılmış 500 kişilik bir kuvvetle, üçüncü kez Adapazarı ve Geyve dolaylarındaki güçsüz Kuvay-ı Milliye ve ordu birliklerine saldırdı. 20 Mayıs 1920'de de, Geyve Boğazı yakınlarında Çerkez Ethem Bey'in Kuvay-ı Milliye kuvvetleri tarafından bozguna uğratıldı ve kaçmak zorunda kaldı. Şeyh Şamil isyanının Ruslarca bastırılmasından sonra, Osmanlı'ya sığınan Kuzey Kafkasya milletlerinden Abhaza ve Çerkezlerin yerleştirildiği Düzce'de, ayaklanmaya katılanların sayısı 4 bine ulaşmıştı. İsyancılar Düzce hapishanesini basıp boşalttılar, süvari birliğinin silahlarını aldılar, hükümet görevlileri ile subayları tutukladılar. Geyve'de bulunan 24.Tümen, Düzce isyanını bastırmak için yola çıkartıldı. Bu arada Hendek ve Adapazarı da isyancılara katıldı. 24.Tümen Hendek-Düzce yolu üzerinde isyancılarca pusuya düşürüldü, komutanı şehit edildi, mevcudu ise savaşamadan esir alındı.

Balıkesir ve Salihli Kuvay-ı Milliye'sinin komutanı Çerkez Ethem Bey, Binbaşı Nazım Bey, Kaymakam Arif Bey,

Binbaşı İbrahim Bey'in emrindeki düzenli ve düzensiz birlikler, İstanbul ile Ankara arasındaki isyan bölgesine gönderildi. Kumandan olarak da Ali Fuat Paşa Adapazarı'na, Refet Paşa da Bolu'ya gönderildi. İsyancılar ve isyancıları bastırmaya gelenler de vahşiydi. Vahşetin nedeni ise iç savaşın karanlığıydı. Bu iç savaşın iki temel merkezi vardı; biri Ankara, birisi de karmakarışık bir şekilde İstanbul-İngiliz desteğini almış üstü örtülü Enverci Anzavurcular.

Bir taraftan İstanbul'dan Ankara'ya yola çıkanlar, bir taraftan Ankara'da toplanacak meclis için milletvekili seçimleri, bir taraftan bu yollar üzerinde başlayan isyanlar, bir taraftan isyanları bastırmak için yollara düşen düzenli ve düzensiz milli birlikler, bir taraftan terhis edilen veya ordudan kaçan askerlerin dağlarda eşkıyalığa soyunmaları... Çok sevdiği ülkesinden Rusya'ya kaçarak, insanlarına hasret ölen Nazım Hikmet'in o dehşet günlerini anlatan "Kurtuluş Savaşı Destanı"ndan bir bölüm:

"(...) ve avuçlarında toprak ve kan vardı.../ve asker kaçakları/korkuları, mavzerleri, çıplak ölü ayaklarıyla/karanlık köylerin içinden geçiyorlardı./ Acıkmıştılar,/merhametsizdiler,/bedbahttılar./Şosenin ıssız beyazlığına inip/nal sesleri ve yıldızlarla gelen atlıyı çevirip ve Bolu dağında ekmek bulamadıkları için/deviriyorlardı uçurumlara/şayak, cıgara kâadı, tuz ve sabun yüklü yaylıları..."

Ankara'ya, İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinden seçilen 115 kişi ancak gelebilmişti. 70 bin işgal kuvvetinin bulunduğu İstanbul'da yeniden İttihatçı avı başlamıştı. İkinci kez şehri terk etme salgını başladı. Şehirdeki M.M ve Karakol adlı yer altı örgütleri vasıtasıyla aranan önemli kişiler İstanbul dışına çıkarılıyordu. 200 bin kişilik dev Sultanahmet mitinginin kahraman kadını, Amerikan himayeciliğinin de önde gelen ismi, Robert Kolej öğretmenlerinden, ilk kadın edebiyatçılardan; Halide Edip (Adıvar) Hanım ve eşi Dr. Adnan (Adıvar), İsmet Paşa, gazete sahibi Yunus (Nadi) Bey, Harbiye Nazırlığı'ndan istifa eden Fevzi (Çakmak) Paşa, kapatılan meclisin başkanı Celalettin Arif Bey, genç aydınlar, yerli ve yabancı gazeteciler ve daha başkaları bin bir zorlukla Ankara'ya geldi. Mustafa Kemal neredeyse her gün karşılama merasimi düzenliyordu. Mustafa Kemal ve karargahı Ankara'da Ziraat Okulu binasında konuk ediliyordu. Gelenlerin bir kısmı bu okulun yatakhanesine, bir kısmı da kız Öğretmen Okulu binasına yerleştiriliyordu. Ankara sanki yatılı okul olmuştu.

Anadolu'daki harekete karşı olan ve İstanbul'da yayınlanan Alemdar gazetesi, 11 nisan 1920 tarihli sayısında Anadolu'daki oluşuma, o zamanın gündemine başyazısıyla şöyle tepki gösteriyordu:

"(..) Artık bütün ümitlerini hayale bağlayan bu serseri maceracılar, milletin zihnini bir taraftan hâlâ Yeşil Ordularla ve Enver Paşa'nın geri geleceği hakkında

> uydurma yazılarla, halkı, uyuşturmaya çalışıyorlar, ondan sonra Müslümanlık ve Türklük aşkının timsali olarak kendilerini meydana atarlarken, İslamlık ve Türklüğü ve hatta bütün dünyanın en büyük düşmanı olan Bolşevikliği adeta kurtarıcı gibi gösteriyorlar."

İç savaşın olanca hızıyla yayıldığı 23 nisan 1920'de, Cuma günü Ankara'da ilk meclis törenle açıldı. Önce Hacı Bayram Camii'nde Cuma namazı kılındı. Namazdan çıkanlar, Hacı Bayram Camii'n, üzerinde Kuran'dan ayetler yazılı sancağını ve Ay-Yıldızlı bayrakları taşıyarak meclis binasının olduğu yere geldiler. İttihat ve Terakki zamanında yapılan Numune Okulu binasına gelen büyük topluluk, seçilen en yaşlı üye Sinop milletvekili Hoca Abdurrahman Efendi'nin başkanlığında kurbanlar kesti, dualar okudu; daha sonra başına "Türkiye" sözcüğü de eklenecek olan ve Büyük Millet Meclisi adını alan meclis, dini merasimle açıldı. Salonuna okul sıraları dizilmiş olan meclisin, başkanlık kürsünün arkasındaki levhada Hz. Muhammed'in şu ünlü hadisi yazılıydı:

"İşlerinizi meşveretle (konuşarak, tartışarak, anlaşarak) görün."

Ankara'ya gelebilen 115 kişinin katılımıyla, 416 üyeden oluşan meclisin mesleklere göre üye dağılımı şöyleydi; 115 memur ve emekli, 61 din hocası, 51 asker, 26 çiftçi, 37 tüccar, 49 avukat, 51 hekim, 8 şeyh, 6 gazeteci, 5 toprak ağası, 5 aşiret reisi, 2 mühendis. Bugünkü anlamda siyasi partilerin olmadığı mecliste üç grup oluştu. Sayısı 40 kadar

olan, eski İttihatçılardan oluşan ve muhalefeti temsil eden "İkinci Grup", Mustafa Kemal'in başında göründüğü "Müdafaa-i Hukuk" grubu, daha çok uzlaşmaları sağlayan "Müstakiller" yani "bağımsızlar" grubu. Bu üç ana grubu oluşturan siyasi akımlar ise, radikal milliyetçiler, hocalar ve din adamlarından oluşan, fakat bağımsızlıktan yana olan gelenekçi-muhafazakarlar, liberal meşrutiyetçiler, sosyalizm ve Rus sosyalizmini ifade eden Bolşeviklerdi. Asker ve sivil aydınlar ise, Doğu Mefkürecileri (Rus Bolşevizmi fikri, gayesi) ve Batı Mefkürecileri (Avrupa ve Amerika demokrasisi fikri, gayesi) şeklinde iki gruba ayrılmıştı.

Meclis, ülkedeki hemen hemen bütün siyasi ve fikri akımların yanında toplumsal, etnik, dini ve mezhebi çizgileri temsil etmesi bakımından renkliydi.

"TBMM'DEN BAŞKA GÜÇ YOK"

Mustafa Kemal, daha önce Ankara'da yapılan tartışmalardan sonra oluşturduğu bir önergeyi TBMM'ye sundu. TBMM'nin görev ve yetkilerini içeren ve kabul edilen önerge şöyleydi:

1- Hükümeti kurmak zorunludur.

2- Geçici olduğu bildirilerek bir hükümet başkanı tanımak ya da padişah vekili ortaya çıkarmak uygun değildir.

3- Mecliste yoğunlaşan ulusal iradenin, yurt alınyazısına doğrudan doğruya el koymasını kabul etmek temel ilkedir. TBMM'nin üstünde bir güç yoktur.

4- TBMM yasama ve yürütme yetkilerini kendinde toplamıştır.

TBMM'den seçilecek ve vekil olarak görevlendirecek bir kurul hükümet işlerine bakar. TBMM başkanı bu kurulun da başkanıdır. Padişah ve halife, baskı ve zordan kurtulduğu zaman, TBMM'nin düzenleyeceği yasal ilkeler içinde durumunu alır."

Osmanlı meclislerinde atamayla oluşturulan ve senatörlük kurumu olan "Heyet-i Ayan" bu mecliste yoktu. Her şeyin üstünde olan TBMM, kabul ettiği önergeyle Sivas'ta oluşan ulusal iktidarı da kendi bünyesinde toplamış, Ege ve Trakya'daki Müdafaa-i Hukuk derneklerini de kendisine bağlamıştı. Önergenin içeriğinde olan kuvvetler birliği kavramını zamanla içlerine sindiren milletvekilleri, özgür tartışma ortamında kendilerini bulmuştu. Seçimle toplanan ve ulusal egemenlik temeline dayanan meclisten çıkan hükümet de, bir halk hükümetiydi. Ankara'da kurulan ve ismi konmayan rejimin adı aslında "cumhuriyet"ti. Başkomutanlık sıfatını da taşıyan TBMM, bu sıfatı savaşın özel şartları gereği Mustafa Kemal'e geçici olarak devrederken, uzun uzun tartıştı. Savaşlara bu meclis karar verdi, sürdürdü, yetkililerden hesap sordu, kendisinden başka güç olmadığının farkında olarak özgürce davrandı. 16 Mart 1920'den sonra İstanbul tarafından yapılmış ve TBMM onayı olmadan yapılacak bütün anlaşma ve sözleşmeleri geçersiz ilan etti.

TBMM, 1921 yılında kabul edeceği bir Anayasayla yeni bir devlet kurdu. Evet... Artık, meşruiyetini geçmişten alan kağıt üstündeki bir Osmanlı Devleti İstanbul'da vardı; öte yanda da meşruiyetini, halktan ve emperyalistlere karşı haklı vatan savunmasından alan bir devlet de Ankara'da vardı... Adı da Büyük Millet Meclisi hükümetiydi.

Yapılan seçimle TBMM, hükümet üyeleri ile hükümete ve kendisine başkanlık yapacak üyeleri seçti. TBMM başkanı ve hükümet şu isimlerden oluştu: Hükümet ve TBMM Başkanı; Mustafa Kemal, Şer'iyye ve Evkaf (Dini İşleri ve Vakıflar Bakanı) Vekili; Hasan Fehmi Efendi, Hariciye (Dışişleri Bakanı) Vekili; Bekir Sami Bey, Sıhhat ve İçtimaî Muavenet (Sağlık ve Toplumsal Yardım Bakanı) Vekili; Dr. Adnan (Adıvar) Bey, Milli Müdafaa (Milli Savunma Bakanı) Vekili; Fevzi (Çakmak) Paşa, Nafia (Bayındırlık Bakanı) Vekili; İsmail Fadıl Paşa, Adliye (Adalet Bakanı) Vekili; Celalettin Arif Bey, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye (Genelkurmay-Savaş Bakanı) Vekili; İsmet (İnönü) Paşa, Maliye (Ekonomi Bakanı) Vekili; Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey, Dahiliye (İçişleri Bakanı) Vekili; Cami Bey.

TBMM, yaptığı ilk toplantılarda Misak-ı Milli'yi kabul etti, İhanet-i Vataniye Kanunu çıkardı. İç savaş bütün şiddetiyle sürerken, tehlike Ankara kapılarına dayandı. Ziraat Okulu'ndaki askeri karargahta bile tehlike yaşanıyordu. Bazı geceler İsmet Paşa, Mustafa Kemal de dahil olmak

üzere çevrede nöbet tutulmaya başlandı. İç savaş Ankara civarındaki şehirlere sıçramıştı. Hilafet Ordusu ve isyancıların Ankara'ya girmesi ihtimaline karşı, milletvekillerinin Kayseri ve Sivas'a gönderilmeleri dahi gündeme geldi.

GÜNEY SEVİNDİRİYOR

İç savaşın karabasan günlerinde, geleceğe yönelik iyimser haberler Güney'den geldi. Maraş'tan sonra, Fransızlar 11 Nisan 1920'de Urfa'dan çekilmek zorunda kaldı. Antep, Mersin, Tarsus, Adana'da ulusal kuvvetler, Fransız ve Ermeni güçlerini nefes almayacak şekilde sıkıştırırken, stratejik Toros tünellerinin bulunduğu Pozantı'daki Fransız kuvvetleri ulusal güçler tarafından kuşatıldı. Ulusal kuvvetlerin ordu birlikleriyle de desteklendiği Güney'de, Fransızlar her bakımdan zorlanıyordu. Kuvay-i Milliye ve düzenli askeri birliklerin başarısı karşısında, Fransa doğal olarak İstanbul'u değil, Ankara'yı muhatap almak zorunda kaldı. Ankara'ya gelen bir Fransız heyetiyle, Adana'nın boşaltılması şartıyla 20 günlük bir mütareke yapıldı. Yapılan görüşmelerde Mustafa Kemal, Fransızların işgalinde bulunan bölgelerin tümüyle boşaltılmasını açık ve kesin bir dille istedi. Fransız delegesi bu konuda yetki almak için, Paris'e gitmek zorunda olduklarını ileri sürdü. Bu arada Fransızlar, Anadolu'nun taşkömürü havzası Zonguldak'ı işgal edince, Mustafa Kemal, anlaşmaya uyulmadığı gerekçesiyle geçici ateşkesi bozdu. Fransızla-

rın, hem de iç savaş şartlarında, Ankara'yla ateşkes anlaşmasına yanaşması, işgalcilerin bir blok olarak davranmadıklarını göstermesi bakımından önemli bir sinyaldi.

İDAM KARARLARI VE İSLAM DÜNYASINA SESLENİŞ

Bu günlerde Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey başkanlığındaki bir heyet de, Sovyet Rusya ile ilişkilerin geliştirilmesi için Moskova'ya gönderildi. Ziraat Okulu binasındaki karargahla, şehir içi arasındaki telgraf hatlarının dahi zaman zaman kesildiği bir ortamda; 11 Mayıs 1920'de kendisi, İsmet, Fevzi, Bekir Sami, Celalettin Arif, Rıza Nur, Fahrettin (Altay), Rifat (Börekçi), Adnan Bey ve Halide Hanım'ın gıyabında, İstanbul hükümetince verilen idam kararlarının, Vahdettin tarafından onaylanması sırasında Mustafa Kemal, "İslam Dünyasına" başlığıyla şu çağrıda bulunuyordu:

> "Güney çöllerinin bir köşesinde toprağın seslerini dinleye dinleye yatan şanlı Peygamberimizin ruhlarımızla birleştirdiği İslam kardeşlerimiz, seçkin dinin son askeri, kuşatılmış bir kale içinden size sesleniyor.
>
> (...) Sınırlarında savaşların yangını hiç sönmeyen, çevresinde düşmanlık dalgalarının kabarması kesilmeyen Anadolu'dan, başlangıcı bilinmeyen kutsal savaş topraklarından yükselen sesimiz, aldatıcıların ve hilecilerin bin engeli arasından geçip sizi bulabilecek mi?

(...) İslam birliği düşüncesinin sonradan en büyük temsilcisi Yavuz Sultan Selim'in dediği gibi 'İslam gönüllerinin bir arada olması için kendisini adayan' ulusumuza, onun bağımsızlık savaşına, manevi yardım ve onayınızı bir saniye eksik etmeyin; ta ki, İslam'ın tutulma durumunda bulunan güneşi büsbütün kararmasın, yeniden dünyamız üstünde ışıldamaya başlasın. Esenlik ve kurtuluş her zaman din kardeşlerimizin üzerine olsun."

Hilafet'in de temsilcisi olan Padişah Vahdettin'in idamına karar verdiği Ankara'nın bu çağrısına, yine en büyük destek Hindistan'dan geldi. Hindistan Müslümanlarının temsilcisi Muhammet Ali ve Hinduların temsilcisi Gandi, durmaksızın şehirleri dolaşıyor ve İngilizlerin Osmanlı politikasını şiddetle eleştiriyordu.

Adapazarı, İzmit ve Ankara'ya yakın şehirler Bolu, Yozgat, Sivas, Tokat ve Konya'da birbiri ardına çıkan İstanbul yanlısı isyanlara karşı; kâh Çerkez Ethem'in Yeşil Ordu denilen kuvvetleri, kâh Ali Fuat ve Refet Bey'in emrindeki Kuvay-ı Milliye ve düzenli birlikler kasabadan kasabaya, şehirden şehre gidiyor, Ege'deki Demirci Efe'den yardım isteniyor ve isyanlar kanla bastırılıyordu. Şehir meydanlarında idam edilmek istenenlerin listesi onay için Ankara'ya gönderiliyor ve isyancılar meydanlarda kurulan idam sehpalarında cezalandırılıyordu. 1920'nin son aylarında isyanların önemli ölçüde bastırılmasında büyük

rol oynayan Çerkez Ethem de, zaman zaman Ankara'ya kafa tutabilecek ölçüde bir güç olarak ortaya çıkmıştı. Bursa milletvekili Hakkı Behiç Bey'in önderlik ettiği komünizan fikirlere, Çerkez Ethem ve kuvvetleri de katılmış, Eskişehir'de de Yeni Dünya adında bir gazete çıkartılmaya başlanmıştı. Çerkez Ethem'in Yeşil Ordusu'yla silahlı bir güce de kavuşan Hakkı Behiç'in, Anadolu kökenli saf komünizminin, Rusya'ya ve Rus Bolşeviklerin toplandığı III. Enternasyonal'e bağlı Türk Komünist Partisi'yle, hemen hemen hiçbir bağlantısı yoktu. Kalpaklarında kızıl yıldız armalarıyla dolaşan milletvekillerinin bulunduğu Ankara'nın 1920 sonbaharında Mustafa Kemal, komünist hareketi kontrol altına almak için, Türkiye Komünist Partisi adıyla bir parti kurdurdu. Bu partiye kendisi başta olmak üzere İsmet, Kazım, Ali Fuat ve Fevzi Paşaları üye yaptı, genel sekreterliğe de Hakkı Behiç Bey'i getirdi. Asker Mustafa Kemal, siyasetin cilvelerine göre hareket ediyordu. Karşı olmasına rağmen, varlığı gerekli olan siyasi akımı da kontrol etmenin yollarını biliyordu.

YUNAN HÜCUMU

İç çatışmaların yoğun olduğu 22 Haziran 1920'de, Yunan kuvvetleri, İngilizler tarafından çizilen ve Milne Hattı denilen Menderes Nehri Havzası'ndan genel hücuma geçti. Bölgedeki gönüllü birliklerden oluşan Kuvay-ı Milliye cephesi yarıldı. Yunanlılar 8 Temmuz'da Bursa'yı, 29 Ağustos

günü Uşak'ı, daha sonra Balıkesir'i işgal etti; Eskişehir ve Afyon'u sıkıştırmaya başladı. Ayrıca 20 Temmuz'da Tekirdağ'a çıkarılan Yunan tümenleri, Edirne de dahil, Trakya'yı denetimi altına aldı. Bölgedeki Türk kuvvetlerinin bir kısmı esir düşerken, bir kısmı da Bulgaristan'a sığındı.

Ankara'da meclis ayağa kalktı. Sorumlu aranıyordu. Sorumlu da, kendi içinden çıkardığı hükümetti. Mustafa Kemal, bir taraftan mecliste oluşan aşırı duyarlılığı mantık sınırlarına çekmeye çalışırken; bir taraftan da Batı Cephesinde ve bütün Anadolu'da, düşman kuvvetlerine karşı durmak ve zafer kazanmak için, düzenli ordunun gerekliliğini ısrarla anlatarak, meclisi bu çizgiye çekmeye çalışıyordu. Kürsüye çıkıyor, uzun uzun konuşuyor, kürsüden iniyor, kendisi için ayrılmış başkanlık yerinde değil de, milletvekilleri sıralarına oturuyor, oturduğu yerden konuşanlara müdahale ediyor, oturum aralarında yatılı okul öğrencisi edasıyla arkadaşlarının omzuna elini atarak, meclis koridorlarında dolaşıyor; akşamlarıysa Ziraat Okulu karargahında kurduğu masada tartışıyor, durum müzakeresi yapıyor, gecenin ilerleyen saatlerinde Anadolu'nun dört bir bucağına durum hakkında her bir ayrıntıyı atlamadan telgraflar çekiyor, çok sıkıldığı zamanlarda ABD'nin Yakın Doğu Yardım Temsilcisi Miss Billings ile Miss Alan'ın evine arkadaşlarıyla konuk oluyor, böylelikle erkekler dünyasından bir nebze olsun uzaklaşmaya çalışıyordu.

SEVR ANTLAŞMASI

Her günü olay olan, dünyanın gözü ve kulağının Ankara'da olduğu sıcak Ağustos ayının 10'unda, Paris'in Sevr Sarayı'nda, kararı daha evvelce alınmış Osmanlı barışı imzalandı. Osmanlı "barışı" değil de, Osmanlı'nın "teslim" antlaşması olan Sevr haberini 12 Ağustos 1920 tarihli Dersaadet gazetesi manşetten şöyle verdi;

"Barış antlaşması dün delegeler tarafından Sevr sarayında imzalandı. Bugün Türklerin matem günüdür."

Manşetin altındaki resimde; ufuktaki tepelerin arasında batan mı çıkan mı belli olmayan bir güneş, öküzlerin çektiği karasabanla toprağı işlemeye hazırlanan köylü ve çocuğu görüntüsü yer alırken, köylü şu nasihatte bulunuyordu:

"Oğul; bugün yeni bir devire giriyoruz. Artık geçmiş

günleri unutmak ve yüreğinin acılarını dağlamak için sabanını sürmeye başla ve her gecenin bir sabahı olduğunu unutma!"

Sevr'in can alıcı hükümleri şöyleydi:

"İstanbul, Osmanlı Devleti'nin başşehri olarak kalıyor. Fakat, Osmanlı Devleti azınlıkların haklarını gözetmezse, İstanbul Türklerin elinden alınacak. Boğazlar, harp zamanında bile bütün devletlerin gemilerine açık bulundurulacak ve 'Boğazlar Komisyonu' adını taşıyacak bir komisyon yönetiminde bulunacak. Merkezi İstanbul olacak bu komisyonun ayrı bütçesi ve ayrı bayrağı olacak. İstanbul'da çalışacak bir komisyon, Doğu Anadolu'nun Türk vilayetlerini Kürdistan adı altında teşkilatlandırması için bir özerklik idaresi tasarısı düzenleyecek. Doğu Anadolu vilayetlerinin bir kısmında hür ve bağımsız bir Ermenistan kurulacak. Türkiye ile Ermenistan arasındaki hudut, Birleşik Amerika Devletleri Başkanı Wilson'un hakemliğine bırakılacak. Türkiye'nin, Midye doğusunda, Podima denilen yerin yedi kilometre kuzey doğusunda bir noktadan, Marmara Denizi sahilinde Kalikritia'nın bir kilometre güney doğusuna kadar uzanan hattın batısında kalan kısım Yunanistan'a ait olacak. İmroz ve Bozcaada adaları da Yunanistan'ın hakimiyetine geçecek. Osmanlı Devleti Suriye'yi Fransa'ya bırakacak. Hudut; Suriye'nin Mardin, Urfa ve Cebelibereket'in kuzeyinden çizilecek. Arabis-

tan ve Mezopotamya (Musul vilayeti dahil) İngiltere'ye bırakılacak. Askerlik hizmetinin mecburi olmayacağı Osmanlı Devleti'nin ancak 50 bin kişilik bir ordusu olacak, bunun 35 bini jandarma olacak. Askeri kuvvetin ağır silahları, uçakları, zırhlıları bulunmayacak. Azınlıklara Türklerden fazla haklar verilecek, Müslüman milletlerden de azınlık ihdas edilecek (ortaya çıkarılacak). Kapitülasyonlardan bütün devletler istifade edecek."

Paris'te toplanan 500 gazetecinin dünyaya duyurduğu kölelik anlaşması, İstanbul'da Sultan Vahdettin'in başkanlığında toplanan Saltanat Şurası'nda görüşüldü ve Topçu Feriki Rıza Paşa'dan başka herkes Sevr'e olumlu rey verdi. Yunanlıların Ege'de ilerleyişi, bu ilerleyişe Kuvay-ı Milliye'nin engel olamayışı, İtilaf devletlerinin Mustafa Kemal'in önemli bir güç oluşturamadığı yönündeki telkinleri de, İstanbul'un antlaşmayı imzalamasında önemli bir etken oldu. İstanbul halkı anlaşmaya, saat birde beş dakikalık iş bırakma eylemiyle tepkisini gösterdi. Tüm cami, mescit ve tekkelerde öğlen namazına davet edilen Müslümanlar, Osmanlı mülkünün selameti için dua okudu, akşam saatlerinde minarelerden sala verildi. Gazino ve genel yerlerde çalgı çalınmadı. Kölelik anlaşmasının Saltanat Şurası'nda kabul edildiği günü, İstanbul matem olarak yaşadı. Sevr'in siyasi sonuçları hem İstanbul'da, hem de Atina'da da kısa zamanda ortaya çıktı. Yunanistan'da Venizelos, yapılan seçimleri Kralcılara kaptırırken, İstan-

bul'da da, beraber çalışacak kişi bulamayan Damat Ferit Paşa, Vahdettin tarafında görevinden alındı. Hükümetin başına bir kere daha sadrazam olarak Tevfik Paşa getirilirken, Ankara'ya yakınlığıyla bilinen İzzet Paşa İçişleri Bakanlığına, Salih Paşa da Bahriye Bakanlığı'na atandı.

KAZIM PAŞA SEVİNDİRİYOR

Batıda durum Yunanlıların lehine gelişirken, Moskova'da yapılan görüşmelerin içeriği Ankara'yı harekete geçirdi. Ermenilerin geleceği konusundaki Rus çekinceleri, doğudaki Kazım Paşa'nın komutasındaki 15. Kolordu'yu hareketlendirdi. Her an askeri bir harekete hazır halde bekleyen birlikler; Oltu, Sarıkamış ve Kars'ı daha önce işgal etmiş Ermenilere karşı, 28 Eylül 1920'de hücuma geçti. Merkezi Erivan'da bulunan Ermeni Cumhuriyet Ordusu mağlup edildi. 29 Eylül 1920'de Sarıkamış, 30 Ekim'de de Kars tekrar geri alındı. Paris'te imzalanan teslim antlaşması, Osmanlı Devleti'ni kuranların türbelerinin bulunduğu ve ilk başşehirlerden Bursa'nın elden çıkması, iç savaşın kardeşi kardeşe düşüren acımasızlığıyla bunalan Ankara, Erzurum'dan gelen haberle bir nebze olsun moral buldu. Ziraat Okulu karargahındaki askerler, subaylar, Anadolu Ajansı'nın genç aydınları bir anda coştu. Erzurum'dan gelen telgraf metnini önüne gelene gösteren gözlüklü, şişmanca ve güleç yüzlü yüzbaşı Tevfik Bey, "Gözümüz aydın; Kazım Paşa Kars'a girmiş" haberini veriyordu. Bir taraftan da küçük bölmelerde çalışan

subaylara, "Şark kısmını idare edenler bu akşam tatlı yiyecekler, Garp kısmında olanlar pırasa yiyecek" diyerek ortalığı kahkahaya boğuyordu. Ziraat Okulu'ndaki sevinç TBMM'de de yaşanıyordu. Kazım Paşa'nın çektiği telgrafın TBMM'de okunması, herkesin yüzünde bir "Ohhh" rahatlığı yaratmıştı. Doğu Cephesinde kazanılan başarıyla; Moskova'nın, özellikle Van ve Bitlis'in Ermenilere bırakılması, Lazlara özerklik verilmesi teklifleri gündemden kalktı ve 2-3 Aralık 1920'de Ermenilerle Gümrü Antlaşması imzalandı. Antlaşmaya göre, Gürcistan da Ardahan ve Artvin vilayetlerini tahliye etti. Yeni Türkiye ilk barış antlaşmasını imzalamanın verdiği moralle, yine Batı Cephesinin sorunlarına döndü.

ÇERKEZ ETHEM'İN BİTİŞİ

Bu arada Batı Cephesi komutanı Ali Fuat Paşa, Gediz'de ordusuyla ilişkisi kopan bir Yunan tümeninin, bir hücumla imha edilmesini teklif etti. Ankara'daki genelkurmayın teklife olumsuz yanıt vermesine karşın, Çerkez Ethem'in de etkisinde bulunan Ali Fuat Yunanlılara saldırdı. Sonuç tam bir felaketti. Yunan kuvvetleri bu kez de, Eskişehir'in kapıları demek olan İnegöl ve Yenişehir'i işgal etti. Mustafa Kemal, kendini iyiden iyiye çeteciliğe kaptıran Ali Fuat Paşa'yı Ankara'ya çağırdı ve Moskova'ya büyükelçi olarak gitmesi için ikna etti.

Düzenli ordunun doğudaki başarısı, batıdaki düzensiz birliklerden oluşan kuvvetlerin, artık görevini tamamladığı

görüşünü TBMM'ye kabul ettirdi. Mustafa Kemal, Fevzi Paşa, Batı Cephesi Komutanı da olan İsmet Bey, bütün dikkatlerini düzenli ordunun kurulmasına verdiler. Alınan kararla, Çerkez Ethem kuvvetleri de dahil olmak üzere, bütün askeri güçlerin düzenli ordu saflarına ve emrine katılmaları yönünde genelge yayınlandı. Ege'deki Demirci Efe ve diğer efeler, alınan kararın ciddiyetini eşkıyalıktan ve köylülükten gelen doğal bir sezgiyle kavrayıp, hemen emre uydu. Çerkez Ethem'le yapılan görüşmeler sonuç vermedi ve ipler giderek kopma noktasına geldi. Çerkez Ethem, TBMM de dahil herkesi tehdit etmeye başladı. Gösterdiği kahramanlıkların olumlu yanları uzlaşmaz tavrıyla aşınıyor, giderek yalnızlığa sürükleniyordu. Kurulacak orduda, kendisine uygun komutanlığın verilmesi tekliflerine olumsuz cevap veren Çerkez Ethem ve yakınları, Mustafa Kemal'in ikna çabalarına da soğuk davranınca, devreye "zor" yöntemi girdi.

29 Aralık 1920'de Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey ile Güney Cephesi Komutanı Refet Bey, Çerkez Ethem kuvvetlerini ortadan kaldırmak için harekete geçti. Kütahya yörelerinde bulunan Çerkez Ethem kuvvetleri, Batı Cephesi kuvvetlerinin şehri işgal etmesi üzerine Gediz'e çekildi. Sürdürülen takiple Çerkez Ethem bu kez de Simav'a sığındı.

Yeniden teşkilatlanan ve yeni güçlerle kendisini yaratmaya başlayan Batı Cephesi kuvvetleri, giderek kendi mevzilerinden uzaklaşmaya başladı. Çerkez Ethem'i takip ne-

deniyle cephelerin boşaltıldığını, askerlerin mevzilerden uzaklaştığını gören Yunan kuvvetleri, 6 Ocak 1921 günü Bursa ve Uşak bölgesinden süratle harekete geçti. Amaçları; Eskişehir ve Afyonu ele geçirip, Ankara yolunu tutmaktı. Bu şehirlerin elden çıkması, stratejik demiryolu kavşaklarının da elden çıkması demekti. Bursa ve Uşak'tan yola çıkan Yunan kuvvetleri, Kütahya önlerinde birleşme imkanı bulurlarsa, Çerkez Ethem'e karşı geride bırakılan Ankara kuvvetlerini de arkadan vurabilirdi. Çerkez Ethem için terk edilen mevzilerin oluşturduğu askeri zaaf, Ankara yolunu, Yunanlılara zahmetsizce açma noktasına getirdi.

I. İNÖNÜ ZAFERİ

İsmet ve Refet Bey, Çerkez Ethem'in takibine ara vermek zorunda kaldı. Kütahya ve Gediz'e kadar gelen kuvvetlerin büyük bir kısmını, süratle İnönü ve Dumlupınar mevzilerine sevk etmek üzere harekete geçildi. Bunun için üç günlük bir yol vardı ve her iki kuvvet arasında zamana karşı askeri bir yarış başladı. Yunanlılar önce varırsa, ellerini kollarını oynatmadan Eskişehir'e girmiş olacaklardı. Çerkez Ethem'e karşı bir kısım kuvvet Kütahya yöresinde bırakıldı, diğerleri İnönü mevzilerine hareket ettirildi. Bunun yanında, Ankara'da yeni kurulmakta bulunan 4.Tümen de cepheye çağrıldı.

Yunanlılar da süratle ilerleyerek 8 Ocak'ta Çivril ve Pazarcık'ı, 9 Ocak sabahı da Bilecik ve Bozüyük'ü işgal etti.

Artık Eskişehir yolu onlar için açıktı. Ama İsmet Bey'in kuvvetleri de bölgede mevzilerini almıştı. Yunanlılar aynı gün öğleden sonra Bozüyük yönünden şiddetle hücum etti. İki kuvvet İnönü adındaki bir köyde kapıştı. Savaş 10 Ocak günü de sürdü. Yunanlıların her yaptığı hücum inatla durduruldu. 11 Ocak günü sabahı Yunan kuvvetleri Bursa'ya doğru çekilmeye başladı. Zamana karşı kazanılan ve adını küçük bir köyden alan I. İnönü Zaferi, küçük fakat stratejik değeri büyük olmasıyla, Ankara için büyük bir moral oldu. Yeni kurulmaya başlanan düzenli birliklere güven geldi.

Dikkatler yine Çerkez Ethem takibine çevrildi. Toparlanan kuvvetlerle tekrar harekete geçildi ve Çerkez Ethem kuvvetleri dağılmak zorunda kaldı. Birçok kahramanlığa imza atan Kafkas göçmeni bu yiğit komutan, ne yazık ki güç tutkusuna ve kardeşlerinin siyasi iktidar hırsına yenildi. Yunanlılara karşı kurduğu gerilla mevzilerinden, yine Yunanlılara teslim oldu. Mustafa Kemal'in "harb-i sagir", yani gerilla dönemi diye adlandırdığı dönem, ne yazık ki çatışma halinde son buldu.

Yunanlılara karşı kazanılan I. İnönü Savaşı; hem içte, hem de dışta düzenli orduya, TBMM'ye ve siyasi kadrolara güveni sağladı. TBMM, 21 Ocak 1921'de, "Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir, yürütme ve yasama yetkisi yalnız TBMM'nindir, Türkiye Devleti TBMM tarafından idare olunur ve hükümeti TBMM hükümeti unvanını taşır"

maddelerini içeren ilk anayasasını onayladı ve meşru bir devlet olduğunu ilan etti.

İtilaf devletleri, İnönü Savaşı'nın sonuçlarıyla, Sevr'in Ankarasız uygulanma şansının olmadığını görerek, Londra'da yeni bir konferans toplamaya karar verdi. Toplanacak konferansa, İstanbul'la birlikte Ankara'nın da delege göndermesini teklif ettiler. Bu teklif açıkça; İngiltere, Fransa, İtalya ve İstanbul'un TBMM'yi resmen tanıması anlamına geliyordu. Bu olayın bir önemli tarafı da, Ankara ile İstanbul arasında uzlaşma sağlamak; Sevr Antlaşması'na çok yakın bir başka Sevr'e, Ankara'yı da ortak etmekti. Bir anlamda Ankara'yı İstanbul'a bağlamaktı. Konferansa İstanbul'u temsilen Sadrazam Tevfik Paşa, Ankara'yı temsilen Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey katıldı. 27 Şubat'ta başlayan konferansta, Tevfik Paşa ayağa kalıp, "Türkiye namına mütalâa (görüş) beyan etmek hakkı, milletin itimadını haiz (sahip) Anadolu heyetinindir. Sözü Bekir Sami Bey'e bırakıyorum" diyerek, TBMM'nin, gerçek manada söz sahibi bir devletin organı olduğunun altını çizdi. Konferans hiçbir sonuca ulaşamadan dağıldı. Mustafa Kemal'in Ankarası, masa başı siyasetlerin de ustası olduğunu, şartlar lehine dönmüşken, verilen göstermelik ödünlere kanmayacağını, dünyaya hissettirdi. İngiltere'nin yeni Sevr oyunu da, Ankara'nın kararlı tutumu sayesinde sahneden düştü.

Bir umudun, bir çılgınlığın beklentisi de, uluslararası anlaşmalarla güç toplayan Ankara'da yerini gerçekliğe terk ediyordu. Düzensiz askeri kuvvetlerin dağıtılmasıyla güçlenen ordu, bu alanda disiplini ve askeri başarıyı yakalamış, Mustafa Kemal'in de siyasi etkisi artmıştı. Tüm bu gelişmelere karşın İttihatçılar, Enver Paşa'nın Anadolu'ya gelip liderliği alacağına inanıyorlardı. Bu dedikodular Ankara'da ayyuka çıkmıştı. Enver Paşa'nın, eşi Naciye Sultan'a ve Mustafa Kemal'e yazdığı, o dönemdeki söylentilere açıklık getiren mektuplar, yıllar sonra gazeteci Murat Bardakçı tarafından Hürriyet gazetesinde yayınlandı:

NACİYE SULTAN'A YAZDIĞI MEKTUP

Enver Paşa, 1921'in 16 Temmuz günü Moskova'dan o sırada Almanya'da bulunan Naciye Sultan'a 'nasıl müteessir olduğunu' yazıyor, arkasından da Mustafa Kemal Paşa'nın İttihadçılar'ın memlekete dönmelerine izin verilmeyeceği yolundaki bir demecinin kendisini ne derece hiddetlendirdiğini anlatıyor.

'Sevgili Naciyeciğim, sultanım.

Dünkü mektubumun tesiriyle pek müteessir iken öğleden sonra aldığım postanın getirdiği 7 Temmuz tarihli kısa fakat sanki eninlerimi (inlemelerimi) duyarak teselli için yazdığın kalbi satırların elemimi tadil etti

(değiştirdi, kaldırdı). Ah! Naciye, hele bugünler senin şöyle ellerin arasına başımı bırakarak ağlayıp can sıkıntılarımı gidermeye ne kadar muhtacım.

Mahpeyker'in (Paşa ile Naciye Sultan'ın büyük kızları) rahatsızlığına da acındım. ...Bilmem Allah kederi de, sevinci de verince birbiri üstüne veriyor. İnşallah bu kadar kederden sonra sevinç verir.

Derken, İstanbul gazetelerini okudum. Mustafa Kemal'e evvelce açık olarak bütün iyi niyetimle her şeyi anlatmış iken kendisini Halil ve Küçük Talat'ın çıkarılması üzerine haklı göstermek ve belki de iyi olacak bir barıştan sonra yalnız benim değil, bütün İttihadçılar'ın memlekete gelmemizi engellemek için yazdırdığı satırlar da canımı sıktı. Fakat Allah büyüktür. Elbet millet yakında anlar da hakikati görür.

Bunları okuduktan sonra ...Çiçerin'e (Sovyet Dışişleri Komiseri) gittikti... Bizim istediklerimizi yapıp yapamayacaklarını kat'i olarak anlamak istedik. Aşağıdaki suallere hemen hep kaçamaklı ve olmayacak cevaplar verdi:

1 Afganistan sınırında Cemal Paşa ile görüşmek isterim: 'Lütfen telgraf gönderiniz.' Pekiyi, fakat telgraf bazen iki ayda gitmiyor. Kabil'den hududa kadar altı

hafta niye çekelim ki? 'Evet!' dedik. Bundan işi uzatmak, adeta imkansız kılmak istediği anlaşıldı.

2. 'Trablus ve Mısır ve Arnavutluk'a yardım hakkında.' Bunun için iki ay sonra Roma'da oranın komünist reisi Çinari'nin emri altında bir komisyon olacakmış. Onlarla kararlaştırılmak lazım imiş. Bu da boş demek. ...Hülasa, hep hiç.

...İstanbul gazetelerine Mustafa Kemal Paşa'ya son gönderdiğim mektubun birer suretini göndererek... biraz yüzüne vurmak istiyorum. Bakalım, sabaha ne olur? Ah Naciyeciğim! Bunlarla başını ağrıtmak istemem. Eminim, senin de orada nasıl canını sıkıyorlar? Hele, Mahpeyker'in rahatsızlığı geçsin... Ah! Ben bunu düşününce her derdimi unuttum. Sen sağ ve o da mes'ud olsun, ben herşeye katlanırım. Şimdilik öper, seni Allah'ın birliğine emanet ederim. Enver'in'"

MUSTAFA KEMAL'E YAZDIĞI MEKTUP...

Enver Paşa, amcası Halil ve kardeşi Nuri Paşalar'ın Türkiye'ye girmelerine izin verilmemesi üzerine, Moskova'dan 16 Temmuz 1921 günü Mustafa Kemal Paşa'ya oldukça uzun bir mektup göndermişti. Mektubunda Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki faaliyetlerini ve

Moskova'daki çalışmalarını anlatan Enver Paşa, daha sonra 'memlekete eninde sonunda geleceğini ve bunu hiç kimsenin engelleyemeyeceğini' söylüyordu.

'Anadolu Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya.

Muhterem Paşam,

...Sizin 'İttihad ve Terakki manevrası başladı' diye 'Üzerimize yükleniyorlar' buyurmanız ve sonra da 'Bolşevikler'le münasebette bulundunuz' demenizden sonra Halil'in memleketten çıkmasından ısrar edildiğini, ...Küçük Talat Bey'in tevkif ettirilerek yine çıkarılmış olduğunu, Nuri'nin de Erzurum'da kalebend edildiğini öğrendim.

Herşeyi size açık bildirdiğim halde akraba ve arkadaşlarımın bu muameleye maruz kalmalarını doğru bulmuyorum. Dolayısıyla, size bir defa daha vaziyeti izah etmeyi muvafık buldum:

Ben, Kırım'da kalıp Kafkasya'ya geçmeye savaştım. Birçok tehlikelere rağmen muvaffak olamadım... Bir sene zarfında iki defa tutularak beş ay hapis olmak ve altı defa tayyareden düşmek suretiyle nihayet Moskova'ya geldim. ...Zannedilenin aksine, bizlere Bolşeviklik teklif edilmedi.

Maddi yardıma gelince: Ne verirlerse alınması prensibinin takip edilmesinin uygun olacağı, böylece Anadolu'nun 'Rusya yardımımıza geliyor' diye manevi kuvvetinin artacağını ve Avrupa'nın 'Anadolu, Bolşeviklerle anlaştı' diye bizi daha kuvvetli göreceğini düşünerek bildiğiniz ilk maddi anlaşmayı yapmaya çalıştım. Fakat hiçbir vakit resmen Anadolu adına hareket etmedim.

Bakü'ye geldiğimde, değil yalnız Türkiye'de, fakat bütün İslam memleketlerinde derhal aksi tesir göreceğinden ve bunun da İngilizler'in işine yarayacağından emin olduğum için Türkiye'de ve Şark'ta komünizm taraftarı olmadığımı kongrede açıkça söyledim.

...Ankara delegeleri, Ruslar'dan 200 bin tüfek vesaire istediler. ...Ruslar'ın bunu veremeyeceğini ve işin sürüncemede kalacağını farkettim, ne verirlerse kabul edeceğimizi söyledim ve işi yapılabilir hale getirmeye çalıştım. Bu suretle bir miktar altın parayla 15 bin tüfek vesairenin alınması sağlandı.

...Anadolu'nun kazandığı başarının şerefini üzerime almayı hiçbir zaman düşünmedim. Anadolu hükümeti namına resmen bir işe girişmediğim halde, Moskova'ya gel-

diğimiz zaman Anadolu heyeti üyelerinin her önüne gelen Rus'a 'Enver Paşa'nın ve arkadaşlarının bizimle münasebeti yoktur' demelerinin sebebini de anlayamadım. Hatta arkadaşların filmi çekilirken Ruslar benim de bulunmamamı ısrar ettikleri halde, bütün şerefin bunu resmen yapanlara ait olduğunu ileri sürerek kabul etmedim.'"

Büyük yanlışların ve büyük çılgınlıkların adamı olmasına karşın, büyük bir vatansever olan Enver Paşa'nın yazdığı mektuplarda, tüm kızgınlığına rağmen, artık Mustafa Kemal gerçeğini içine sindirmiş olduğu görülüyor. Enver Paşa'nın, "Biz istersek oraya geliriz, bu böyle bilinsin" demelerinin altında yatan gerçek ise, onların Anadolu'ya bir daha gelemeyecekleridir...

Bunu bilen Moskova ile Ankara arasındaki ilişkiler de, yeni bir boyut kazanıyordu.

MOSKOVA ANTLAŞMASI İLE AÇILAN KAPILAR

Ankara ile Ermeniler arasında imzalanan Gümrü Antlaşması'ndan sonra, Ermenistan da Azerbaycan gibi sovyetleştirilerek Sovyetler Birliği'ne katıldı ve SSCB fiilen Türkiye'nin sınır komşusu oldu. 20 şubat 1921'de Gürcistan ve bir ara Pontus Cumhuriyeti'nin ilan edildiği Batum SSCB'ye katılınca, Anadolu'nun Doğu sınırlarıyla Kafkasya bölgesi

TBMM ile SSCB'nin sorunu haline geldi. SSCB ile Ankara arasındaki ilişkiler, bundan sonra yoğunluklu olarak devletler arası ilişkiler düzeyine ulaştı. 2 Ocak 1921'de Ukrayna ile TBMM arasında Dostluk ve İşbirliği Antlaşması, daha sonra da 16 Mart 1921'de Moskova Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma, 28-29 Ocak günü SSCB yanlısı Türk Komünist Partisi Başkanı Mustafa Suphi ve arkadaşlarının, Trabzonlu Osman Kahya tarafından denize atılarak boğdurulmasına karşın yine de imzalandı. Ankara ve Moskova'da karşılıklı elçilikler açıldı. Son iki yüzyıl içinde sürekli savaşan iki güç, ilk kez birbirlerine dostluk elini uzatıp, bölgede yine önemli bir güç olduklarını yeni rejimleriyle dünyaya duyurdu. Etraflarında örülmek istenen yalnızlık çemberini birbirlerini tanıyarak kırdılar. Akdeniz'den başlayıp, Anadolu, Kafkasya, Orta Asya üzerinden Çin denizi kıyılarına kadar ulaşan tarihi İpek Yolu'nun denetiminin, yine kendilerinde olduğunu emperyalist Batılılara gösterdiler. Ruslar, SSCB adıyla tarihsel toprağını ve nüfuz bölgelerini elde tutarak; Türkler ise, atası olan Osmanlı'nın 5 milyon kilometrekare toprağını kaybetmesine karşın, 700 bin kilometrekarelik Anadolu yarımadasında mevzilenip, dünya siyaset denkleminde yerlerini aldı.

Moskova Antlaşması ile Van, Bitlis ve Muş'ta Ermenilere arazi verilmesi gibi Sovyet talepleri ortadan kalktı. Ankara'ya silah ve para yardımı akışı hızlandı. Ermenistan'ın SSCB içinde erimesiyle Ankara, doğudan güvenli bir şekilde batıya asker sevkine hız verdi. Karadeniz kıyılarına

sevk edilen düzenli askeri birlikler, daha önce Topal Osman çetelerinin iyice yıldırdığı ve hırpaladığı Pontus çetelerini yendi. 1921 yılının sonunda bölgeye gönderilen gemilerle Pontuslu Rumlar, İngiltere ve Yunanistan'ın tahrik ettiği "tarihi devletlerini" kurma hayallerini, doğup büyüdükleri topraklara, kanları ile acıları ile maceraları ile gömüp, arkalarında Müslüman komşularının cesetlerini, kendi cesetlerini, yanmış köylerini, düşmanlığa dönüşmüş dostluklarını bırakarak Yunanistan'a gittiler.

Geleceğe yönelik umutları canlı olan Ankara, hem Batı, hem de Doğu dünyasının, yani hem Hıristiyan, hem de İslam dünyasının gündemindeydi. Eski Yunan medeniyetine duyulan nostaljik özlem ve Hıristiyan dininin yakınlığıyla İngiltere ve diğer emperyalist güçler, Anadolu'da Yunanistan'a "yol" vererek, bir anlamda İslam'ın kılıcı olan Osmanlı Türklerinin şahsında bütün İslam dünyasından da öç almak istiyordu; baba Osmanlı'nın çocuklarına, "oğul" Yunanlılarla tokat attırmak. Anadolu'daki savaş bir anlamda tarihsel bir hesaplaşmaydı; İslam ile Hıristiyanlık, Avrupa ile Türklerin temsil ettiği Asya arasındaki hesaplaşma. Batı, dünyayı ilk kez Osmanlı üzerinden paylaşıyordu ve onun hazzını yaşıyordu.

II. İNÖNÜ ZAFERİ

Batı'nın Anadolu'da "yol" verdiği Yunanlılar, Londra Konferansı'nda Ankara'nın Sevr Antlaşması karşısın-

da gösterdiği uzlaşmaz kararlılığa yeni bir askeri hareketle karşılık verdi. 27 Mart 1921'de Yunanlılar, Eskişehir yolunu açacak İnönü mevzilerine yeniden hücum etti. Birincisinde olduğu gibi Yunan kuvvetleri yine durduruldu. 31 Mart'ta Batı Cephesi kuvvetlerinin hücumu ile Yunanlılar geri çekilmeye başladı. Yunan cephesinde savaş muhabiri olarak bulunan Amerikalı ünlü yazar Ernest Hemingway, daha sonra II. İnönü Zaferi olarak anılacak savaşın traji komik sahnelerini şöyle anlatır, "Klimanjaro'nun Karları" adlı eserinde:

> "(...) Yunan topçusu, yeni gelmiş, hiçbir şey bilmeyen Constantine subayları komutasında hücuma geçtikleri sırada, kendi asıl kuvvetleri üzerine ateş açmıştı. (...) İngiliz gözlemcisi çocuk gibi ağlıyordu. Hayatında ilk olarak burunları ponponlu sivri pabuçları havaya dikilmiş, beyaz bale eteklikli ölülere rastlıyordu. (...) Türkler, sımsıkı, yığın halinde koşarak geliyorlardı."

1 Nisan 1921 günü Yunanlılar binlerce ölü bırakarak, savaş meydanını terk etti. İsmet ve Refet Beylerin komutasındaki kuvvetler, Mustafa Kemal'in dediği gibi; "Milletin makus (kötü) talihini yenmişti."

İnönü'deki zaferden sonra, bir taraftan düzenli ordunun daha da güçlendirilmesi çalışmalarına hız verilirken, askere almada disiplini ülke çapında sağlamak için, İstiklâl Mahkemeleri kuruldu. Bu mahkemeler, askerlik çağrı-

sına uymayan veya ordudan kaçanları, dağlarda eşkıyalık yapanları ölümle cezalandırıyordu.

Disiplin ve güvenliğin giderek daha sıkı şekilde sağlanmaya çalışıldığı bu dönemde Mustafa Kemal, TBMM'deki Müdafaa-i Hukuk grubunu, siyasi parti konumuna getirme çalışmasına başladı. TBMM'de varolan Tesanüt, İstiklâl, Müdafaa-i Hukuk, Halk Zümresi ve Islahat grupları arasında, Misak-ı Milli ile saptanmış ilkelerde her bakımdan görüş ve amaç birliği sağlanmış olmakla birlikte, anayasayla konulmuş ilkeler üzerinde tam birlik sağlanamamıştı. Gruplar arasındaki sorunların giderilmesi çalışmalarından sıkıldığı ve yorulduğu zamanlarda Mustafa Kemal, askerlikten gelen alışkanlıkla çevresindekilere "Herkesten tam itaat istiyorum" çıkışlarında bulunuyor, öfkeleniyor, Halide Edip Hanım'ın, "Benden de mi" sorusuna "Evet, senden de" cevabını veriyordu. Mustafa Kemal, TBMM'de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk adıyla bir grup kurdu. Kurduğu grup için iki ilke belirledi; Misak-ı Milli için, ulusun bütün maddi ve manevi gücü gereken amaçlara yöneltilip kullanılacak, yurdun resmi, özel bütün örgütleri ve kuruluşları bu ana amaca yararlı kılınacak. Grup, devletin ve ulusun örgütlerini anayasaya uygun olarak saptamaya ve hazırlamaya çalışacak.

Mustafa Kemal, bütün grupları ve TBMM üyelerinin çoğunu saptanan iki ilke üzerinde birleştirdi.

Mustafa Kemal, TBMM'de yavaş yavaş çelikten bir pençenin

hissedilmesini sağlamaya çalışıyordu. O çelikten pençenin merkezinde kendisi, ordu ve ona bağlı sadık siviller vardı.

İlkeler ve grubun iç tüzüğü 10 Mayıs 1921'de yapılan toplantıda kabul edildi. Oluşan genel kurulda, grubun başkanlığını Mustafa Kemal üzerine aldı. Nasıl, bütün ülkede Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti varsa, aynı cemiyetin TBMM'de de bir siyasi grubu oluştu. İstanbul'daki mecliste Müdafaa-i Hukuk adıyla oluşması istenen grup, nihayet 14 ay sonra TBMM'de oluştu. TBMM'deki bu gelişme, Ankara'nın ilk günlerinden beri varolan ve eski İttihatçılardan bazılarının oluşturduğu gevşek "İkinci Grubu" da hareketlendirdi. TBMM; ilkeleri, lideri ve çoğunluğu sağlayan Müdafaa-i Hukuk ve muhalefeti temsil eden, fakat başında belli bir lideri olmayan, ilkeleri daha saptanmamış, muhalefeti günlük yürüten İkinci Grup ile kâh uzlaşarak, kâh mücadele ederek savaş şartlarında askeri, siyasi ve ekonomik kararlar alıyor ve uyguluyordu. Mustafa Kemal, TBMM başkanlığının yanında, hükümet çalışmalarında yalnız kalmayacak siyasi partisini de biçimlendirdi. İstediği "itaat"in, meşru zeminlerini ve geleneğini yaratıyordu.

FİKRİYE'Lİ MUSTAFA KEMAL

Ankara savaşın, siyasetin, diplomasinin ve dünya basının merkezi halindeydi. Bu dönemde Mustafa Ke-

mal, önce Ziraat Okulu binasından tren garının yanında bulunan ve telgraf haberleşmesini her an yapabileceği İstasyon binasına taşındı. Daha sonra da, Çankaya tepesinde bir bağ evine yerleşti. Çankaya'daki bağ evinin bir de kadını vardı; Fikriye Hanım. Mustafa Kemal'in yeğeni olan Fikriye Hanım, İstanbul'dan kalkıp, Karadeniz'in iç Anadolu bağlantısı olan İnebolu yoluyla Ankara gelip, Mustafa Kemal'in Çankaya'daki evine yerleşmişti. Çankaya'daki ev bir anda değişmişti. Evde, bekar erkek düzensizliği ve kokusunun yerini, kadın kokusu ve aile düzeni almıştı. Mustafa Kemal, çok sıkıldığı zamanlarda bekar arkadaşlarıyla gittiği, Anadolu'nun o ünlü bağ evi gecelerini terk etmiş, günlük hayatını eve taşımıştı. Eve ve bir anlamda Mustafa Kemal'e de düzen getiren Fikriye Hanım, Mustafa Kemal'le şehir içinde dolaşıyor, Hilal-i Ahmer denilen Kızılay'ın çalışmalarına katılıyor, eve gelen misafirlere Mustafa Kemal'in o ünlü sofrasını hazırlıyor, masada ona eşlik ediyor, bir Osmanlı kadını gibi zamanı geldiğinde müsaade isteyerek masadan ayrılıyor, gündüzleri ata biniyor, piyano çalıyor, silah talimi yapıyor ve en önemlisi Mustafa Kemal'e ölümüne bir aşkla bağlı olduğunu, kadın doğallığıyla belli ediyordu. Mustafa Kemal'e içten, gönülden hizmet eden ve her şeyini veren, iri siyah gözleriyle derin derin bakan Fikriye Hanım'ın tek isteği vardı; onun yüreği, onun aşkı, onun sevgisi.

SAKARYA SAVAŞI

İtilaf devletleri, Londra konferansının başarısızlığı ve "ikinci Sevr" gibi çözüm önerilerinin kabul edilmemesi nedeniyle Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunda tarafsızlıklarını ilan ettiler. Yunanlılar, İnönü savaşlarından sonra genel seferberlik ilan ederek, Anadolu'ya yeni kuvvetlerle, silah, cephane, uçak, motorlu araç-gereç çıkardılar. TBMM ordusu ise, daha istenilen seviyeye gelmemişti. Durum, ülkenin bütün kaynaklarının ordunun emrine verilmesine uygun değildi. Bu nedenle iki ordunun arasında Yunanistan'ın lehine fark vardı. 10 Temmuz 1921 günü Yunan silahlı kuvvetleri takviyeli kuvvetlerle saldırıya geçti. Yunan kuvvetlerinin ilk hedefi yine tren yoluydu. Asıl saldırı kuzeyden değil, güneyden başlatıldı. Batı Anadolu'nun kilit noktası Eskişehir, cepheden değil güneyden kuşatılarak ele geçirilmek isteni-

yordu. Plan başarılı oldu ve Afyon, Eskişehir, Kütahya ve Bilecik şehirleri tek tek Yunanlıların eline geçti.

İnönü savaşından sonra Refet Bey, Milli Savunma Bakanlığı'na getirilmişti. Tek sorumlu olarak İsmet Bey'in emrine verilmiş Batı Cephesinden gelen her felaket haberi bir buz damlası gibi Ankara'ya düşüyor, Eskişehir boşaltılıyor, binlerce insan trenlere doldurularak Ankara yönüne gönderiliyor, trenlere binemeyenler yolları insan seline çevirmiş; Ankara ise daha içerilere Sivas'a göçüyor, TBMM'nin daha da içerilere nakli düşüncesi milletvekilleri tarafından tartışılıyor, şehrin yanı başındaki Polatlı'dan Yunan uçaklarının bombardıman sesleri geliyor; bozulan, dağılan askeri birliklerden kaçışlarla panik havasının hakim olduğu durumun askeri olarak tercümesi, bozgundu. Benzi solmuş, yüz çizgileri derinleşmiş, nazik tavırlı İsmet Bey'in, Eskişehir'den geri çektiği karargahına gelen gazeteci-yazar Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) Bey'e söyledikleri şu idi:

"Her şey bitti Yakup Kadri! Hayale yer yok! Hakikat bu!.."

SOĞUKKANLI MUSTAFA KEMAL, BATI CEPHESİNDE

Mustafa Kemal, Batı Cephesi karargahına geldiğinde karşısında bulduğu İsmet Bey'in hali böyleydi. Yunan-

lılar stratejik ve taktik olarak kazanmış ve tren hattını da ellerine geçirmişlerdi, ama TBMM ordusunun hiçbir tümenini veya bir parçasını yok edememişlerdi. Olaya yukardan bakılınca durumun böyle olmasına karşın, o faciayı yaşayan açısından işler hiç de böyle değildi. Bu durumda yapılacak olan iyimser ortamın yaratılmasıydı. Mustafa Kemal, İsmet Bey'e döner ve; "Deja, (şimdiden) kazandın!" der.

Durum tespitinden sonra Mustafa Kemal, İsmet Bey'e şu direktifi verdi:

> "Orduyu, Eskişehir'in kuzey ve güneyinden topladıktan sonra, düşman ordusuyla araya mesafe koymak lâzımdır ki, orduyu derleyip toparlamak ve güçlendirmek mümkün olabilsin. Bunun için Sakarya Nehri'nin doğusuna kadar çekilmek yerindedir." Yunan ilerleyişi karşısında elde olan bütün mevziler terk edildi ve ordu 25 Temmuz'da tamamen Sakarya Nehri'nin doğusuna kadar çekildi.

ULUSAL SEFERBERLİK

Evinde yüksek ateşli, gripli haliyle yatan Mustafa Kemal'e, yılgınlar ve muhalifleri tam bir güvensizlikle karşı çıkıyordu. Hasta yatağından kalkan ve meclise gelen Mustafa Kemal, tüm muhalif ve yılgın sesleri, "Her şeyi bırakacağımı mı sandınız" diyerek sert bir tavırla sindirdi. Kendine güvenli ve kararlı bir şekilde TBMM'nin şahsında olan başkuman-

danlık sıfatıyla meclisin bütün yetkilerini istedi. Yapılan müzakereler sonucunda üç ay için Mustafa Kemal'in isteği yerine getirildi ve bütün ülke savaş düzenine geçirildi. Refet Bey'in yönetimindeki Milli Savunma Bakanlığı güneyden, güneydoğudan, doğudan, kuzeyden asker toplayıp, onları belirli merkezlerde eğitirken, silah ve cephanenin taşınması için de menzil birlikleri kurdu. Silah, cephane, tahıl yüklü kağnı ve diğer hayvan arabaları, belirli duraklarda hayvan değiştirilerek, kadınların yönetiminde cepheye ulaştırılıyordu. 7-8 Ağustos tarihinde "ulusal vergi emri" hayata geçirildi. Buna göre; her ev bir kat çamaşır, bir çift çorap ve çarık hazırlayıp, Ulusal Vergi Kurulu'na teslim etti. Akaryakıt, sağlık malzemesi, deri, yiyecek, elektrikli malzemeler, aydınlatma, dikiş makinesi, tel ve çivi dahi ücreti sonradan ödenmek üzere toplandı. Her cins çekim hayvanı; kağnı ve öküz arabalarının yüzde yirmisine el konuldu. Elde bulunan ateşli silah ve cephane üç gün içinde yetkililere teslim edildi. Eli iş tutan ustalar ordu imalathanelerinde çalışmaya çağrıldı. Bütün Anadolu işleyen bir kışla, insanlar da asker olmuştu.

SAKARYA'NIN YALNIZ KOMUTANI

Yunanistan Kralı Konstantin genelkurmayıyla Kütahya'da toplantıdayken; işgaline karar verdiği ülkenin lideri Ankara'daki Mustafa Kemal, bütün askeri karar alma kurumlarını bir karargahta toplamış, bir taraftan cepheden gelen haberlere göre masa üzerindeki haritada renkli bay-

rakların yerini değiştiriyor, bir taraftan da İstanbul'dan gelen gazeteci ve aydınlara yaptığının ne anlama geldiğini, harbokulu öğretmeni sabrıyla anlatmaya çalışıyordu. Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) Bey, "Vatan Yolunda" adlı eserinde şöyle anlatıyor Sakarya günlerindeki Mustafa Kemal'in o derin yalnızlığına karşın etrafına moral veren ruh halini:

"(...) Bir sabah -saat sekiz buçuktu- evimize dönmek için Mustafa Kemal Paşa'nın yanından ayrılırken onun arkamızdan koridora çıkıp bir nöbetçi nefere seslendiğini işittik:

- Oğlum, beylerden kimse yok mu oralarda?

Er, şaşkın şaşkın Paşanın yüzüne bakıyordu. Belki yeni gelmiş bir askerdi. Belki kendisine hitap edenin Mustafa Kemal Paşa olduğunu da bilmiyordu. Zira, her vakit olduğu gibi o gün de sivil kıyafetteydi. Arkasında nefti renkli bir avcı kostümüyle başı açık duruyordu. Tam bu sırada önünden geçen birini kolundan yakaladı: Nereye böyle? Gel bir sabah kahvesi içelim, dedi.

Hiç unutmam, böyle tepeden inme sabah kahvaltısına davet edilen Ankara Ahz-ı Asker (askere alma) Şubesi Reisi Edip Servet Bey'di. Bir saat evvel yatağından çıkmış, yıkanmış, giyinmiş, tıraşını olmuş ter-ü taze (diri, canlı) vazifesi başına gidiyordu ve:

Aman Paşam, müsaade buyurun; pek acele işim var, diyordu.

- Olmaz, bırakmam. Hiç değilse beş on dakika kal. Görüyorsun yapyalnızım, uykum da gelmedi daha.

'Yapyalnızım', 'Uykum da gelmedi.' O anda bu iki basit sözün altında gizlenen bütün bir ruh trajedyası gözlerimin önünde canlanmıştı. Uyuyamazdı, çünkü geçirdiğimiz günlerin fecaatini o hepimizden iyi biliyordu ve bu halin korkunç mes'uliyetini, itiraf edilemeyen bir ağır sır gibi, yapyalnız, tek başına taşıyordu. Her akşam, her gece bize gösterdiği o neşeli yüz; o kaygısız telaşsız tavırlar, o iki sigara bir kahve arasında sakin sakin telgraf okuyup cevap verişler, o aradığı kumandanı bulamayınca işi şakaya döküşler ve nihayet harbi poker oyununa benzetişler, demek hep için için, tek başına yaşadığı faciayı gizlemek ve bizi herhangi bir bozguna uğratmaktan sakınmak içinmiş!

Bunu anlar anlamaz benden ona karşı iki hissin uyandığını sezdim. Bu iki histen biri derin bir acıma, öbürü hudutsuz bir saygı idi. Zira, Mustafa Kemal o sabahtan beri benim kalbimde iki cephesiyle yer almıştı: Martir (gazi, şehit) Mustafa Kemal, kahraman Mustafa Kemal."

Mustafa Kemal 12 Ağustos 1921 günü cepheye gitti. 100 kilometrelik cephe hattında 50 bine yakın Türk askeri, 100 bine yakın da Yunan askeri toplanmıştı. 15 Ağustos'ta Yunan Kralı Konstantin, ordularına "Ankara"ya emrini verdi. Mustafa Kemal ise, komutanlarına şu emri verdi; "Hiçbir kıta, üst komutanından emir almadıkça geriye çekilmeyecektir. Kanatları çevrilse, her taraftan sarılsa dahi emirsiz mevziini terk eden bir birliğin komutanı üst kumandan tarafından öldürülecektir." Arkasından da genel stratejiyi işaret eden şu genelgeyi yayınladı: "Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır, o satıh da bütün vatandır."

23 Ağustos 1921 günü Yunan ordusunun taarruzuyla Sakarya Meydan Savaşı başladı.

Mustafa Kemal, Mallı İstasyonu'na yakın bir köyde karargahını kurmuş, kurmaylarıyla ölümü göze almış bir şekilde savaşı yönlendiriyordu. Cephede atla dolaşırken düşüp kaburga kemiklerini kıran Mustafa Kemal, kendisini ziyaret eden Halide Edip'in; "Yunanlıların Ankara'ya girmesi halinde ne yapılacağı" sorusuna, Orta Asya Türklerinin geniş alanlardaki savaş taktik ve stratejilerini anımsatan düşüncesiyle; "Bon voyage messieur, (iyi yolculuklar bayım) derim. Arkalarından vurarak onları Anadolu'nun

boşluğunda mahvederim" cevabını vererek kararlığını belirtiyordu. Onun için bütün Anadolu savaş alanıdır.

SON MEYDAN SAVAŞLARINDAN BİRİ

Dünyanın son meydan savaşlarından olan Sakarya savaşı 22 gün 22 gece devam etti. Her tepe, tepecik, her vadi, her köy bir alınıyor bir veriliyor, savaş boğaz boğaza yapılıyor, bir mevziiden çekilmek zorunda kalan bazı Türk subayları hayatlarına kendi silahlarıyla son veriyor, hangi tarafın çözüldüğü hangi tarafın takatsiz kaldığı belli olmuyordu. Refet Bey'den sürekli olarak yeni askeri birlikler isteniyor, tren istasyonlarına yığılan askerler hemen cepheye sürülüyor, yetmiyor bir daha isteniyordu.

Yunanlı komutanların her alınan tepeden sonra, Ankara bir sonraki tepenin arkasında diyerek, askerlerini ayakta tutmaya çalıştığı günlerde cepheye er olarak katılan Halide Edip Hanım, Mustafa Kemal'in karargahındaki bir gece yarısını "Türkün Ateşle İmtihanı" kitabında şöyle anlatıyor:

> "(...) Bir hafta geçmeden Çal Tepesi düştü. Korkunç bir sükût (sessizlik). Mustafa Kemal Paşa sövüyor, aşağı yukarı dolaşıyor ve geri çekilme emri verip vermemekte tereddüt ediyordu. Bir zabit odaya girerek; 'Fevzi Paşa sizi telefonda arıyor, efendim' dedi. Gece yarısından sonra saat ikiydi. (...) Mustafa Kemal Paşa,

karşı odadan telefon ediyor, ben de kapıya dayanmış, dinliyordum. Sofa, ayakta dimdik duran zabitlerle doluydu. Herkes bekliyordu.

'Mustafa Kemal konuşuyor. Siz misiniz Paşa Hazretleri? Ne? Vaziyet lehimizde mi dediniz? Doğru anladım mı? Haymana hemen hemen işgal edilmiştir. Ne? Yunanlılar kuvvetlerin sonuna gelmiş, ricat mı edecekler?'

Orada duranların yüzleri ışıldıyor. Ondan sonra Mustafa Kemal Paşa, Yunanlılar daha ileri gitmeden önlerine göndereceği kuvveti temin için plan yapmaya başladı. Mustafa Kemal Paşa'nın gözleri o gece Dante'nin Cehennemi'nde yananların gözleri gibi, anlatılamayacak kadar acı içindeydi. 'Dinleniniz Paşam' dedim. 'Hayır, haydi bir kahve daha içelim' diyerek, kendisine hizmet eden Ali Çavuş'a seslendi. Eğer bazen tesadüfi bir hareket bir milletin kaderini değiştirebilirse, işte Fevzi Paşa'nın telefonu böyle bir tesadüf oldu."

İLK TÜRK HÜCUMU

Fevzi Paşa'nın verdiği bilgiden sonra her şey değişti. 10 Eylül günü ilk Türk hücumu yapıldı. Mustafa Kemal, Fevzi ve İsmet Paşa'lar askeri harekatı gün boyu seyretti. Yunan kuvvetleri sürekli ricat etti. 13 Eylül 1921 günü Sakarya Nehri'nin doğusunda kalan Yunan kuvvetleri tamamen imha edildi. Aynı gün Polatlı'da bulunan Musta-

fa Kemal Paşa bir çocuk gibiydi. Halide Edip o günü bir edebiyatçı gözlemiyle şöyle anlatır:

> (...) Malta'dan henüz dönmüş olan Fethi Bey'i orada bulduk. Miralay Arif de oradaydı. Mustafa Kemal Paşa, bir çocuk gibi memnun görünüyordu. Elini Miralay Arif'e uzatarak, el falına bakmasını söyledi. Miralay Arif; 'Bak, parmaklarının arasından ışık sızıyor. Hiç içini saklamıyorsun' dedi. Mustafa Kemal Paşa gülerek; 'Bunu bilmek için elime bakmak lazım mı' dedi."

SAKARYA SAVAŞI'NIN SONUÇLARI

Garip bir şekilde fala inanan Mustafa Kemal, Ankara'ya döndü. Fevzi Paşa ile İsmet Paşa'nın önerisiyle TBMM, Mustafa Kemal Paşa'ya mareşal rütbesiyle gazi unvanını verdi. Sakarya zaferinin sonuçları siyasi alanda da sonuçlarını verdi. 13 Ekim 1921'de Sovyetlere bağlı Kafkas Cumhuriyetleriyle Kars Antlaşması imzalandı ve halen yürürlükte olan Doğu sınırları oluşturuldu. 20 Ekim'de Fransızlarla Ankara Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmayla Fransızlar Maraş, Urfa, Antep ve Çukurova'dan silah ve cephanelerini TBMM ordusuna bırakarak Hatay'a çekildi. Bu antlaşma, Sevr'i dayatan İtilaf tarafının Sevr'i delmesi anlamına da geliyordu. İstanbul'un resmi işgali sırasında tutuklanarak Malta Adası'na sürülen Rauf, Ali Fethi, Kara Vasıf, Ziya (Gökalp) gibi düşünür ve dev-

let adamları serbest bırakıldı. Karşılığında da Anadolu'da esir edilen İngiliz subay ve erler İstanbul'a gönderildi.

Yunan kuvvetleri Afyon hattına çekilirken, Sakarya zaferiyle güçlenen Mustafa Kemal'in teklifiyle Rauf Bey'e TBMM, Bayındırlık Bakanlığı görevini verdi. Bakanlığı önce kabul eden Rauf Bey, daha sonra bu görevinden "sağlık" nedeniyle istifa etti. Refet Paşa, yetkilerinin sınırlanmasını ileri sürerek Milli Savunma Bakanlığı'ndan ayrıldı. Tüm bu olup bitenlerin altında, Mustafa Kemal'in "tek adam" olma ve yeni bir devletin oluşan kadrolarını sınama süreci yatıyordu. Batı Cephesinin kendisinden alınarak İsmet Bey'e verilmesinin ardından Moskova'ya gönderilen Ali Fuat Paşa, arkadaşı Mustafa Kemal'e kırgındı. Bir kırgın da Erzurum'daki Kazım Paşa'ydı. TBMM'de ikinci sınıf kişilerce, Mustafa Kemal'in Müdafaa-i Hukuk grubuna muhalefet eden İkinci Grup, Rauf Bey'in Ankara'ya gelmesiyle birinci sınıf liderine kavuşmuştu. Amasya Kararları'nı alan ve altına imza atan; aynı okullarda okuyan, aynı cephelerde pişen, paşalık rütbelerini savaş meydanlarında alan, hemen hemen hepsi bekar olan arkadaş grubu artık eskisi gibi değildi. Bütün candan dostluklara karşın siyaset kendi hükmünü sürdürmüştü.

Dostlukları elde olmadan aşınmasına rağmen, eski arkadaşlarının hâlâ sevip saydığı Mustafa Kemal'in, annesi Zübeyde Hanım ile kız kardeşi Makbule Hanım da Ankara'ya geldi. Pontus çetelerine Karadeniz'de göz açtırmayan Topal Osman'a bağlı Laz milislerin koruduğu Çanka-

ya'daki eve yerleştiler. Fikriye Hanım'ın varlığından pek hoşnut olmayan Zübeyde Hanım, günlerini Balkan hatıralarıyla geçirirken, ihtiyarlığın çocuksu haliyle oğlundan Selanik'i de almasını istiyordu. Mustafa Kemal, evde esen soğukluğu gidermek ve Fikriye ile Ankara'nın erkek gecelerini yumuşatmak için, annesi ve kız kardeşini Ziraat Okulu yakınlarındaki Sögütözü'de bir köy evine yerleştirdi.

KARŞI CEPHEDE DURUM

Bu arada iyice mali sıkıntıya giren Yunanistan, İngiltere'den para ve silah yardımı istedi. Bu istek yerine gelmeyince, Yunanistan Başbakanı Gunaris ordularını Anadolu'dan çekmek zorunda kalabileceğini belirtti. İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon, İtilaf devletlerinin bir mütareke için Paris'te toplanmalarını önerdi. İstanbul'dan İzzet Paşa, Ankara'dan da Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal (Tengirşenk) Londra'ya geldi. Yapılan toplantılarda İngilizler, Doğu Trakya ile Edirne'nin Yunanlılarda kalması şartıyla Anadolu'nun boşaltılacağı teklifini yaptı. Hem İzzet Paşa'nın, hem de Yusuf Kemal Bey'in Misak-ı Milli'den ödün vermemeleri üzerine, Londra görüşmeleri sonuçsuz kaldı ve heyetler geri döndü.

HAZIRLIK YILI

1922 yılı kışıyla birlikte ordunun açıklarını kapama, eğitimini tamamlama faaliyetleri başladı. Ankara eskiye

göre çok rahattı. TBMM, oluşturulan bütçe ve Rusya'dan alınan yardımın katkısıyla Fransa, İtalya ve Almanya'dan peşin parayla silah, cephane ve giyecek satın alıyor; son saldırı için uygun zemin ve zaman bekleniyordu. Ankara'nın beklemeye girdiği dönemde, yine iç siyaset öne çıkmaya başladı. Askeri hazırlığın yanında, iki siyasi grup arasında olumlu gelişmeler başladı. Zaman içte siyasi çatışma, itişme ve kakışma zamanı değil, uzlaşma siyaseti dönemiydi. Mustafa Kemal kırgın arkadaşını Moskova'dan geri çağırdı. TBMM'de oluşturduğu Müdafaa-i Hukuk grubunun başına onu getirdi. Başkomutanlık yetkisinin üç aylık oylamalarında Enver Paşa hayalinden vazgeçen İkinci Grup Mustafa Kemal'i destekliyor, sorun çıktığı zaman onun için silah bile çekiyorlardı. Bu olumlu gelişmelerin yanında, İkinci Grup yine de rahat değildi. İyice güçlenen Mustafa Kemal'i siyaseten dengelemenin formülleri aranıyordu Ankara'da. Çözüm; Mustafa Kemal'in yetkilerini ve iktidarını bölmekti. Devletin başkanı değilse bile, hem TBMM'nin, hem de ordunun başı olan Mustafa Kemal'in hükümete ilişkin iktidarının bölüşülmesi için görüşmeler başladı. Bakanların yanı sıra hükümete başkanlık yapacak olan başbakanın da gizli oyla seçilmesi kararı alındı. Böylelikle muhalefet de hükümete ortak olacaktı. Mustafa Kemal, bir atak yaparak yeni seçilecek hükümet başkanı için Rauf Bey'i öne sürdü. Muhalefetin de istediği oydu, ama sorun Mustafa Kemal'in bakanlar kurulu çalışmalarına karışıp karışmayacağı idi. Yapılan görüşmelerde Mustafa Kemal, bakanlar kurulunun

çalışmalarına karışmayacağına dair "kesin" söz verdi. Yeni hükümet kuruldu. Başbakan da Rauf Bey oldu. Mustafa Kemal sözünü öyle tuttu ki, çağrılmadıkça bakanlar kurulu toplantılarına bile katılmadı. TBMM'de öyle bir durum oluştu ki, çoğunluk Müdafaa-i Hukuk grubu Mustafa Kemal'in denetimde, hükümetin başkanlığı da muhalefetin elinde oldu. Yani güçsüz bir hükümet, güçlü bir çoğunluk...

Muhalefetle uzlaşma TBMM'de etkisini gösterdi. Başkomutanlık görev süresini TBMM bu kez kurtuluşa kadar süresiz olarak uzattı. Eskişehir-Afyon hattına çekilmiş olan Yunanlılar ise, Batı Anadolu'dan iki tümen çekerek, Trakya'nın Marmara kıyısındaki Çatalca'ya asker çıkarttı. Yunanistan, İstanbul'a girmek için büyük devletlerden izin istedi. Bir anda Yunanistan onlar için de saatli bomba halini aldı. İstanbul'daki işgal kuvvetleri komutanı İngiliz General Harrington, emrindeki Fransız ve İngiliz birliklerini Yunanistan'ı durdurmak için harekete geçirdi. Marmara'daki İngiliz gemileri de harekete geçirildikten sonra Yunanistan, askeri hareketi durdurdu. Buna karşın İngiltere Başbakanı Lloyd George, Times'a verdiği demeçte; Ankara'daki Kemalistlerin önerilen barışı kabul etmeyeceklerini, Fransa ve İtalya'nın, Yunanlıların bütün güçleriyle savaşmasını engellediğini açıkladı. Ankara'nın, kaynakları kısıtlı olan ve iki yıldır süren savaşlar nedeniyle silah altında olan Yunanistan'ı yorarak çökertmeyi planladığını belirten Lloyd George'un, "Bu işin böylece

sürüncemede kalmasına göz yumamayız" sözleri, Yunanistan'da sevinçle karşılandı. Yunanistan'da umutlar arttı. Yunan "şahin"leri savaş davullarını çalmaya başladı. Onlara göre, İngiltere kararlılıkla arkalarındaydı.

Başkomutanlığı süresiz olarak uzatılmış, muhalefetle sorunları en alt düzeye indirmiş olan Mustafa Kemal, ülkeyi tekrar savaş düzenine sokmaya başladı. Ankara'daki muhafız birlikleri dahil olmak üzere, askerlikleri tecil olanlar, 1899, 1900, 1901 doğumlular da silah altına alınarak cepheye sürüldü. Bunun yanında İstanbul'daki askeri okullarda okuyan ve kendilerine "Fedakâran" diyen talebeler eğitimlerini bırakarak Ankara'ya gelmiş, cepheye gönderilmelerini istiyorlardı. Yunanlılar da Afyon hattını, "geçilemez" denecek şekilde tahkim etmiş, Eskişehir hattında başlayacak ilk saldırıya karşı hazır bekliyordu.

İZMİR İÇİN OYUN İÇİNDE OYUN

Askerler arasındaki bir futbol maçını izlemek için Konya-Akşehir'e gelen Mustafa Kemal'le, 28 Temmuz 1922 gecesi bir araya gelen Fevzi ve İsmet Paşa'lar, Büyük Taarruz'a karar verdiler; 15 Ağustos'a kadar bütün hazırlıklar tamamlanacak, sonra da saldırı günü saptanacaktı.

Yunan cephesi, Marmara Denizi ile Menderes havzası arasında hemen hemen 500 kilometre uzunluğundaydı

ve esas kuvvetler de Afyon ile Eskişehir hatlarında toplanmıştı. Silah, uçak ve motorlu araçlar bakımından Yunanlılar; süvari kuvvetleri bakımından ise TBMM ordusunun üstünlüğü vardı. Yunanlılar, Türklerin olası bir saldırıyı yığınak yaptıkları kuzeyden, yani Eskişehir yönünden yapacaklarını hesap ediyorlardı. Gelen istihbarat bilgileri de bu yöndeydi. Bu bilgi Ankara tarafından sürekli gündemde tutuldu, abartıldı. Mustafa Kemal ise esas güneye, yani İzmir demiryoluna hakim Afyon'a saldırmayı planlamıştı. Bu hat kuvvetli tahkimatlar nedeniyle Yunanlılar için geçilmez, yıkılmazdı. Bütün hesaplar, hazırlığın tamamı bu noktaya göre yapıldı. Eskişehir yönüne yapılan aldatıcı yığınak, Yunan uçaklarının keşiflerinden gizlenmek için, geceleri hep güneye kaydırıldı. Eskişehir önünde bırakılan küçük kuvvetin büyük görülmesi için, ne kadar oyun varsa hepsi oynandı. Geceleri ateşler yakıldı, gündüzleri toz bulutları kaldırıldı, sanki yeni birlikler kuzeye aktarılıyor izlenimi verildi Yunanlılara. Amaç, Yunan kuvvetlerinin sağını çevirmekti. Bunun için de, Afyon'u koruyan Dumlupınar bölgesinde 80 kilometrelik alanda hareket yapılacaktı. Bu bölgedeki Yunan cephesinin güneyini, 600 metre yüksekliğindeki bir dağ silsilesi koruyordu. Bu bölgeye geceleri bir tilki sessizliğiyle askeri birlikler kaydırıldı. Bu kuvvetlerin taktik saldırısıyla doğal mevzi ele geçirilecek, bu arada, asıl piyade ve topçu kuvveti, doğudan ikinci bir hamle yapacak, arkadan da süvari birlikleri hızla kuşatma harekatı yaparak, Yunanlıların batıya doğru

açılan geri çekilme yollarını kesecekti. Aynen Filistin'de İngilizlerin, Osmanlı ordularının sağlam zannettikleri noktayı yarıp Akdeniz'e ulaşmaları gibi.

TBMM'nin gizli oturumunda askeri harekat için izin alınmıştı. Mustafa Kemal de cepheye gidişini gizlemek için, bir çay partisine davetli olduğunu, orada bulunacağını çevreye duyurdu. Annesinin elini öptü, hayır duasını aldı, arkadaşlarıyla buluştu. O akşam arkadaşlarından biri, "Paşam ya başaramazsanız?" diye sordu. "Ne demek istiyorsun" diyen Mustafa Kemal, kendinden son derece emin olarak, "On dört gün sonra Yunanlıları denize dökmüş olacağım" cevabını verdi.

ANKARA, DÜNYADAN KOPTU

25 Ağustos akşamı Mustafa Kemal, Ankara başta olmak üzere Anadolu'nun bütün dünyayla iletişimini kesti. Karargahını, Afyon ovasındaki Şuhut kasabasına yakın Kocatepe'nin arkasına taşıdı. Saldırı zamanı yaklaşırken, bütün ordular için savaş emri çıkardı: "Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz'dir! İleri!"

26 Ağustos sabahı... Nazım Hikmet anlatıyor o anı "Kurtuluş Savaşı Destanı"nda:

> "(...) ne ağaç, ne kuş sesi/ ne toprak kokusu vardır./ (...) kayalıklarda şayak kalpaklı nöbetçi/ okşa-

yarak gülümsiyen bıyığını/ seyrediyordu Kocatepeden/ dünyanın en yıldızlı karanlığını./ Düşman üç saatlik yerdedir./ (...) birden bire beş adım sağında "O"nu gördü./ Paşalar, "O"nun arkasındaydılar./ sarışın bir kurda benziyordu/ ve mavi gözleri çakmak çakmaktı./ Yürüdü uçurumun başına kadar/ eğilip durdu./ Bıraksalar/ İnce uzun bacakları üstünden yaylanarak/ ve karanlıkta akan bir yıldız gibi akarak/ Kocatepeden Afyon Ovasına atlayacaktı./ (...) Mavi gözlü başkumandan/ baktı saatına:/ - Saat beş otuz.../ ve başladı topçu ateşiyle/ ve fecirle birlikte büyük taarruz./ Sonra./ Sonra düşmanın müstahkem cepheleri düştü,/ bunlar/ Karahisar cenubunda 50 ve şarkında 20-30 kilometreydiler./ Sonra./ Sonra düşman ordusu kuvveyi külliyesini ihata ettik/ Aslıhanlar civarında/ 30 Ağustos'a kadar."

Şiirde anlatıldığı gibi, Dumlupınar bölgesinde 200 bin kişilik Yunan ordusu 30 Ağustos'ta kuşatıldı. "Başkomutanlık Meydan Savaşı" adı verilecek kapışmada koca ordu büyük bir çukurda hareketsiz hale getirilmişti. Yunan kuvvetleri için tek kapı vardı; o da aşamayacakları Murat Dağı. 30 Ağustos'tan başlayarak dört gün içinde Yunan ordusunun yarısı bu çukurda yok edildi, ölümden kurtulanlar da esir alındı. Diğer yarısı da dağlar arasındaki yollardan İzmir yönüne kaçıyordu. Kaçarken önlerindeki köyleri, tarlalarda-

ki ekinleri, kasabaları, şehirleri, tek tek yakıyor, sivilleri öldürüyordu. Ege kan gölü, yangın yeri olmuştu.

ASKER TERBİYESİ

Bütün savaş malzemesini de kaybeden Yunan ordularının komutanı General Trikopis, kurmaylarıyla birlikte bir Türk süvari taburu tarafından esir alındı. Yunan ordusunun esir komutanı, Mustafa Kemal'in karargahını kurduğu Uşak'a getirildi. Mustafa Kemal, karargahında yanında Fevzi ve İsmet Paşalar olduğu halde Yunan komutanları ayakta karşıladı. General Trikopis'in elini sıktı. "Oturun General. Yorulmuş olacaksınız" dedi. Sigara ve kahve ikram etti. Karşılama askerce oldu. Yenilen bir ordunun esir komutanını aşağılamak için değildi yapılan. Trikopis, "Sizin bu kadar genç olduğunuzu bilmiyordum, General" dedi. Kazandığı zaferin hazzından, hırslarından soyunmuş insan asker kişiliğine bürünen Mustafa Kemal, hiçbir şey olmamış gibi, Trikopis'e; saldırının alacağı boyutları neden önceden göremediklerini merak ettiğini, söyledi. Askerce bir sohbet başlamıştı. Trikopis, Kralcı-Venizelist ayrılığın orduda disiplini bozduğunu, gafil avlandıklarını, ulaşım sistemlerinin işlemediğini anlatıyor, Mustafa Kemal de merakını gidermek için yeni sorular soruyordu... Konuşmanın sonunda Mustafa Kemal, kendisine nasıl yardımda bulunabileceğini, sordu. Daha sonra da: "Savaş bir şans oyunudur, General. Bazen en usta-

sı da yenilir. Siz, bir asker ve şerefli bir insan olarak elinizden geleni yaptınız. Üzülmeyin" dedi.

HABERSİZ İSTANBUL'UN SEVİNÇ HABERİ

İstanbul, dünyaya kapanmış Ankara'dan hiçbir haber alamadı 30 Ağustos'a kadar. Hatta Mustafa Kemal'in nerede olduğu dahi bilinmiyordu. Ankara, Batılıların olaya müdahale etmemesi için, bilinçli olarak dilsiz gibi sessiz kaldı. Yabancı ajanslar ise, Yunan kaynaklarına dayanarak Afyon bölgesindeki harekatı küçük, önemsiz çatışmalar olarak duyuruyordu. Nihayet 31 Ağustos günü İstanbul'daki Türk gazeteleri Ankara'nın ikazına karşın zafer haberini verdi. Basılan gazeteler matbaa pencerelerinden sokakta saçlarını yolan, göğüslerini döven insanlara atıldı, dağıtıldı. Gazetelerin birinci sayfaları İstanbul halkı gibi sevinçliydi: "Şükürler olsun İzmir'e kavuştuk."

Bozgun halinde kaçan Yunan askerleri ve onlara yardım eden yerli Rumların, yangın yerine çevirdiği yerleri hızla geçen Türk süvarileriydi; İzmir'e ilk kavuşanlar. "Sonra"..., soluklanışıyla şair Nazım Hikmet anlatıyor İzmir'e ilk girenleri:

> "(...) Sonra, 9 Eylülde İzmir'e girdik/ ve kayserili bir nefer/ yanan şehrin kızıltısı içinden gelip/ ve öfkeden, sevinçten, ümitten ağlıya ağlıya,/ güneyden kuzeye/ doğudan batıya/ Türk halkı ile beraber/ seyretti rıhtımından Akdenizi."

Esir edilenlerin dışında, Türk süvarilerinin 9 Eylül'de İzmir'e ulaşmasından bir gün önce gemilere bindirilen 40 bin kadar Yunan askeri, 8 Eylül günü ülkelerine gönderildi. İzmir işgalinden sonra Yunan ordusuna katılan veya onları destekleyen yerli Rumlar da, Türk ordusunun önünden kaçarak İzmir'e dayanmıştı. Yüzyıllardır sahip oldukları bereketli toprakların zenginliğini; üzüm bağlarını, incir bahçelerini, zeytinliklerini, buğday tarlalarını, ovalarını, kekik ve defne kokulu dağlarını, vadilerini, yüzdükleri denizdeki balıkçı teknelerini, nehirleri, dükkanlarını, imalathanelerini, değirmenlerini, vaftiz oldukları kiliselerini, manastırlarını, ata mezarlarını, adak yerlerini, okullarını, hastanelerini, aşklarını, içtikleri suyu, soludukları havayı, türkülerini, dillerini, bayramlarını, bayramlarını karşılıklı kutladıkları Müslüman Türk dostlarını, arkadaş anılarını arkada bırakan köylü, kasabalı, şehirli Ege'nin yerli Rumları; Ağustos sıcağının bunaltıcı havasında, yorgun vücutlarıyla, şaşkın ifadeleriyle, boş boş bakan gözleriyle İzmir rıhtımına yığılmışlardı. İngiltere Başbakanı Lloyd George'a da dahil, başlarına gelen felaketin sorumlularına beddua bile edemiyorlardı.

İZMİR'DE BİR MUSTAFA KEMAL

"10 Eylül günü üstünde rütbesiz subay üniforması ile Mustafa Kemal, defne ve zeytin dallarıyla süslü otomobiliyle İzmir'e girdi. Konvoyu şehrin girişinde, günlerce Yunanla boğuşmaktan hem atları hem de kendileri süzül-

müş, yorulmuş süvariler karşıladı. Üstleri başları perişandı. Güneş altında parıldayan kılıçlarını çektiler. Nal seslerinin yankılandığı Kapalıçarşı'dan geçtiler. Bir anda konvoyun parçası olan binlerce İzmirli, bir Türk askeri için şehitlikten sonra en değerli unvan olan "Gazi"liğe hak kazanmış Mustafa Kemal'i görmek için öne atılıyor, binlerce ağız dua okuyup, "yaşa" diye açılıp kapanıyor, binlerce göz unutmamak için ona bakıyor, ağlıyor; bayraklı, mendilli binlerce el sallanarak onu selamlıyor, evlerden çiçekler atılıyor, kalabalık giderek artıyor, kadın ve erkek elleri ona değmek için uzanıyor, hançerelerden çıkan sevgi sözcükleri havaya yayılıyordu."

O gün için yazılan en güzel anı bunlardı.

İZMİR YANIYOR

"Deniz kıyısı Selanik çocuğunun zaferini kutlayan deniz kıyısı İzmir'in Hıristiyan mahallerinde birkaç gün sonra yangın çıktı. Binlerce Rum ve Ermeni limandaki yabancı savaş gemilerine binmek için sandallara saldırdı. Yer bulamayan çaresiz kadınlar çocuklarını kurtarmak için sandallara atıyor, erkekler denize atlayıp gemilere ulaşmaya çalışıyordu. Kendilerini tarafsız ilan etmiş olan İngiliz, Fransız ve İtalyan savaş gemilerinin komutanları önce kendi uyruklarından olan insanları kurtardı. Rum ve Ermenilerle dolu sandalları gemilerine ya-

naştırmadılar. Rıhtıma yığılmış insan kümeleri birbirine sokulmuş, tevekkülle başlarına gelecek olana rıza gösterir haldeydiler. Umutsuzluk, çaresizlik içindeki insanları kabul etmeyen İngiliz Sancak Gemisi'nin bandosu her gün olduğu gibi o gün de konserini aksatmadı. İngilizler yanan İzmir'deki dindaşlarına yardım yerine sadece müzik dinletti. Rüzgarın etkisiyle yükselen, alçalan alevler bir evden bir eve bir sokaktan bir sokağa sıçrayıp koca koca mahalleleri yuttu. Yangının saldırıp yok ettiği mahallelerden canını kurtaran Rumlar, birbirini ezerek rıhtımdaki on binlere katıldı. İzmir can pazarıydı. Bir tarafta mahşerin içinden çıkıp canını kurtarmaya çabalayan yığınlar bir tarafta da savaş meydanlarından yorgun gelmiş Türk askerleri; denize açılan sokak kaldırımlarında, kapı aralılarında uzanmış yanlarından hızla geçen Rumlara kayıtsızlıkla bakıyordu."

RUMLAR ARASINDAN GEÇEN MUSTAFA KEMAL

"Yangının gittikçe yaklaştığı Kordonboyu'ndaki karargahında bulunan Mustafa Kemal'i güvenli bir yere götürmek için bir kamyon dolusu asker getirildi. Önde kamyon, arkada Mustafa Kemal'in üstü açık otomobili kalabalığı yarıyor, yarılan kalabalık yine aynı hızla kapanıyordu. Yarılan ve tekrar kapanan insan yığının-

dan korkunun ürkekliği ile; 'O...O...Mustafa Kemal' sesleri çıkıyordu. Destekledikleri ordularını yenen Mustafa Kemal'i ağır ağır giden otomobilinden indirmek, öldürmek, linç etmek o kadar kolaydı ki."

O anki sahneyi gazeteci Falih Rıfkı (Atay) Bey şöyle anlatıyor, "Çankaya" kitabında:

"(...) Otomobile atılsalar, Mustafa Kemal'i kucaklarında boğarlardı. Fakat denize doğru kaçışıyorlardı. Panik nasıl bir korkudur, nasıl on binleri hiçe indirir, cesaretleri eritip akılları durdurur ve hisleri uyuşturur gözümle görüyordum.

Yangın artık bir sele benzeyen alevi ile denizi kaplayan filo arasında, on binlerce Rum, Ermeni ve Yunanlı içinden, Mustafa Kemal bir Tanrı iradesi gibi geçip gitti."

Limandaki İngiliz filosunun komutanı sabaha karşı kıyıya sandallar gönderdi. Onları diğer filoların gemileri takip etti. Rıhtımda yığılanlar gemilere dolduruldu. Sabahleyin rüzgârın şiddetinin azalması ve yön değiştirmesiyle yangın durdu. Rıhtım boşaldı. Rum ve Ermeni mahalleleri birkaç gün daha için için yandı. Rıhtım bir önceki günün canhıraş gürültüsünden sessizliğe büründü. İzmir'de günlük hayat Rumsuz ve Ermenisiz devam etmeye başladı. Her şey hızla çekilen, hızla seyredilen ve hızla biten siyah-beyaz film gibiydi.

YANGININ SORUMLULARI

Yangın nasıl çıkmıştı, kim çıkarmıştı? Kimilerine göre Rumlar, kimilerine göre Türk askerinin İzmir'e girişine bireysel şiddetle tepki gösteren Ermeni tedhişçilerinin değişik yerlerde başlattığı yangınlara seyirci kalan Türk yönetimi, kimilerine göreyse, kongrelerin başlangıç aşamasında Erzincan-Giresun dağ bölgesindeki Kürt-Alevi Koçgiri isyanını şiddet ve acımasızlıkla bastıran, Karadeniz dağlarındaki Pontusçulara kan kusturan, daha sonra Birinci Ordu Komutanı olan ve sertliğiyle tanınan Nurettin Paşa'ydı yangının sorumlusu. Yangın koca koca mahalleleri yok etmesine karşın can kaybı çok azdı.

LATİFE HANIM'LA TANIŞMA

Mustafa Kemal, İzmir'e geldiği gün şehrin tanınmış ailelerinden Uşakizadelerin kızı Latife Hanım tarafından Göztepe'deki konaklarına davet edilmişti. O günün heyecanı içinde Mustafa Kemal, Halide Edip'e: "Boynundaki madalyonda benim resmim var" diyerek sevinçle gülmüş, Latife Hanım'ın Paris'te hukuk okuduğunu söylemişti.

İzmir'in sıcak Eylül akşamı. Mustafa Kemal ve Halide Edip Hanım üstü açık otomobille Latife Hanım'ın verdiği davete gidiyorlar. Halide Edip Hanım kadın duyarlılığı ve önsezisiyle o akşamı anlatıyor "Türkün Ateşle İmtihanı"nda:

"Latife Hanım, İsmet Paşa'yı, gazetecileri ve beni İzmir zaferini kutlamak için evine davet etmişti. Beni oraya Mustafa Kemal Paşa otomobilinde götürürken, hep Latife Hanım'dan bahsediyordu. Sesinde, nihayet Mustafa Kemal Paşa'nın bir yuva kurmak için hazırlandığını ifade eden bir şey vardı. Bağlılığı çok samimi görünüyordu.

Nihayet, koyun mavi sularına bakan hoş bir bahçenin önüne geldik. Evin verandasına götüren merdivenler sarmaşık ve mor salkımlarla süslüydü. Merdivenin başında siyahlar giyinmiş, ufak tefek bir hanım bizi bekliyordu. O zaman Latife Hanım'ın yirmi dört yaşında olduğunu biliyorduk. Fakat, tavrı daha çok olgundu. Halinde ve selam verişinde, eski dünyanın vakarı vardı. Sosyete kızlarının gösterişi hiç yoktu. Başına sarmış olduğu siyah örtünün ortasında yüzü çok hoştu. İnce dudaklarında büyük bir irade hissedilmekteydi. Çok güzel ve zeki gözleri vardı. Bu kahverengi gözlerin etrafına saçtığı ışık çok cazipti.

Mustafa Kemal Paşa, bir müddet ortalıktan kaybolduktan sonra, beyaz bir kostümle geldi. Mavi gözleri pırıl pırıl yanıyor ve önümüzde hazırlanmış olan içki sofrasına bakıyordu. Latife Hanım da yanımda oturuyor, hayran hayran Mustafa Kemal Paşa'ya bakıyordu. O akşamı şenlendiren hadise, bu iki kişi arasındaki aşk başlangıcıydı.

(...) O akşam, sade Mustafa Kemal Paşa'nın sözlerini dinleyerek geçirdik. En çok sevmiş olduğu Selanik hayatından ve muhtelif cephelerdeki vak'alardan bahsediyordu. İlk defa olarak da, kimse ile alay etmedi ve kimsenin aleyhinde bulunmadı. Hatta Milli Mücadeleye hizmeti geçmiş olan ve kendisinin sevmediği adamları övdü.

(...) Herhalde, Mustafa Kemal Paşa'nın samimiyetine bağlanmış olan Fikriye Hanım'la Latife Hanım, hakikaten cazip kadınlardı."

İKİ MUSTAFA KEMAL

Ankara'da Fikriye Hanımlı, İzmir'in zafer günlerinde Latife Hanımlı Mustafa Kemal'i o akşam ve daha sonraları bir gazeteci, bir siyasetçi, bir insan, bir edebiyatçı olarak gözlemleyen Falih Rıfkı Bey'in Paşa'yla ilgili kişilik tahlili şöyleydi:

"(...) Sohbetler ve meclis adamı olduğu belli idi. Daha ilk geceden bir eski arkadaş kadar yakınlığını hissediyorduk. Fakat, bir bakışı, veya sözü ile, aramızdan kendi istediği kadar uzaklaşıp ayrıldığı seziliyordu. Bu iki adam sonuna kadar iç içe kalmıştır! Çocukluğundan beri arkadaşlık ettiklerini dahi pek samimi gece alemlerinin ertesinde, biraz çekingen davrandı mı, onunla henüz tanışanların duraklamasını duymuş-

lardır. O gerçekte büyük görev ve mesuliyet adamı idi. Bu gerçek şahsiyeti, eğlence akşamlarında bile, çok defa bütün gece yanından ayrılmamıştır. Zihni daima bir düşünceye takılı idi. Birine ervahlarca 'sefih' adı konan iki adam birbirinin ömrünü kısaltmıştır! Fakat dalgalar gibi köpürmeksizin durmayan o mizaç, tehlikeli de olsa, iyi ki böyle bir denge kurabilmiştir."

O gece Mustafa Kemal duygulu Rumeli türküleri söyledi, Zeybek oynadı. Ertesi gün yemeğe davet ettiği Falih Rıfkı ve Yakup Kadri Bey'i, davet gecesindeki dost gibi değil görev adamı gibi karşıladı. Ciddi bir edayla, "Yeni mecliste sizinle arkadaşlık edeceğiz" dedi. Daha Afyon'dayken Halide Edip Hanım'a; "Ne dinlenmesi. Bundan sonra birbirimizi yiyeceğiz" diyen ikinci Mustafa Kemal, yeni dönemin kadrolarını İzmir'deyken kafasında oluşturmaya başlamıştı.

Bütün dünya basınının İzmir'de olduğu 1922 yılının Eylül ayında büyük zaferi kazanmış olan ve halkın Gazi demeyi sevdiği Mustafa Kemal 41 yaşındadır, aşıktır, evlenmeye kararlıdır, duygu dünyasından akıl dünyasına hemen geçen bir kişiliğe sahiptir. Güç elindedir.

İlk önce yabancı savaş gemilerinin İzmir Körfezi'ni 24 saat içinde terk etmesini bildirdi filo komutanlarına. 24 saat sonra filolar selam geçişiyle İzmir Körfezi'ni terk etti.

İNGİLTERE, YUNANİSTAN VE İSTANBUL'DA DURUM

Yunan ordularını Anadolu macerasına itmekte kişisel olarak da büyük sorumluluğu olan İngiltere Başbakanı Lloyd George'a karşı muhalefet harekete geçti; Yunanistan'da mağlubiyetin sorumluları ölüme mahkum edildi. Kralcılar ile ordunun desteklediği Venizelistler arasındaki siyasi gerilim iyice arttı. Ordu iktidara el koydu. Kral Konstantin ülke dışına kaçmak zorunda kaldı. Osmanlı Devleti'nin İngiltere yanlısı sadrazamı Damat Ferit Paşa, sağlık sorunlarını öne sürüp istifasını padişaha sunduktan sonra, Avusturya'ya sığındı.

Erzurum'dan bu yana yapılan masa başı görüşmelerinde Misak-ı Milli'den bir adım geri atmayan Ankara, yönünü İstanbul, Boğazlar ve Trakya'ya çevirdi. Orduların Çanakkale ve İstanbul üzerine yönelmeleri yeni bir krizi başlattı. İngiltere Başbakanı Lloyd George, "tarafsız" bölge ilan edilen Boğazlar ve İstanbul'un ne pahasına olursa olsun Türklerin eline geçmesinden yana değildi. İstanbul'daki işgal kuvvetlerini savaş süresince iyice azaltan İngiltere, Akdeniz'deki deniz üslerindeki savaş gemilerini Çanakkale'ye göndermek için harekete geçti. Fakat, Dünya Savaşı'nın ekonomik, sosyal ve siyasal sıkıntılarını gideremeyen İngiliz kamuoyu ve muhalefet, Türklerle yeni bir savaş demek olan bu eğilime destek vermedi. Ça-

nakkale'nin Anadolu yakasındaki askerlerini bile geri çeken Fransızlar ve İtalyanlar da, Misak-ı Milli'ye uygun bir barış yapılmasından yana oldukları için, Ankara ile görüşmelerin başlaması gündeme geldi. Desteksiz kalan Lloyd George, görüşmelere "evet" demek zorunda kaldı ve daha sonra da, izlediği başarısız siyasetinin bedeli olarak istifa etti.

SİLAHLAR BIRAKILDI

23 Eylül'de, Marmara Denizi kıyısındaki Mudanya kasabasında mütareke toplanmasına karar verildi. Rusya'nın eski konsolosluk binasında başlayan mütareke görüşmelerinde, TBMM heyetine İsmet Paşa başkanlık etti. Askeri alanda kazanılan başarı, silah bırakma görüşmelerinde de kendini gösterdi. 11 Ekim 1922'de İstanbul'da basılan Vakit gazetesi Mudanya mütarekesi sonucunu şöyle verdi: "Mudanya mukavelenamesi bu sabah imza edildi" İmzalanan metne göre;

"1- Doğu Trakya (Edirne dahil) Meriç Irmağı'nın sol sahiline kadar on beş gün içinde Yunan ordusu tarafından terk edilecektir.

2- Boşaltmanın bitmesinden sonra 30 gün içerisinde Doğu Trakya, Yunan hükümeti tarafından müttefik memurlar vasıtasıyla Türk memurlarına devir teslim edilecektir.

3- Lozan konferansının bitimine kadar Doğu Trak-

ya'da Türklerin ancak 8 bin jandarması bulunacaktır.

4- Mütarekenin imzalanmasından sonra, İstanbul ve Boğazlar da TBMM hükümetine bırakılacak, İtilaf kuvvetleri barış antlaşmasına kadar İstanbul'da kalacaktır."

LOZAN'A GİDECEK HEYET

Mudanya mütarekesinde alınan kararla, barış görüşmelerinin İsviçre'nin Lozan şehrinde yapılması kararlaştırılmıştı. Ankara'da, Lozan'a gidecek heyetin başkanı Başbakan Rauf Bey, üyeler de Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal (Tengirşenk) ve Sağlık Bakanı Rıza Nur Bey'den oluşacağı tahmin ediliyordu. Mustafa Kemal, ordu ve halk nezdinde "tek adam" gücüyle İzmir'den Ankara'ya döndü. Barış heyetinin doğal başkanı olarak kendisini gören Rauf Bey, Mustafa Kemal'den; İsmet Paşa'nın kendisine danışman olarak verilmesini önerdi. Rauf Bey'i bir diplomat olarak yetersiz gören Mustafa Kemal, Rauf Bey'e şu karşılığı verdi; "İsmet Paşa'dan danışman olarak az yararlanılabilinir. Fakat İsmet Paşa başkan olursa, kendisinden daha çok yararlanılacağına inanıyorum" cevabını verdi. Mustafa Kemal'in, Yunan ordularının bozguna uğradığı Afyon'da Halide Edip Hanım'a söylediği "birbirlerini yeme" dönemi ilk sinyallerini vermeye başladı. İsmet Paşa'nın heyet başkanlığına "Katiyyen" diye tepki gösteren Kazım (Karabekir) Paşa'nın da Mustafa Kemal tarafından ikna edilmesinden sonra, görev, olan bitenden habersiz İsmet

Paşa'ya verildi. Lozan görüşmelerinin Mudanya'daki gibi geçeceğini tahmin eden İsmet Paşa, daha sonra olayla ilgili düşüncelerini şöyle açıklamıştı; "Evet, bu hiç hatırımda olmayan bir şeydi. Mudanya mütarekesi müzakereleri gibi bir çalışmadır diyerek kabul ettim. Lozan'da çektiklerimi tasavvur etseydim, gitmemekte ısrar ederdim." Sonuç olarak, Lozan inisiyatifi Mustafa Kemal tarafından "İkinci Grup"a kaptırılmadı.

REFET PAŞA İSTANBUL'DA

Barış heyeti başkanlığından "şahsi şeref duygularına kapılmayacak" İsmet Paşa Ankara'da Lozan hazırlıklarına başlarken, dengeyi sağlamak için "İkinci Grup"a da bir avans verildi.

Mudanya mütarekesi sonuçlarına göre, Yunan askeri gücü Doğu Trakya'dan geri çekildi. Ankara da, aynı bölgeye İstanbul üzerinden Refet Paşa'nın komutasında sembolik sayıda bir jandarma birliği gönderdi. 21 Ekim 1922 tarihli Tevhid-i Efkar gazetesi, Refet Paşa'nın İstanbul'a girişini yedi fotoğrafla süsleyerek birinci sayfadan şöyle duyurdu:

> "İstanbul halkı üç senedir özlemle beklediği kahraman fatihlerini, yüzyıllardan beri görülmemiş bir heyecanla karşıladı. Bize kurtuluş, hayat, nur getiren şanlı gaziler, size bin minnet ve şükran! Bin selam ve ihti-

ram (saygı)! (...) Refet Paşa ile arslan askerleri, dün Ayasofya'daki ilk namazlarını kıldılar ve dört yüz altmış dokuz sene sonra, dünya tarihini ikiye ayıran muazzam bir hadise, İstanbul'un fethini bir daha tekrarladı."

İstanbul'un yeniden fethini hatırlatan karşılama törenini seyreden İngiliz işgal kuvvetlerinden Yüzbaşı Armstrong, o günkü ezikliğini şöyle not etmişti hatıra defterine: "Ruhumun isyan ettiğini duyuyorum. Türkler sanki Kanuni Sultan Süleyman devrinde imişler gibi düşünüyorlardı. İngiltere İmparatorluğu'nun şerefinin Asya'ya karşı, çamurlara yuvarlanması gururumu yaralıyordu." Osmanlı'dan kalan ufak toprak parçasında, yeni dünyanın kurallarına uygun oluşan ulusal gücün genç paşası ne kadar gururluysa, "üzerinde güneş batmayan imparatorluk" gücünün Armstrong isimli yüzbaşısı da o kadar hüzünlüydü İstanbul'da. Yüzyıllardır dünya siyasetine yön veren İstanbul'daki heyecanlı karşılama töreni; dünyanın yükselen değerlerine uyum gösteren Ankara'yı temsil eden Refet Paşa nezdinde, Batı'nın emperyalist yöntemlerle Osmanlı'yı parçalama ve onun mirası olan yeni ve genç gücü tarihten silme girişiminin önlenmesinin dünyaya ilanıydı.

İstanbul'un coşkun sevincine Avrupa yolcusu bir kadın da tanıktı; Fikriye Hanım. Akciğerlerinden hasta olan Fikriye Hanım, Mustafa Kemal'in ısrarı üzerine Münih'te tedavi olması için, Refet Paşa'yla İstanbul'a gönderilmişti. İstanbul'a yolculuğundan önce Fikriye Hanım'a veda edişini şöyle anlatıyor Halide Edip Hanım:

> "(...) 'Ben Avrupa'da bir sanatoryuma gideceğim. Doktorlar iyi olursun diyorlar.' 'İnşallah Fikriye Hanım. Keşke bu kadar uzatmasaydınız.' 'Ben gitmek istemedim. Fakat, Paşa ısrar etti. Bir iki gün İstanbul'da kalacağım.' 'Ondan sonra sanatoryuma değil mi?' 'Birkaç gün Paris'te kalıp, daha önce kendime giyecek birkaç şey yaptırmak istiyorum.'

Zavallı, nasıl bir endişeyle yüzümü inceliyor, Paris modeli giyeceklerle tekrar göze gireceğini umuyordu. O kadar acıdım ki, göz yaşlarımı zor tutabildim. Boynuna sarıldım. 'İyi olacaksınız' dediğim zaman, 'İnşallah' diye o da boynuma sarıldı, yanaklarımdan öptü. Ben de veda ederek ayrıldım."

28 Ekim 1922'de toplanması kararlaştırılan Lozan hazırlıkları sürerken, İtilaf devletleri barış görüşmelerine hiçbir gücü kalmamış İstanbul hükümetini de çağırdı. Saltanatı temsil eden İstanbul hükümetinin çağrılması, ülkede ikili bir yönetimi, daha doğrusu İstanbul'u meşrulaştırmak anlamına geliyordu.

Büyük zaferden sonra başlayan gelecek tartışmalarında, saltanat önemli bir yer tutuyordu. Ankara'da genel eğilim, Vahdettin'in yerine veliaht Abdülmecit Efendi'nin getirilmesi, padişahın temsil ettiği saltanatın da, başbakanı sözde atayan, itibari, meşruti bir kurum olarak kalması yönündeydi. Aslında söz konusu olan, siyasi gücü tükenen saltanata karşı vefa duygusuydu. Gelecek için formüller aranan Ankara günlerinde, Mustafa Kemal'in önünde böyle bir tablo vardı.

Vahdettin'in Lozan'a temsilci göndermede diretmesi, Mustafa Kemal'in saltanatın kaldırılması yönündeki görüşünü gündeme getirdi. Bu diretme, TBMM'de vatana ihanet olarak algılandı. Toplantılarda Vahdettin ismi geçtiğinde, üyeler "Allah kahretsin" diye bağırmaya başladı. İstanbul'da duvarlara, tramvaylara "Kahrolsun Vahdettin" sloganları yazılmaya başlandı. Bu arada, işgal dönemlerinde Ankara aleyhinde yazılarıyla tanınan, Mustafa Kemal ile

arkadaşlarının idamını isteyen içişleri eski bakanı ve Peyam-ı Sabah gazetesi yazarı Ali Kemal, yer altı MM grubunca kaçırılıp, Nurettin Paşa tarafından İzmit'te halka linç ettirildi. Mustafa Kemal ve İsmet Paşa'nın bu yargısız infaz olayına tepki göstermesine karşın, hayatlarından endişe duyan, saltanatın İstanbul'daki sivil çevrelerinden bir grup, Avrupa'ya kaçtı.

SALTANAT SON BULUYOR

Mustafa Kemal, paşalarla yaptığı özel toplantılarda ve TBMM konuşmalarında, saltanatın halifelik kurumundan ayrılmasını önerdi. Saltanat sorununun çözümü için, psikolojik ortamın doğmasına karşın, gücünün doruğundaki Mustafa Kemal'in, halifeliğin geleceği için de, olduğu yerde durmayacağı kuşkuları TBMM'ye hakimdi. Mustafa Kemal günlerce süren tartışmalardan sonra, 1 Kasım 1922'de, TBMM'de yaptığı konuşmasında, sultanların milletin egemenliğini zorla gasp ettiklerini belirterek, İttihatçı geleneğinden gelen tehdit edici kesin tavrını ortaya koydu: "(...) Şimdi de, Türk milleti bu saldırganların hadlerini bildirerek, egemenlik ve sultanlığını, başkaldırarak kendi eline bilfiil almış bulunuyor. Bu bir olup bittidir. Söz konusu olan; millete sultanlığını, egemenliğini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız sorunu değildir. Mesele zaten bitmiş bir gerçeği açığa vurmaktan ibarettir. Bu, behemehal olacaktır. Burada toplananlar, meclis ve

herkes meseleyi tabii görürse, düşünceme göre çok iyi olur. Aksi takdirde, gerçek yine usulü dairesinde, belirtilecektir. Fakat, ihtimal bazı kafalar kesilecektir." TBMM'de hava buz kesmişti. Mustafa Kemal'in önergesi oya sunuldu ve oybirliğiyle kabul edildi. Bir kişi, "Ben muhalifim" diye bağırdıysa da, sesi, "Söz yok!" nidalarıyla kesildi. Dualar okundu ve dünya devleti olmuş, dünyaya kendi nizamını kabul ettirmiş; Avrupa, Asya, Afrika, Uzakdoğu ve denizlerde siyasi, askeri, ekonomik nüfuzunu yüzyıllarca sürdürmüş 600 yıllık Osmanlı saltanatı, resmen son buldu.

Osmanlı hanedanının 36. Sultanı Vahdettin, 17 Kasım sabahı Malaya adlı İngiliz zırhlısına binerek, Malta Adası'na gitti. Veliaht Abdülmecit Efendi, TBMM'nin kontrolünde olmak kaydıyla, saltanatsız halifeliği kabul etti.

VAHDETTİN'İN HAZİN SONU

Orta Asya'dan yola çıkıp Anadolu'da yerleşen Oğuzların Kayı Boyu'ndan, koca bir dünya devleti yaratan Osmanoğulları'nın son temsilcisi Sultan Vahdettin, Hicaz Kralı I. Hüseyin unvanını alan Mekke eski Emiri Şerif Hüseyin'in daveti üzerine, Malta Adası'ndan Hicaz'a gitti. Hilafet makamının Araplara devri peşinde olan Hicaz, Suriye, Filistin ve Mısır yöneticilerinin asıl niyetini anlayan Vahdettin, bir padişahın başına gelebilecek en kö-

tü zamanı yaşamasına karşın, maddi ve manevi teklifleri kabul etmedi. Arap ülkelerinin kral ve şeyhlerinin, hilafeti kendilerine bırakması tekliflerine, hayır diyen Vahdettin'e, İngiliz hükümeti de ne Filistin'de ne de Kıbrıs'ta ikamet izni verdi. Vahdettin, Osmanoğullarından miras aldığı bütün unvanlarıyla birlikte İtalya'nın Cenova şehrine gitti. Bu ülkede kendi imkanlarıyla yaşamayı seçen Vahdettin, bir süre sonra da kıyı kasabası San Remo'ya yerleşti. Orada geçen yıllar tam bir felaketti. Sultan ve ailesi, ellerindeki her şeyi yitirdi. Hanedan kasaba esnafına borçlandı. Osmanoğullarının son mirasçısı Vahdettin, 15 Mayıs 1926 günü namaz kılarken kalbine yenik düştü. Sultan'ın cenazesi, borçlarına karşılık kasaba esnafınca rehin alındı. Vahdettin'in cansız vücudu, bir grup Türk tarafından gece yarısı evin arka kapısından kaçırıldı. Limandaki bir gemiye konulan Vahdettin'in naaşı, Suriye'nin başşehri Şam'a götürüldü ve orada toprağa verildi.

Lozan'daki barış görüşmeleri 20 Kasım 1922'de başladı. İsmet Paşa'nın daha sonra söylediği gibi Lozan, Mudanya gibi değildi. İtilaf devletlerinin gözünde, Osmanlı'nın devamı gibi gözüken TBMM hükümeti ve onun temsilcileri, savaşta yenilmiş tarafı temsil ediyordu. Yeni Türkiye heyetiyse, savaşta kazanmış taraf olarak masaya oturdu. Görüşmelerde tartışmaların odağını Boğazlar, azınlık hakları, kapitülasyonlar ve Musul sorunu oluşturdu.

Mudanya'da alınan kararın devamı olarak, Türkiye-Yunanistan sınırı Misak-ı Milli'ye göre çizildi. Şu andaki sınırlar oluştu. Anlaşmanın imzalanmasından sonra, Yunanistan sınırları içinde yer alan Batı Trakya'daki Türkler ile, Doğu Trakya'daki Rumlar, Cemiyet-i Akvam'ın kontrolünde karşılıklı olarak mübadele edildi. Etnik bakımdan Yunanistan'da Türk, Anadolu'da da Rum neredeyse kalmadı. İki millet, iki ülkede azınlık seviyesine düştü.

Anadolu'daki azınlık haklarının korunması görüşmeleri, Ankara'ya bir olanak sağladı. Görüşmelerdeki anlaşmazlık karşısında, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Ankara hükümetinin Cemiyet-i Akvam'a girmesini ve Avrupa'da olduğu gibi azınlıklara birtakım hakların tanınmasını teklif etti. İsmet Paşa'nın bu teklifi kabul etmesiyle, Ankara hem Cemiyet-i Akvam'a katıldı, hem de dünya siyasetinin ayrıcalıklı zengin alanına girmiş oldu. Ankara, Cemiyet-i Akvam'a alınmayan Sovyetler Birliği'ni de uzun yıllar bu örgütte temsil etti.

Boğazlar sorunu Aralık ayında tartışılmaya başladı. Ankara, bütün yabancı savaş gemilerinin Boğazların dışında tutulması tezini ileri sürdü. Lozan'a yeni katılan Sovyetlerin Dışişleri Bakanı Çiçerin de, Boğazlar sorununu Misak-ı Milli ve Ankara-Moskova Antlaşması çerçevesinde savundu. Lozan'da İsmet Paşa ile Çiçerin, Türkiye'nin Boğazlar tezini İtilaf devletlerine karşı savunurken, Ankara'da Mustafa Kemal'i siyaset dışında tutmak maksadıyla,

TBMM'ye bir kanun teklifi verildi. Bu teklife göre, doğum yerleri o andaki sınırlar dışında olanlar, milletvekili seçilme haklarından mahrum kalacaktı. Türk ve Kürt göçmenler de yerleştirilmelerinden beş sene sonra seçilebilecekti. Yunanistan sınırları içinde kalan Selanik doğumlu Mustafa Kemal de, bu teklife göre milletvekili seçilemeyecek olanlar arasındaydı. Ülkede büyük bir tepki seli doğdu. TBMM'ye kanun teklifinin geri çekilmesi yönünde telgraflar yağmaya başladı ve teklif geri çekildi. Muhalefete karşı ülkede oluşan tepkiyi değerlendiren Mustafa Kemal, hem saltanatın kaldırılması, hem de hilafetin yeni biçimi hakkında, kamuoyunda oluşan düşünceleri öğrenmek ve kurmaya karar verdiği yeni parti için nabız yoklamak üzere, büyük bir yurt gezisine çıkma kararı aldı.

ANNESİNİN ÖLÜMÜ VE EVLİLİK

Ankara'yı hiç sevmeyen Zübeyde Hanım, felçli haliyle hem müstakbel gelinini görmek, hem de tedavi olmak için İzmir'e gitmek istedi. Oğlundan, Selanik'i de Yunanlılardan geri almasını ihtiyar kadın saflığıyla isteyen Zübeyde Hanım, bu dileği yerine getirilene kadar da çocukça bir karar vermişti; Selanik geri alınana kadar yeni elbise yaptırmayacaktı.

Batı Anadolu şehir ve kasabalarında, hem kuracağı partinin ilkelerini anlatan, hem sorulan sorulara cevap veren

Mustafa Kemal, 14 Ocak 1923'te annesinin, Selanik'e çok benzeyen İzmir'de, Latife Hanım'ın konağında öldüğünü öğrendi. Cenazeye yurt gezisinde olduğu için katılamayan Mustafa Kemal, 27 Ocak 1923'te annesinin İzmir'deki mezarını ziyaret etti ve iki gün sonra da, düzenlenen sade bir çay partisiyle Latife Hanım'la evlendi. Gezisine kaldığı yerden, bu kez eşi Latife Hanım'la devam etti. 42 yaşındaki Mustafa Kemal artık evlidir.

Yeni parti kurma hazırlığı, yurt gezisi, annesinin ölümü, evlilik ve Lozan'daki görüşmelerle başlayan meclis içi tartışmalarının ortasındaki Mustafa Kemal, İzmir'de yeni Türkiye'nin ilk iktisat kongresini toplama çalışmalarını yaparken; Lozan'daki görüşmelerde Boğazlar sorunu İngiltere, Fransa ve İtalya'nın tezine yakın bir şekilde çözüldü. Buna göre, Boğazların güvenliği uluslararası bir komisyona bırakıldı ve yabancı gemilere de geçiş hakkı verildi. Türkiye'nin, Boğazların bir saldırıya uğraması karşısında, Lozan'daki devletlerden garanti istemesine karşın, sorun Cemiyet-i Akvam Anlaşması üzerinden çözüldü. Boğazlar sorununun bu şekilde çözümü Sovyetleri pek memnun etmemesine karşın, üzerinde uzlaşılamayan esas sorunlar Musul ve kapitülasyonlardı. Mondros Mütarekesi'nin ilan edilmesinden hemen sonra Musul, İngiltere tarafından işgal edilmişti. Buna göre de, zaten Misak-ı Milli sınırları içinde olması gerekiyordu.

Musul, Hindistan yolu ve petrol alanı olması nedeniyle, İngiltere için ekonomik, siyasi ve askeri bakımdan stratejik bir önemdeydi. Musul'un aslında Lozan'da tartışılması bile gereksizdi. Çünkü, Mondros Mütarekesi'ne göre Misak-ı Milli sınırları içindeydi. Bütün bunların yanında Türkiye açısından; sınırlarının güvenliği, Anadolu'nun Mezopotamya'ya açılan doğal parçası olması ve ekonomik, kültürel ve tarihi olarak da önemliydi.

Kapitülasyonlar İngiltere, Fransa ve İtalya açısından önemliydi. Çünkü, Osmanlı'ya bağlı topraklarda onlara ekonomik, adli ve siyasi ayrıcalıklar tanıyordu. Yeni Türkiye açısından da çok önemliydi; çünkü, siyasi ve ekonomik bağımsızlığının mihenk taşıydı kapitülasyonların kaldırılması. Lozan'daki Türk heyeti açısından kapitülasyonların kabulü, kendi varlıklarının ve yaptıkları savaşın inkarıydı. Kapitülasyonların devamını kabul etmek, onlar için TBMM'nin kapısında asılmalarıydı.

Musul ve kapitülasyonlarda bir uzlaşma olmaması üzerine, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon Londra'ya, Türkiye Dışişleri Bakanı İsmet Paşa da Ankara'ya döndü. 4 Şubat 1923'te görüşmelere bir anlamda ara verilmiş oldu. TBMM'de bütün gruplar ne Musul'dan, ne de kapitülasyonlardan ödün verilmemesi yönünde ortak davrandı. Sonunda savaş olacaksa "olsun" eğilimi destek buldu.

Lozan tartışmaları Ankara'da sürerken, 17 Şubat 1923'te yeni Türkiye'nin ilk iktisat kongresi İzmir'de toplandı. Kongre; ülke savaştan çıkmasına, Sovyetlerle çok sıcak ilişkiler sürmesine ve yönetimin asker kökenli kadroların elinde olmasına rağmen, içe kapalı ve katı devletçi bir ekonomik sistem yönünde eğilim göstermedi.

Osmanlı'nın modernleşmesiyle, Türk ve Müslüman kökenlilerin de, Hıristiyan kökenliler gibi ekonomik hayatın içinde olması teşvik edilmiş, bu teşvik İttihat ve Terakki döneminde en yüksek seviyesine ulaşmıştı. Osmanlıların güçlü olduğu dönemde, özellikle Türkler ve diğer Müslüman kökenliler devlet yönetimi, askerlik ve çiftçilikle uğraşırken; Hıristiyan teba, küçük ve büyük sanayi üretimi, el sanatları, ticaret, bankacılık ve finans sektöründe uzmanlaşmıştı. Ekonomik sistem devletçi değil, oldukça serbestti. Bu, Osmanlıların emperyal politikasının, bilinçli toplumsal iş bölümüydü. Gerileme ve çöküş döneminde, Batı tipi milliyetçiliğin etkileriyle ortaya çıkan ayrılıkçı hareketler, bu bilinçli iş bölümünü yıktı. Ayrı devlet kurmak için isyan eden Ermeniler, ülke dışına sürüldükleri için, sahip oldukları ekonomik alan boşaldı. Aynı nedenle Rumların da Yunanistan'a göç etmesiyle, onların ekonomik alanları boş kaldı. Küçük ve büyük sanayi, ticaret, bankacılık ve finans sektörü, ağırlıkla Türk ve Kürtlerden oluşan yeni Türkiye insanı için, bakir bir iş alanı olarak ortaya çıktı. İktisat Kongresi, milli bağımsızlık po-

litikalarına ters düşmeyecek şekilde, devleti ve özel sektörü, çağdaş araçları kullanarak, ekonominin bütün alanlarında topyekün kalkınmaya çağırdı. Kongrede, devletin ve özel sektörün birbirlerini destekleyecekleri, karma liberal ekonomik sistem öngörüldü. Yabancı sermayeyle kurulacak ortaklıklar yine milli bağımsızlık politikalarına ters düşmeyecek şekilde serbest bırakıldı. Osmanlı'nın imparatorluk geçmişi son bulduğu, dört bir yanda asker bulundurma devri gerilerde kaldığı için, Anadolu insanının enerjisinin, yine Anadolu için harcanmasının yolları açılmıştı. Bunun için gerekli olan, sermaye, bilgi birikimi, zaman ve zihniyet değişimiydi.

Mustafa Kemal, kongrenin açılışında bütün heyecanıyla şöyle sesleniyordu yeni Türkiye'ye:

> "(...) Ekonomik faaliyet demek, her şey demektir. Yaşamak için, mesut olmak için, mevcut insanlık için ne lâzımsa; onların tümü demektir. Ziraat demektir. Ticaret demektir. Çalışmak demektir. Her şey demektir."

TOPAL OSMAN ÖLDÜRÜLÜYOR

İktisat Kongresi sonrasında TBMM iyice hareketlendi. Lozan heyetinin başındaki İsmet Paşa, görüşmelerde yetersiz kalması ve Ankara'ya gelmeden önce Mustafa Kemal'le görüşmesi nedeniyle, İkinci Grup'ca sert eleştirilere muhatap oldu. Sinirlerin iyice gerildiği 5 Mart 1923 tarihli otu-

rumda, yapılan eleştirilere tahammül edemeyen Mustafa Kemal, elini beline götürerek, Trabzon milletvekili Ali Şükrü Bey'in üzerine yürüdü. TBMM karıştı. Başkanlık makamında oturan Ali Fuat Paşa, ancak elindeki çanı yere atarak sükuneti temin edebildi. Lozan'dan, yeni Türkiye için en iyi sonucun çıkmasını arzu eden Mustafa Kemal'in başında olduğu Müdafaa-i Hukuk ile İkinci Grup üyeleri arasındaki tartışmalar, giderek TBMM'nin tarihsel görevinin de bittiğini işaret ediyordu. İşte bu günlerde talihsiz bir olay meydana geldi. Mustafa Kemal'in üzerine yürüdüğü Trabzon milletvekili Ali Şükrü Bey, 27 Mart'tan sonra kayıplara karıştı. Ali Şükrü Bey'in bulunması geciktikçe, sorumlunun adresi olarak Mustafa Kemal ve grubu gösterildi. Hükümetin iyice köşeye sıkıştığı 2 Nisan 1923'te, Başbakan Rauf Bey, Ali Şükrü Bey'in bir cinayete kurban gittiğini TBMM'de açıkladı. Yapılan araştırmaya göre, cinayeti işleyen Mustafa Kemal'in muhafız komutanı Topal Osman'dı. Topal Osman'ın, Şükrü Bey'i boğarak öldürmesinin nedeni de, Mustafa Kemal'i sert eleştirmesine çeteci alışkanlığıyla cevap vermesiydi. Mustafa Kemal ve Latife Hanım, muhafızların haberi olmadan Çankaya Köşkü'nden ayrıldı. Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı muhafızlar Çankaya Köşkü'nü sardı. Topal Osman'a, usulen "teslim ol" çağrısı yapıldı. Çıkan çatışmada Topal Osman öldürüldü, çetesi dağıtıldı. İşgal döneminde Karadeniz kıyılarında, Pontus çetelerine kan kusturan Topal Osman ve adamları, eski alışkanlıklarının kurbanı oldu ve talihsiz bir olayla tasfiye oldu.

Savaşın sert ve ağır sorunlarını çözmeye alışmış olan meclis, yeni dönemin sorunlarını çözecek inisiyatifi gösteremedi. Müdafaa-i Hukuk ve İkinci Grup liderleri, aralarında anlaşarak birinci meclisin feshine, yürürlükteki 1921 tarihli anayasaya göre, iki ay içinde yeni seçimlerin yapılmasına karar verdi. Meclisteki Müdafaa-i Hukuk Grubu, 8 Nisan'da Öğretmen Okulu'nda toplandı. Ülke genelinde örgütlü ve Müdafaa-i Hukuk Grubu'na bağlı Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk grupları, kendilerini feshederek, kurulan Halk Fırkası'na (partisi) katıldı. Milletvekili adayları, Mustafa Kemal'in kontrolünde tek tek tespit edildi. 10 Nisan'da, partinin manevi ve fiili lideri Mustafa Kemal'in de katıldığı çalışmada, örgütün dokuz ilkeden oluşan programı kabul edildi. Bu program; TBMM'nin kuruluş ilkeleriyle bazı ekonomik, askeri, adalet ve güvenliği öngören pratik iyileştirmeleri içeriyordu.

Liberal, İttihatçı radikal ve gelenekçileri içinde barındıran İkinci Grup ile Muhafazakarlar, lidersiz olmanın gevşekliğiyle, programsız olarak seçim bölgelerine dağıldılar. TBMM, 15 Nisan 1923 tarihinde son kez toplandı. Toplantıda, Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun önerisiyle, Vatana İhanet Kanunu'nun birinci maddesi, İkinci Grup üyelerinin muhalefetine karşın, "1922 tarihine kadar gelişmiş olan devlet şekline, ne suretle olursa olsun karşı gelenlerin vatan haini sayılmaları" şeklinde değiştirildi.

İşgale karşı direnişi örgütleyen, kendi ordusunu kuran, Anayasa ve kanunlar çıkaran, bütçe yapan, yeni bir Türkiye Devleti kuran, zafer kazanan, saltanatı kaldıran, 600 yıllık Osmanlı Devleti'ne son veren, uluslararası anlaşmalar imzalayan, ülkenin inançlarıyla, ırklarıyla, sınıflarıyla, meslekleriyle bütününü temsil eden ve meşru varlığının üstünde hiçbir gücü tanımayan romantik meclis, tarihi görevini bitirdi. Lozan heyeti görüşmelere devam etmek için Londra'ya gitti. Siyasetçiler seçim için yurda dağıldı.

YOLLAR AYRILIYOR

Mustafa Kemal için yeni seçimler, yeni dönemin siyasi kadrolarını oluşturmak için, uzlaşma arayışları demekti. Balkan savaşlarından beri, bir savaştan çıkıp bir savaşa giren ülkenin, tecrübeli ve nitelikli asker ve sivil kadroları bir hayli azalmıştı. Bu nedenle Mustafa Kemal, İttihat ve Terakki'den arta kalan kadroları, yeni kurulan partiye kazanmak için bir girişimde bulundu. İttihat ve Terakki döneminin ünlü İaşe Bakanı Kara Kemal'le buluştu. İzmit'te yapılan ve bir grup İstanbullu gazetecinin de katıldığı görüşmede, sonuç ne yazık ki olumsuzdu. Mustafa Kemal, onlara, ülkede ve dünyada artık yeni bir sayfanın açıldığını, eski dönemin siyasetinin tarihe karıştığını, eski İttihatçılar olarak bu konuda karar vermelerini, kendine has üslubuyla anlattı. Sonuç olarak, yeni devletin içinde yer almak istiyorlarsa, kendisini destekleme-

lerini istedi. Çünkü artık iktidar, Mustafa Kemal ve onun temsil ettiği yeni zihniyetti. Onlar ise, Mustafa Kemal'in bu sözlerinden, kendilerinin güçlü ve Mustafa Kemal'in kendilerine muhtaç olduğunu çıkardılar. Siyaset yerinde ve zamanında karar vermektir, değişimleri görmek ve ona göre davranmaktır. Onlar bunu fark edemediler. Nedenleriyse, zihniyetlerinin değişmemesi ve geçmişte kalan güçlerine bağlı kalmalarıydı. İttihat ve Terakki'nin tecrübeli kanadının sözcüsü, seçimlerde "tarafsızlığı" seçtiklerini belirtti. Eski husumetler, komitacılık eğilimleri, Panturanizm hayalleri, birbirlerinin kişilik ayrıntılarını dahi bilmeden gelen şüphecilik, eski hatıralara, eski liderlere, eski dünyaya ve eskide kalmış ülkülere bağlılık, yeni Türkiye'nin siyasi uzlaşmasını sağlayamadı. Mustafa Kemal için de, geriye bir tek yol kaldı; yeni dünyada, yeni Türkiye'yi ayağa kaldırmak için, yeni ve genç siyasi kadrolar yetiştirmek. Ve öyle de yaptı, eskiyle bütün köprüler yıkıldı. Gücünün doruğundaki lider, ileriye dönük tasarılarıyla Anadolu'da siyaset gezisine çıktı.

Yeni Türkiye'de, ellerinde "9 Umde (ilke)" bildirileriyle siyaset alanlarına çıkan genç kadrolar, ilk tecrübelerini yaşarken, Lozan'daki ikinci görüşmeler artık sona doğru yaklaşmıştı. Dışişleri Bakanı İsmet Paşa ile Başbakan Rauf Bey arasındaki sürtüşmelere, güvensizliklere bağlı olarak alınganlıkların yaşanması üzerine, Bakanlar Kurulu toplantılarına dahi girmeyen Mustafa Kemal'in zaman za-

man araya girmesiyle, Lozan'da yeni Türkiye ile İtilaf devletleri arasında uzlaşma sağlandı. 24 Temmuz 1923'de barış anlaşması imzalandı. Anlaşmaya göre; Musul sorununun çözümü, İngiltere'nin nüfuzu altında olan Cemiyet-i Akvam'ın hakemliğine bırakıldı. Yabancı ülkelere adli ve ekonomik ayrıcalık tanıyan kapitülasyonlar kalktı. Anadolu'da bir Ermeni devleti yaratılması fikri tarihe karıştı. Kürdistan sorunu görüşme konusu olmadı; olmadı fakat, ülkedeki Kürt temsilcileri, Lozan'a giden heyetin kendilerini de temsil ettiğini, sorunun çözümünde taraf olma algılamasını yıllarca sürdürdüler. Bu sorun zaman içinde büyüyerek devam etti. Anadolu, Yunanlılardan tümüyle kurtarıldı. Geçmişe ait bütün mali kayıtlar kaldırıldı. Silah altında asker bulundurma sınırlamasından vazgeçildi. Gümrük tarifeleri yeniden düzenlendi ve gümrüklerin özgürlüğü yolu açıldı. Yeni Türkiye, Osmanlı borçlarından kendi payına düşen hisseyi üstlendi, savaşın galibi olmasına rağmen, savaş tazminatı ödemeye razı oldu. Yalnız, Yunanlılara karşı galip gelmek sorunu çözmüyordu; çünkü Osmanlı, büyük savaşın mağlup tarafındaydı, yeni Ankara hükümeti de Osmanlı'nın devamıydı. Türkiye'nin Cemiyet-i Akvam'a üyeliği takvime bağlandı.

Lozan'dan dönen heyetin, Ankara tren istasyonunda karşılanması sorun oldu. Başbakan Rauf Bey, görüşmeler sırasında İsmet Paşa ile aralarında yaşanan gerginlikten dolayı, karşılama protokolünde olamayacağını Mustafa

Kemal'e bildirdi. İzin alarak seçim bölgesine gitti.

Lozan Antlaşması ile birlikte seçimler de sonuçlandı. Halk Fırkası adayları dışında, hiçbir aday milletvekili seçilemedi. İkinci meclis, 72 seçim bölgesinden seçilen 270 milletvekiliyle, 2 Ağustos 1923'te açıldı. Mustafa Kemal, iki bölgeden seçilmesine rağmen, Ankara milletvekilliğini tercih etti. 13 Ağustos'ta TBMM Başkanlığı'na Mustafa Kemal, İkinci Başkanlığa da Ali Fuat Paşa seçildi. 14 Ağustos'ta, yine Mustafa Kemal'in belirlediği isimlerden hükümet oluşturuldu. Kazım (Karabekir) Paşa ordu hizmetini seçtiği için, Başbakanlığa Fethi (Okyar) Bey, Genelkurmay Başkanlığı'na Fevzi (Çakmak) Paşa getirildi. TBMM'nin ilk faaliyeti, 23 Ağustos 1923 tarihli oturumuyla Lozan Antlaşması'nı onaylamak oldu. Misak-ı Milli'nin uluslararası kabulü de demek olan Lozan Antlaşması'nın onaylanmasıyla Anadolu Türkleri; Batılıların ve imparatorluk Osmanlı siyasetçilerinin, Nizam-ı Alem dedikleri dünya devleti politikasını resmen terk etti, ulus devletin uluslararası zemini oluştu.

Bütün bölgelerde milletvekilliklerini silip süpüren Halk Partisi, 9 Eylül 1923'te, İçişleri Bakanlığı'na verilen bir dilekçeyle, resmen kuruluşunu tamamladı. Dilekçenin altındaki imzalara göre, Halk Partisi Genel Başkanı Gazi Mustafa Kemal, Genel Sekreter Recep (Peker)'di. Tüzüğe göre:

"Halk Fırkası, cemiyetler kanununa göre kurulmuş bir cemiyettir. Gayesi, millî hâkimiyetin tahakkukuna rehberlik etmek, Türkiye'yi tam manasıyla asrî bir devlet haline getirmektir.

Halk Fırkası bir ihtîlâl komitesi değildir. Bir inkılâp fırkasıdır. Fırkadan olanların gerçekten halkçı olmaları şarttır.

Fırka, hiçbir fert, hiçbir cemaat için imtiyaz tanımadığı gibi, kanunları teşri (yapmak) ve icra etmekteki mutlak hürriyet ve istiklâlini tahdit ve tağyir (sınırlayan ve ortadan kaldıran) edici hurafevi (batıl, esassız) kanaat ve temayülâtın (eğilimlerin) meşruluğunu da tanımaz.

Kanun nazarında her fert müsavi (eşit)dir. Türk kültürünü kabul etmiş Türkiyeli her fert, fırkaya girebilir."

İSTANBUL YERİNE ANKARA

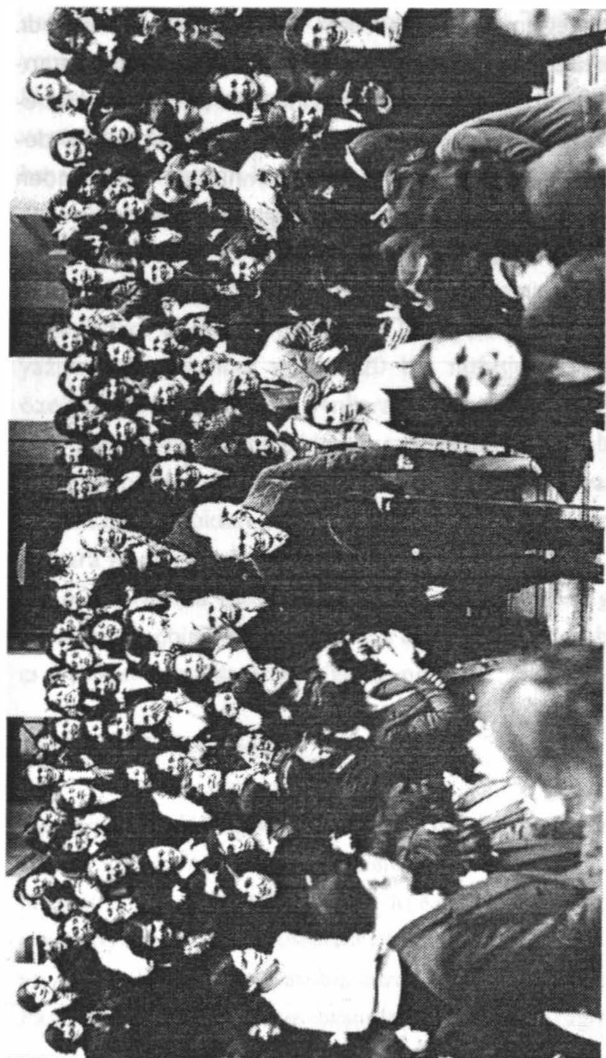
Yeni Türkiye'nin ilk yasal siyasi partisi, muhalefetsiz mecliste çalışmalarına devam ederken; Mudanya Mütarekesi'ne göre, İstanbul'daki yabancı işgal kuvvetleri, donanmalarıyla 2 Ekim 1923'te, bu kez resmen İstanbul'u terk etti. 6 Ekim'de de Türk birlikleri İstanbul'a girdi ve şehir yine coştu. Artık İstanbul da özgürdü. Fakat, herkesin beklediği şey olmadı ve Ankara'daki devlet yö-

netimiyle TBMM İstanbul'a taşınmadı. Yeni Türkiye'nin yeni siyasetçileri, eskinin tabularını bir kez daha yıktı. 14 Ekim 1923'te toplanan TBMM'ye İsmet Paşa tarafından verilen bir önergeyle, Osmanlı Devleti'nin 400 yıla yakın başşehirliğini yapmış İstanbul yerine, Ankara resmen başşehir ilan edildi. Geçmiş, bütün hatıralarıyla reddediliyordu sanki. Roma ve Osmanlı İmparatorluğu'nun dünya şehri, 500 bin nüfuslu İstanbul, yeni Türkiye'nin gözdesi değildi. Yeni ulusal zihniyet, yeni Türkiye, kendi tarihini yazmak için İstanbul yerine, 20 bin nüfuslu ve hiçbir özelliği olmayan, sıradan Ankara'yı seçti. Sovyetler ve ona bağlı ülkeler dışında, kurtuluş sırasında zaten yabancı elçilik binaları Ankara'ya taşınmamıştı. Başşehir yasası TBMM'den çıktıktan aylar, yıllar sonra bile, yabancılar Ankara'ya taşınmadı. Ankara-İstanbul arasında gidip gelen memurlarıyla, temsil görevlerini yaptılar. Zaman geçti, Ankara hiçbir zaman İstanbul'a taşınmadı, ama yabancı elçilikler zamanla Ankara'ya taşındı.

MUHALİF İSTANBUL

Rüya şehir İstanbul, resmi siyaset merkezi olmamasına karşın, meclis dışı muhalefetin merkeziydi. Muhalif basın İstanbul'daydı. Birinci Ordu Komutanı ve samimi meşrutiyetçi Kazım (Karabekir) Paşa, Rauf (Orbay) Bey ve Refet (Bele) Paşa İstanbul'daydı. Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, Konya'daki ordunun başında bulunmasına rağmen,

siyasi eğilimiyle İstanbul'daki arkadaşlarının yanındaydı. Mustafa Kemal ile uzlaşmayan tecrübeli İttihatçılar İstanbul'daydı. Dünya Müslümanlarının lideri Halife Abdülmecit İstanbul'daydı. Mustafa Kemal'in dış basına verdiği demeçler ve yurt gezilerinde, "cumhuriyet" rejiminden bahsetmesi, İstanbul'u iyice tedirgin ediyordu.

CUMHURİYET'İN KABULÜ

TBMM İkinci Başkanı Ali Fuat Paşa görevinden istifa etmiş, yerine de Rauf (Orbay) Bey teklif edilmişti. İstanbul'daki dağınık muhalefetin uzaktan kumanda ettiği bazı milletvekillerinin, boşalan görevler için harekete geçtiği dönemde, Mustafa Kemal olaya müdahale ederek hükümeti 27 Ekim'de istifa ettirdi. Dağınık, toparlanamamış ve TBMM'de etkili gücü olmayan muhalefetin bu faaliyetleri boşa çıkartıldı. Hükümetin istifa ettiği ve muhalefetin iyice etkisiz kaldığı 28 Ekim'de, Mustafa Kemal meclis kulisini harekete geçirdi. Aynı akşam Çankaya'da topladığı arkadaşlarına, "Yarın cumhuriyeti ilan edeceğiz" talimatını verdi. 29 Ekim günü, "cumhuriyet" rejiminin TBMM'ye sunulması için görev taksimi yapıldı.

Hükümet üyelerinin TBMM tarafından seçilmesinin sa-

kıncalarıyla ilgili tartışmalar üzerine, Mustafa Kemal meclise çağrıldı. Mustafa Kemal, Halk Partisi grubunda yaptığı konuşmada, yürürlükteki anayasa gereğince, meclis üyelerinin hem bakanları, hem de bakanlar kurulunu seçmek zorunda olduklarını, bu nedenle de bir bakanın istifa etmesiyle bile hükümet bunalımı çıktığını belirterek, sözlerine şöyle devam etti:

> "(...) Yüce kurulunuz, bu sorunun çözülmesi için beni görevlendirdi. (...) Önerim kabul olunursa, kuvvetli ve kenetlenmiş bir hükümet kurulabilecektir. Devletimizin biçimini ve niteliğini saptayan ve hepimiz için amaç olan anayasamızın kimi yerlerini açıklamak gereklidir. Önerim şudur..."

Önerisi, daha önce dar bir kadroya açıkladığı cumhuriyetti. Tartışmaların ve ardı ardına yapılan konuşmaların sonunda, bakanların ve Bakanlar Kurulu'nun seçiminin kolaylaştırılması için, anayasada yapılacak değişikliğin oya sunulmasıyla, cumhuriyet TBMM'de kabul edildi. Yeni TBMM, meclis oyunuyla da olsa, yine bir tabuyu yıktı; artık "devletin ve hükümetin şekli cumhuriyetti." Arkasından cumhurbaşkanlığı seçimi yapıldı. Mustafa Kemal, 159 kişinin katıldığı oylamada, 158 oyla Cumhuriyet'in ilk Cumhurbaşkanı seçildi. Bütün ülke, 30 Ekim sabahı patlatılan yüz pare top atışıyla, Cumhuriyet'in ilanını ve yeni cumhurbaşkanını öğrendi. 31 Ekim günü de, 21 Temmuz 1914'ten beri yürürlükte olan seferberlik, TBMM'de alınan kararla kaldırıldı.

Anayasa değişikliğine göre TBMM, Cumhurbaşkanı olarak Mustafa Kemal'i, Başbakan olarak da İsmet Paşa'yı atadı. O da, kurduğu hükümeti Mustafa Kemal'e sundu. Onun da onaylamasıyla Ankara; yeni ilan ettiği Cumhuriyet rejimiyle, bilinen birinci adamının yanında, ikinci adamını da dünyaya tanıttı.

Ankara'nın Halk Partisi güdümlü basını, anayasa değişikliğini, "Yaşasın Cumhuriyet" manşetiyle duyurdu. İstanbul basını, "Gazi'ye verilmiş yetkiler, padişahlara bile verilmemiştir", "Sıkboğaza getirilmiş bir hal" şeklinde tepki gösterdi. Rauf (Orbay) Bey, "(...) Benim kuvvetli hükümetten anladığım, halk egemenliğine dayanan, görev yetkilerini iyice kavramış, olgun bir hükümettir. Birtakım kimselerin, kuvvetli hükümet deyiminden, ülkeyi yumruk zoruyla yönetmeyi anladıklarını işitince çok şaşırdım" şeklinde demeç verdi. Kazım (Karabekir) Paşa da, "Ben cumhuriyetten yana, fakat kişisel yönetime karşıyım" diyerek, Ankara'daki gelişmeleri değerlendirdi.

Amasya'da alınan kararlara imza atan küçük arkadaş grubu, artık dağılmıştı. Siyasetin hızla hüküm sürdüğü günlerde hafif bir kalp krizi geçiren Mustafa Kemal, Halk Partisi Genel Başkanlığı'nı da İsmet Paşa'ya devretmişti. Son gelişmeler üzerine Ankara'ya gelen Rauf (Orbay) Bey, üyesi olduğu Halk Partisi toplantısında, İsmet Paşa tarafından, basına verdiği demeçler nedeniyle sert eleş-

tiriye uğradı, özeleştiriye davet edildi. Toplantıdan çıkan mesaj; kalacaksan biat et, etmeyeceksen partiden istifa et, gibiydi.

HİLAFET KALDIRILDI

Genç cumhuriyet rejimi, muhalefete ve özellikle İstanbul basınına karşı harekete geçti. Hindistan'daki İsmailiye mezhebinin imamı Ağa Han ile Emir Ali'nin, İsmet Paşa'ya gönderdikleri, "Halife'nin siyasi durumunun korunmasını" içeren mektubun, İstanbul basınında yayınlanması üzerine, savaş sırasında kurulan İstiklâl Mahkemeleri tekrar göreve başladı. Mektubun yayınlandığı Tanin gazetesi sorumluları ve yazarı Hüseyin Cahit tutuklandı. Bu kişilerin daha sonra serbest bırakılmasına rağmen, muhalefetle ilişkili biçimde gündeme gelen hilafet kurumu hakkında, Mustafa Kemal ve İsmet Paşa, partiyi harekete geçirdi. 3 Mart 1924'te, TBMM'ye verilen bir önergeyle hilafet makamı lağvedildi. Aynı gece, Halife Abdülmecit Efendi ve Osmanoğulları soyundan olanlar, Türkiye dışına çıkartıldı. Dinişleri ve Vakıflar Bakanlığı kaldırıldı. Medreseler de dahil olmak üzere, bütün eğitim ve öğretim kurumları Eğitim Bakanlığı'na bağlandı. Yeni Türkiye Cumhuriyeti, hilafet makamını dağıtarak, bir tabuyu daha yıktı. Osmanlı'nın modernleşmesiyle başlayan laik devlet yolunda, Cumhuriyet önemli bir adım attı.

Mustafa Kemal önderliğindeki Halk Fırkası ve kadroları, Tanzimat'la başlayan laikleşme ve Batılılaşma çabasını bütün hızıyla sürdürürken, Münih'teki sanatoryumda tedavi olan Fikriye Hanım da İstanbul'a döndü. Mustafa Kemal'in Latife Hanım'la evlendiğini, Paris'te öğrenen Fikriye Hanım, hiç haber vermeden Ankara'ya geldi ve umutsuz aşk hüznüyle Çankaya'daki köşke çıktı. Mustafa Kemal'i görmek istedi. Mustafa Kemal'in uykuda olduğu söylendi kendisine. Bekleyeceğini belirterek tuvalete girdi. Uzun süre çıkmayınca, kapı kırılarak dışarı çıkartıldı. Çaresizliği ve hüznüyle köşke giren Fikriye Hanım, Latife Hanım'ın isteğiyle dışarıya çıkartıldı ve arabasına bindirildi. Bir akrabasının evine gitti. Tekrar arabasına bindi, çantasından tabancasını çıkardı ve intihar etti.

Ankara sarsıldı. Söylentiler birbirini kovaladı; Fikriye Hanım, Mustafa Kemal ile Latife Hanım'ı öldürecek... Daha sonra da kendisini vuracaktı... Latife Hanım, kendisini köşkten kovduğu için intihar etmişti... Mustafa Kemal kendisini görmek istemediği için canına kıymıştı... Söylentiler bir tarafa, karşılıksız aşk acısına dayanamayan, gururu incinen bir kadının intiharıydı Fikriye Hanım'ınki. O derin derin bakan gözler, son kez bile olsun Mustafa Kemal'i görememişti... Bir aşk intiharının muhatabı Mustafa Kemal, bir süre kimseyle konuşmadı, sustu, acı çekti...

Ankara dedikoduları yavaş yavaş hızını kaybetti, köşkteki yaşam eskisi gibi devam etmeye başladı.

MUSUL GÖRÜŞMELERİ

Lozan'dan beri askıda bulunan Musul sorunu, Fethi (Okyar) Bey ile İngiliz temsilci Pecry Cok arasında, 24 Mayıs'ta görüşüldü. Görüşmelerin devam ettiği sırada, İngilizlerin silahlandırdığı Hıristiyan Nasturiler, 7 Ağustos 1924'te, Hakkari Valisi Halil Rıfat Bey'i esir aldı. Bazı aşiretlerin girişimiyle, vali ve beraberindekiler serbest bırakıldı. 3 bin 500 kadar silahlı gücü bulunan Nasturilere karşı, Türk askeri harekatı 10 Eylül'de başlatıldı. 28 Eylül'de tamamlanan askeri hareket sonucunda, Nasturilerin büyük çoğunluğu İran'a kaçmak zorunda kaldı.

Görüşmelerin başlamasıyla birlikte, güneydoğu ve doğuda bütün taşlar yerinden oynadı. Kürt aşiret bey ve şeyhleri, bölgeyi gezen yabancı komisyonların varlığından da güç alarak, ayrılıkçı faaliyetlere başladı. Musul sorunu Cemiyet-i Akvam'ın gündemine alındı. Çözüm için, 20 Eylül'de bir inceleme komisyonu kurulması kararlaştırıldı.

MUHALEFETİN PARTİLEŞMESİ

Doğu ve güneydoğuda huzursuzluk devam ederken, Ankara yeni bir hesaplaşma sürecine girdi. Hesaplaş-

ma, Kurtuluş Savaşı'nın eski arkadaşları arasındaydı. Rauf Bey, Ali Fuat ve Kazım Paşalar, Halk Fırkası'nın örgütlü etkinliğiyle birlikte, Mustafa Kemal'in siyasi gücünün, önlenemez bir diktatörlüğe dönüşmesine karşı harekete geçti.

TBMM'de siyasi etkinlikleri azalan Ali Fuat Paşa, Kazım Paşa ve Rauf Bey İstanbul'da toplandılar. Aldıkları karar, Halk Fırkası'nın tepeden inmeci uygulamalarına karşı, meclis içi muhalefete başlama yönündeydi.

Kazım Paşa, Milli Savunma Bakanlığı'nın kendi önerisine önem vermediğini ileri sürerek, askeri görevinden istifa etti ve TBMM'ye döneceğini açıkladı. Ali Fuat Paşa da, köşkteki akşam yemeğine çağrılı olduğu halde, Mustafa Kemal'in yakın çevresinin kasıtlı olarak kendisine haber vermediğini öne sürerek, askeri görevinden istifa etti. O da TBMM'deki görevine döneceğini belirtti.

İstanbul'daki toplantı, iki paşanın istifası ve siyasete dönme kararı, Mustafa Kemal ve Halk Fırkası'nın yeni kadroları tarafından, "ordu" kaynaklı bir komplo olarak değerlendirildi. Mustafa Kemal, ordu müfettişi ve kolordu komutanı altı generalin, TBMM üyeliğinden istifa etmesini istedi. Seçmenlerine danışarak milletvekilliğini tercih eden ikisi dışında, diğer generaller ordu görevine döndü. Bunalım, önemli bir değişikliğe yol açtı ve ordunun siyaset dışı kalmasını sağladı.

Rauf, Ali Fuat ve Kazım Bey'in muhalefetine, Halk Fırkası'nın sert tepki göstermesi karşısında, TBMM'de yeni parti kurma çalışmaları başladı. 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kuruldu. Partinin başkanlığına da, kongrelerin hamisi ve Doğu Cephesinin muzaffer komutanı Kazım (Karabekir) Bey seçildi. İkinci başkanlıklara Rauf Bey ile Halide Edip Hanım'ın eşi Adnan Bey seçilirken, genel sekreterliğe de Ali Fuat Bey getirildi. İstanbul basını tarafından, "Hürriyetsizliklerin ve ıstırapların doğurduğu parti" olarak tanımlanan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın çizgisi, Halk Fırkası çizgisinden önemli ölçüde ayrılıyordu. Yeni partinin programına göre; cumhurbaşkanının konumu partilerüstü olacak, seçildiğinde milletvekilliğinden istifa edecek, anayasa halktan güvenoyu almadan değiştirilemeyecek, iki dereceli seçimlerin yerini, tek dereceli seçimler alacak, toplumun mecliste temsilini kolaylaştırmak için, dar ve bölgesel seçim sistemi hayata geçirilecek, yargıçların bağımsızlığı teminat altına alınacak, idare adem-i merkeziyetçi (yerinden yönetim) olacak, belediye başkanları halk tarafından seçilecek, eğitim alanında yerel yönetimlere daha çok yetki tanınacak, ekonomik alanda da serbest girişim ve yabancı yatırımlar desteklenecek, basın özgür olacak... Daha sonra kapatılmasına neden olacak olan; dini inançlara saygı, yeni partinin programında özellikle belirtilmişti.

Siyasal ve ekonomik görüşleri itibariyle liberal ilkelere sahip olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Halk Fırkası'ndan istifa edenlerle birlikte, TBMM'de hatırı sayılır bir güce ulaştı. Meclisin meşru muhalefetine kavuşması, Kurtuluş Savaşı'nın kadrosunu da ikiye ayırmıştı. Eski arkadaşlar, artık siyasi rakip olarak karşı karşıyadır. Yeni partinin kuruluşu, Halk Fırkası'nda hemen etkisini gösterdi. Partinin genç, hırslı şahin kanadı fire verdi. Sağlık sorunları öne sürülen İsmet Bey, parti başkanlığından alındı ve yerine partinin ılımlı kanadını temsil eden Fethi Bey getirildi. Yeni partiye, Halk Fırkası'nın liberal kanadının yanında, uygulamadaki aşırılıklara ses çıkaramayan orta yolcuların iltihakı (katılması) önlenmiş oldu.

KÜRT İSYANI

Kurtuluş Savaşı'nın başında, 1921 yılında Sivas ve Erzincan bölgesinde yaygın gücü bulunan Alevi Koçgiri aşireti, Sevr Antlaşması hükümlerine dayanarak, bağımsız bir Kürt devleti kurmak için, isyan girişiminde bulunmuştu. Koçgiri Ayaklanması olarak adlandırılan isyan, hem sert askeri müdahale, hem de uzlaşmalarla bastırılmıştı.

Yeni Cumhuriyet'in, saltanat ve hilafeti kaldırıp, yönetim ve eğitimde geleneksel kurumları devre dışı bırakan köklü değişikliklere gitmesi, dinsel açıdan muhafazakar olan Doğu ve güneydoğunun bölgesel iktidarını temsil

eden Kürt aşiretlerinde, huzursuzluk yaratmıştı. Bu huzursuzluğa, Musul'un geleceğinin Cemiyet-i Akvam'a bırakılması eklenince, bölge yeniden hareketlenmeye başladı. 1921'den beri unutulmuş gibi görünen bağımsız Kürt devleti isteği, bölgede dolaşan yabancı komisyonların varlığıyla tekrar gündeme geldi. Mecliste esen liberal iklimin ve Musul sorununun gündeme oturmasıyla, doğu ve Güneydoğunun Kürt özelliğine uygun yerel yönetim çözümlerinin konuşulduğu bir zamanda, bölge karıştı. Bir mahkeme celbi nedeniyle, Diyarbakır'a bağlı ve bölgenin güçlü önderi Şeyh Sait'in de bulunduğu Piran (bugünkü Dicle) köyüne gelen jandarmalarla Kürtler arasında çatışma çıktı. 13 Şubat 1925 tarihinde, bir subayla iki erin öldürülmesinden sonra olaylar büyüdü, jandarmaya karşı koyma, isyana dönüştü. Şeyh Sait'in dini nüfuzu nedeniyle, isyan kısa zamanda yayıldı. Elazığ isyancıların eline geçti. Ankara, isyanı şeriatçı bir ayaklanma, diye tanımladı. İsyan bölgesinde, 21 Şubat'ta sıkıyönetim ilan edildi. Başbakan Fethi (Okyar) Bey'in yerine, İsmet Bey'in başbakanlığa getirildiği 3 Mart'ta, Takrir-i Sükun (sıkıyönetim) Kanunu çıkarıldı. Rejim iyice sertleşti. Ankara ve Diyarbakır'da iki İstiklal Mahkemesi kuruldu. Diyarbakır'ı kuşatan 5 bine yakın silahlı Kürt isyancı, 7 Mart'ta saldırıya geçti. Başarılı olamayınca geri çekildi. Hükümetin bazı aşiretleri, ayaklanmaya katılmaması yönünde ikna etmesiyle, askeri durum isyancılar aleyhine dönüştü. Diyarbakır önlerinde bozulan isyan sonrası, Şeyh Sait ve

yanındakiler Varto yakınlarında 15 Nisan'da yakalandı. 31 Mayıs'da isyan tamamen bastırıldı.

MUHALEFETSİZ MECLİS

Önce, milliyetçi Kürt Teali Cemiyeti yöneticilerinden altı kişi, 23 Mayıs'ta Diyarbakır'da idam edildi. İstiklal Mahkemesi, aralarında Şeyh Sait'in de bulunduğu 49 kişiyi, idama mahkum etti. Hüküm, 28-29 Haziran gecesi Diyarbakır'da yerine getirildi. İsyancı aşiretlerin bulunduğu köyler dağıtılarak, binlerce insan ülkenin orta ve batı yörelerinde iskan edildi. İstanbul ve büyük şehirlerde meslek kuruluşları ve öğrenciler, asileri ve şeriat isteklilerini protesto etmek için, miting ve yürüyüş yaptı. Ülkede ayrılıkçılara ve din yönetimi isteyenlere öfke seli kabardı. Ankara ve Diyarbakır İstiklal mahkemelerinde, isyancılara yardımcı oldukları gerekçesiyle, sendika yöneticileri, sosyalist ve komünistlerle, İstanbul basınının yönetici ve önde gelen yazarları yargılandı. Gazete yönetici ve yazarlarının, daha sonra serbest bırakılmasına karşın, ülkedeki muhalefetin gözü iyice korkutuldu, sindirildi, baskı altına alındı. Aykırıların sesleri kesildi, kısıldı, yeraltına indi. Yeni kurulan liberal görüşlü Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Mustafa Kemal'in önderliğindeki Halk Fırkası'ndan gelen baskılara dayanamayarak, 3 Haziran'da kendini feshetti. Muhalefet, partisiz kaldı. TBMM'ye yine tek parti egemen oldu. Düzen kuruldu. Güvenlik büyük ölçüde sağlandı.

Doğudaki isyanın bastırılmasından sonra Mustafa Kemal, bir bildiri yayınladı ve yakın zamanda yapılacak değişiklikleri şöyle haber verdi:

> "Türkler; Cumhuriyetin korunmasına, vatanın gelişmesine, milletin yükselme yolunda çalışmasına engel olmak isteyenlerin uğrayacakları hayal kırıklığını kesin olarak ispat etmişlerdir. Milletimiz, takip ettiği kuruluş ve çalışma yolunda ilerlemekten başka bir hal kabul edemez."

LATİFE HANIM'DAN AYRILIŞ

Bütün ülkenin, yeni bir şeylere gebe olduğunun hissedildiği bu zamanda, bir haber her şeyin önüne geçti. Haber, Mustafa Kemal'in, Latife Hanım'dan ayrılışıydı.

İzmir'in heyecanlı kurtuluş günlerinde başlayan aşk, daha sonra mütevazı bir törenle yapılan evlilik... Ve sonra; yabancı dil bilmesiyle, Fransa'da gördüğü hukuk tahsiliyle, modern giyinişiyle, Ankara'da, köşkte, yurt gezilerinde Mustafa Kemal'i ve yeni Türkiye'nin özlenen kadın tipini temsil etmesiyle öne çıkmalar. Ve daha sonra Mustafa Kemal'in, o kendine özgü kışla hayatına çeki düzen vermeler.Ve onun arkadaşlarıyla gece geç saatlere kadar süren masa sohbetlerindeki içki içmelere karışmalar. Kıskançlıklar, kıskançlıklarla başlayan gerginliklerin sonunda, evlilik bağının Mustafa Kemal tarafından koparılışı... Daha

sonra dostların araya girişi ve tekrar barışma ve Latife Hanım'ın özür dileyişi ve yine gerginlik ve genç Latife Hanım'ın bir trenle İzmir'e, bu kez kesin olarak gönderilmesiyle biten evlilik... Tarih 6 Ağustos 1925'ti.

Ülkenin bütün kadınları üzüldü, evlerde Mustafa Kemal ve Latife Hanım'ın geleceği konuşuldu. Ve sonra, Latife Hanım'ın hiç evlenmeyişi uzaktan izlendi. Ve uzaktan sağlığını sormalar, meraklanmalar ve O'nun hakkında tek bir kötü söz söylemeden ve bir açıklama yapmadan sığınağına çekilişi merakla izlendi. Ve bütün özel anılarıyla birlikte hayattan ayrılışına kadar, ona olan bağlılığıyla sevildi Latife Hanım. Kendisine kadınlar yakıştırılan Mustafa Kemal'in, yeniden evliliği hep beklendi, ama O evlenmedi. İlk ve tek evliliğinin son bulmasıyla, O da içindeki yalnızlıkla yaşadı.

CUMHURİYET'İN İNŞASI

Son dönem Osmanlı sultanları ve devlet tarafından Avrupa'da okutulanlarca başlayan batılılaşma süreci içinde, kılık kıyafet sürekli bir değişim içinde oldu. Özellikle ordu, batılı tarzdaki eğitim kurumları ve devlet görevlileri arasında başlatılan kıyafet ve şapka değişimleri, geleneksel kesimler tarafından her zaman tepkiyle karşılandı. Fakat her değişime gösterilen tepki, zamanla kabule dönüştü.

Cumhuriyet, ilan edilmesine karşın, elit bir kadro dışın-

da, toplum içinde ete ve kemiğe bürünemedi. Ortada bir tılsım olmadığı için, yaşayışta ve zihniyette herhangi bir değişim yoktu. Cumhuriyet Halk Partisi adını alan Halk Fırkası'nın genç ve idealist kadroları ve Mustafa Kemal; toplumun her anlamda dönüşümünün, yukarıdan aşağıya bir zorlamayla hayata geçirilmesinin zamanı geldiği düşüncesindeydi. Zamanıydı, çünkü; yukarıdan aşağıya yapılacak dönüşümlere, TBMM'de karşı koyacak liberal muhalefet de yoktu. Ülkede dini yönetim isteyen, dini kurumların Cumhuriyet rejimine uygun korunmasını, geliştirilmesini arzulayan veya savunan kesimler, Şeyh Sait İsyanı ile iyice bastırılmıştı. Dahası; eski İttihatçıların yapmak istedikleri bir darbe için sızabilecekleri ordu, Fevzi (Çakmak) Paşa denetiminde siyaset alanından uzaklaştırılmıştı. Ülkeyi sarsmak, insanları şaşırtmak için her şey tamamdı.

Daha Kürt isyanı sırasında, 27 şubat 1925'te aşar vergisi kaldırılmıştı. Köylünün ürettiği ürünün onda birinin vergi olarak alınması olan sistem, tamamen kaldırılmıştı. 14 milyonluk ülke nüfusunun yüzde 80'ini oluşturan köylünün, hem önemli bir yükten kurtulması, hem de pazara daha çok ürünün çıkması düşünülmüştü. Düşünülmüştü ama, aşarın kaldırılması yine de köylüyü tam olarak rahatlatmamıştı. Bu kez de köylünün sırtına yol vergisi binmişti. Parası olan nakit, olmayan da demiryolu ve şose yapımında çalışarak ödemek zorundaydı yol vergisini. Ülke kalkınmak zorundaydı. Köylünün ürettiği mal-

ların, yer altından çıkan madenlerin daha uzak pazarlarlara taşınması için, Osmanlı döneminde yapılan yoldan, daha çok yola ihtiyaç vardı. Vardı çünkü; malların hızlı dolaşımından elde edilecek gelirle fabrikalar kurulacaktı. Osmanlı'dan kalan borçların yüzde 62'si ödenmek zorundaydı. 1929 yılında başlayacak borç ödeme tarihine kadar yeni Türkiye, kendi gümrüklerini istediği gibi yönetmek ve vergilerini istediği gibi ayarlamaktan da yoksundu. Bütçenin yüzde 20'sini alıp götürecek borcun ödeme tarihi yaklaşıyordu. Eğitim kurumlarının Milli Eğitim Bakanlığı'nda birleştirilmesi ve öğretimin ücretsiz hale getirilmesiyle devletin yeni gelirlere ihtiyacı doğdu. Kapitülasyonların hukuki ayrıcalıklarıyla donanımlı yabancı şirketleri millileştirmek için, yeni Türkiye'nin fakir bütçesinden tütün rejisi için 4 milyon, İstanbul rıhtımlar idaresi için 40 milyon Fransız frankı, Aydın demiryolları için 2 milyon İngiliz lirası ödenecekti. Ordu vardı. Ülkenin bakılacak malûl gazileri vardı. Devlet memurlarının maaşları vardı. Sürekli açık veren devlet bütçesinin, açık vermemesi gerekiyordu. Ve Sovyetler Birliği'nden başka, dış borç alacak hiçbir ülke yoktu ortalıkta. Acımasız emperyalist politikaların hâlâ yürürlükte olduğu dünyaya yön veren İngiltere'nin Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Lozan'da İsmet Paşa'ya, "Bir gün benden borç almaya geleceksiniz, o zaman da benden aldıklarınızı bir bir sizden geri alacağım" dememiş miydi? Ekonomik ve siyasi bağımsızlığı korumak, kalkınmak, ziraatı makineleştirmek,

sanayileşmek ve çağdaş dünyanın parçası olmak için de, ülkenin toptan sarsılması gerekiyordu.

Ve sarsılmaya başladı ülke! 11 Ekim 1925'te Kılık Kıyafet kanunu çıktı. Kadınların büyük bir bölümü ve dini okul talebeleri dışında devlet memurları, şehirlilerin bir kısmı, talebeler; başlarındaki fes veya kalpak dışında Avrupalılar gibi giyiniyordu. Buna karşın ileriye yönelik yaşam biçiminin yeni modası, büyük çoğunluğa yukarıdan aşağıya dikte edildi. Ülke podyumu resmi olarak Avrupa giyinişli olacaktı. Şalvarlar, cüppeler, bel kuşakları, yakasız gömlekler, çarşaflar çıkarılacak, yerini; yakalı gömlek, kravat, ceket, palto ve pantolon alacaktı. Anadolu insanına has yaratıcılık devreye girdi ve elde bulunanlar yeni duruma uyduruldu.

Başındaki kalpak dışında Batılı gibi giyinen Mustafa Kemal, Kastamonu ziyaretinde ilk defa halk karşısına şapkayla çıktı. 25 Ekim 1925'te de, Şapka Kanunu kabul edildi ve fes yasaklandı. Fesin yasaklanması tartışmaları yapılırken, 30 Kasım'da tekke ve zaviyeler kapatıldı. Dini cemaatler büyük darbe yedi. Sanki bütün bir geçmiş siliniyordu. Tam bir şaşkınlık yaşandı. Ülke baştan başa sarsıldı. Bilinen geleneksel politikacı gibi davranmıyordu Mustafa Kemal. Ülke ya çağdaş dünyanın bir parçası olacak, ya da olmayacaktı. Bütün tehlikeleri göze almıştı. Bir önder gibi davranıyordu. Anadolu Türklerinin gelişmesine, ne ayak bağı oluyorsa, onun karşısındaydı ve yok edilmeliydi. İnsanların di-

ni yaşamlarına ne cemaat liderleri, ne de tarikat şeyhleri yön vermeliydi. Allah ile insan arasında hiçbir aracı olmamalıydı. Herkes ulusun bireyi olmalıydı. Vatandaş, yurttaş olmalıydı. "Efendiler ve ey millet; iyi biliniz ki Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, müritler, çömezler ülkesi olamaz. En doğru ve gerçek tarikat uygarlık tarikatıdır. (...) Türkiye Cumhuriyeti halkı; aile hayatıyla, yaşayış düzeniyle uygar olduğunu göstermek zorundadır" diyerek, ülkenin artık başka bir yaşamla, başka heyecanlar tatmasını hatırlatarak, zihniyet değişimini zamana bırakmadan dünyaya ilan etti Mustafa Kemal. Bir süre sonra, yüzyıllardır müminlerin, "Allahü ekber" diye namaza çağırılması, "Tanrı uludur" şeklinde Türkçeleştirildi. Namaz duaları Türkçeleştirilirken, Kur'an'ın Türkçe tercümesi çalışmalarına hız verildi. Osmanlı döneminde ordu ve eğitim alanında başlatılan laikleşme süreci, hiç kimsenin tahmin ve cesaret edemeyeceği düzeye vardırıldı. Karşı çıkışlar bastırıldı. Yeni hayatı düzenleyecek devrim kanunlarına muhalefet edenlere müsamaha gösterilmedi. Cezalar acımasız oldu. Toplumu geçmişe bağlayan hatıralar bile silinmek isteniyordu.

Günlük hayat kanunlarla değiştirilirken, 16 Aralık 1925'te Cemiyet-i Akvam, Musul'un İngiltere mandasındaki Irak'a verilmesini kararlaştırdı. 5 Haziran 1928'de İngiltere ile Ankara'da yapılan görüşmede, Türkiye ile Irak arasındaki sınırlar bugünkü şeklini aldı. Musul vilayeti, İngiltere himayesindeki Irak'a bırakıldı. Musul petrollerinin yüzde 10'luk hisse-

si Türkiye'ye verildi. Daha sonra da Türkiye, bu yüzde 10'luk hissesini yüz bin sterline İngilizlere sattı. Mondros şartlarının dışında tutulması gereken Musul sorunu, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin diplomasi alanında tattığı ilk yenilgi oldu.

Mustafa Kemal, yurt gezilerinde ve Ankara'da düzenlenen balolarda kadınları dansa kaldırıyor, erkekleri dansa teşvik ediyor; kadınsız toplumsal ve günlük hayatın, gelişmenin önünde engel olduğunu anlatıyor ve kadın erkek ilişkilerinde yapılması gereken hukuki düzenlemelerin işaretlerini veriyordu. Ve 17 Şubat 1926'da, İsviçre'den alınan Medeni Kanun TBMM'de kabul edildi. "Yaşadığımız asırda, medeniyet ailesine mensup milletlerin ihtiyaçları arasında esaslı bir fark yoktur. Medeni ilişkiler artık insanların medeni kitlesini bir aile haline getirmiştir. (...) Türk milleti çağdaş medeniyeti kendisine uydurmak değil, kendisi çağdaş medeniyete uymak zorundadır" diyen Mustafa Kemal, hukuksal alanda yapılan ve yapılması gerekenlere sonuna kadar yol açtı. Medeni Kanun ile kadın ve erkek arasında yapılan evlilik, dini kurallardan kurtarıldı. Evlilikler resmi nikaha bağlandı. Erkeklerin çok eşliliği yasaklandı. Boşanma mahkeme kararına bırakıldı.

SUİKAST GİRİŞİMİ

artık bir önderdi. Yol göstericiydi. Kararlarını önce kendisi alıyor, aldığı kararları bilinen masasında

tartışmaya açıyor ve gerisini partiye ve İsmet Paşa'ya bırakıyordu. Ankara'dan sıkıldığı zaman yurt gezilerine çıkıyordu. Yine böyle bir seyahat sırasında alınan ihbar, ülkeyi yeniden sarstı. İhbarın konusu bir suikasttı. 18 Haziran'da alınan bilgiye göre hedef Mustafa Kemal, yer ise İzmir'di. Suikastı planlayanlar eski İttihatçılardı. İstanbul, Ankara ve İzmir'de insan avı başladı. Önce, İttihat ve Terakki'nin silahşörlerinden ve Lazistan eski milletvekili Ziya Hurşit yakalandı ve çok geçmeden konuştu. Onun konuşmasından sonra Mustafa Kemal'in bir zamanlar yakın arkadaşı albay emeklisi Arif, eski İttihat ve Terakki'nin önde gelen ismi Dr. Nazım, aynı dönemin Maliye Bakanı Cavit Bey, Canbolat Bey, Şükrü Bey, Ankara eski valisi Abdülkadir Bey ve başkaları yakalandı. Yine İttihatçıların eski İaşe Bakanı Kara Kemal ise uzun süren bir takipten sonra, İstanbul'da saklandığı evde vurularak öldürüldü. Abdülkadir Bey ise, Bulgaristan'a kaçmak isterken çıkan çatışmada öldürüldü. Tutuklamalar eski İttihatçılarla sınırlı kalmadı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın, Avrupa'da olduğu için Rauf (Orbay) Bey dışındaki önde gelen isimleri Kazım (Karabekir), Ali Fuat (Cebesoy), Refet (Bele), başta olmak birçok kişi tutuklandı. İzmit'teki ikaz, bu kez İttihatçıların çok iyi bildikleri usullerle yerine getiriliyordu.

Mustafa Kemal İzmir'e geldi. Hükümet toplandı. İstiklal Mahkemesi hemen İzmir'e çağrıldı. Hiç zaman geçirilme-

den, El Hamra sineması salonunda duruşmalara başlandı. Yargılama 13 Temmuz'da bitti. Cezalar ağırdı. Ziya Hurşit, Şükrü ve Arif Bey'in de aralarında olduğu 10 kişi idam cezasına mahkum edildi ve hemen o gece infaz yerine getirildi. Kurtuluş döneminin önderlerinden Rauf Bey ve yedi kişi çeşitli hapis ve sürgün cezalarına çarptırıldı. Duruşmalar sırasında Avrupa'da olan Rauf Bey, affedilene kadar uzun yıllar ülkeye dönmedi. Kazım, Ali Fuat ve Refet Beylerin de aralarında olduğu grup serbest bırakıldı. Maliye eski Bakanı Cavit ve Dr. Nazım Beyler ise Ankara'da yargılandı. Onların da idam edilmesiyle, uzun zamandan beri yeraltında örgütlenen İttihatçı muhalefet, fiiziken ortadan kaldırıldı. Liberal muhalefeti temsil eden Terakkiperverciler ise, siyaset dışına itildi. Siyaset muhalefetsiz kaldı. Mustafa Kemal ise, artık tartışmasız ve fiilen tek adamdı.

Cumhuriyet'in inşasıyla başlayan siyasi çalkantılar duruldu. Giderek gelişen, nüfusu artan Ankara'ya modern biçim vermek için, biri Avusturyalı, biri Alman iki şehircilik uzmanı çağrıldı. Opera binasının yapımına öncelik verildi. Yeni meclis binası yaptırıldı. Yeni caddeler, yeni mahalleler, parklar, devlet bakanlıkları, anıtlar, oteller, okullar, şirket şubeleriyle, Ankara giderek taşra şehri havasından kurtuldu. Alınan bütün tedbirlere karşın şehir, arsa vurguncularının her planı altüst eden yıkıcı etkisinden kurtulamadı. Şehir yarı Batılı, yarı Doğulu tarzda gelişti. Her dönemin, burnu para kokusundan başka bir şeyi al-

mayan iş bitirici veya "aferinci" diye tanımlanan insanlarla tanıştı Ankara. Devlet ihalesi için siyaset gücünü satın almakta hünerli insanların kirliliği, Ankara'ya da bulaştı. Cumhuriyet'in asalak insan tipi "Gazici" dalkavuklar, siyasette, devlet idaresinde ve ekonomik hayatta türedi.

Olumsuzların yanında Cumhuriyet'in heyecanları ve gururları da ortaya çıkmaya başladı. Kurtuluş Savaşı sırasında Hindistan Müslümanlarının gönderdiği yardımların bir kısmıyla, Cumhuriyet rejiminin ilk finans kuruluşu İş Bankası 1924'te kuruldu. Mustafa Kemal'in de hissedar olduğu bankanın başına, Ege'nin ilk Kuvay-ı Milliyecisi olan ve Mahmut Hoca diye bilinen eski İttihatçı Celal (Bayar) Bey getirildi. 20 Nisan 1925'te, Türkiye'nin en önemli sektörü haline gelecek olan tekstilin başöğretmeni Sümerbank kuruldu. 22 Mayıs 1926'da TBMM'nin aldığı bir kararla, daha sonra Emlak Bankası adını alacak olan ve konut sektörünün finansmanını sağlayacak Emlak ve Eytam Bankası kuruldu. 1 Temmuz 1926'da, limanlarımızda yalnızca Türk gemilerinin yük taşımasına olanak veren Kabotaj Kanunu kabul edildi. 27 Kasım 1926'da, Türkiye'nin ilklerinden Alpullu Şeker Fabrikası üretime başladı. 28 Mayıs 1927'de, Türk mühendis ve işçilerinin eseri olan 28 istasyonlu Ankara-Kayseri demiryolu hizmete girdi. Kızıl Sultan Abdülhamit zamanında başlatılan demiryolu atağı, iç Anadolu'nun bağrına ulaştı.

Partinin ve ülkenin tek şefi Mustafa Kemal, İsmet Paşa'nın bile şikayet etmeye başladığı İstiklâl Mahkemesi üyelerini, Ankara Palas'a çağırarak, mahkemenin hemen kapatılmasını emretti. Mustafa Kemal ve İsmet Paşa, askerlikten istifa edip emekliye ayrıldı. Halkın Gazisi, haziran ayının sonunda Ankara'dan ayrıldı ve İzmit'ten bindiği Ertuğrul yatıyla İstanbul'a doğru hareket etti. Şehirde yüzlerce tak kurulmuş, her taraf kırmızı beyaz bayraklarla donanmış, Boğaz'ın iki yakasına binlerce insan birikmişti. Yat evvela Maltepe, sonra Ada sahillerine, sonra Ahırkapı, Sarayburnu, Üsküdar, Çengelköy sahillerine yaklaşıp, Dolmabahçe Sarayı'na yanaştı. Tam dokuz yıl sonra, delişmen gençlik yıllarının hatırası, delişmen şehir İstanbul'daydı Gazi Paşa.

Vakit gazetesi Mustafa Kemal'in İstanbul'a gelişini şu manşetle karşıladı: "Vakit'ten sana bin selam, bin hürmet." İlk Osmanlı meclisinin toplandığı Dolmabahçe, ona ikamet olarak ayrılmıştı. İlk gün, son Osmanlı Halifesi Abdülmecit Efendi'nin odasına girdi ve "Açınız perdeleri" diye seslendi. Perdeler açıldı. İçeriye ışık girdi. Mustafa Kemal kendisi için hazırlanan masaya oturdu. Yanında manevi evlatları Rukiye ve Zehra Hanımlarla, kız kardeşi Makbule ve genel sekreteri Zühtü Bey vardı. Yemekten sonra harem dairesi de dahil sarayı dolaştı, akşamüstü Söğütlü yatıyla Boğaz'da gezintiye çıktı.

Yurt gezilerinde, okumaya meraklı çocukları seçip evlat edinen, onların bütün sorunlarını paylaşan, onları en iyi okullarda okutan, evlendiren ve onlarla aile hayatının sıcaklığını bir nebze olsun paylaşan Mustafa Kemal'in günlük hayatı, ünlü masası, misafirleri ve tartışmalarıyla bütün canlığıyla Ankara'dan İstanbul'a taşındı.

İkinci Meclis, 1927'nin Temmuz'unda sona erdi. Yeni seçimler yapıldı. Üçüncü Meclis 1 Eylül 1927'de, 316 üyeyle açıldı. TBMM ilk kez, tek bir partinin hakimiyetinde göreve başladı. Mustafa Kemal, 15 Ekim 1927'de partinin 2. Büyük Kongre'sini Ankara'da topladı. 36 saat 33 dakikalık sürede Büyük Nutuk'u okudu. "Benimle beraber yola çıkanlar, kendi görüş ufuklarının sonuna erince, birer birer beni bıraktılar" diyen Mustafa Kemal, nutkunu; "Ey Türk gençliği! Birinci vazifen Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyeti'ni ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir. Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur" diye bitirdi. Vasiyeti gelecek kuşaklara idi. Gençlere idi. Cesur olmaya çağırdığı ve yarınları kuracak kuşaklara idi. Onu hiç göremeyecek ama hikayesini okuyacak olanlara idi.

TABULAR YIKILIYOR

Mustafa Kemal 2 Kasım 1927'de, ikinci kez cumhurbaşkanı seçildi. 10 Nisan 1928'de laikliğin resmi yo-

lu açıldı. Anayasa'nın ikinci maddesindeki, "Türkiye Devleti'nin dini İslam'dır" fıkrası kaldırıldı. Ayrıca milletvekili ve cumhurbaşkanın yaptıkları yemin, namus üzerine and içilmesi şeklinde değiştirildi. 20 Mayıs 1928'de, uluslararası rakamların kabulüne dair kanun kabul edildi. Bu dönemde, Sovyetler Birliği'ne bağlı Türk topluluklarında, Arap alfabesi Latin alfabesiyle değiştirildi. İttihat ve Terakki iktidarı döneminde girişilen ve Arapçanın yazım kolaylığıyla ilgili çalışmalar gündeme geldi. Uygulama sınırlı değil, bütünü kapsayacak şekilde tartışıldı. Tartışmalar, Mustafa Kemal'in radikal kararına göre son buldu. Komisyonlar kuruldu ve Mustafa Kemal, bir tabuyu daha yıkarak, Latin harfleriyle yazılı ilk nutkunu Sarayburnu'nda okudu. TBMM 2 Kasım 1928'de, yeni harflerin kabulüyle ilgili kanunu kabul etti. Mustafa Kemal bir öğretmen edasıyla, elinde tebeşir, her gittiği yerde bulduğu kara tahtada yeni harfleri tanıttı. Bütün ülkede okuma yazma seferberliği başlatıldı. Millet Mektepleri kuruldu. Türk Ocakları'nın yerini alan Halkevleri'nde, her yaştan, her cinsten insana okuma yazma kursu verildi. 14 milyonluk ülke nüfusunun yüzde 20'sinin okuma yazma bildiği 1928-1929 yıllarında, 400 bini erkek, 200 bini kadın olmak üzere toplam 600 bin kişiye okuma yazma öğretildi. Kitaplar, gazeteler yeni harflerle basılmaya başlandı. Arap alfabesiyle kayıtlı yazılı geçmiş, giderek unutuldu. Geçmişe ait belge irtibatı koptu. Türkiye Cumhuriyeti, başarılarını ve başarısızlıklarını, yeni harflerle tarihe kaydetmeye başladı.

Bütün ülkenin tek sınıflı okula döndüğü dönemde, 5 Mart 1929 tarihli İkdam gazetesi, "Takrir-i Sükun Kanunu kalktı" manşetiyle çıktı. Aykırı sesleri kesen, bütün ülkede sessizliği sağlayan kanun kaldırılmıştı. Birinci sayfada, sıkılmış bir yumruğun altında ezilen insanları gösteren çizgi resmin alt yazısı ise şöyleydi; "Takrir-i Sükun, Vatan ve Cumhuriyet düşmanlarını işte böyle ezmiştir." Yine birinci sayfadaki bir başka haber ise şöyleydi; "İsmet Paşa Hazretleri, dün çok mühim bir nutuk irad etti: 'Gazi, daha çok zaman, bu vatana hizmet edecek çağda ve sıhhattedir. Merak edenler; vesile düşerse, onun başkomutan muharebe meydanındaki kadar genç ve diri olduğunu yeniden deneyeceklerdir.'"

Takrir-i Sükun Kanunu'nun kalkmasını takip eden günlerde, iki rakip şehir; İstanbul ile Ankara arasında halka açık telefon görüşmeleri başladı. İkdam gazetesinin 1 Temmuz 1929 tarihli haberi şöyleydi; "Allo, Allo... Burası Ankara!", "Ankara-İstanbul telefonu bugünden itibaren halka açıktır. İlk üç dakika için muhavere ücreti 115 kuruş, müteakip her üç dakika için 100 kuruştur."

Ankara ile İstanbul arasında telefon konuşması halka açılırken, dünyada süren ekonomik durgunluk, 29 Ekim 1929'da New York Borsası'nı vurdu. New York Borsası'nın çöküşü dalga dalga yayıldı ve Türkiye'de etkisini gösterdi. Türk lirasının değeri düştü, denk hale gelen

bütçe, giderek açık vermeye başladı. Tarım ürünlerine dayanan ihracat azaldı, köylünün geliri düştü. Türkiye, Sovyetler Birliği'nde uygulanan beşer yıllık planlı ekonomi dönemine geçti. Ekonomik hayata devlet sektörü ağırlığını koydu. Bürokrasi daha da güçlendi. Para üzerindeki devlet kontrolü iyice arttı ve bir süre sonra Merkez Bankası adını alacak Devlet Bankası kuruldu. Paranın değerinin serbest piyasada oluşması devri bitti.

SERBEST FIRKA DENEMESİ

1930 yılı. Avrupa siyasetine diktatörlerin hakim olduğu ve parlamentoların yara aldığı, özellikle Almanya'da Hitler, İtalya'da Mussolini, Sovyet Rusya'da Stalin'in başını çektiği ırkçı, milliyetçi ve diktatoryal akımlar, Türkiye'deki siyasi kadroları etkilemeye başlamıştı. Bu zaman diliminde Mustafa Kemal bir demokrasi denemesine girişti. İsmet Paşa hükümetine karşı üstü kapalı değil, açık açık eleştiri yapabilecek bir partinin kurulmasını tasarladı. Fethi (Okyar) Bey'e, 12 Ağustos 1930'da Serbest Fırka adlı bir parti kurdurdu. Bu partiye Cumhuriyet Halk Partisi'nden kadrolar verdi. Kız kardeşini de bu partiye üye yaptı. Parti umulandan fazla ilgi topladı. Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek parti zihniyeti ve yönetiminden bunalmış halk, yeni kurulan partiye, özellikle Ege'de büyük destek verdi. Kısa zamanda her yerde örgütlenmeye başladı. Bir taraftan New York Borsası'ndaki çökü-

şün Türkiye'de hissedilmeye başlanması, bir taraftan giderek büyüyen Serbest Fırka'nın, Cumhuriyet Halk Partisi'nin gücünü ve istikrarını tehdit eder hale gelmesi karşısında, Mustafa Kemal duruma el koydu. Bir emirle, 18 Kasım 1930'da Serbest Fırka kapatıldı.

AĞRI AYAKLANMASI

Demokrasi denemesinin yapıldığı dönem içinde, Doğu Anadolu yine karıştı. Kürt milliyetçilerin kurduğu Hoybun Cemiyeti, Ağrı'yı, kurmak istedikleri bağımsız Kürdistan devletinin vilayeti olarak ilan etti. Silahlı Hoybuncular 7 Eylül 1930'da bu şehre saldırdı. Bu arada Türkiye, Van vilayetinden bir kısım toprağı İran'a verdi ve karşılığında Kürt isyancıların sık sık geçip saklandıkları Küçük Ağrı Dağı'nın çevresini aldı. İran'a geçiş yolu kapanan isyancılar, 14 Eylül'de çember içine alındı. Silahlı Hoybuncuların çoğu öldürüldü, bir kısmı esir alındı, bir kısmı İran'a kaçtı.

Doğudaki isyan ve dünya ekonomik bunalımına karşın, demiryolları, yeni yeni istasyonlara ulaştı. 1930'da, Ankara-Sivas demiryolu hizmete açıldı. 1920 yılından 1930'a kadar döşenen demiryollarının uzunluğu 1800 kilometreyi buldu.

Menemen'den kaçtıktan sonra
Düzce'de yakalanan sanıklar
İstanbul'dan Menemen'e götürülürken...

MENEMEN OLAYI

1930 yılının sonu kötü bir olaya sahne oldu. Kötü haber Ege'den geldi. 22 Aralık 1930'da, Nakşibendi tarikatına mensup Derviş Mehmet ve taraftarları, namaz kıldıkları camide hilafet yanlısı propaganda yaptı. Cami cemaatine yapılan hilafet çağrısına müdahale eden jandarma birliğinin kumandanı yedeksubay Kubilay Bey, başı kesilerek şehit edildi. Kubilay'ın kesik başı bir bayrağın ucuna takılarak, Menemen sokaklarında gezdirildi. Daha sonra, askerlerin olaya müdahale etmesiyle çatışma çıktı. Derviş Mehmet öldürüldü. Ankara'da hükümet 31 Aralık'ta toplandı. Menemen ve civarında sıkıyönetim ilan edildi. Aslında büyütülmeden çözülmesi gereken olay, yeni devletin, tabuları yıkan radikal değişimlerinden rahatsız olan İslami muhafazakar akımlara açıktan bir sal-

dırısına dönüştü ve gecikmiş bir hesaplaşmanın sayfası açıldı. Menemen, Balıkesir, Manisa ve Antalya'da 2 bin 200 kişi tutuklandı. Yurdun çeşitli yerlerinde irticaya karşı gösteriler yapıldı. Bölgede Muğlalı Mustafa Paşa başkanlığında Divan-ı Harp kuruldu. Olayda suçlu görülen 26 kişi, 13 Şubat 1931'de Kubilay'ın şehit edildiği yerde idam edildi.

19 Şubat'ta, 19 şehirde birden Halkevleri kuruldu. Gençler, Cumhuriyet devrimlerini geliştirmek, korumak için, Halkevleri'ne üye olmaya çağrıldı. Tek adam Gazi Mustafa Kemal Paşa, 12 nisan 1931'de, daha sonra Türk Tarih Kurumu adını alacak olan, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin kuruluşuna önayak oldu. 5 Mayıs 1931'de, Mustafa Kemal üçüncü kez cumhurbaşkanı seçildi. Savaş baltalarının bilendiği 1932 yılının Şubat ayında, Cenevre'deki uluslararası silahsızlanma konferansında, genel silahsızlanma konusunda SSCB'nin verdiği öneriyi destekleyen tek ülke oldu. Türkiye Cumhuriyeti, Lozan'la başlayan sürecin sonunda, Cemiyet-i Akvam'a üye oldu. Uluslararası politikanın zenginliklerinden faydalanma imkanına kavuştu. Batı dünyası tarafından tecrit edilen Sovyetler Birliği'ni de, Türkiye bu örgütte bir süre temsil etti.

Dolmabahçe Sarayı'na kapanan Mustafa Kemal, Türk tarihi çalışmalarına bizzat katılırken, 27 Eylül 1932'de Türk Dil Kurultayı'nı topladı. Yabancı sözcüklerden arın-

dırılmış Türkçe için, aşırı çaba harcamaya başladı. Dolmabahçe'de tarihçilerin yanı sıra dilciler de yerlerini aldı. İş öyle bir noktaya vardı ki, Mustafa Kemal, meclis konuşmalarında "baysal utku" sözcüklerini kullanacak kadar dilde öz Türkçe'nin teşvikçisi oldu. Artık konuşulanlar anlaşılmaz hale geldi. Sabahlara kadar süren toplantılarda, tarih tezinde ve öz Türkçecilikte sınırları o kadar zorladı ki, her iki konudaki aşırılıklardan normale dönülmesi uzun yılları aldı. Bu arada hem tarih, hem de dil üzerindeki çalışmalara gereken desteği vermekten uzak duran İstanbul Darülfünunu yerine, 1 Ağustos 1933'te İstanbul Üniversitesi kuruldu. Eski hocalardan pek azı yeni üniversite kadrosuna alındı. Osmanlı döneminin bilim ve kültürünü yeni kuşaklara taşıyacak kadrolar, tümüyle tasfiye edildi.

BEZGİNLİK VE 10. YIL NUTKU

Dünya yeni bir kamplaşmaya giderken, Türkiye Cumhuriyeti 10. Yılını kutladı. Coşkulu kutlamalarda, cumhuriyetin mimarı ne yazık ki pek mutlu değildir, Falih Rıfkı (Atay) Bey'e göre. Yazar Falih Rıfkı şöyle anlatıyor Mustafa Kemal'de gördüğü bezginliği: "(...) İlk bezginliğini cumhuriyetin onuncu yıldönümünde sezmiştim. Hepimiz bu yıldönümünü kutlamaya heyecanla hazırlanıyorduk. Akşam sofralarından birinde Atatürk:

Bana gelince, ben hiçbir şey hissetmiyorum, demişti. Büyük hareketlerin adamı idi. Devrimlerini de bitirdikten sonra, sanki hiç işi kalmamışa döndü. Acaba hastalığının başlangıcı mı idi?"

Bezginliğine karşın, genç ülküdaşlarının heyecanını karşılıksız bırakmadı ve ünlü 10. Yıl Nutku'nu kaleme aldı. O metal tınılı sesiyle herkesi heyecanlandırdı. Geleceğe dair umutları ateşledi okuduğu nutkuyla:

> "Az zamanda çok ve büyük işler yaptık. Bu işlerin en büyüğü, temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan Türkiye Cumhuriyeti'dir... Asla şüphem yoktur ki, Türklüğün unutulmuş büyük medeni vasfı ve büyük medeni kabiliyeti, bundan sonraki inkişafıyla âtinin (gelişmesiyle, geleceğin) yüksek medeniyet ufkunda yeni bir güneş gibi doğacaktır... Ne mutlu Türküm diyene!"

Evet, az zamanda büyük işler yapılmıştı. İslam dünyasının bir parçası olan Türkiye'de cumhuriyet kurulmuştu. Laisizm resmileştirilmişti. Fransız devriminin dünyaya hediyesi olan ulus devletin altyapısı oluşturulmuştu. Türk insanına heyecan ve cesaret verilmişti. Kaynakların kıt olmasına karşın, sanayiin gelişmesi ve tarımın makineleşmesi için, eldeki imkanlar seferber edilmişti. Dinin, devlet ve günlük hayat içindeki gücünün kırılması için, hoşa gitmese de yapılması gerekenler yapılmıştı. Az zamanda çok işler yapılmıştı... Ama o yine de bezgindi...

Her genç cumhuriyet, yıktığı sistemin yerine yenisini koyar. Kendisi için yeni bir tarih tezi oluşturur, kültürü yeniden inşa eder. Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran kadrolar da, bu kuralın dışına çıkmadılar. Yıktıkları Osmanlı'nın tarihini yok saymak zorunda kaldılar, yeni tarihin arka planını Orta Asya'da aradılar, eski Türk tarihiyle Anadolu arasında arkeolojik irtibatlar kurmaya çalıştılar. Örneğin, Bekir Sıtkı Baykal, Kemalist Tarih Tezi'ni şöyle özetlemektedir:

> "Türk milletinin tarihi, şimdiye kadar tanıtılmak istendiği gibi, yalnız Osmanlı tarihinden ibaret değildir. Türk'ün tarihi çok daha eskidir. Türk sarı ırktan değildir. Türkler beyaz ırktan insanlardır. Bugünkü yurdumuzun sahipleri, eski kültür kurucularıyla aynı vasıfları taşıyan insanlardır. Orta Asyalıların torunları olan bugünkü Türkler, dünya uygarlığını yaratan insanların soyundandırlar ve bu uygarlığa önemli katkılarda bulunmuşlardır. Dünya uygarlığı insanlığın ortak malıdır."

Cumhuriyet'in kurucuları, Osmanlılıktan arındırmak istedikleri yeni Türkçe için de, yine o kaynaklara bakmak zorunda kaldılar.

Akademisyen Büşra Ersanlı, "İktidar ve Tarih - Türkiye'de 'Resmi Tarih' Tezinin Oluşumu" adlı bilimsel eserin-

de, Kemalizm ve ulusçuluk kavramları ile dönemin siyasal geçmişini, bugünden bakarak şöyle yorumluyor:

"Türk Tarih Tezi'nin olgunlaşması, Cumhuriyet'in kurulması sonrasında Osmanlıcılık, İslamcılık ve Turancılık akımları karşısında, Türk ulusçuluğunun resmi bir ideoloji olarak benimsenmesini gerektiriyordu. Türk Tarih Tezi'nin, Türk benliğini oluşturacak bir araç ve gelecek kuşaklar gözünde onurlu bir amaç olması isteniyordu. (...)

Tek parti dönemi (1923-46), Kemalist ideolojinin oluşması ve hayata geçirilmesinin dönemidir. O dönemde Kemalizm'in çeşitli yönleri üzerine yazmış belli başlı liderler, bu ideolojinin devrimci-otoriter özelliğini vurgulamışlardır. Kemalist tarih tezi, Kemalist ideolojinin en önemli bütünleyici parçalarından biridir ve kültür devrimi özelliği taşır. Ulusçuluğun yanı sıra pozitivizm ve laiklik, bu ideolojik formülün felsefi temellerini oluşturmuştur. Bu otoriter dönemde muhalefetin karakteri ise utangaç ve kararsızdır, sürekli vicdan muhasebesine zorlanan bir muhalefet konumundadır.

1919'da ulusçular ve ulusçu askeri birlikler bir araya gelip Sivas Kongresi toplandığında, ordu kumandanları siyasal iktidarlarını güçlendirmek istiyorlardı. Kurtuluş Savaşı sırasında ve Cumhuriyet'in resmen kurulduğu 1923 yılına kadar geçen süre boyunca, bu önder kadro, muhalefet gruplarını ya da kişileri bertaraf etmiş ve milliyetçi hedeflerini gerçekleştirebilmek amacıyla, kaçınılmaz siyasal kurumu, Cumhuriyet Halk Fırkası olarak ad-

landırılan siyasal parti örgütünü kurmuştu. Partinin kuruluşuyla başlayan bu dönemde eğitim, ekonomi ve sosyal alanlarda radikal reformlar yapılmıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin ilk üç tüzük programlarına (1923, 1927, 1931) baktığımız zaman, 'millet' ve 'milliyetçilik' kavramlarının tedrici (yavaş yavaş) bir gelişime uğradığını görürüz. Örneğin, 1923 tüzüğünde Türk 'kültürünü' benimsemek, parti üyeliği için kaçınılmaz bir gereklilikti r. Demek ki o dönemde Türklüğün kültürel önemi, vatandaşlık kavramından önde geliyordu. Ulusçuluğun tanımı, esas kültürel bütünlük çerçevesinde kalıyordu, daha ileri gidememişti. 1927'de, daha ayırt edici anahtar kavramların, ulusçuluk ve ulusal dayanışma çerçevesinde tüzüğe girdiğini gözlüyoruz; 'Milli dayanışma dil birliğine, ülkü birliğine ve fikir birliğine dayanır.' Partinin en önemli görevlerinden biri ise, Türk dili ve kültürünü ilerletmek olarak ele alınmaktadır. 'İlmi olmak' ise, yine aynı belgede gerçek bir parti üyesinin özelliği ve hedefi olarak göze çarpmaktadır. Burada 'fikir birliği' ve 'ilmi olmak' zorunlulukları bir dünya görüşünü sergilemektedir, laiklik konusunda bir ulusal işbirliği öngörülmektedir. (...) Türk düşünce hayatında 'ilmi olmak', demokratik ve eleştirel bir fikir ortamının yaratılması amacını değil, sadece dinin politika üzerindeki egemenliğinden kurtulmaya çalışan bir tutum olarak anlaşılır. Parti 'pozitif deneysel bilimler'e olan inancını, din ile siyasal yaşamı birbirinden ayırt edecek bir etken olarak pekiştirmek istemek-

tedir. 1931 programında ise 'millet'; dil, kültür, fikir birliğinden ve yurttaşlık dayanışmasından oluşan bir siyasal ve sosyal bütün olarak ele alınmaktadır. Aynı belgede 'halkçılık' ilkesi altında 'millet', 'irde (irade) ve egemenlik kaynağı' olarak tanımlanmaktadır. Bunların içinde genel olarak fikir birliği, yani ideal birliği, eğer iradenin tekliği şeklinde ele alınırsa, ulusçuluk anlayışlarına bir katkı olarak görülebilir. Çünkü tanımın bu şekliyle, bir ulusçuluk yaklaşımından daha çok, otoriter bir sistemi benimseme eğilimi ağır basmaktadır. (...) Cumhuriyet'in kurucuları ve yöneticileri, güçlü bir ulusçuluk için, siyasal açıdan Türk seçkinlerinin düşüncelerinde sarsılmaz bir türdeşlik öngörmüşlerdir. Bu nedenle en belirleyici adım, muhalif seçkin grupları tümüyle tasfiye etmekti. Bu süreç yirmi yıl kadar (1919-1937) sürdü.

Muhalefete karşı mücadele, askeri (istilacılara karşı), sosyal (laikliği istemeyen güçlere karşı), ideolojik (esas olarak sosyalizme ve komünizme karşı), ekonomik (liberalizm ve mandacılığı savunanlara karşı) alanlarda sürdürüldü. Aynı şekilde dinci, liberal ve sosyalist yaklaşımlar, önceleri pragmatik devrimci, daha sonra otoriter devletçi yönetim kadrosu tarafından eritilmek istendi. Bu süreç pek sakin geçmedi ve kesinlikle düşünce düzeyinde seyretmedi, aksine oldukça sert ve radikal bir şekilde yaşandı. Meşruluğunu da, toplumda olumlu bir etki yaratmış olan askeri zafere borçluydu. Askeri zaferle güçlenen asker seçkinler, yarattıkları hakim ideolojinin, muhalif fi-

kirleri eritip yutmasını başarıyla sağladılar. 1940'lara kadar muhalif güçlerin sindirilmesi, hatta yok edilmesi, bir ulusal misyon olarak görüldü. Eğitim, sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel; her cephede, ulusun ve ulusçuların selameti için, Kemalizm tek doğru fikir olarak işlendi. Aslında Kemalizm, bir ideolojiden ziyade çok güçlü, katı bir siyasa idi. Cumhuriyet devletinin tek meşru siyasal ahlak anlayışı, 'iktidar' sahipliği olarak hüküm sürmeye başladı. Buna rağmen, genç Cumhuriyet'in bir arzusu da, parlamenter demokrasinin er geç yürürlüğe girmesiydi, seçim bunun için yapılmıştı. Ancak, parlamenter demokrasinin ana şartı olan muhalif çıkarların ve düşüncelerin temsili, 1940'lı yılların ikinci yarısına kadar, yalnızca bir dilek olarak kaldı. Tek parti iktidarı halka daima zorunlu bir geçiş olarak benimsetildi.

Türkiye tek bir kültürün, tek bir dilin ülkesi olmadığına göre, fikirlerde ve kararlarda bir çeşitlilik olması doğaldı. Fakat Cumhuriyet'in devrimci kurucuları, uluslaşma sürecini, bu gerçeklik üzerine kurmadılar; 'Türk milliyetçiliği' olarak tanımladıkları tek bir kimlik istiyorlardı ve bunu sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel sorunlara önemli bir çözüm olarak görüyorlardı. Sosyal ve siyasal anlaşmazlıkların, Batılılaşma ve modernleşme çabalarını baltalayacağı yolunda genel bir kanı vardı.

1919-1923 yılları arasında sosyal, kültürel ve ekonomik sorunlardan kaynaklanan muhalif gruplar, bazı örgütlenmelere gittiler, fakat hiçbiri uzun yaşayamadı ve dola-

yısıyla halkın çeşitli görüşlerinin temsilciliğini yapamadı. İlk ciddi muhalefet, Birinci Millet Meclisi'nde oluşan, 'İkinci Grup' adı verilen bir hizip hareketiydi. Eleştirdikleri konular esas olarak 'şahsi diktatörlük ve siyasal hegemonyacılık' eğilimleriydi. Bu grup içinde bulunan bazı kişiler laikliğe karşıydılar, diğerleri ise kısmi bir liberalizmi savunuyorlardı. Daha sonra 1920'lerin başlarında, bazı siyasi partiler kuruldu. Türkiye Cumhuriyeti Amele ve Çiftçi Fırkası ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924). Bunlar kısa bir süre içinde kapatıldı ve bazı üyeleri cezalandırıldı. Bazı sosyalist ve komünist parti denemeleri de oldu. Bunlardan Halk İştirakiyun Fırkası bir yıl yaşamayı başardı. Fakat daha sonra üyeleri İstiklal Mahkemelerinde mahkum oldu. Liberal görüşleriyle bilinen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyeleri de, partilerinin kuruluşundan yedi ay sonra aynı akıbete uğradı. 1930 yılında iki parti kuruldu. Ahali Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Fırka. Fakat ikisi de, varlıklarını bir yıl bile sürdüremediler. Serbest Fırka aslında Mustafa Kemal'in parlamenter demokrasi yolunda atmak istediği bir adım olarak bilinir; yani muhalif bir partinin gerekliliğine inanıp, böyle bir partinin kurulmasına önayak olunmuştur. Ancak parti İzmir yerel seçimlerinde belli bir başarı elde edince ve daha sonra diğer bazı 'istenmeyen muhalif gruplarla ittifak kurduğu belirlenince' kendi kendisini lağvetmesi talep edilmiştir."

BÖLGESEL İTTİFAKLAR

Düne bugünden bakmayı bir tarafa bırakarak, yine o günlere dönelim... Dünyanın en sorunlu bölgelerinden Balkanlarda, 10 Şubat 1934'te, Türkiye'nin önderliğinde Yugoslavya, Romanya ve Yunanistan arasında, Balkan Paktı Atina'da imzalandı. Türkiye Cumhuriyeti, 5 milyon kilometrekarelik imparatorluk toprağından, kendisine kalan küçücük coğrafyasından ayağa kalkıp, bölgesinde içgüdüsel olarak öne çıktı. Hem de kimsenin toprağında gözü olmadığını bütün dünyaya ilan etmesine karşın.

ATATÜRK SOYADI VE DERSİM İSYANI

Çağdaş dünyayla birleşmek, onun bir parçası olmak için, ona katkıda bulunmak isteyen Türkiye, soyadı kanununu çıkardı ve 21 Haziran 1934'te, liderine Atatürk soyadını verdi. İkinci adamına ise, İnönü soyadını layık gördü. 27 Kasım 1934'te, geçmiş dönemin paşa, efendi gibi unvanları kaldırıldı. 5 Aralık 1934'te, kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkını tanıyan anayasa değişikliği gerçekleştirildi. 1 Mart 1935'te, Atatürk dördüncü kez cumhurbaşkanı seçildi. 27 Aralık'ta, hafta tatili cumadan pazara alındı. Denetim altına alınamayan Dersim için, 31 Aralık 1935'te, Tunceli adıyla özel bir kanun çıkarıldı. Kanuna göre, "İdam hükümlerinin vali ve kumandan

tarafından tecile (ertelemesine) lüzum görülmediği takdirde infazı emrolunur" hükmü getirildi. Tunceli iyice hareketlenmeye başladı. Küçük küçük başlayan çatışmalar, 1938'de, Alevi Kürt isyanına dönüştü ve aynı yıl da büyük bir şiddetle bastırıldı.

HATAY'IN İLHAKI

Arabistan'dan, İspanya'dan Uzakdoğu'dan savaş haberlerinin yayıldığı 21 Temmuz 1936'da, Boğazlar'ın yönetimi Montrö Antlaşması ile Türkiye Cumhuriyeti'ne bırakıldı. 1937 kışında, Atatürk'ün ciddi şekilde hasta olduğu anlaşıldı. 7 Ocak 1937'de, Fransız mandasında bulunan Hatay ile ilgili, Eskişehir'de, Atatürk ve Fevzi Çakmak'ın da katıldığı toplantı yapıldı. Toplantının mesajı Fransa'ya yönelikti. O günkü gazetelerin başlığı ise; "Elli bin Adanalı, Hatay'ın kurtuluşu için and içti" şeklindeydi. Daha sonra Fransızlar bölgeden çekildi. Bağımsız Hatay Cumhuriyeti kuruldu. Bir süre sonra da Hatay Cumhuriyeti, yapılan halk oylaması sonucuna göre, Türkiye Cumhuriyeti'ne katıldı.

Hatay için harekete geçen Türkiye, bölgesinin en büyük demir-çelik fabrikasının temelini attı. Arkasından Türkiye, 9 Temmuz 1937'de Tahran'da, İran, Irak ve Afganistan arasında Sadabat Paktı'nı imzaladı. Balkanlar'da olduğu gibi, Ortadoğu denkleminde de var olduğunu, böl-

genin sorunları ve ülke çıkarları için, tarihsel geçmişinden gelen sorumlulukla elini taşın altına sokmaktan kaçınmayacağının işaretini verdi.

Dış politikasını, yaklaşmakta olan savaşın dışında kalmaya göre ayarlayan Atatürk, çiftliklerini milletine hediye etti. 20 Eylül 1937'de, Karun gazetesi birinci sayfasından tek sütunlu çok önemli bir haber verdi. Haber, İsmet İnönü'nün Atatürk tarafından başbakanlık görevinden alındığı, yerine Celal Bayar'ın atandığı şeklindeydi. Söylentilere göre sorun; Atatürk'ün içkisi, hükümet işlerine istediği zaman, keyfi bir şekilde karışmasıydı. Söylentilerin yanında bir gerçek daha vardı; o da İnönü ve partinin "siyasi komiserlerinin" devleti kuşatmasıydı. Bundan rahatsızlık duyan Atatürk, Celal Bayar ile bu kuşatmayı dengelemeye çalışıyordu.

ATATÜRK HASTA

Atatürk hastadır. Artan kaşıntılarını karıncalara yoran Atatürk, hastadır. Çabuk yoruluyor, aniden sinirleniyor, alınıyordu. Teşhis 1938'in başında konuldu; Siroz!.. Yalova'da muayene olduğu doktorunu dinledi ve "Şimdi ne yapacağız" dedi. Hastalıkla mücadele için iki yıl geç kalınmıştı. Atatürk, teşhis öncesi Atatürk değildi. O canlı insan gitmiş, yerine başka birisi gelmişti. Falih Rıfkı şöyle tanımlıyor, o ikinci Atatürk'ü:

"Atatürk solgun ve sararmış masaya oturdu. Akşam, sessiz ve neşesiz geçti. Herkes kendi içine bükülmüş ve büyük bir sırrın karanlığına gömülmüştü. Onun, fırtınadan sonraki deniz gibi bitkin bir durgunluğu vardı... Dudakları güç oynuyordu. Şevk, onun bahçesine son yapraklarını dökmüştü. O kadar güzel ince dudaklarının, o kadar tatlı ve ısıtıcı gülüşü, bir ıtır gibi uçmuştu..."

SON ZEYBEK

Biraz kendisine gelince hayatın coşkusuna bıraktı kendisini. Sanki o coşku, ona yeniden hayat verecekti. O son coşkusunu Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam'da şöyle anlatıyor:

"Atatürk kendini biraz dinlenmiş bulunca kalkar Bursa'ya gider. Bursa'da adeta tabiatın kanunları ile boğuşur. (...) Bursa'ya vardığı gece Çelik Palas salonlarında, her zamanki gibi donatılmış çok kalabalık bir sofranın başındadır. Ondan sonra da Merinos fabrikasında tertiplenen baloya gider. Dans eder. Ama bu balo, son balosudur. Ona şahit olan bir gazeteciden şunları dinleyelim: 'Asker gibi genç ve mevzun adımlarla büfeden ayrıldı. Orkestra şefine: 'Sarı zeybek...' diye haykırdı ve anında Ödemiş ve Aydın efelerini de hayran edecek bir zeybeğin kahraman figürlerini icra-

ya başladı. Bu bir kahramanlık ayini idi. Tıbbın derin üstatlarından; 'Rejime riayet ederse nihayet dokuz ay yaşayabilir, bir yıl yaşaması için mucize bile kafi gelmez' teşhisini alan ve bunu bilen bir adam, dizlerini yere vura vura zeybek oynuyordu. Bu, ölüme meydan okumak demekti...

Saray erkanı bu vaziyete korkarak bakıyordu. Yine o anda onun, bu teessürde bir merhamet sezmiş ve kızmış gibi, raksına bir kat daha şiddet verdiği görüldü. Tahtaya vuran dizlerinden çıkan sesler, kafesinden kurtulmak isteyen bir aslanın kükreyişini andırıyordu.

Orkestra zeybeğin son notalarını bitirince, kadınlar ve erkekler, göstermemek için ipekli mendillerini acele acele gözlerine bastırırlarken Atatürk, ağız dolusu bir kahkaha attı...'

Bu satırları yazan gazeteci, onun salondan ayrılırken herkesi ayrı ayrı selamlayışını, her tarafa reveransların, daha sonra merdivenlerden dik adımlarla inişini anlatır. Otomobiller fabrika kapısı önüne dizilmiştir. Kapıda, silindiri ile eldivenlerini ve bastonunu alır. Silindirini asabi bir halle başına geçirir ve sağ kaşının üzerine kadar yıkar. Sonra arabalara bakmadan sokağa fırlar, yürümeğe başlar. Etraf bahçelerde ağaç dallarını ağırlaştıran çiğler buzlaşmıştır. Bursa'nın sabaha karşı havası sert, rutubetli ve

hatta yakıcıdır. O şehre doğru durmadan yürür. Etrafında yaverleri, ardında Başvekil Celal Bayar, Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, mebuslar, vali, bu yarı gece sonrasını sabaha yaklaştıran sisli karanlığın içinde onu sessiz takip ederler. Fakat nihayet bir yol kavşağına gelince mukavemeti sona ermiş gibidir. Duraklar, sert bir sesle bağırır: 'Fakat bizim arabamız olacaktı. Yayan mı gideceğiz yoksa?' Koşuşurlar. Araba kapısı açılır. Arabaya girer girmez başı bir tarafa yaslanır. 'Haydi çabuk, üşür gibi oluyorum...' Yaver arabanın camlarını kapamaya çalışır, o sırada onun son sözleri şudur: 'Ne güzel geceydi...' "

Geceler... Çalışmayı, sohbet etmeyi, gece yaşamayı seven Atatürk için, Ankara'da ilk konsültasyon yapıldı. Teşhis yine aynıydı. Yanında İsmet Paşa da vardı. Doktorlara döndü ve "Yüksek sesle oku. Paşa da duysun" dedi. İçki yasağı ikinci konsültasyona kadardı. İsmet Paşa ile arasına girenin içkisi, rakısı olmadığı kanısında olan Atatürk, "İspat edeceğim" der.

Kesin istirahat önerilerine karşın, o geçici iyileşmeleri Atatürk'ü hareket haline getirdi. 21 Mayıs'ta Mersin'e gitti. Hatay sorunu için gittiği Mersin'de, ordunun resmi geçidini saatlerce ayakta izledi... Yorulmasına rağmen, Mersin gezisinin karşılığını aldı. Türk ordusu 4 Temmuz'da Hatay'a girdi. Bağımsızlığı Cemiyet-i Akvam tarafından kabul edilen Hatay Devleti, daha sonra aldığı ka-

rarla Türkiye Cumhuriyeti'ne katıldı. Hastalığını daha da ağırlaştıran Hatay sorunu, onun son dünyalı zaferiydi.

Bütün bir yaz, manevi evlatlarının en küçüğü Ülkü'sü ile Marmara, Boğaz gezintilerine çıktı. Onunla çocuk gibi oldu. Uzun uykulara daldı. İlk kriz yatta geldi. Dolmabahçe Sarayı'na nakledildi. Sarayda daha da ağırlaştı. Karnında su birikmeye başladı. İğneyle ilk sular alındı. Yine toplandı. Sancılar başladı. Su biriktikçe, "Hepsini alın... Hiç bırakmayın..." diye sızlanıyordu.

GENÇLERE VEDASI

Bütün arzusu Cumhuriyet'in 15. yılı kutlamalarında bulunmak için, Ankara'ya gitmekti. Gidemedi. Cumhuriyet bayramı gecesi, Boğaziçi vapurlarından birini tutan gençler, Dolmabahçe Sarayı rıhtımına yaklaştılar. Sesleri geliyordu yattığı odasına. Atatürk, kesik kesik konuşarak, pencereye gitmek istediğini söyledi. Kollarına girdiler. Pencere kenarındaki koltuğa oturdu. O, nihayet görünmüştü. Vapurdaki gençler sevinçten çılgına döndü. Gençler hep bir ağızdan, "Dağ başını duman almış/ gümüş dere durmaz akar" marşını söyledi. Atatürk mırıldandı; "Bu bayramlar ve yarınlar sizindir, güle güle" dedi ve gözyaşlarıyla ölüm yatağına döndü.

SON BAKIŞ

Komalar başladı. Üç gün komada kaldı. Kendine geldiği zaman, uyumuş olduğunu söylediler. İkinci bir komaya daha girdi. Bir ara uyanır gibi oldu, son olarak, "Saat kaç" dedi ve tekrar uykuya daldı. Yüzü giderek renk değiştirdi. Hançeresinden gelen hırıltılar arttı. Bir ara gözünü açtı. Hekimine baktı, bakışıyla son nefesini verdi. Tarih 10 kasım 1938. Saat 9'u 5 geçiyordu.

O, Osmanlı Makedonyasında doğdu. Ona, kitaplarda "Son Makedonyalı" da dendi. Askeri ve siyasal hayatında tüm ihtimalleri düşünen, hesaplı bir devlet adamıydı. Çılgın değildi, fakat tabuları yıkan bir radikaldi. Bunun yanında, 57 yıl sıradan bir insan gibi, kimseden çekinmeden, hesapsızca açık yaşadı. Bir ülke kurdu ve çok sevdiği, gençliğinin çılgın şehri İstanbul'da hayata veda etti.

KAYNAKÇA

1- Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk-Söylev, 1,2,3, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

2- Lord Kinross, Atatürk-Bir Milletin Yeniden Doğuşu, Altın Kitaplar Yayınevi.

3- Halide Edip Adıvar, Türkün Ateşle İmtihanı, 1,2,3, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.

4- Yunus Nadi, Birinci Büyük Millet Meclisi, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.

5- Azmi Özcan, Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924), İsam Yayınları.

6- İlhan Başgöz, Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

7- A.Alper Gazigiray, Ermeni Terörünün Kaynakları, Gözen Yayınları.

8- Tülay Bilginer, İnsan Atatürk-Bir Yalnız Adam, Haber Extra Yayınları.

9- Bülent Tanör, Kurtuluş (Türkiye 1918-1921), Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.

10- Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.

11- Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, Vatan Neşriyatı.

12- Celal Bayar, Atatürk'ten Hatıralar, Sel Yayınları.

13- Ruşen Eşref Ünaydın, Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal ile Mülakat, Varlık Yayınları.

14- Bülent Tanör, Kuruluş (Türkiye 1920 Sonraları), Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.

15- S.İ. Aralov, Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları, 1,2. Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.

16- Fahrettin Altay, On Yıl Savaş (1912-1922) ve Sonrası, İnsel Yayınları.

17- Dietrich Gronau, Mustafa Kemal Atatürk ve Cumhuriyetin

Doğuşu, Altın Kitaplar Yayınevi.
18- Benoist-Mechin, Mustafa Kemal - Bir İmparatorluğun Ölümü, Bilgi Yayınevi.
19- Mustafa Butbay, Kafkasya Hatıraları, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarihi Kurumu Yayınları.
20- Sadi Borak, Atatürk'ün Özel Mektupları, Kaynak Yayınları.
21- Tevfik Çavdar, Milli Mücadelenin Ekonomik Kökenleri, Köz Yayınları.
22- Şerif Mardin, Türk Modernleşmesi, İletişim Yayınları.
23- H.C. Armstrong. Bozkurt, Arba Yayınları.
24- Ahmet Ekeş, Frunze'nin Türkiye Anıları, Düşün Yayınları.
25- Hıfzı V. Velidedeoğlu, Milli Mücadele Anılarım, Hil Yayın.
26- Arı İnan, Tarihe Tanıklık Edenler, Çağdaş Yayınları.
27- Tarık Zafer Tunaya, İslamcılık Cereyanı, 1-2, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
28- Kılıç Ali, İstiklal Mahkemesi Hatıraları, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
29- Prof. Dr. Sina Akşin, Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi, 1-2, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
30- Abdi İpekçi. İnönü. Atatürk'ü Anlatıyor, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
31- Niyazi Berkes, Batıcılık Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler, 1-2, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
32- Prof. Dr. Afet İnan, Mustafa Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
33- Kılıç Ali, Hatıralarını Anlatıyor, Sel Yayınları.
34- Mustafa Onar, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları 1-2. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
35- Vecihi Timuroğlu, Atatürk ve Kuvayi Milliye Şiirleri, Betik Yayıncılık.
36- Rafet Ballı, Kürt Dosyası, Cem Yayınevi.
37- Yrd. Doç. Dr. Ahmet Emin Yaman, kurtuluş Savaşında Anadolu Ekonomisi (1919-1922), Betik Yayıncılık.
38- Falih Rıfkı Atay, Kemal Atatürk Anlatıyor, Binbirdirek Matbaacılık.

39- Uluğ İğdemir, Yılların İçinden, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
40- Dr. Abdurrahman Melek, Hatay Nasıl Kurtuldu, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
41- Prof. Dr. Mim Kemal Öke, Musul ve Kürdistan Sorunu (1928-1926), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
42- Rahmi Apak, Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınlar.
43- Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri- "Yakın Tarihimizin Gerçekleri", Milliyet Yayınları.
44- Taha Parla, Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları-Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 2, İletişim Yayınları.
45- Malmi Sanij, Said-i Nursi ve Kürt Sorunu, Doz Basım ve Yayıncılık.
46- Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Osmanlı Tarihinin Maddesi-1, Bibliotek Yayınları.
47- Şevket Süreyya Aydemir, Lider ve Demagog, Remzi Kitapevi.
48- Kazım Karabekir, İstiklal Harbinin Esasları, Sinan Matbaası Neşriyatevi.
49- Kazım Karabekir, Paşaların Hesaplaşması, Emre Yayınları.
50- Kazım Karabekir, Birinci Cihan Harbine Neden Girdik-Birinci Cihan Harbine Nasıl Girdik- Birinci Cihan Harbini Nasıl İdare Ettik, Emre Yayınları.
51- Yılmaz Çetiner, Son Padişah Vahdettin, Milliyet Yayınları.
52- Mümtaz'er Türköne, Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu, İletişim Yayınları.
53- İsmet Bozdağ, Sultan Abdülhamit'in Hatıra Defteri, Pınar Yayınları.
54- Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, 1-2-3, Remzi Kitapevi.
55- Muttalip Çardak, Telgrafçı Manastır'lı Hamdi Bey, Özyürek Basımevi.
56- Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Vatan Yolunda, İletişim Yayınları.
57- Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, cilt 5, sayı 13, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi.

58- Falih Rıfkı Atay, Çankaya, Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayii A.Ş. Basımevi.
59- Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Midhat Paşa ve Taif Mahkumları, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
60- Türk Basınında Mustafa Kemal Atatürk, Gazeteciler Cemiyeti.
61- Türk Basınında Cumhuriyetin 60 Yılı, Gazeteciler Cemiyeti.
62- Dr. Salahi R. Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, I, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
63- Zeki Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, I, Öğretmen Dünyası Yayınları.
64- Orhan Koloğlu, Bedevi Lawrens Arap Türk, Arba Yayınları.
65. Doç. Dr. Süleyman Hayri Bolay, Ziya Gükalp- Makaleler 11, Kültür Bakanlığı Yayınları.
66- Dr. M. Abdülhaluk Çay, Ziya Gükalp- Makaleler,7, Kültür Bakanlığı Yayınları.
67- Halide Edib Adıvar, Dağa Çıkan Kurt, Remzi Kitapevi.
68- Hasan İzzettin Dinamo, Kutsal İsyan, 1-2-3-4-5-6-7-8. May Yayınları.
69- Kemal Tahir, Yorgun Savaşçı, Remzi Kitapevi.
70- İlhan Selçuk, Atatürkçülüğün Alfabesi, Çağdaş Yayınları.
71- Turhan Gürkan, Atatürk'ün Uşağının Gizli Defteri, Fer Yayınları.
72- Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Gazi Mustafa Kemal Atatürk- Söylev, cilt; 1-2, Çağdaş Yayınları.
73- Niyazi Ahmet Banoğlu, Yayınlanmamış Belgelerle Atatürk, Gözen Yayınları.
74- Kemal Tahir, Esir Şehrin Mahpusu, Düşün Yayınevi.
75- Büşra Ersanlı Behar, İktidar ve Tarih, Afa Yayınları.
76- Dr. Baymirza Hayit, Basmacılar, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
77- Yalçın Küçük, Aydın Üzerine Tezler, 1-2-3-4, Tekin Yayınevi.
78- Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Sodom ve Gomore, Bilgi Yayınevi.
79- Hüseyin Avni Şanda, Yarı Müstemleke Oluş Tarihi- 1908 işçi hareketleri, Gözlem Yayınları.
80- Kemal Tahir, Kurt Kanunu, Tekin Yayınevi.

81- Ali H. Neyzi, Beyzade Paşazade, Yanar Yayınları.

82- Yalçın Küçük, Türkiye Üzerine Tezler, Tekin Yayınevi.

83- Nazım Hikmet, Kurtuluş Savaşı Destanı, Yön Yayınları.

84- Büşra Ersanlı, İktidar ve Tarih, Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu, İletişim Yayınları.

85- Hatıratı anlatan Albay Hüsamettin Ertürk; yazan: Samih Nafiz Tansu, 2 Devrin Perde Arkası, Hilmi Kitapevi.

86- Murat Bardakçı, Hürriyet gazetesi.

YAZAR HAKKINDA

1948 Çat doğumlu olan M. Yüksel Özbek, evli ve üç çocuk babasıdır. Mesleği gazeteciliktir. Şimdiye kadar Milliyet, Güneş, Radikal, Gündem, Akşam, Duvar ve Merhaba gibi gazetelerde ajans editörlüğü, yöneticiliği yaptı; Aktüel, Panorama, Turkuvaz, TÜRSAB Dergi gibi dergilerde muhabirlik; Kanal 7 TV'de Odak adlı haber programının içeriğini hazırladı ve sunumunu yaptı. Yüzyıl ve Binyıl gazetelerinin Pazar eklerinde yazdı. Superonline'a bağlı Super Haber ile birlikte internet gazeteciliğine başladı; bianet.org ve kenthaber.com'dan sonra halen nethaber.com.tr'de haber koordinatörlüğü yapıyor.

O, Makedonyalı İskender'le aynı topraklarda doğdu.

Bu nedenle ona "Son Makedonyalı" da dendi.

Daha ilk gençlik yıllarında ne istediğini bildi ve annesine rağmen gizlice sınavlara girip asker oldu. Geleceği görme, ihtimalleri hesaplama ve muhakeme gücüyle bir enkazdan bir cumhuriyet doğurdu.

Kesinlikle çılgın değildi, o sadece tabuları yıkan bir radikaldi.

Üstelik hayatını gözler önüne sermekten çekinmeyecek kadar da açık ve ileri görüşlüydü. 57 yıllık ömrünün bir anını boş geçirmedi ve hem Osmanlı hem de İttahat ve Terakki'nin kendisini uzak tutmaya çalıştığı sevgili İstanbul'unda hayata ve Türk Ulusu'na veda etti.

- Papa'nın Milli Mücadele'ye desteği...
- Mustafa Kemal ve Büyük İskender'in Komşuluğu...
- Mustafa Kemal'i okulun kapısında bekleyen Eleni...
- Fikriye Hanım'ın intiharı!
- Atatürk'ün Havza'da Sovyet heyetinin başı Albay Budiyeni ile neler konuştu?

NECATİ GÜNGÖR (Yazar-Gazeteci):
Özbek'in kitabını ilgiyle okuyacağınızdan kuşkumuz yok. Atatürk hakkında yazılmış kitaplar arasında farklı bir yere sahip olduğunu görecektir okurlar.

EMİN KARACA (Yazar-Gazeteci):
Dünyamızın, bölgemizin ve ülkemizin dünden bugüne yürüyüşünü, gazeteci kriteriyle olabildiğince objektif görmeye ve olabildiğince objektif yansıtmaya olan merakı Özbek'i; 1919 Mayısı'ndan itibaren bu ülkenin en önemli olgularından biri olan "Mustafa Kemal Atatürk"ü kitap düzeyinde ele almaya götürdü. Kitabı güvenip, çekinmeden okuyun...
Çünkü üzerindeki yazarın imzası güvenilirdir.

www.yakamoz.com.tr

ISBN: 978-605-384-215-6